

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**AVUSTURYA OKULU İÇİNDE
LUDWIG von MISES ve
İKTİSADİ DÜŞÜNCEYE KATKISI**

A. GÜLÇİN İMRE
2502414463

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. KAYA ARDIÇ

İstanbul 2006

ÖZ

Yirminci yüzyılın büyük bölümünde, iktisat teorisine egemen paradigma, Pozitivist yöntem kullanan Neo-Klasik ve Keynesyen yaklaşımlardır. “Mainstream” düşünce sisteminin öndeğerlerinden giderek artan sapmalar görülmesi, Thomas S. Kuhn anlamında potansiyel devrime yol açacak krizin yaklaştığını düşündürür.

Bu durum göz önünde bulundurularak, tezimizde Ludwig von Mises ve iktisadi düşüncesi, -radikal şekilde yeni ve çarpıcı öneriler içermesine rağmen geçmişte kalmış ve kısmen unutulmuş bir paradigma “Praxeology” (eylem mantığı) diye adlandırılan Avusturya İktisat Teorisi krizden çıkış yolu gösterebilecek alternatif bir paradigma olarak tanıtılmaya çalışıldı.

Mises’in Habsburg Viyana’sında başlayan, Carl Menger’in ve Eugen von Böhm-Bawerk’in entelektüel varisi ve Friedrich A. Hayek’in hocası olarak devam eden, New York’ta göçmen bir düşünür olarak noktalanın kariyeri, tarihi ve entelektüel çerçevesine yerleştirildi. Mises’in, iktisat teorisine eylem mantığı bakış açısı tartışıldı. Teori bölümünde, Avusturya Okulu’nun ve özellikle Mises’in değer ve rasyonellik teorisine özgün katkıları üzerinde duruldu. Ardından Mises’in para ve fiyat teorileri tanıtıldı. Teorik yapının kurulması ardından sistemler ve sosyal kooperasyon konuları ele alındı. Kapitalizmde kâr, zarar, rekabetin rolü ve girişimci-tüketici ilişkisi, sosyalizm ve sosyalizmde iktisadi hesaplama sorunu ve müdahaleciliğin ters etkileri üzerinde duruldu. Mises-Hayek konjonktür dalgalanmaları teorisi anlatıldı. Mises’in sosyal felsefesini içeren Klasik Liberalizm ideali ve ilkeleri teorik bağlantıları ile birlikte ele alındı. Joseph T. Salerno bakış açısıyla, Avusturya Okulu’nun tarihindeki yükselmeler ve düşüşler aydınlatılmaya çalışıldı. Son olarak Mises’in katkıları özetlenerek Mises düşüncesine karşı son zamanlarda artan ilginin bazı nedenlerine eğilindi. Uygulamadan verdiğimiz örneklerle Avusturya bakış açısının dikkate değer alternatif bir paradigma olduğu sonucuna ulaşıldı.

ABSTRACT

For most of the twentieth century, economics' reigning paradigm has been that of "Neo-Classicism" and "Keynesianism" combined with the methodology of "positivism." However, this paradigm has produced ever more anomalies and led to a potentially revolutionary "crisis" (in Thomas S. Kuhn's sense).

In this situation, I introduce Ludwig von Mises and his economic thought, because it is our thesis that Mises offers a way out of this crisis with a radically new, or rather old but forgotten paradigm – of "Austrian" economics conceived as "praxeology" (the logic of action).

First, Ludwig von Mises is placed in his historical and intellectual context: growing up in Habsburg Vienna as intellectual heir of Carl Menger and Eugen von Boehm-Bawerk and teacher of Friedrich A. Hayek and concluding his career as an emigrant in New York City. I then turn to Mises' work and discuss his view of economics as the "logic of action." Next is a discussion of the Austrian and especially Misesian contribution to the theory of value and rationality. This is followed by a presentation of Mises' contribution to the theory of money and money prices. After this, I turn to Mises' theory of possible systems of social cooperation: of the consumer-entrepreneur relationship under capitalism and the function of profit, loss and competition; of socialism and the problem of economic calculation under socialism; and of the counterproductive nature of interventionism. Then the so-called Mises-Hayek business cycle theory is discussed. It follows a discussion of Mises' social philosophy: of classical liberalism and its relation to "positive" economic theory. The next chapter explains the reasons for the ups and downs in the history of the Austrian school and in particular of Misesian economics according to the view of Joseph T. Salerno. Finally, I offer a summary of Mises' contributions and explain some of the reasons for the recent resurgence of interest in his thought. Based on these considerations, we come to the conclusion that the Austrian-Misesian approach to economics deserves careful attention as an alternative paradigm.

ÖNSÖZ

Friedrich A. Hayek *Erinnerungen* kitabına yazdığı önsözde Ludwig von Mises'i Sosyal Bilimler'in Voltaire, Montesquieu, Toqueville gibi en büyük düşünürleri ile karşılaştırır (Ludwig von Mises *Erinnerungen* , 1978, s. xi).

Milton Friedman Mises'i "...tüm zamanların büyük iktisatçılarından...", diye nitelendirir. (University of Chicago Magazine, 67:1 Fall 1974)

Bu güzel sözlere rağmen Avusturya Okulu ve Ludwig von Mises daima tartışmaların odağındadır: Avusturya İktisat Okulu tanınmasında *Methodenstreit* adı verilen yöntem çatışmasına borçludur. Carl Menger ile (genç) Alman Tarihçi Okulu'nun lideri Gustav Schmoller arasında geçen yöntem tartışması Avusturya Okulu'nun iktisat teorisine bakış açısını belirlemiştir. İktisat teorisinin mümkün olmadığını savunan ve Schmoller tarafında yer alan Alman Reich'inin profesörleri Menger taraftarlarına "iktisattan anlamayanlar" anlamında "Avusturyalılar", adını vermiştir. İktisadi Düşünce Tarihi dersleri çerçevesinde İstanbul Üniversitesi'nde seksenli yılların başında Prof. Ahmed Güner Sayar ve Dr. Ahmet Kalın arasında kulak misafiri olduğum "Popper-Hayek", "test-metafizik", gibi sözlerin geçtiği sohbetler "Metodoloji-Yöntem" konusuna ilgimi uyandırmıştı.

Doktora konusu seçiminde yine "Sayar Çevresi" *a priori* yöntem tartışmaları etkili oldu. "A priori, yani Metafizik!" diye nitelendirilerek kenara atılan bu "kötü" yöntemi ve adı anılmamaya özen gösterilen üstadı Ludwig von Mises'in iktisat teorisine bakış açısını araştırmaya karar verdim.

Prof. Kaya Ardıç alışılmışın dışında kalan tez konuma her bakımdan destek oldu ve kabul edilmesini sağladı. İktisat Fakültesi Kütüphane Müdürü sevgili arkadaşım Ayşegül Ardıç, Avusturya Okulu'nun kaderini belirleyen eser olduğunu sonradan öğrendiğim **Nationalökonomie** kitabının 1940 baskısını elime tutuşturdu ve kararım doğrultusunda Avusturya Okulu'nun –tabii ki Viyana'dır diye düşündüğüm- merkezini aramaya yöneldim. Şaşkınlıkla günümüzde Avusturya Okulu'ndan Viyana'da hiçbir iz

kalmadığını, özellikle Mises düşüncesi konusunda en önemli merkezin Amerika'nın Alabama eyaletinde Auburn adlı küçük bir üniversite şehrinde olduğunu tesbit ettim. Avusturya Okulu ve F.A. Hayek konusunu Türkiye'de en iyi bilen tez danışmanım Prof. Turan Yay, Auburn'a gitmem konusunda beni cesaretlendirdi. Çalışmam süresince Ludwig von Mises Enstitüsü'nü defalarca ziyaret ettim, çeşitli seminerlere ve iki defa "Mises Üniversitesi" etkinliğine katıldım. Massey ve Ward kütüphanelerinin zengin koleksiyonundan yararlandım, çoğu kitabı aynı çatı altında bulabilmek araştırmamı kolaylaştırdı. Daha önemlisi, Amerika'daki *Mises Kreis*" üyelerinden Hayek'in doktora öğrencisi Prof. Ralph Raico ve Mises'in doktora öğrencisi Prof. George Reisman'ı tanıma ve anılarını dinleme fırsatını buldum. Mises bakış açısını devam ettirmiş olan Murray N. Rothbard'ın entelektüel varisleri Prof. Hans-Hermann Hoppe, Prof. Joseph Salerno, Prof. Walter Block gibi hocalar ile konunun farklı yönleri üzerinde tartışma fırsatını buldum. Avusturya üretim teorisini Hayek yaklaşımıyla makro çerçevede ele alan Prof. Roger Garrison'un LSE'de tekrar ettiği derslerine katıldım. Mises'in çok kapsamlı bir biyografisini hazırlayan Prof. Guido Hülsmann'dan Mises'in yaşamı konusunda birçok ayrıntı öğrendim. Amerikan Tarihi'nin revizyonist yorumu ile tanınan Prof. Thomas DiLorenzo'nun sıcak ilgisi ve hocalarla birlikte yemeğe davet etmesi, Viyana'da olmasa da *Mises Kreis*" sohbetlerinin günümüze yansımaları gibiydi. Ludwig von Mises konusuna bu derece yakınlaşmamı sağlayan Ludwig von Mises Enstitüsü'nün müdürü Llewellyn Rockwell'e, bağlantılı tüm diğer hocalara, Pat Barnett başta olmak üzere bütün çalışanlarına teşekkür borçluyum.

Felsefe bilgisi gerektirdiği için anlaşılması güç yöntem konusunun özünü ve ayrıntılarını kavramayı Prof. Sayar'ın ve Prof. Hoppe'nin sonsuz sabırlarına ve yardımlarına borçluyum. Başaracağımdan şüphe ettiğim birçok zaman bana inanmaya ve beni teşvik etmeye devam ettiği için, şüphesiz doktora çalışmamın gerçekleşmesinde ve tamamlanmasında her açıdan en büyük pay Prof. Kaya Ardıç'a aittir.

Son olarak sevgili Babam Doç.Dr.İzzet İmre'yi anmak istiyorum. Babam'ın –yarım bırakmak zorunda kaldığı– akademik hayata karşı büyük bir sevgisi ve saygısı vardı. Tezimi bir an önce bitirmem konusunda hep ısrarlıydı, ama ne yazık ki tamamını göremeden vefat etti. Çalışmamı kendisine son bir armağan olarak düşündüm.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
--------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

MISES DÖNEMİNDE VİYANA ve MISES'İN YAŞAMI

1.1. Mises Döneminde Viyana	13
1.1.1. “Liberalizm Yüzyılı”nın Sona Ermesi	15
1.1.2. Alman Kültür Alanının Özelliği	22
1.1.3. Viyana'nın Özel Durumu	25
1.1.4. Museviler'in Viyana'ya Katkısı	26
1.2. Mises'in Yaşamı	32
1.2.1. Mises Ailesi	32
1.2.2. “Gymnasium” Yılları	34
1.2.3. Mises'in Üniversite Yılları: “Alma Mater Rudolphina”	37
1.2.4. Menger'in “Principles”ı: Bir İktisatçının Doğuşu	39
1.2.5. Mises'in Meslek Hayatı: Handelskammer	41
1.2.6. Menger ve Avusturya Okulu'nun Durumu	42
1.2.7. Böhm-Bawerk Semineri	43
1.2.8. “Privatdozent” Mises	45
1.2.9. Ünlü Mises Çevresi ve “Privatseminar”	48
1.2.10. Cenevre Yılları ve “Nationalökonomie”	51
1.2.11. Amerika'ya Göç	53
1.2.12. New York Üniversitesi ve Amerikan Mises Çevresi	55

İKİNCİ BÖLÜM

MISES'TE YÖNTEM

2.1. Yöntem Açısından Avusturya Okulu'nu Karşısına Alan Akımlar	62
2.1.1. Alman Tarihçi Okulu	62
2.1.2. Pozitivistler	64
2.1.3. Karl Popper ve Mantıksal Pozitivizm (Logical Positivism)	66
2.1.4. Pozitivist Görüş Konusunda Yorumlar	67
2.2. Praxeoloji	69
2.2.1. Özgür Birey Odaklı Bakış Açısı: Sübjektivizm	69
2.2.2. Metodolojik Düalizm: Teori (Praxeoloji) ve Tarih	71
2.2.3. "A Priori" Teori	72
2.2.4. Rasyonellik ve "Homo Economicus"	78
2.2.5. Teoride Uygulama: A Priori Eylem Mantığına Geçiş	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISES'İN İKTİSAT TEORİSİ

3.1. Değer Teorisi	85
3.1.1. Klasik Teoride Değer Sorunu	85
3.1.2. Marjinalist Devrim (1871)	87
3.1.2.1. William Stanley Jevons ve Leon Walras	88
3.1.2.2. Carl Menger	90
3.1.2.3. Değer Paradoksu'na Avusturya Çözümü	93
3.1.3. Ludwig von Mises'in Sübjektivist Değer Teorisi	96

3.2. Para Teorisi	100
3.2.1. Mises'in Para Teorisi Kitabı: "Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel" (1912)	100
3.2.2. Değeri Ölçme Sorunu	102
3.2.3. Paranın Sisteme Girişi: Mal-Para	105
3.2.4. İktisadi Hesaplama Sorununun Çözümü	108
3.2.5. Para Otoritesi- Para İlişkisi	109
3.2.6. Nakit Tercihi: Paranın Doğrudan Faydası	111
3.2.7. Zaman Boyutu	112
3.2.8. Paranın "Nötr" Tarafsız Kabul Edilmesi Sorunu	112
3.2.9. Avusturya Döngüsü (Austrian Cycle) ve Mises'in Regresyon Teoremi	113
3.2.10. Kaydi Para (Fiduciary Media)	114
3.3. Sistemler ve Piyasa Müdahaleleri	115
3.3.1. Piyasa Ekonomisi ve Rekabet	116
3.3.2. Piyasasız Sosyal Kooperasyon: Sosyalizm	122
3.3.3. Müdahalecilik (Interventionism)	126
3.3.3.1. Fiyat Kontrolleri	128
3.3.3.2. Enflasyon	129
3.3.3.3. Kredi Yaratılması (Credit Expansions)	131
3.3.4. Avusturya Konjunktür Dalgaları ve Kriz Teorisi	134
<u>DÖRDÜNCÜ BÖLÜM</u>	
MISES'TE LIBERALİZM	
4.1. Mises'te Liberalizm İdeali	140
4.2. Özel Mülkiyet	143
4.3. Barış	145
4.4. Eşitlik	147
4.5. Devlet'in Rolü	148
4.6. Liberalizm ve Dini İnançlar	150
4.7. Liberalizm ve Rasyonel Akıl	153

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVUSTURYA OKULU'NUN TARİHİ ve RÖNESANSI

5.1	Avusturya Okulu'nun Tarihi	156
5.2.	Avusturya Okulu'nun Tarihi: Alternatif Bakış Açısı	157
5.3.	Avusturya Okulu'nun Rönesansı	163
5.3.1.	Hayek ve Nobel İktisat Ödülü (1974)	164
5.3.2.	Human Action (1949) ve Man, Economy and State (1962)	164
5.3.3.	Kurumsallaşmanın Önemi	165
5.3.4.	South Royalton Konferansı (1974)	166
5.3.5.	Ludwig von Mises Enstitüsü'nün Kuruluşu	167
5.4.	Günümüzde Avusturya Okulu Konusunda Çalışmalar	168
	SONUÇ	170
	KAYNAKÇA	187
	EKLER	198
	ÖZGEÇMİŞ	225

GİRİŞ

İnsanlığı tarih boyunca ileriye götürmüş olan bilginin gelişmesi konusunda değişik yaklaşımlar vardır.

Bunlardan bir tanesi *Whig* Tarih Teorisi” adı verilen bakış açısidir:

Bu teoriye göre bilim yıldan yıla ilerleyen, artarak gelişen, kendisini düzelten, yükselen bir yol izler. Yeni nesiller daima kendilerinden önceki nesilleri bilgileriyle aşar. Onlar da kendilerinden önce gelenleri geride bırakarak ilerlemenin devamını sağlar. Hatalı veya yetersiz fikirler, devamlı tekrarlanan test sürecinde, daha doğru, daha yeterli teorilere adım adım yerini bırakmak zorunda kalır. Bilgi kümülatif olarak artar.

“*Whig* Tarih Teorisi” açısından, geçmişte kalmış bilim adamlarının düşünceleri ile ilgilenmek, yazılarını okumak, anlamsız hatta lüzumsuzdur. Bu düşünürlerin doğru ve faydalı katkıları –bilimsel bilgi– zaten güncel literatüre ve ders kitaplarına geçmiştir. Hatalı veya eksik çalışmalar ise bilimin ilerleme sürecinde, süzülerek düzeltilmiş, tamamlanmış veya kenara atılmıştır. Bu nedenle geçmişte kalmış eserleri okumanın, tarihte kalmış teoriler ile vakit geçirmenin hiçbir faydası yoktur. Hatta geçmiş fikirlerin peşine düşmek, düşünce karmaşasına yol açıp, bilimsel ilerlemeyi engelleyebilir.

Filozof ve bilim tarihçisi Thomas S. Kuhn (1922-1996) bilime tarih ve sosyoloji perspektifinden bakar. **The Structure of Scientific Revolutions** (1962) adlı eserinde

¹ Aydınlanma devrinin ilerleme idealinden ilham alan sosyal evolüsyon görüşü 19. yüzyılda yaygındır. Dönemin en etkili gelişme doktrini Auguste Comte’un (1798–1857) Pozitivist tarih görüşüdür. Buna göre gelişme teolojik, metafizik ve modern bilime götüren Pozitivist evrelerden geçer. Bu evrimi sergileyen “Tarihî *Whig* Yorumu”, İngiltere’de Viktoryen ve Edwardiyen dönemlerin Henry Maine veya Thomas Macaulay gibi bilim adamları ile özdeşleştirilen yaklaşımıdır. Charles Darwin’in 1859’da **The Origin of Species** adlı eserinde, insanın evolüsyon teorisini ortaya atması, kısa sürede konunun biyoloji alanından sosyal bilimler alanına aktarılmasına ve “Sosyal Darwinizm’e” yol açmıştır. Herbert Spencer ve Lewis H. Morgan, Ernst Haeckel gibi bilim adamları benzer teoriler ortaya atmıştır.

² Thomas S. Kuhn (1922–1996), Amerikalı filozof ve bilim tarihçisidir. Berkeley, Princeton ve Massachusetts Institute of Technology’de profesör olarak bulunmuştur. 1962’de yayınladığı **The Structure of Scientific Revolutions** adlı eserinde bilimin ilerlemesini çok farklı bir yaklaşım ile açıklamıştır. Kuhn, tarih ve sosyoloji açısından bakarak, Kümülatif Bilim Teorisi’nin karşısına Paradigma Değişimleri Teorisi’ni koymuştur.

bilginin gelişmesi, bilimlerin ilerlemesi konusunda yukarıda anlatılan kümülatif doğrusal gelişme teorisinin fizik, kimya, astronomi gibi dallar için ilk bakışta mantıklı görünse de, aslında hatalı ve yanıltıcı olduğunu öne sürmüştür.

Kuhn'a göre ilerleme, doğa bilimlerinde dahi, öne sürüldüğü gibi, adım adım aynı doğrultuda gerçekleşmez. Araştırmacıların her zaman ve her yerde, Popper Yaklaşımı'na uygun olarak, hipotetik teorilerin yanlışlanabilirliği konusunda gayret göstereceklerini, yanlışlanan teorileri düzelterek gittikçe daha yeterli ve başarılı bilgi sistemlerine ulaşacaklarını düşünmek hatalıdır.

Uygulamada araştırma programlarının geri planında, daima içinde bulunulan düşünce sistemine uygun, test edilmemiş veya test edilemez "arka plan" teorileri vardır. Bu tip çalışma zemini oluşturan teorilere Paradigm (*Paradigm*) denir.

Araştırmaların çerçevesini oluşturan paradigmaya göre elde edilen test sonuçları, ele alınan teoriyi çürütür veya bir anormal (*Anomaly*), yani ölçüm hatası veya bozukluk olduğunu düşündürür. Aynı sonuçlar, bir paradigma çerçevesinde bilim çevreleri tarafından "normal" kabul edilirken diğer bir paradigma açısından değerlendirildiğinde "anormal" sayılabilir.

Kuhn, bilimsel gelişmenin, özellikle paradigma evrimlerinin (*Paradigm Evolutions*) deney sonuçları ve bunların rasyonel düşünce yoluyla değerlendirilmesi şeklinde kümülatif bir sürecin sonucunda ortaya çıkmayacağını söyler.

Bilimde devrim niteliğindeki büyük buluşlar, Kuhn'a göre, kuşak değişiminden sonra gerçekleşir: Belirli bir teorik yapıyı kullanan bilim adamları yaşlanır ve verimli çağını tamamlar, farklı bir bakış açısı kullanan yeni kuşak bilim adamları öncekilerin yerini alır. Genç araştırmacıların yeni bir düşünce sistemine uyumu daha kolaydır.

Kuhn'un altını çizdiği önemli bir nokta, tarih içinde bazı olayların arka arkaya gelmesi nedeniyle, bir kuşak araştırmacının geliştirdiği ve uyguladığı teorilerin hemen hemen iz bırakmadan silinme olasılığıdır. Kenara bırakılan paradigma ile birlikte değerli bilgilerin yok olma ihtimali gözardı edilmemelidir. Özellikle sosyal bilimlerde

içinde bulunan egemen paradigmanın eskilerinden daha doğru olması gerekli değildir. Yeni paradigmanın dönemin gereksinimlerine daha uygun açıklamalar getirmesi yeterli olabilir.

Bu nedenle eski kaynakların gözden geçirilmesi, geçmişteki düşünürlerin eserlerinin okunması, eski paradigmalara geri dönülmesi bilimlerin ilerlemesi açısından yararlı, hatta gerekli olabilir.

Bilimsel gelişmeyi açıklamakta eksikleri görülen ve Kuhn tarafından karşı çıkılan doğrusal-kümülatif gelişme teorisi, sosyal bilimler açısından özellikle de iktisat teorisi açısından aşılamayacak sorunlara yol açar.

Doğa bilimlerinde, “test ve eleme” yönteminin, düşünülen rolü oynamasa da, inkâr edilemeyecek bir yeri vardır. Sosyal bilimlerde ise “test” amacıyla deney yapma olanağı yoktur.

Doğa bilimlerinde daha iyi bir teori daha başarılı bir teknoloji ortaya çıkarır. Sosyal bilimlerden farklı olarak –en azından uzun dönemde– daha iyi bir teoriyi daha kötüsünün yerine koymanın karşısında sistematik bir engel bulunmaz. Uygulamada yararı doğrudan görülebilen yeniliklerin kabul görmemesi için hiç bir neden yoktur.

Oysa sosyal bilimler alanında – başkaları hesabına da olsa kendine çıkar sağlamak amacıyla – daha doğru, daha iyi bir teorinin reddi için veya yanlış ve başarısız bir teorinin yayılmasına yardım etmek için nedenler bulunmaktadır.

³ “İktisat bilimini fizik bilimlerinden ayıran temel noktalardan biri şu şekilde ifade edilebilir: Fizikçi ya da kimyacının (bilim adamı/öğrenci), büyük ölçüde geçmişte çeşitli olay ve/veya durum karşısında sınanarak yanlışlanmış ve yerini bir başkasına bırakmış (modası geçmiş) teoriler ve düşüncelerden oluşan söz konusu bilim dalının düşünce tarihinin üzerinde durmasına pek gerek yoktur. Oysa iktisatta, iktisadi düşünce tarihinin önemi, özellikle belirli dönüm noktalarında, hâkim iktisadi yaklaşımın temelleri konusunda kuşku ve tartışmaların çoğaldığı dönemlerde, geçmişte yanlışlanarak terk edilmiş teori ya da düşüncelerin tekrar su yüzüne çıkmaları esnasında belirginleşmektedir. (HUTCHISON, 1974:1) İktisatta kaybedilmiş paradigmalara yıllar sonra tekrar iktisatçılarca keşfedilmekte ya da onların yardımına yetişmektedirler. (GARBOVA-MAAREK, 1982:599).”

Turan Yay:F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması. Bursa: Ezgi Kitabevi yayınları, 1993. s.79

Popperci yanlılanabilirlik prensibini uygulayan bilim adamlarının bilimsel bilgiyi szme için hipotezleri ele alma Şekilleri Şöyle gösterilebilir:

Hipotezlerin test edilebilmesi için daima geri planda değişmeyenler (*constant*) bulunduğu varsayımı gizlidir. Kimya, fizik gibi doğa bilimlerinde hipotez konusu, çeşitli maddeler ve bunların özellikleridir. Sosyal bilimlerde ise test konusu, insan ve değişmez "*constant*" davranıŐlarıdır. Maddelerin zaman içinde deęiŐmemesi "*constant*" kalması varsayımı kabul edilebilir. Buna karşılık, sosyal bilimlerde araŐtırmanın konusu, insan, yani çalıŐmamızda kullanacağımız terimi ile aktör (*actor*) dr. Testler arasında geçen her en küçük zaman diliminde dahi aktör değişime uğrar. Bu değişikliklerin arasında iktisat bilimi açısından en önemlisi bilgidir. İnsanlar yaŐamlarının her anında deneyim kazanırlar ve yeni bir Şeyler ğrenirler. Bilgilerindeki değişiklik psikolojilerinin aynı kalacağı varsayılsa bile tercihlerini ve kararlarını etkiler.

Aktör'n bilgisindeki değişiklik amaç/araç ilişkisini etkiler ve araç seçimlerini deęiŐtirebilir.⁴ Sosyal bilimler alanında test Şeklindeki bir araŐtırmayı yapan bilim adamı kendi bilgisini değişmez kabul edemez, bilgisi deęiŐmeyecekse neden araştırma yapmaktadır? Diğer taraftan davranıŐta bulunan insan yanıaktr" olan kendisini değişmez "*constant*" kabul ediyorsa bilgisinin etkilenmeyeceğini mi düŐünmektedir?

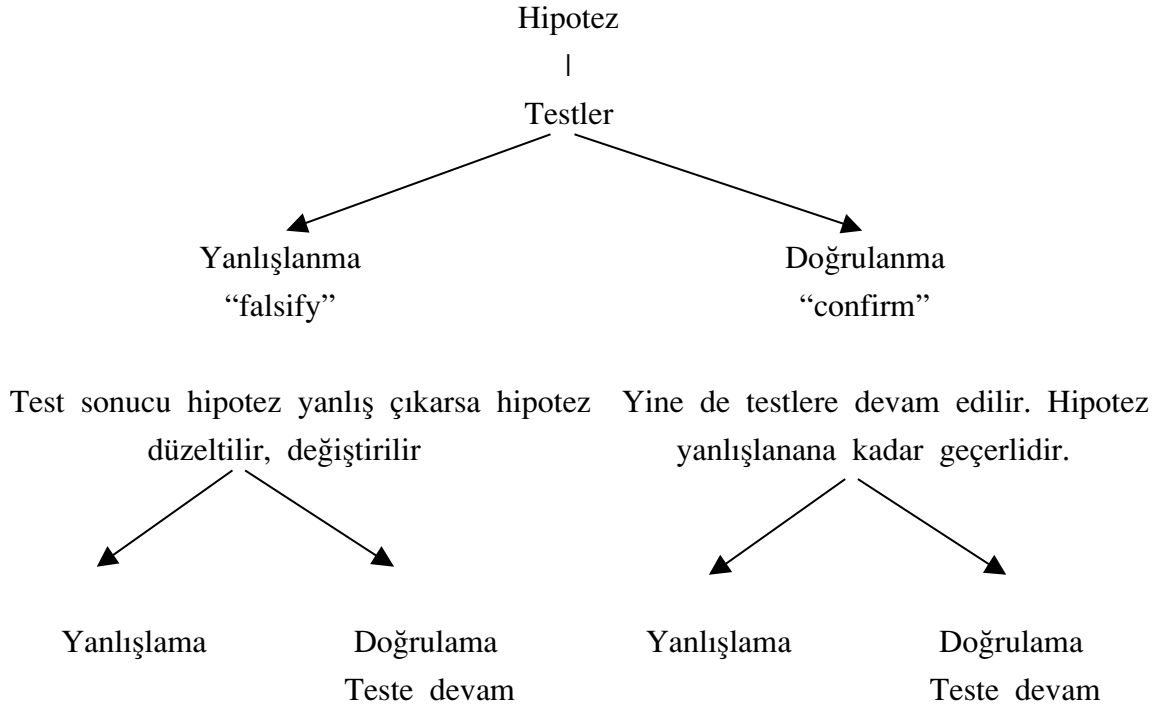
Bilginin saklandığı yer insan beynidir. İstemli, yani amaç/araç ilişkisine göre verilen kararlardan kaynaklanan davranışlar, yani tüm bilinçli amaca yönelik davranışların karar merkezi yine insan beynidir. Bu durum gözönünde bulundurulduğu zaman insanın akan zaman boyutunda değişmez kabul edilmesinin ve hipotezlerin nesnesi olarak insan davranışlarının test edilmesinin imkânsızlığı açıkça ortaya çıkar.

Bu bağlamda egemen teorinin hipotezlere yaklaşımını hatırlatalım: Karl Popper'in **The Logic of Scientific Discovery** (1935) adlı kitabında ortaya koyduğu (Mantıksal) Pozitivist düşünceye uygun olarak bilimsel hipotezler için yanlılanabilir (*falsifiable*) olmaları Şarttır.

⁴ Bu düşünceden hareketle Avusturya Okulu'nun önde gelen düŐünürlerinden F.A.Hayek bilgi konusunun önemi ve piyasa sürecindeki rolü üzerinde durmuştur.

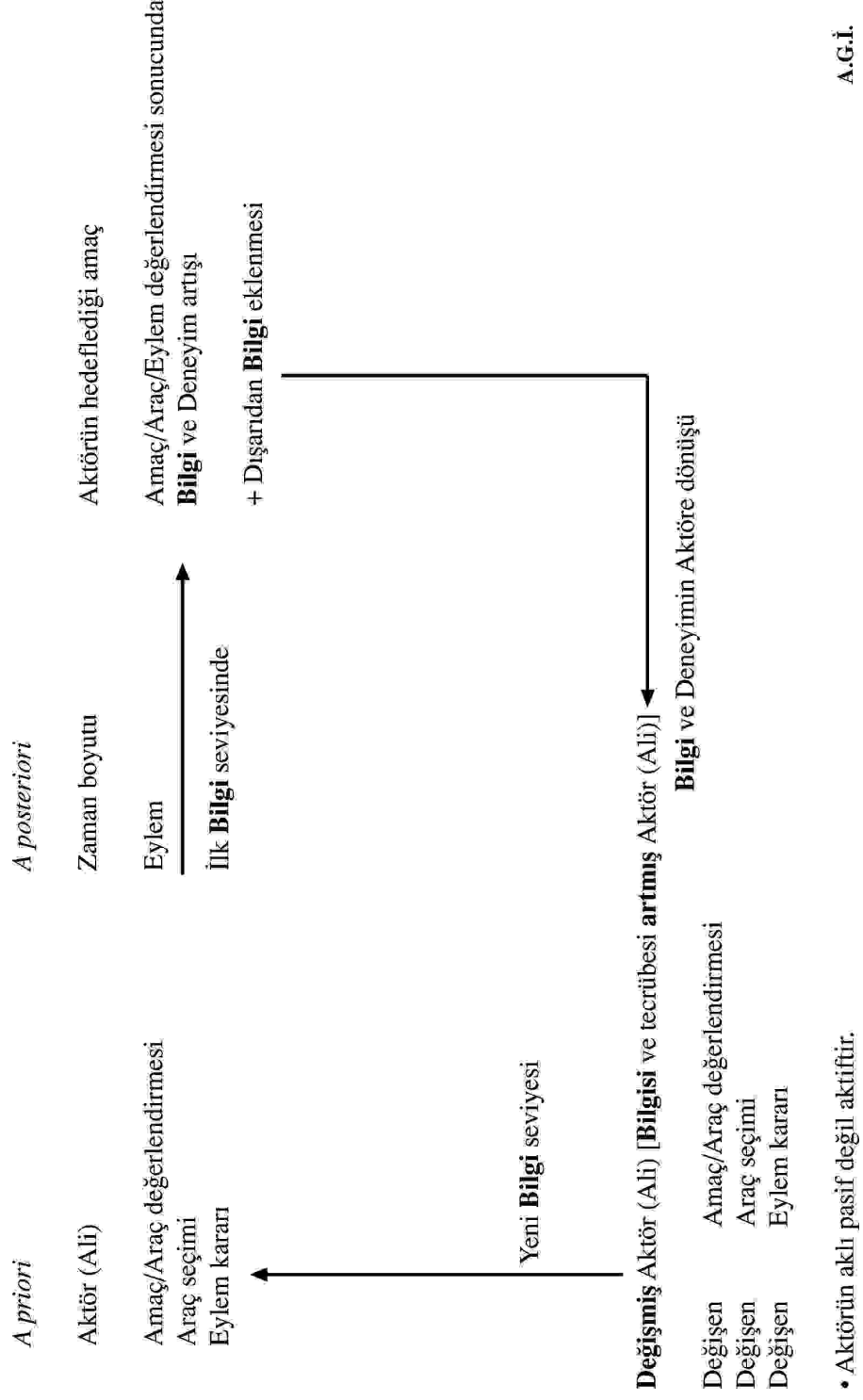
Popper'e göre bilim mantığı açısından David Hume'un öne sürdüğü "endüksiyon problemi" önemli değildir. Bilim adamları dikkatlice gözlem toplayarak teorilere ulaşmazlar. Test edilmek istenen bir teori olmadan gözlem yapmanın anlamı yoktur. Bilimsel yaklaşım, teoriyi destekleyen gözlemler toplamak anlamına gelmez. Popper'e göre gerçek bilim, teoriyi çürütülme olasılığına açık tutmaktır. Gerçek bilimi ayıran özellik yanlışlanabilirlik (*falsifiability*) dir. İnsanlar devamlı olarak gözlemlerine anlam vermeye çalışırlar. Bilim insanların doğal deneme yanılma sürecinin bir parçasını oluşturur. Endüktif metotla gerçeği arama çabası değil, teorilerin test edilerek elenmesi ilerlemeyi sağlar.

Popper'in "test ve eleme" metodunu şematik olarak göstermeye çalışalım:

Bu metodu bilginin aktörü değiştirmesi süreci ile karşılaştırdığımız zaman - daha önce anlatmaya çalıştığımız - insanı ve bilgisini sabit kabul etmenin oluşturacağı sorunun boyutları daha iyi anlaşılır.

Bilginin Aktörü Değiştirmesi

Sosyal bilimlerde test kabul edilen istatistik ve ekonometri çalışmaları sonuçlarının teori ile karşılaştırılması mümkündür. Fakat doğrudan hipotez testi olarak düşünülmesinin bilim mantığı açısından anlamı yoktur.

Kanımızca bu düşüncelerin ışığında, özellikle sosyal bilimlerde paradigmanın ve içerdikleri teorilerin tekrar gözden geçirilmesinin önemi ve gerekliliği ortaya çıkar.

Diğer bir nokta, sosyal bilimlerde geliştirilen teorilerin sosyo-politik alanda uygulanmasıdır. Özellikle de iktisat teorisi bölüşüm ve gelir dağılımı gibi konuları içerdiği için, doğrudan doğruya çıkar çatışmalarının alanında teori üretmek durumundadır. Teoriden elde edilen sonuçlar sosyo-politik alandaki uygulamalara yansır. Ekonomide devlet müdahalesine izin verilen sistemlerde, teoriden çıkartılan sonuçlar, gelir dağılımını kesimler lehine veya aleyhine değiştirecek politikalara zemin hazırlar.⁵

Kendi ücreti vergi gelirleri ile ödenen bir kişinin, vergilerin ters etkilerini gösteren birçok çalışma bulunmasına rağmen bunları kabullenmesi için hiçbir neden yoktur. Başka bir örnek verelim: Devletin bastığı kağıt para ile ücreti ödenen bir kişi, ispat edilse dahi, kağıt para artışının toplumsal refahı artıramayacağını, yalnızca bu kişinin ve kendisi gibi basılan parayı öncelikle ele geçirenlerin lehine kısa dönemde gelir dağılımını değiştireceğini, neden itiraf etsin?

⁵ Döneme uydurulan iktisat politikaları konusunda akla Hayek'in anılarından güzel bir örnek gelir: "Hayek: ... Sizi şaşırtabilirim fakat savaş sırasında eleştirilere karşı Keynes ile birlikte mücadele ediyordum. Çünkü (o dönemde) Keynes enflasyondan çok korkuyordu... Savaş yıllarında deflasyon değil enflasyon önemli bir tehlikeydi ve biz enflasyona karşıydık", diye anlatır.

Stephen Kresge, Leif Wenar, **Hayek on Hayek, An Autobiographical Dialogue** . Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 1994.

Ayrıca, Tarihçi Okul'un politik tutumu için Bkz. Ludwig von Mises, **Historical Setting of the Austrian School of Economics** . New Rochelle, NY: Arlington House, 1969.

⁶ Prof. Ahmed Sayar'ın "Metodoloji ve İktisadi Düşünce Tarihi Yazılarını Takdim" adlı önsözünde her ne kadar Avusturya İktisadını metafizik görse de eleştirdiği sorun şaşırtıcı ölçüde aynıdır: "Mistik iktisattan kurtulmanın bedeli ise ağırdır. Birçok put yıkılacak ve dünyevi menfaatler tikanacaktır. Hülasa iktisatçı maddi düzenini kaybedeceğinden, ideoloji, çıkar birlikteliği çok insanın gözünü perdeleyecektir."

Ahmed Güner Sayar, **İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazılan**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005, s.14-15

Tezimizde sosyal bilimlerde paradigmaların içerdikleri hipotezlerin ve bunlara dayanan teorilerin çalışmamız açısından bize önemli gelen sorunlarını ve bu alanda yapılan tercihlerin sosyo-politik yaşama doğrudan etkilerini aydınlatmaya çalıştık. Tarihin akışında sosyal bilimlerde yararlı paradigmaların çeşitli nedenlerle kenara bırakılabileceğinin altını çizdik.

Çalışmamızın bilimsel çerçevesi olarak sosyal bilimler ve özellikle de araştırma alanımız olan iktisat bilimi konusunda Thomas S. Kuhn'un bakış açısını benimsedik. Özellikle Tez konumuzun seçimi ve konu seçildikten sonra yaptığımız araştırmaların değerlendirilmesi bu bakış açılarının ışığında gerçekleştirildi. Bilimin ilerlemesi konusundaki iki farklı yaklaşımı ve sosyal bilimlerin karşılaştıkları sorunları ele aldık.

Pozitivist yöntem kullanan Neo-Klasik/Keynesyen sentez, günümüzün egemen paradigması konumundadır. İktisat biliminin kısırlaştığı ve birçok konuda başarısızlık sergilediği günümüzde, egemen paradigmanın devrilmesi gündeme gelmektedir. Tezimizde seçtiğimiz konu, Kuhn bakış açısıyla, “unutulan, zamanın egemen fikir akımlarına ters düştüğü için terk edilen” paradigma tarifine uymaktadır. 20. yüzyılda yaşanan tarihi gelişmelerin ve sosyo-politik ortamdaki değişikliklerin etkisiyle Avusturya İktisat Okulu düşünce sistemi, tarihe gömülme tehlikesi geçirmiştir.

Avusturya Okulu, önce I. Dünya Savaşı, arkasından II. Dünya Savaşı'ndan –teorinin merkezi ve geliştirildiği entelektüel alanın Avusturya'da olması sebebiyle – Anglo-Sakson kaynaklı teorilere göre çok daha fazla etkilenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Kültür alanı hem yenilmiş hem de suçlu sayılmıştır. Carl Menger'den başlamak üzere tüm Avusturya Okulu üyeleri her türlü devletçi politikaya Alman Tarihçi Okulu'nun “Tanrısal Vasıftaki Devleti”ne, Sosyalizme ve Nasyonal Sosyalizme,⁷ kısaca her türlü müdahaleci iktisat sistemine ve ideolojisine karşı çıkmasına rağmen tüm Alman kültür alanı ile aynı akibeti paylaşmıştır. Musevi olan Ludwig von Mises, Viyana'dan Cenevre'ye daha sonra da New York'a göç etmek zorunda kalmıştır. 1940'ta yayınlanan sistem kurucu eseri **Nationalökonomie** savaşın dolaylı dağılan Mises Çevresi tarafından okunamamıştır. Kitabın dağıtımı bile yayın evi

⁷ Hitler'in partisinin ismi “NSDAP, Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei” “Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi” anlamına gelir.

iflas edince gerçekleşmemiştir.**Human Action** olarak, Mises'in kendi gözetiminde İngilizce'ye tercüme edilmesi dokuz yıl sürmüştür.

Kaybedilen yıllar sırasında uygulanan savaş ekonomisi, savaşın galibi Anglo-Sakson dünyasında John Maynard Keynes'i ortaya çıkarmıştır.

Sosyalizm yüzyılı⁸ diye adlandırabileceğimiz 20. yüzyıl, kamuoyunun sosyalist fikirlere karşı açık olduğu ve olumlu baktığı bir dönemdir.

Bu çerçevede Avusturya Okulu'nun Amerika'da yeniden yapılanması gerekmiştir. Bu genel hava, popülist ve kısa dönemde başarılı iktisat politikalarının benimsenmesine ve Keynesyen iktisat politikalarının egemenliğine yardımcı olmuştur.

Ludwig von Mises'in teorik çalışmaları, -Liberalizm İdeali'nin- 19. yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın klasik iktisatçılarının fikirlerinin düzeltilmesi ve geliştirilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Avusturya Okulu'nun Amerika'ya göç eden üyeleri içinde pozisyonlarından ödün verip, egemen paradigmanın şemsiyesi altına girenler daha olumlu şartlarda kabul gören *mainstream* Neoklasik Paradigma içinde çalışma imkanı bulmuşlar, fakat teoriyi sulandırdıkları için egemen paradigmanın içinde eriyip gitmişlerdir.

Görüldüğü gibi Avusturya araştırma programı paradigma statüsüne yerleşmeden unutulmanın eşiğine gelmiştir. Ancak, Ludwig von Mises**Human Action** adlı eserinin 1949'da Amerika'da yayınlanmasının ardından, Menger ve Böhm-Bawerk çizgisindeki tüm teorik görüşler Mises'in katkıları ile birleştirilip tamamlanmış ve komple bir iktisat teorisi sistemi ortaya konmuştur. Kanımızca Ludwig von Mises'in katkıları olmadan Avusturya İktisat Okulu'nun Alternatif Paradigma statüsüne erişmesi mümkün olamazdı.

⁸ Hans-Hermann Hoppe: **Democracy, The God That Failed: The Economics and Politics of Monarchy, Democracy and Natural Order.** ve Hans-Hermann Hoppe**Sozialismus oder Kapitalismus. Gestaltung und Entwicklung der menschlichen Gesellschaft** . Übers. Von Axel Schernhammer – Wien: Verlag Schernhammer, 2005.

⁹ Avusturya Okulu'nun kurucusu ve Marjinalist Devrim'in ünlü üç isminden biri Carl Menger'de kendisini Klasiklerin devamı olarak görmüştür. Günümüz Avusturya Okulu bu sebeple "Sosyal-Liberal"den ayırmak amacıyla "Klasik-Liberal" ismini kullanır.

Tarihi olayların etkisiyle unutulmak ve iktisat teorisi açısından kaybedilmek tehlikesinden başka Avusturya Okulu'nun karşısına çıkan diğer bir güçlük, yöntem sorunudur.

20. yüzyıl yalnız Sosyalizm'in değil, aynı zamanda Pozitivizm'in altın çağıdır. Doğa bilimlerindeki araştırmaların sonucu olarak ortaya çıkan teknolojinin son derece olumlu etkileri sosyal bilimlerde de Pozitivizm'den yarar beklemek yanılısına yol açmıştır.

Avusturya Okulu ve Ludwig von Mises asla taviz vermeksiz *a priori* mantıksal tümdengelim metoduyla teori üreti *a priori* yöntem kullanılması egemen çevrelerin bu düşünceleri ciddiye almaya gayret bile göstermemelerine yol açmış, Avusturya Okulu "Metafizik" diye değerlendirilerek "bilimsel bilgi" alanının dışına itilmiştir.

Son olarak, Avusturya Teorisi'nin en önemli özelliklerinden biri olan anti-sosyalist, anti-devlet müdahaleci, anti-merkez bankacı iktisat politikası tavsiyelerine değinmek istiyoruz. Yerleşik sosyo-politik sistemden yararlanarak çıkar sağlayan kesimlerin hiçbiri Avusturya Teorisi'nin iktisat politikası tavsiyelerini kabul etmek ve bunların sonuçlarına katlanmak istemez. Avusturya Okulu'nun kuruluşu böyle bir mücadeleyle Carl Menger'le Gustav Schmoller arasında geçen ünlü "Metod Kavgası", *Methodenstreit* sonucunda gerçekleşmiştir. Tarihçi Okul, Prusya Devleti'nin emrinde kullandıkları iktisat politikalarını *a priori* geçerli-değişmez bir teori kalıbı içine sokmayı kesinlikle reddetmiştir. İhtiyaca göre şekillendirilip, yorumlanabilecek "hipotez"ler politikaya alet edilmeye çok daha elverişlidir.

Sayılan nedenlerden dolayı Avusturya İktisat Okulu yaklaşımının *mainstream*'i etkilememiş ve ders kitaplarına alternatif bir bakış açısı olarak girememiş olmasını doğal karşılamak gerekir.

Avusturya Okulu 19. yüzyıl sonundan, yani Liberalizm'in günümüzün egemen akımlarına yerini bırakmasından beri geçen dönemin popüler düşüncelerine tamamen karşı çıkan fikirler üretmiş, Liberalizm'i teorik bir yapı ile desteklemeye ve tüm engellere rağmen çağımıza taşımaya çalışmıştır.

“Avusturya Okulu içinde Ludwig von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı” adlı tezimizde, bu düşünce yapısını dikkate değer bir alternatif paradigma olarak sunmaya çalıştık. Günümüz Avusturya Teorisi, Ludwig von Mises’in katkıları olmadan paradigma statüsünde düşünülemez için Ludwig von Mises araştırmamızın odak noktasında yer almaktadır.

Tezimizde ele aldığımız Avusturya İktisat Okulu’nun ve Ludwig von Mises’in iktisat teorisi yaklaşımı alternatif bir paradigma olarak tezimizde sergilemeye çalışacağımız tutarlı yapısıyla dikkate değerdir.

Tezimizin “çalışma hipotezi” niteliğindeki çıkış noktası, egemen Neo-Klasik İktisat Teorisi’nin ve Keynesyen teorinin günümüzün somut iktisadi sorunlarını açıklamakta ve çözümlenmekte içine düştüğü yetersizlikler ve çelişiklere karşı Avusturya İktisat Teorisi’nin tutarlı bir “alternatif teori” oluşturduğudur. Değinen nedenlerle tüm göz ardı etme ve dışlama çabalarına karşılık, Avusturya İktisat Okulu hala ayakta kalmış, varlığını sürdürebilmiş ve giderek artan bir ilgi ve katılımın odağı olmuştur. Kanımızca bu olgunun çalışma hipotezimizi destekleyici nitelikte olduğu ileri sürülebilir.

Çalışmamızın Birinci Bölümü’nde, Mises’in düşünce dünyasının temellerinin atıldığı tarihsel süreç içinde Viyana ve Mises’in Yaşamı üzerinde durmaya çalışacağız.

İkinci Bölüm’de, Mises’in iktisat metodolojisi üzerinde durmaya ve Avusturya Okulu içindeki yerinin ve katkılarının anlaşılmasında kanımızca yaşamsal önemi vurgulamaya gayret edeceğiz.

Üçüncü Bölüm, Mises’in İktisat Teorisi başlığını taşımakta ve tezimizin odak noktasını oluşturmaktadır. *A priori* eylem mantığının iktisat teorisine uygulanması ile Mises’in özgün katkıları ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Dördüncü Bölüm’de, teori alanından çıkıp Mises’in toplum felsefesi konusundaki görüşlerine eğilmeye ve “Liberalizm İdealini” anlatmaya çalışacağız.

Beşinci ve son bölümde ise, Avusturya Okulu’nun dönemlerine ve Mises sonrası yaşanan Rönesans’a değinmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM
MISES DÖNEMİNDE VIYANA ve MISES'İN YAŞAMI

1.1. MISES DÖNEMİNDE VİYANA

“Avusturya Okulu” olarak adlandırılan iktisat düşüncesi ve özellikle Ludwig von Mises’in entelektüel gelişimi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun başkenti Viyana’nın, I. Dünya Savaşı öncesindeki yıllarının ürünüdür.

Mises, Musevi’dir. Avusturyalıdır, daha doğrusu Habsburg Hanedanı’nın yönetimindeki eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun vatandaşıdır. Her şeyden önce de Viyanalıdır. Alman dil ve kültür âlemine mensuptur. “Batılı” denilen Batı Avrupa düşünce tarzını benimsemiştir.

Mises’in kişiliği konusunda, en önemli Amerikalı öğrencileri arasında anılan Murray N. Rothbard, **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** adlı kitabında, “(Mises’in) Amerika’da ki öğrencilerinin yalnızca entelektüel büyüklüğüne, gücüne, yaratıcı kabiliyetine ve yılmayan cesaretine hayranlık duymakla kalmadıklarına, aynı zamanda ruhunun inceliğine büyük bir sevgi ile bağlandıklarına ben şahidim”, demektedir.

Rothbard, Felix Kaufmann gibi bir adamın Mises semineri şerefine şarkılar bestelediğini¹ belirtir ve devam eder:

“Biz -Amerikalı öğrencileri- yalnızca insanlığından derinden etkilenmekle kalmamıştık, hepimiz kişiliğinde bir daha asla göremeyeceğimiz zarif bir medeniyetin, I.Dünya Savaşı öncesi Viyana kültür görkeminin son ışıltılarını taşıyan bulutları onda gördüğümüzün farkındaydık.”²

¹ Margit von Mises: **My Years with Ludwig von Mises** . New York, NY: Center for Futures Education, Inc., 1984. s.210-211

² Murray N. Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988, s.71-72

Mises'in yaşıtı ve kendisini Cenevre yıllarından tanıyan William E. Rappard

“...çağdaş iktisatçılar arasında en keskin analitik zekâya sahip olmakla kalmıyordu aynı zamanda günümüzde dünya yüzünde ender bulunabilecek bir insanlık örneği ve Avusturya zekâsı ile can bulan, daima kullanabildiği bir tarihi kültür hazinesine sahipti. Bazen, korkarak, kuşağımızın, savaş öncesi Viyana monopolünde görülen nimetlerden son yararlananlar olduğunu düşünüyordum.” sözleriyle dile getirir.

Ludwig von Mises ve bu şehirde yaşamış olan çağdaşlarının kişiliğine damgasını vuran bu “Viyanalılık” nasıl bir olguydu?

Gerçekten de, 19. yüzyıl sonları, 20. yüzyıl başlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti Viyana'da sıra dışı bir kültürel üretkenlik, özel bir entelektüel dinamizm yaşanmıştır.

Bu dönem Viyana kültür çevresiyle ilişkilendirilen ünlü isimler uzun bir liste oluşturur⁵:

Filozoflar arasında; Ludwig Bolzman, Franz Brentano, Rudolph Carnap, Edmund Husserl, Ernst Mach, Alexius Meinong, Karl Popper, Moritz Schlick, Ludwig Wittgenstein, matematikçiler arasında Kurt Gödel, Hans Hahn, Karl Menger, iktisatçılar arasında Eugen von Böhm-Bawerk, Gottfried von Haberler, Friedrich A.von Hayek, Carl Menger, Fritz Machlup, Ludwig von Mises, Oskar Morgenstern, Joseph Schumpeter, Friedrich von Wieser, hukukçular arasında Rudolph von Jehring, Hans Kelsen, Anton Menger, Lorenz von Stein, psikoloji dalında Alfred Adler, Joseph Breuer, Karl Bühler, Sigmund Freud, sosyolog ve tarihçiler arasında Max Adler, Otto Bauer, Egon Friedell, Heinrich Friedjung, Paul Lazarsfeld, Gustaf Ratzenhofer, Alfred

³ William E. Rappard ve Paul Mantoux, 1934'te Mises'i Cenevre'ye davet *Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales* 'in kurucularındır.

⁴ William E.Rappard: “On Reading von Mises”, Mary Sennholz, **On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises** . içinde, Irvington-on-Hudson, N.Y., 1994.

⁵ Hans-Hermann Hoppe: **Democracy, The God That Failed : The Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order** . New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2002. s.xii

Schütz, yazar ve edebiyatçılar arasında Hermann Broch, Franz Grillparzer, Hugo von Hofmannsthal, Karl Kraus, Fritz Mauthner, Robert Musil, Arthur Schnitzler, Georg Trakl, Otto Weininger, Stefan Zweig, mimar ve ressamalar arasında Gustav Klimt, Oskar Kokoschka, Adolf Loos, Egon Schiele, müzisyen ve kompozitörler arasında Alban Berg, Johannes Brahms, Anton Bruckner, Franz Lehar, Gustav Mahler, Arnold Schönberg, Johann Strauss, Anton von Webern ve Hugo Wolf sayılabilir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun son dönemleri *Kaiser Franz Joseph*'in, *Strauss* valslerinin, *Burgtheater* temsillerinin, Freud ve Wittgenstein tartışmalarının, *Café*'lerin dünyasıdır.

Viyana'da, birçok farklı özelliklere sahip etnik grup, bir araya gelmiş olmasına rağmen, bu dönemi sadece mültietnik ve mültikültürel bir karışımın olumlu sonucu olarak yorumlamak, kanımızca, daha karmaşık sosyo-politik etkileri göz ardı etmek anlamına gelir.

Mises ve dönemini anlayabilmek ve bu etkilere ışık tutmak amacıyla 19. yüzyıl sonu Avrupa'sına, özellikle Alman dil bölgesine, Avusturya'nın özel konumuna, Viyana'ya ve Viyana'da ki Musevilerin durumuna eğilmenin aydınlatıcı olacağını düşünüyoruz.

1.1.1. “Liberalizm Yüzyılı”nın Sona Ermesi:

19. yüzyılı “Liberalizm Yüzyılı” olarak adlandırmak mümkündür. 18. yüzyıl “Aydınlanma Çağı”, filozofların fikirlerini geliştirdiği, başkaldırdığı dünyayı buna

⁶ Prof.Dr. Fahir Armaoğlu'nun *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* adlı eseri, döneme damgasını vuran fikir akımlarına uygun şekilde, ‘Liberalizm’ konusuyla başlayıp ‘Milliyetçilik’ ve ‘Sosyalizm’ konularıyla devam eder.

19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyılın başı liberalizm çağının sona erdiği milliyetçilik ve sosyalizmin yükselişe geçtiği dönemdir.

Prof.Dr. Fahir Armaoğlu *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Kitabevi, 1984.

karşılık 20. yüzyıl yaygın olarak “Sosyalizm” yüzyılı olarak kabul edilir. Kapitalizmin yükselişi ve Amerika’nın önemli bir güç haline gelmesi liberal fikirleri 19. yüzyılda egemen kılmıştır. Liberal düşüncenin, demokrasi ve milliyetçilik akımları ile sorunlara yol açacak birleşmesi aynı zamanda kendi sonunu hazırlamıştır.

Dönemin diğer gelişmeleri arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması, giderek I. Dünya Savaşı’na yol açacak politik gelişmeler arasında sayılabilir.

1815’te Napolyon Savaşları’nın sona ermesinden I. Dünya Savaşı’nın başlamasına kadar geçen süre içinde Avrupa’da büyük savaşlar görülmez. Balkanlar’da, Kırım’da, Avusturya-Prusya arasında, Prusya-Fransa arasında savaşlar

⁷ “18. yüzyılda birçok filozof vardı. Fakat tek bir aydınlanma (Enlightenment). (Aydınlanma) gevşek, biçimsel olmayan ve tamamen organize olmamış; Edinburgh’dan Napoli’ye Paris’ten Berlin’e, Boston’dan Philadelphia’ya kültür eleştirmenleri, din şüphecileri (religious skeptics) ve siyasi reformcular koalisyonundan (oluşuyordu); filozoflar gürültülü bir koro meydana getiriyordu ve aralarında uyumsuz seslerde vardı, fakat çarpıcı olan ara sıra anlaşmazlıkları değil aralarındaki genel armoniydi. Aydınlanma adamları geniş ve tutkulu bir programda birleşiyordu, laiklik (secularism), insani yaklaşım (humanity), kozmopolitlik (cosmopolitanism) ve özgürlük, konuşma özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, yeteneklerini gerçekleştirme özgürlüğü, estetik cevap (aesthetic response) özgürlüğü, özgürlük, tek kelime ile moral” bir adamın dünyada kendi yolunu bulmasıydı.

Aydınlanmanın çoğu etkilerinin tamamladığı dönemde, 1784’te Kant aydınlanmayı insanoğlunun kendine koyduğu vesayetten kurtuluşu olarak tanımlar motto olarak *ſapere aude*” “bilmeye cüret et” sözünü önerir, “Buluşların riskini al, engelsiz eleştiri hakkını kullan, otonominin yalnızlığını kabullen.” Kant, Aydınlanmayı insanların ergin, yani sorumluluk alan kişi olarak tanıma ve kabul edilme isteği olarak görür.”

Ludwig von Mises’i ilkelerinden dolayı “Aydınlanma devrinden kalma” görmek mümkündür.

Peter Gay: **The Enlightenment: An Interpretation, The Rise of Modern Paganism** . New York: W.W. Norton & Company, 1995 (1966) s.3

⁸ Ralph Raico: “World War I: The Turning Point”, John V.Denson **The Costs of War, America’s Pyrrhic Victories.** içinde, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2003. s.205–209

⁹ “Bir yüzyıl önce, Napolyon Savaşları’nın ardından aristokratlar Viyana Kongresi’nde gelecek yüzyıl süresince geniş çaplı savaşı önleyecek ve varlığını sürdürebilecek bir sistem geliştirmişlerdi. Demokratik sistemde seçmenlere karşı sorumlu diplomatlar ise 1919’da Paris’te gelecekte kaçınılmaz çatışmaların sahnesini oluşturmuşlardı.”

R. Raico’nun revizyonist tarih bakış açısıyla Versailles Antlaşması Batı Uygarlığı’nın sonunu başlatan tarihi dönüm noktasıdır. “Barış” antlaşması olarak nitelemek gülünçtür. Antlaşmanın diğer bir sonucu devlet gücünün ve kişilerin özgürlükleri üzerine kurulan baskının artmasıdır.

Ralph Raico: *The Great War Retold*”, **The Independent Review, a Journal of Political Economy** . Vol. IX, No:3, Kış 2005 içinde, s.437

olsa da, bunlar genellikle alanları ve süreleri sınırlı, sivil topluma, normal vatandaşların yaşamlarına dokunmayan muharebelerdir.

Yalnız 1861–1865 arasındaki, Amerikan İç Savaşı (Güney eyaletlerinin kurtuluş savaşı), son derece acımasız, sivil-asker ayırımı yapmayan “topyekûn savaş” karakterine sahiptir.¹⁰

Avrupa’da ise 19. yüzyılda barış ortamı egemendir. Barış ve güvenlik içindeki yaşam koşulları, toplumun devamlı olarak ilerlemesine, maddi ve fikri alanda büyük gelişmeler sağlamasına yol açmıştır.

1776’da Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde ifade edildiği gibi, “Klasik Liberalizm” diye adlandırılan düşünce tarzı, fikir dünyasına egemendi: İnsanlar “doğal” olarak ve vazgeçilmez biçimde, özgürlük, mülkiyet ve kişisel mutluluklarını arama hakkına sahip olmalıydı. Devletin, dolayısıyla hükümetlerin, tek görevi insanların bu haklarını korumaktı. Vatandaşlar, bu görevi layikiyle yerine getirmeyen hükümetleri, değiştirme ve yerine yenisini koyma hakkına sahipti.

Liberalizm ruhunun etkisi altındaki Viyana’yı, dönemin barış ve güven havasını, Mises ile aynı yıl (1881 yılında) dünyaya gelen ve Mises gibi Viyanalı bir Musevi olan ünlü yazar Stefan Zweig’in **Dünün Dünyası** kitabında şu sözlerle dile getirir:

“Büyüdüğüm Birinci Savaş öncesi yılları için elle tutulur bir anlatım bulmak gerekirse, altından bir güvenlik çağıydı demenin çok uygun düşeceğini sanırım. Bin yılı bulan Avusturya

¹⁰ Aralarındaki sosyo ekonomik farklılıklardan dolayı, Abraham Lincoln’ün seçimi kazanmasından sonra, Amerika’nın yedi güney eyaleti South Carolina, Mississippi, Florida, Alabama, Georgia ve Louisiana, Amerika Konfederasyon Devletleri adı altında yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu birliğe daha sonra Virginia, Arkansas, North Carolina ve Tennessee katılmış ve toplam on bir eyalet, Amerika Konfederasyon Devletleri adı altında birleşmiştir.

Amerika’nın bu eyaletler dışında kalan özellikle kuzey doğu bölgeleri birlik anlamına *Union* adını almıştır. Bu iki grup arasındaki savaşa “Amerikan İç Savaşı” denmiştir. Savaş sırasında asker sivil ayırımı yapılmaksızın, katliama varan mücadeleler olmuş (Gettysburg, 1863), iki tarafta askerlerinin yaklaşık üçte birini kaybetmiştir. Amerikan İç Savaşı 1865’te Kuzey’in galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

Prof. Thomas DiLorenzo’ya göre, Amerika’nın kuruluşundaki temel düşünceyi oluşturan liberal görüşün çöküşü, bu dönem sırasında Abraham Lincoln’ün uyguladığı politikalar ile başlamıştır.

Bkz. Thomas DiLorenzo: **The Real Lincoln: A New Look at Abraham Lincoln, His Agenda, and an Unnecessary War** . Roseville, CA: Prima Publishing, 2002.

İmparatorluğumuzda her şey değişmez bir düzene bağlanmışa benzerdi ve devlet, bu sürgitliğin baş güvencesi gibiydi. Devletin yurttaşla sağladığı haklar, halkın özgür seçimle iş başına getirdiği parlamentoca yazılı verilmiş, buna karşılık görevleri de iyice belli edilmişti.”

Zweig bu güven ortamının ekonomik boyutu konusunda:

“Paramız Avusturya Kronu, çil altınlar olarak elden ele dolaşır, sağlığını böylece ortaya koyardı. Herkes, elindeki ve payına düşeni, neye izin verildiğini, neyin yasak olduğunu bilirdi. Parası olanlar, yılda ne kadar faiz sağlayacaklarını tam tamına hesaplayabilirdi. Memur ve subay, terfi edeceği yılı ve hangi tarihte emekliye ayrılacağını takvimde gösterebilirdi. Her ailenin belirli bir bütçesi vardı, konut ve besin için ne kadar gideceği, yaz gezileri ve çağrılar için kaç para gerektiği bilinirdi. Ayrıca, önceden bilinmeyen giderler, hastalıklar ve hekim için, az da olsa, ne yapıp yapıp bir para ayrılırdı. Evi olanlar, çocukları ve torunları için güvenilir bir baba ocağı bıraktıklarını bilir, ev, işyeri kuşaktan kuşağa kalırdı; meme çocuğu beşikteyken ilerisi için ilk metelik, yarını için küçük bir yedek akçası olur diye, kumbaraya ya da tutum sandığına konulurdu.”

Zweig, 1881’de doğan Mises’in çocukluk ve gençlik çağını yaşadığı 19. yüzyıl sonunda Viyana’daki huzur ve güven ortamını okuyucuya da hissettirecek canlılıkta anlatmaktadır. Tezimiz açısından bu havayı anlamamız önemlidir. 20. yüzyıl adım adım bu havanın ortadan kalkacağı büyük felaketlerin yaşanacağı bir dönemdir. Mises’in entelektüel gelişimi bu iki tezat arasında gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda liberalizmin akibeti Ludwig von Mises’in yaşamında bir *leitmotif* oluşturmaktadır. Israel Kirzner bu konuyu vurgular:

“Yaşamı boyunca liberalizm konusunda düşünen Ludwig von Mises için, klasik liberalizmin “moral” üstünlüğü özgürlük veya adalet gibi etik kategorilerden kaynaklanmaz. Mises’e göre klasik liberalizmin etik, normatif tartışmalara ihtiyacı yoktur, çünkü gücünü tarafsız *wertfrei*” iktisat teorisinin vardığı sonuçlardan alır.”

Zweig şöyle devam eder:

“O uçsuz bucaksız ülkede her şey hiç değişmeyen yerindeydi ve hepsinin en üstünde de, iyice yaşlanmış ak pak İmparator bulunurdu. Ama günün birinde o ölürse yerine bir başkasının geleceği ve hesaplı kitaplı düzende hiçbir değişme olmayacağı da bilinir ya da öyle sanılırdı. Savaşı, başkaldırıyı, ayaklanmayı, kimsecikler aklına bile getirmezdi. Böylesine bir sağduyu çağında kökten değişmeler, zor kullanarak değişiklik yapmalar, hemen hemen olmaz sayılırdı.”

Tam bir güven içinde yaşayan halk, yaşamın beklenmedik cilvelerine karşı tedbir almayı ihmal etmiyordu:

¹¹ Israel M. Kirzner **Ludwig von Mises, The Man and His Economics.** Wilmington, Delaware: ISI Books, 2001. s.182-183

“Böylesine güçlü bir güvenlik duygusu, milyonların en değerli malı ve ortak ülküsüydü. Hayat, ancak böylesine bir güvenlikle yaşama değeri kazanıyor ve gittikçe daha geniş çevreler bu çok değerli dünya nimetlerinden paylarını alıyorlardı. Önceleri yalnız varlıklı kimseler bu elverişli durumun tadını çıkarırdı. Sonraları yığınlar da yavaş yavaş katıldılar. Güvenlik yüzyılı, sigortacılığın altın çağı olmuştu. Herkes evini yangına ve hırsızlığa, tarlasını doluya ve doğa afetlerine, bedenini kaza ve hastalığa karşı sigorta ettiriyordu. Yaşlılık için gelir bonoları satın almıyor ve kız çocuğunun beşiğine yarının çeyizi karşılığı bir poliçe bırakılıyordu. Sonunda işçiler de örgütlenip uygun gündelikler ve hastalık sandıkları elde ettiler. Uşaklar yaşlılık sigortasına para ayırıyor ve gömülmeleri için ölüm sandığına para bırakıyorlardı. Çünkü ancak yarına tasasız bakabilen kimse, tam bir iç rahatlığıyla gününü gün edebilirdi.”

Dönemin egemen düşüncesi liberalizmdi ve insanlığın artık eski, ilkel çağlarını geride bıraktığına inanılıyordu. Zweig devam eder:

“Ömrümün kıyı köşesini alınyazısının bütün çökertmelerine karşılık iyice düzenlemek gibi böylesine dokunaklı bir güven duygusunda, dayanışmalı ve alçakgönüllü hayat anlayışına karşın, yine de tehlikeli ve epeyce bir kendini beğenmişlik vardı. On dokuzuncu yüzyılın liberal ülkücülüğü, ‘bütün dünya görüşlerinin en iyisi’ olma yolunda yanlışsız ve dosdoğru yürüdüğüne gerçekten inanılıyordu. Savaşlar, açlık ve darlıklarla geçmiş çağlar hor görülüyor ve o zamanların insanlarına henüz olgunlaşmamış, yeterince aydınlığa kavuşmamış gözüyle bakılıyordu. Şimdiyse, en son kötülük ve zorbalığın toptan ortadan kaldırılması ancak birkaç on yılın işiydi.”

Bilim ve tekniğin çığır açan yeniliklerinin, insanların yaşam şeklini değiştirdiği bu yıllarda ilerlemenin devamlı olacağına inanılıyordu. İnsan aklının herkesi kurtaracağına güven tamdı. Zweig bu konuyu şöyle dile getirir:

“Aralıksız ve duraklamasız bir ‘ilerleyişe’ duyulan böylesine bir inanç, o günlerde gerçekten bir din gücü taşıyordu. Bu ilerleyişe incilden bile çok inanılıyordu. Çünkü teknik ve bilimin her gün yeni yeni harikaları, en inandırıcı çömezlerdi. O barış dolu yüzyılın sonlarında, gerçekten hızlı ve çok yönlü bir genel yükseliş gittikçe göze çarpmaktaydı. Geceleri sokaklarda solgun ışıklar yerine elektrik lambaları ışıldıyor, büyük mağazaların baş döndürücü parıltısı anayollardan kenar semtlere uzanıyordu. İnsanlar, telefon sayesinde, en uzakta bir kimseyle konuşmaya ve atsız arabayla uçarcasına hızlı yol almaya başlamışlardı. Hatta havalarda kanat açıp Ikarus¹² rüyasını gerçekleştirmişlerdi. Konfor, kibarlardan orta hallilere yayılıyordu. Su, çeşme ya da dereden taşınmıyordu artık; ocakta bin bir sıkıntıyla ateş yakmak da gerekmiyordu. Sağlıklılık yaygınlaşıyor, pislik ortadan kalkıyordu. İnsanlar, bedenleri sporla çelikleşeli beri daha güzelleşmiş, daha güçlenmiş, daha sağlamlaşmıştı. Caddelerde sakat, gırtlığı fırlamış, kötürüm insanlara gittikçe daha az rastlanıyordu. Bütün bu mucizeler, ilerleyişin baş meleştiği bilimin eseri idi. Sosyal alanda da ilerleme vardı. Kişiyi yıldan yıla yeni haklar tanımış, adalet anlayışlı ve daha insandan yana olmuştu. Hatta bütün sorunların en önemlisi olan yığınların yoksulluğu da, yenilmez olmaktan çıkmışa benziyordu.”

¹² Ikarus, Yunan mitolojisine göre balmumundan yaptığı kanatlarla uçan ilk insan.

¹³ Stefan Zweig: *Dünün Dünyası* . İstanbul: Can Yayınları Ltd. Şti., 2000. s.15-17

Aynı dönemi Mises'in yaşıtı Felix Somary'nin **The Raven of Zürich** kitabında şöyle yansıtır:

“Toprakları ve topraklarına bağlı yaşayan köylüleri bulunan asillerin, loncalar çevresinde örgütlenmiş el sanatlarına sahip, rüyada gibi yaşayan küçük şehirlerin, yuvarlak duvarlarla çevrilmiş başkentlerin bulunduğu; ... ,egemen entelektüel gücün kiliseye ait olduğu, haberleşmenin ve ulaşımın posta arabası ve atlarla gerçekleştiği ortam; Franz Josef'in tahta geçtiği zamanın dünyasıydı. Bu ortam pek çok maddi ve entelektüel değişiklik geçirecekti.

Vatandaşlar için toprak sahibi olmayı mümkün kılan, köylüleri ve tarım işçilerini, el sanatlarını ve endüstriyi, geniş çaplı ticareti, demir yolu ve buharlı gemilerle taşımacılığı, sigortacılık ve banka hizmetlerini serbest bırakan hemen hemen tüm kanunlar, Franz Josef'in imzasını taşıyordu. Modern kapitalizmin çok büyük çaplı gelişmesi ve aynı zamanda mutlak, babadan oğula geçen monarşinin meşrutiyete dönüşümü, hür vatandaşların yükselişi, vatandaşların parlamentoda kendini göstermesi, olgunluk sürecinde sürüşmeye yol açacak olsa da, İmparatorluğun tüm milletlerinin kültürel açılımları ve son olarak da çalışan kesimin yükselişi, sosyal fikirlerin yayılması ve sosyal kurumların başlangıcı, Kaiser Franz Josef dönemine rastlar. Benim zamanımda Franz Josef ile karşılaşan -her kim olursa olsun- uzun ve görkemli döneminin nefesini karşısında hissederdi. Ender olarak bir insan ömrü bu ölçüde büyüklüğü kapsar.”¹⁴

Brigitte Hamann, Hitler Viyana'sını anlatan eserinde, dönemi şu sözlerle anlatır:

“... Franz Joseph dağılmakta olan imparatorluğun sembolü ve neredeyse tek garantörü olarak kabul ediliyordu. Habsburg idealine bağlı kalarak “Uluslarına adil bir Baba” olmaya ve tebaasına, hangi milliyete sahip olursa olsun eşit davranmaya gayret ediyordu. Galiçya'daki en fakir Ruthen'in veya Musevi'nin emniyette olduğu konusunda inancı sağlıyordu; en kötü durumda Viyana'da Kaiser'den hakkını alabilirdi. Bu Kaiser yaşadığı sürece Avusturya-Macaristan'ın çökmesi düşünülmezdi.”

Hitler bile “Mein Kampf”ta Franz Joseph'in durumu hakkında fikir yürütür. “Tüm devlet son yıllarda Franz Joseph'in iki gözü üzerinde duruyordu, o kadar ki “Reich”in vücut bulduğu bu ihtiyarın ölümü geniş kitleler için “Reich”in ölümü anlamındaydı. Evet, Slav politikasının en uyanık hüneri Avusturya Devleti'nin varlığını bu kralın eşsiz sanatına borçlu olduğu görüşünü uyandırmaktı ve bu Kaiser'in gerçek hizmetlerini ifade etmekten çok, sarayın gönlünü okşuyordu.”

Franz Josef döneminin olumlu havasına rağmen liberalizm üzerinde bulutlar toplanmaya başlamıştır. Liberalizm, Avrupa'da düşünce iklimine etkisinin doruk noktasına 19. yüzyılın ortasında ve biraz da sonuna doğru ulaşır. Yüzyılın sonuna doğru, Batı Avrupa ülkelerinde görülen demokratikleşme hareketleri çerçevesinde seçme hakkı genişletilir. (Henüz kadınların seçme hakkı yoktu.)

¹⁴ Felix Somary: **The Raven of Zürich** . London: Hurst & Co. , 1960. s.11

¹⁵ Brigitte Hamann: **Hitlers Wien , Lehrjahre eines Diktators**. München: Piper Verlag GmbH, 2002 (1998) s. 131–133

Amerika'nın kurucularından Thomas Jefferson ve çevresi, liberalizmin temel prensibi olan bireysel özgürlük ve mülkiyet haklarının, demokrasinin prensibi olan "bir adam, bir oy" sistemi ile uzun vadede bağdaşmayacağını farkında idiler. Malı mülkü olmayan halk kitleleri, oy çoğunluğu ile birey haklarına tecavüz edebiliyordu. Bundan dolayı ilk başta niyetleri "Aristokrat bir Cumhuriyet" kurmaktı.¹⁷

Bu düşünceleri dikkate almaksızın, Avrupalı liberaller, demokrasi taraftarları ile birleşerek yönetimdeki monarşilere karşı cephe aldılar.

Avusturya Monarşisi'nin rolü konusunda Felix Somary babasının şu sözlerini ekler:

"Bu imparatorluk dünyanın kalan kısmından çok farklıdır. Bu imparatorun ve hükümetinin bir tek sene için bile ayrıldığını düşünürsek, milliyetçiler birbirlerini parçalar. Hükümet vahşi hayvanlarla dolu hayvanat bahçesini dış dünyadan ayıran çittir ve bizdeki kadar çok sayıda tehlikeli siyasi mahlûk hiçbir yerde yoktur."

Genç yaşına rağmen Somary, Avusturya için monarşinin önemini kavramıştır:

"Monarşi tarihi bir kalıntı değildir, sekiz ayrı milleti Avrupa'nın en tehlikeli cephesinde birlikte tutmaya imkân veren tek kurumdur."

Avrupa'da liberal politikaların adım adım getirdiği demokratikleşme, ardından korkulduğu biçimde, adım adım sosyalist fikirlerin yayılmasına yol açtı. Bayraklara yazılan amaç, artık birey hak ve özgürlüklerinin, birey mülkünün korunması değil, servet dağılımının değiştirilmesi idi. Sonuç olarak liberalizmin etkisi giderek azaldı, sosyalizm ve sosyalist fikirler yükselişe geçti. Liberaller dahi, esen rüzgâra ayak uydurmak için "sosyal-liberal" dönüşüm yaşayarak prensiplerini sulandırdılar.

¹⁶ Amerikan toplumunun hemen hemen tamamı göçmenlerden (ve kölelerden) oluşuyordu.

¹⁷ Eric Ritter von Kuehnelt-Leddihn: **Leftism Revisited**, Bölüm 6. Hans-Hermann Hoppe: **Democracy The God That Failed**. içinde s.103

¹⁸ Somary: **A.g.e.** s.10

Kendisi de sosyalizme sempati duyan Stefan Zweig politik hareketlerin başlamasını şu sözlerle anlatır:

“Avusturya’da büyük toplumsal kımıldanmalardan ilki, sosyalistlerden geliyordu. O güne değin bizde aldatici bir deyimle ‘genel’ adı verilen seçim hakkı belirli bir vergi ödeyebildiğini kanıtlayan varlıklı kişilere tanınmaktaydı yalnızca. O sınıfın seçtiği avukatlar ve çiftlik sahipleriyse parlamentoda ‘halkı temsil ettiklerine gerçekten inanıyordu. Aydın kişiler, hele yükseköğretim yapmışlarsa bundan pek övünç duyar, etikete, ağırbaşlılığa ve güzel konuşmaya önem verirlerdi. Bu yüzden de parlamento oturumları daha çok bir kibarlar kulübünün tartışma toplantısına benzerdi.”

Liberalizm kendi sonunu hazırlamıştı. Zweig şöyle devam eder:

“O burjuva demokratları, liberal inançları yüzünden, hoşgörü ve sağduyunun ileri götüreceğini, küçük haklar tanımının ve yurttaşların durumunu yavaş yavaş düzeltmenin en iyi çözüm yolu olduğuna gerçekten inanıyorlardı. Ne var ki, yüz binlerce ve milyonlarca insanı değil, yalnız büyük kentlerdeki elli ya da yüz bin kişiyi temsil ettiklerini unutuyorlardı. Bu arada makineleşme de önemli değişikliğe yol açmış ve eskiden dağınık olan işçileri sanayi kollarında bir araya toplamıştı. Avusturya’da Doktor Victor Adler adlı seçkin bir insanın önderliği altında Sosyalist Partisi kurulmuş, gerçekten genel ve eşit bir seçim hakkı isteyen proletaryanın ileri sürdüklerini savunur olmuştu. Bu istek yerine getirilince ya da yerine getirilmek zorunda kalınca, liberalizmin, yüksek öğelerine karşın pek zayıf olduğu anlaşılıverdi. Böylece de hoşgörü genel politikadan kayboldu, çıkarlar birbirleriyle kıran kırana çarpışır oldu, savaş başladı.”¹⁹

1.1.2. Alman Kültür Alanının Özelliği

Alman kültür alanındaki ülkeler de diğer ülkeler gibi, egemen düşünce akımlarının etkisi altındaydı. Buna rağmen bu toplulukları diğerlerinden ayıran bazı özelliklerin üzerinde durmanın, konumuzu aydınlatmak açısından yararlı olacağı kanısındayız.

19. yüzyılda Fransız dilini konuşan insanların çoğunluğu Fransa’da toplanmışken, Alman dilini kullanan toplulukların (Avusturya dâhil olmak üzere) 39 ayrı bağımsız devlete dağılmış olduğunu görürüz.

Böyle bir bölünmüşlük genellikle olumsuz olarak yorumlansa da, iktisadi açıdan ve klasik liberal bakış açısından, bazı artıları birlikte getirir. Alman ülkelerinde görüldüğü gibi, küçük ünitelere bölünme, rekabeti arttırmıştır. Bir bölgede baskı fazla

¹⁹ Zweig: A.g.e. s.57–58

olduğu zaman, vatandaşlar daha iyi koşullar sunan başka bir prensliğe geçebiliyordu. Birçok göç seçeneği olduğu için, devletler “liberal” davranmak zorundaydı. Bir anlamda, üretken vatandaşları kaçırmamak ve başarılı kişileri cezbetmek için, “Devletler Rekabeti” söz konusuydu.²⁰

Politik rekabetin diğer bir sonucu, bilim ve kültür alanındaki gelişmelerdi. Almanya’da, çoğu prensliklerden oluşan, küçük devletlerin tümü en iyi üniversiteye ve bilim adamlarına, en zengin kütüphanelere, en kıymetli tabloları sergileyen galerilere, en başarılı tiyatrolara, en iyi müzisyenlere, en estetik, en güzel bezenmiş binalara sahip olabilmek için birbiri ile amansızca rekabet etmekteydi. Bu değerleri ele geçirmek için yarışan asillerin -kendilerini tatmin amacıyla da olsa- gayretleri, çeşitli bilim ve sanat dallarında yetenekli olan kişilere ihtiyaç duyulmasına ve geniş imkânlar verilmesine yol açtı.²¹

²⁰ Bu görüşü J.S. Mill’in **On Liberty** adlı eserinde ortaya koyduğu fikirleri desteklemektedir. John Stuart Mill, tartışmanın önlendiği, insanların baskı altında tutulduğu dönemlerde “insan aklının temelinden sarsıldığı, bu uyarı ile normal zekâdaki kişilerin bile düşünen varlıkların saygınlığına eriştikleri asla görülmemiştir”, der. Mill, Avrupa’nın reformasyon döneminin hemen ardından gelen dönemin, 18. yüzyılın ikinci yarısının ve Almanya’nın Goethe ve Fichte dönemindeki entelektüel fermantasyonunun otoriter baskıdan kurtulma dönemleri olduğunu ve Avrupa’yı “Avrupa” yaptığını söyler. İnsan düşüncesinde veya kurumlarda görülen her olumlu değişikliğin kökeninde Mill’e göre bu mutlak otoriteden kurtulunan dönemler yatmaktadır.

John Stuart Mill **On Liberty** . London: Penguin Books, 1985 (1859) s.96

²¹ “Aralarında David Landes, Jean Baechler, E.L. Jones, Douglass C. North’un bulunduğu bazı bilim adamları, Jones’ın terimi ile “Avrupa Mucizesi”ni farklı bir paradigmatik yaklaşımla açıklamaktadırlar.

Söz konusu “mucize” Avrupa ve çevresinin devamlılık gösteren uzun soluklu bir büyüme ve gelişmeyi başarmaları ve “Malthus kapını”na sıkışmamalarıdır. Yeni paradigma bu “mucizenin” kökeninde Avrupa uygarlığının özel yönünü görmektedir. Avrupa’nın seçtiği kurum ve değerler siyasi otoritenin sınırlanmasına, bireysel hakların –özellikle mülkiyet hakkının– desteklenmesine yol açmıştır.

Başka büyük uygarlıklardan farklı olarak –özellikle Çin’den, Hindistan’dan ve İslam Dünyası’ndan farklı olarak– Avrupa, Batı Roma İmparatorluğu’nun çökmesinin ardından bölünmüş, merkezizetçi olmayan, birbiri ile rekabet eden güçlere ve hukuk bölgelerine ayrılmıştır. Böyle bir ortamda özel mülkiyet haklarını başka yerlerde olduğu gibi sınırlamak hiçbir siyasi otorite için akıllıca değildi” ... “Vatandaşlar, yetenek ve hareketli sermaye bir devletten diğerine kolayca geçebildiği için ekonomiye siyasi müdahale dramatik ölçüde sınırlıydı.”

(Weede, 1988, s.181)

“Devletin rekabeti” günümüzde de olduğu şekline geldi. Gerard Radnitzky’nin sözleriyle: “Özgürlüğün en önemli garantisi” (Radnitzky, 1995, 2.204)

Ayrıca derebeylikler ve milletler üstü bir kilise merkezi otoriteleri dengeleyecek güç odakları oluşturuyordu. 11. yüzyılda Papa Gregor VII. “korporatif, hiyerarşik” bir kilise düzeni kurmuş ve Katolik Kilisesi’ni bağımlı olmaktan kurtarmıştır. Bağımsız kilise, devletlerin gücüne karşı dengeleyici bir faktör konumuna gelmiştir. Ortaçağ Skolastikleri’nde ve Thomas Aquinas’ta politik otoritenin hem dünyevi hem de dini araçlarla sınırlanması fikri görülür.

Almanya'nın 19. yüzyılda, Avrupa'nın önde gelen bilim ve kültür merkezi haline gelmesi, bu en iyiye, en güzele ulaşma çabasının sonucu olarak görülebilir. Nerede ise bütün alanlarda en ileri yaratıcılık, Alman dili bölgesinde sergilenmekteydi.

23 Ekim 1928'de Almanya 39 bağımsız küçük devlet halindeyken Almanya'nın ünlü şairi ve düşünürü Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), Johann Peter Eckermann ile bir görüşmesinde Almanya'nın birleşmesi konusundaki görüşlerini dile getirir. Goethe yaşamı kolaylaştıran konularda birleşmeye karşı değildir, fakat bir merkez etrafında birleşmenin, bilim ve kültür hayatına zarar vereceğini düşünür:

“Almanya'nın birleşmemesinden korkmuyorum; ... Birleşsin, Alman Taler'i ve kuruşu bütün İmparatorlukta aynı değerde olsun; bavulum otuz altı ülkenin sınırlarından açılmadan geçebilsin. ... Ayrıca Almanya ölçü ve ağırlık birimi konusunda, ticaret ve seyahatte ve bunun gibi yüzlerce şeyde de birlik olsun. ... Ancak çok büyük olan bu İmparatorluğun tek bir merkezinin olması ve bu büyük merkezin her bir büyük yeteneğin gelişimine olduğu kadar büyük halk kitlelerinin yararına olacağı düşünülüyorsa, bu bir yanıldır.”

Goethe merkezileşmeye Fransa örneğini gösterir. Hayatın Paris etrafında odaklandığı Fransa'da Paris dışındaki şehirler gelişmemiştir. Goethe bir Fransız araştırmasına değinerek:

“Fikir sahibi bir Fransız, zannediyorum Dupin, Avrupa'nın kültürel durumu ile ilgili bir harita hazırladı ve çeşitli bölgelerin daha yüksek ve daha düşük aydınlanma seviyesini açık ve koyu renklerle gösterdi. Özellikle güneyde, merkezden uzaktaki bölgelerde, buralara egemen olan büyük karanlığın göstergesi olarak kapkara renklerle işaretlenmiş bölümler bulunmaktadır. Peki, güzel Fransa'nın çevresine ışık ve hayat saçan tek büyük bir merkezi yerine 10 ayrı merkezi bulunsaydı böyle olur muydu?” der.

Goethe, toplum düşünürü yönünü ortaya çıkaran sözlerle devam eder ve Almanya'nın bölünmüş yapısının yararlarını sıralar:

“Almanya'yı büyük yapan, İmparatorluğun her tarafına eşit ölçüde nüfuz eden, hayranlık uyandırıcı halk kültüründen başka nedir? Bunları yayan halk kültürünün taşıyıcısı ve muhafızı olan tek tek prenslikler değil midir? Almanya'da yüzyıllardır sadece Viyana ve Berlin'deki iki merkez, hatta sadece bir merkez olduğunu varsayalım, o zaman Alman

Batı'nın özelliği politik gücün sınırlanması ve sivil toplum gücünün oluşturulmasıydı. Liberalizm bu yaklaşımın ifadesiydi.

Ralph Raico: **Die Partei der Freiheit, Studien zur Geschichte des deutschen Liberalismus.** Stuttgart: Lucius & Lucius, 1999. s.2–4

kültürünün, hatta özellikle her yere yayılmış olan ve kültür ile el ele giden refahın halini görmek isterdim.”

Goethe analizini örneklerle tamamlar:

“Almanya’da, İmparatorluğun her yerine dağılmış yirmiden fazla üniversite ve yine aynı şekilde dağılmış yüzün üzerinde halk kütüphanesi bulunuyor, sanat eserleri ve doğal zenginlikleri içeren koleksiyonların da sayısı hayli fazla; çünkü her prens bu tür güzelliklerin ve hoşlukların çevresine toplanmasını sağladı. Liseler, teknik ve sanayi liseleri çok bol. Evet, Almanya’da kendi okuluna sahip olmayan köy yok gibi. Peki, bu son noktayla ilgili olarak Fransa’da durum nedir? ... Diğer yanda da sayıları yetmiş geçiren Alman tiyatroları var. ... Müzik ve şarkı zevki ve bunların icrası, hiçbir ülkede Almanya’daki kadar yaygın değil ve bu da önemli bir şey! Şimdi bir de Dresden, Münih, Stuttgart, Kassel, Braunschweig, Hannover ve benzer şehirleri düşünün; bunların çevrelerindeki şehirlere etkilerini düşünün ve uzun zamanlar prenslerin yaşadığı şehirler olmasalardı, bunun mümkün olup olmayacağını sorun kendinize. ... Frankfurt, Bremen, Hamburg, Lübeck büyük ve pırıltılı şehirler, Almanya’nın refahına yaptıkları katkıların boyutlarını hesap etmek mümkün değil. Kendi egemenliklerini kaybetselerdi ve herhangi bir Alman İmparatorluğunun tali şehirlerinden biri haline gelselerdi şu andaki durumlarını muhafaza edebilirler miydi? Bundan kuşku duymak için geçerli nedenlerim var.”²²

Sözlerinden açıkça anlaşılacağı üzere, Goethe Fransa-Paris örneğinde olduğu gibi bir merkez etrafında birleşmenin yaşamı kolaylaştırıcı yönlerini olumlu karşılasa da, bunun dağınık, birbiriyle bilim ve kültür alanında rekabet eden ufak merkezleri kaybetmek pahasına gerçekleşmesini istemez. Goethe’ye göre devrin Alman kültürü parlaklığını, tezat gibi duyulsa da, bölünmüşlüğe borçludur.

1.1.3. Viyana’nın Özel Durumu

Avusturya’daki durumun ve özellikle Viyana’nın bu saydığımızın dışında da farklılıkları vardır.

19. yüzyılda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, birçok değişik etnik topluluğu sınırları içinde barındırmaktaydı ve *Völkerverstaat*” (çok uluslu devlet) yapısındaydı. Almanlardan başka, Polonyalılar, Çekler, Slovaklar, Ruthenler, Ukraynalılar, Romanyalılar, Macarlar, Hırvatlar, Sırlar, Slovenler ve İtalyanlar İmparatorluğun sınırları içinde yer alıyordu. Milletlerin çeşitliliği, belli bir zenginlik

²² Hans-Hermann Hoppe: **Demokratie: Der Gott der keiner ist** . Leipzig: Manuscriptum, 2004. s.242

kazandırmakla birlikte dönemin egemen kültürü, en parlak devrini yaşayan Alman Kültürü idi. Hangi meslekte olursa olsun, başarılı olup yükselmek isteyen herkesin Almanca öğrenmesi zorunlu olmuştu.

Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nun parlak başkenti Viyana, ilerlemek çabasında olan yetenekli dahiler için, cazibe merkezi konumundaydı. Milletlerine has özellikleri yansıtarak Viyana'ya gelenler, burada Alman kültür potasında eriyip, geldikleri ortama zenginlik katıyordu. Başarıları ve eserleri, Alman kültür varlığının parçası haline geliyordu.

1.1.4. Museviler'in Viyana'ya Katkısı

Bu karışımın bir elemanını daha ele almamız gerekir: Viyana, İmparatorlukta yaşayan Musevilerin merkezi haline gelmişti. Özellikle Musevi entelektüeller Viyana'da toplanmıştı.²³

Habsburg İmparatorluğu içindeki diğer halk grupları ile Musevilerin önemli bir farkı vardı. Diğer milletlerin, ait oldukları bir coğrafi bölge mevcuttu ve demokratikleşme ile birlikte gelen milliyetçi akımların etkisi ile I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını elde etmişlerdi²⁴. Musevilerin ise dini bir grup olarak, toprakları yoktu. Bundan dolayı Musevi burjuvazisinin ve özellikle de elitlerin kendilerini Alman Kültürü ile özdeşleştirdikleri görülür. Alman asıllı olmayan milletlerin tümü milliyetçi

²³ “1867 anayasasının tanıdığı özgürlüklerden sonra Avusturyalı ve özellikle Galiçyalı Museviler hem kültürel hem de coğrafi anlamda (Viyana'ya doğru) yönelmişlerdi. 1869'da Museviler Viyana nüfusunun yüzde altısını oluşturuyordu. Genç Ludwig von Mises'in ailesiyle Viyana'ya geldiği 1890'larda ise şehir nüfusunda Musevilerin oranı yüzde on ikiydi. “Mises'in ailesinin yaşadığı şehir merkezindeki I. Bölge'de Musevilerin oranı yüzde yirminin üzerindeydi. Buna komşu olan II. Bölge'de ise payları yüzde otuzun üzerindeydi.”

Richard M. Ebeling: “Ludwig von Mises and The Vienna of His *Tiact*”, *I, Austrian Colloquium at New York University, December 6, 2004.*

²⁴ “1867'nin Liberal Anayasası (Musevilere) baskı altında geçen yüzyılların arkasından tam ve sınırsız eşitlik getirmişti. Nihayet hepsi yüzyıllar boyu yasaklanan büyük ve küçük özgürlükleri tadabileceklerdi. Başkentte arazi sahibi olabileceklerdi, oturacakları yeri özgürce seçebileceklerdi, devlet memuru olabilir, engellenmeden üniversiteye gidebilir ve birçok başka şeyi yapabilirlerdi.”

Hamann: A.g.e. s.468

akımlara uyup, kendilerini Avusturya'dan koparmayı planlarken, Museviler farklı bir tutum almışlardır.

Diğer etnik gruplardan farklı olarak Avusturya'yı ve Alman kültürünü fikri “anavatanları” olarak kabul etmişler ve çalışmalarını, eserlerini, Alman kültürüne katkı olarak algılamışlardır.^{25 26}

Musevileri, özellikle Viyana'daki Musevi gençleri farklı kılan diğer bir yönleri kendilerine has dinamizmleriydi.

William Johnston **Vienna** adlı eserinde bu konuya değinmektedir:

“18. yüzyılda, diğer Avrupalılar okur yazar hale gelmeden birçok yüzyıl öncesinde Museviler okur yazardılar. Bundan dolayı, önceden koşullanmışçasına, söze hâkimiyet gerektiren mesleklere girdiler.²⁷”

Johnston şöyle devam eder:

“Din âlimlerine saygı gösterme terbiyesiyle büyüyen gençler Viyana'da dünyevi entelektüel zevkleri tatma fırsatı buldular. Edebiyat, tiyatro, opera gibi meraklarını uyandıran farklı entelektüel maceralara atıldılar.²⁸”

²⁵ “Viyanalı ve Praglı Museviler, Alman dilini ve kültürünü biliyor ve seviyorlardı. Richard Wagner ve en modern yorumcusu Gustav Mahler'e ve Friedrich Schiller'e hayrandılar. Musevi yazarlar Avusturya edebiyatına yeni bir bahar yaşattılar. Franz Kafka, Franz Werfel, Arthur Schnitzler, Stefan Zweig'i düşünmek yeter. Viyana Tıp Okulu Musevi doktorların da katkısıyla dünya çapında üne kavuştu. Sigmund Freud Viyana'da psikanalizi geliştirdi. Viyana 1867 ve 1914 arasında Viyanalılığın ve Museviliğin verimli bir sembolü olarak modern sanat ve bilim metropolü haline geldi.”

Hamann: **A.g.e.** s.470

²⁶ Siyonizmin kurucusu Theodor Herzl'de Viyanalı bir Musevidir. Fakat o dönemde Musevilere tüm imkânlar açık olduğu için, siyonizm Viyanalı Museviler arasında rağbet görmüyordu.

²⁷ William M. Johnston: **Vienna, Vienna, The Golden Age, 1815–1914** . Milan: Arnoldo Mondadori, 1981. s.217

²⁸ Johnston: **A.g.e.** s.217

Johnston'a göre Musevi gençler dönemin Viyana'sında, hangi entelektüel macera olursa olsun, ancak okullardaki resmi eğitimden boş kalan zamanlarda, peşinden koşma fırsatını buldular.²⁹

Dönemin Viyanalı Musevi toplumunda yaygın ideal, kendini “banker” veya “tüccar” gibi para kazanma amaçlı mesleklerden kurtarmaktı. Ailelerde önceki kuşakta kazanılan para, gençleri daha “saygın” sayılan sosyal pozisyonlara yükseltebilmek için kullanılıyordu. Para hayatın amacı değil, ilerleme imkânı veren bir araç olarak kabul ediliyordu.

Zweig özellikle Musevilerin manevi değerlere önem verdiğini ve parayı bir amaçtan ziyade bir araç olarak gördüğünü vurgular. Musevilerin Viyana'ya getirdiği yükselme, ilerleme arzusu sosyal yaşamda özel bir dinamizmi tetiklemişti. Tezimizin konusu Ludwig von Mises, bu son derece enerji yüklü toplumsal sürecin yaşandığı dönemde yetişmiştir. Zweig, Viyanalı Musevilerin motivasyonunu şu sözlerle dile getirir:

“Zenginlik, bir Yahudilik amacı sanılır genel olarak. Oysa bunda yanlış bir şey yoktur. Yahudi'nin gözünde zenginlik sadece bir basamak, gerçek amaç için bir araçtır, ama iç dünyasının amacı değildir. Yahudi'nin gerçek isteği, içinde yerleşmiş ülküsü, manevi yükseliş ve daha yüksek bir kültür düzeyine ulaşmaktır. Üstün ve en zayıf yanları, daha belirli olan koyu sofu Doğulu Yahudiler'de, boş maddecilikten manevi alana geçebilmek için beslenen üstünlük isteği, gözle görülecek kadar ortadadır; kutsal kitabı bilen dini bütünlerin toplumdaki yeri, zenginlerden bin kez önemlidir; en zenginler bile kızlarını bir tüccar yerine on parasız bir din adamına vermeye can atarlar. Düşünürlüğün ve manevi değerlerin böylesine üstün tutuluşuna Yahudiler'in her sınıfı arasında hep rastlanır. Kar-kış demeyip dengini sırtlayan en yoksul gezgin satıcı bile, hiç değilse bir oğlunu ne yapıp yapıp okutur; aralarına profesör, bilgin, müzisyen gibi manevi değerlere sahip kişilerin katılması bütün aileye onur verir ve onun başarısıyla kendileri de soylu kişi olmuşçasına bir duygu edinirler. Yalnız alışverişe ve tüccarlığa bağlıktan kurtulup paranın bulunmadığı daha temiz bir alana yükselmek için Yahudi'nin benliğinde bir güç çırpınır; Wagner'ce bir deyişle, kendisini ve ırkını paranın lanetlemesinden kurtarmak ister.³⁰

Viyana'da Musevi burjuvazisi özellikle Alman kültürünün önemli desteği haline gelmiştir, birçok ileri gelen ‘Alman’ bilim adamı, edebiyatçı, sanatkar, Musevi toplumu içinden yetişmiştir. Viyana, bu dönemde Berlin'i çok geride bırakıp, Alman Kültür

²⁹ Johnston: **A.g.e.** s.217

³⁰ Zweig: **A.g.e.** s. 22–23

hayatına uluslararası alanda bir daha erişilemeyecek bir şöhret kazandı ise, bu başarıdaki en büyük pay Musevi toplumunun dinamizmine düşer.

Zweig'in bu dönemi anlatan satırları, Musevilerin Viyana kültürüne önemli katkılarını vurgular:

“Yahudi burjuvazisi Viyana kültürünü teşvikleri ve yardımlarıyla ortak ödeve büyük ölçüde katılmıştır. Salonların baş ziyaretçisi onlardı. Tiyatroları ve konserleri dolduruyor, kitapları ve tabloları satın alıyorlar, sergileri geziyorlardı. Geleneklere pek bağlı olmayan canlı bir anlayışla her yerde yeminin teşvikçisi ve destekçisi onlardı.”

İmparatorluğun dört bir yanından Viyana'ya gelen Musevilerin eski kültür ve alışkanlıklarını geride bırakıp her anlamı ile ilerlemenin simgesi olarak gördükleri Alman Kültürü ile özdeşleşmeleri ve bu kültürel çerçevede yaratıcı olmaları önemlidir. Mises de kendisini her şeyden önce Alman Kültürü'nün üyesi olarak görmüştür.

“On dokuzuncu yüzyılın hemen hemen bütün sanat denemeleri onların sayesinde gerçekleşmişti. Yahudi burjuvazisinin durmamacısına ve uyandırıcı ilgisi olmasaydı, sarayın ve aristokrasinin gevşekliği, yarış atı ahırlarını ve avlanmayı, sanatı teşvikten üstün bulan hıristiyan milyonerler yüzünden -Avusturya'nın politikada Almanlar'dan geri kalması gibi- Viyana ve Berlin'in ardından yürüdü. Viyana'ya yeni gelip de bir şeyler başarmak isteyen bir konuk, ilgi ve anlayış arayınca, bu Yahudi burjuvazisini bulurdu. ... On dokuzuncu yüzyılın Viyana kültürü diye göklere çıkarılardan yüzde doksanının, Viyana Yahudileri'nce teşvik görüp beslenen, hatta başarılan kültür olduğunu, şu 'Ulusal Tiyatro' örneği ilk olarak ortaya koymuştu. Çünkü tam da o yıllarda Viyana Yahudileri, İspanya'dakilerin acıklı sonlarında olduğu gibi, sanat alanında verimli olmaya başlamışlardı; ne var ki, bu verimlilik hiç mi hiç Yahudi özelliği taşıyor, tersine, başlarına ayak uydurabilme mucizesiyle, Avusturyalı ve Viyanalı niteliğini daha iyi belirtiyordu.”

Zweig çoğu uluslararası çapta tanınmış isimleri sayar:

“Goldmark, Gustav Mahler ve Schönberg, yaratıcı müzik alanında uluslararası kişiler olmuşlardı. Oscar Straus, Leo Fall, Kalman, vals ve operet geleneğine yeni bir canlılık getirmişti. Hofmannstahl, Arthur Schnitzler, Beer-Hofmann, Peter Altenberg, Viyana edebiyatını, Grillparzer ve Stifter zamanında olduğu gibi, Avrupa düzeyinde yükseltmişlerdi. Sonnenthal ve Max Reinhardt, tiyatro kentinin ününü bütün dünyaya yaymaktaydılar. Freud ve bilimin öteki büyük değerleri, dünyanın bakışlarını Viyana Üniversitesi'nin eski ünü üzerine çekiyordu. Bilgin, virtüöz, ressam, mimar ve gazeteci Yahudiler, Viyana'nın düşünce ve sanat hayatında, tartışma konusu yapılamayacak bir düzeydeydi ve en büyük yerleri ele geçirmişlerdi.”

Museviler, potansiyellerini ortaya koyabilecekleri ortamı sağlayan Viyana'ya büyük bir sevgi ile bağlıydılar. Zweig bu durumu şu sözlerle anlatır:

“Bu kente karşı büyük sevgileri, kaynaşıp birleşme istekleri sayesinde, ayak uydurmayı yüzde yüz başarmışlardı; Avusturya'nın ününe yararlı olmaktan sonsuz mutluluk duyuyorlardı. Avusturyalı oluşlarından –doğruluk bunu yinelemeyi gerektiriyor- dünyaya karşı özel bir görev duymaktaydılar. Yeni bir canlılığa kavuşmuş Avusturya kültürünün müzik, edebiyat, tiyatro, uygulamalı güzel sanatlar alanında bugün Avrupa ve Amerika'yı hayran eden her şey –hepsi olmasa da çoğu- Viyana Yahudileri'nce yaratılmıştı.”

Zweig, “Viyana”yı Viyana yapan etkileri değerlendirirken liberalizm açısından bizim de katıldığımız şekilde yorumda bulunur:

“Yüzyıllar boyu yolunu arayan yalın bir çaba, artık yavaş yavaş yorulmuş bir gelenekle burada birleşip onu besliyor, yüceltiyor, yeni ve yorulmak bilmez canlılığıyla onu tazeleştiriyordu. Bütün düşüncesi ve kültürü, dağınık unsurların karşılaşması ve ulusçuluğu aşan düşünce yönü olan böyle bir kenti, zorla ulusçu yapmayı ve eyalet konumuna getirmeyi denemekle nasıl bir cinayet işlendiğini sonraki on yıllar gösterecektir. Çünkü Viyana'nın dehası –özellikle müzikte- eskiden beri halkın ve dilin her türlü karşıt yanlarını atmosferinde birleştirmektir; Viyana Kültürü bütün batı kültürlerinin bir senteziydi. Orada yaşayan her insan, darlıktan ve önyargılardan kurtulduğunu anlardı. Avrupalı düşünürlüğü başka hiçbir kentte böylesine kolay hissedilmezdi. ... O eski güzel günlerin Viyana'sında güzel, kolay ve tasasız yaşamırdı.”³¹

Konumuz liberalizme dönecek olursak, dönemin bu parlak tablosuna umulmadık şekilde gölgeler düştüğünü görürüz. Bir taraftan, entelektüel alanda Viyana'ya ışıklar saçtıran Musevi toplumu, diğer taraftan kendine bu imkânları sunan sistemin (büyük ihtimalle bilmeden) çökmesine katkıda bulunuyordu.

Musevi asıllı Viyanalı entelektüellerin çoğu –Ludwig von Mises hariç– sosyal demokrat düşünceye veya sosyalizme sempati duyuyordu. Bu nedenle, I. Dünya Savaşı sonunda Habsburg iktidarının sona ermesini desteklediler. Oysa Musevileri, kıskançlık yüzünden anti-semitik hisler³² besleyen Viyanalı “ayak takımından” koruyan Habsburg

³¹ Zweig: **A.g.e.** s.30–31

³² Rekabet altında aniden ezilen ve modern devrin yeniliklerine ayak uyduramayanlarda, fabrikalar yüzünden varlıklarını kaybeden ustalarda, alışveriş merkezleri yüzünden geri plana düşen tüccarlarda, Musevi göçmenlerin başarıları nefret ve kıskançlık uyandırdı. 1873'te eşit hakların verilmesinden altı yıl sonra, borsanın çöküşünde yeni “Kapitalistlere”, “Liberallere” ve “Borsa Yahudilerine” karşı antisemitizm kendini güçlü şekilde göstermeye başladı.

1897'den itibaren Viyana'yı antisemitik Belediye Başkanı Lueger yönetir. 1900'lerden sonra Viyana'da Georg Schönerer gibi antisemitik politikacılar çok hızlı yükselirler. Geniş çevreler Viyana'nın Musevileşmesinden *Verjudung von Wien* şikâyet eder. Olumlu başlayan bir sosyo-kültürel gelişme bozularak ardından Nazi rejimini ve Hitler'i getirecektir.

Hanedanı ve özellikle de Kaiser Franz Joseph'ti. Franz Joseph'in yerine geçen Kaiser Karl'ın tahttan indirilmesi ve 1918'de "Avusturya Cumhuriyeti"nin kurulmasından sonra Museviler en önemli destek ve korumalarını kaybetmişlerdi ve ileriki yıllarda yaşanacak facianın tohumları ekilmeye başlanmıştı.

Avusturya Cumhuriyeti kurulduktan sonra sosyalistler iktidara geldiler. Bu dönemde, Mises gibi liberal entelektüellerin, Viyana'da akademik kariyer yapması zor, hatta imkânsız hale geldi. Cumhuriyet döneminin Avusturya'sına sosyalistler egemendi, Habsburglar döneminin liberal düşüncesine destek kalmamıştı. Cumhuriyet öncesi dönemde liberal görüşe sempati duyan Habsburg hanedanı veliiaht prens Rudolf'u tahta hazırlayacak eğitim için Avusturya Okulu'nun kurucusu Carl Menger'i seçmişlerdi. Avusturya Okulu'nun diğer önemli temsilcilerinden Eugen von Böhm-Bawerk³⁴ kez Habsburglar'ın Maliye Bakanı olarak görev yapmıştı.

Hamann: **A.g.e.** s.475

Mises, Alman Kültürüne mensup Musevi bir Viyanalı entelektüel olarak böyle karmaşık bir ortamda yetişmiştir.

- ³³ Erich W. Streissler: "Carl Menger on economic policy: the lectures to Crown Prince Rudolf", Bruce J. Caldwell: ed **Carl Menger and His Legacy in Economics** . Annual supplement to volume 22, History of political economy, içinde, Durham and London: Duke University Press, 1990. s.107-130.

Carl Menger, 1876'da, 18 yaşındaki Veliiaht Prens Rudolf'un hocalığına getirilir ve Prens ile birlikte iki yıl boyunca İngiltere'nin, İskoçya'nın İrlanda'nın, Fransa'nın ve Almanya'nın aralarında bulunduğu birçok Avrupa ülkesini gezer.

Friedrich von Hayek: **The Collected Works of F.A. Hayek Volume: 4 - The Fortunes of Liberalism, Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom.** Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 1992. s.76

- ³⁴ Eugen von Böhm-Bawerk, "Avusturya Faiz ve Sermaye Teorisi"ni geliştirmiş ve Karl Marx sistemini eleştirmiştir.

Bawerk **Geschichte und Kritik der Kapitalzins-Theorien** (1884) adlı kitabının ilk bölümünde faiz olgusunun farklı yönlerini ele alır: Üretim teorileri, üretimde bulunmama teorileri vb. İlk çalışmalarında ortaya çıkan en önemli nokta, Karl Marx ve kendinden önce gelenlerin sömürü teorilerinin karşısına çıkardığı yıkıcı tenkididir. Kapitalistler işçileri sömürmez aksine kendileri üretimden kâr sağlamadan çok önce işçilere gelir sağlarlar. Böhm-Bawerk görüşlerini bir süre sonra **Zum Abschluss des Marxschen Systems** 1896'da Karl Knies onuruna derlenen esere katkı olarak yayınlanmış daha sonra İngilizce'ye çevrilerek 1898'de **Karl Marx and the Close of His System** olarak yayınlanmıştır. Böhm-Bawerk üretim faktörleri arasındaki gelir dağılımının temelde siyasi değil iktisadi bir sorun olduğunu savunur ve Ricardo'nun Emek Değer Teorisi ve "ücretlerin demir kanununu" çürütür. İlk kitabının ikinci bölümünde **Positive Theory of Capital** 'de (1899) üretim sürecinin zaman boyutunu ve faizle ilişkisini teorik çerçevede ele alır. Menger'in değer ve fiyat teorisini, azalan marjinal faydayı, ders kitaplarına yansıyan birçok örnekle geliştirmeye devam etmiştir.

Bkz. Roger W. Garrison: "Eugen von Böhm-Bawerk: Capital, Interest, and Time", Randall G. Holcombe ed: **15 Great Austrian Economists.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1999, İçinde.

Mises ise I. Dünya Savaşı sonrası, Cumhuriyet döneminde bu imkânlardan mahrum kaldı. Hayek'in anılarında defalarca belirttiği gibi, Mises'in Viyana Üniversitesi'ndeki kariyeri, özellikle sosyalist kamptaki Museviler tarafından önlendi. "Hem Musevi hem liberal hem de anti-sosyalist bir öğretim üyesine katlanmaları mümkün değildir."³⁵

Daha sonraki gelişmeler ekonominin giderek bozulmasına ve nihayet Nazilerin Avusturya'yı ilhakına yol açmıştır (1938). Viyana'yı Viyana yapan tüm entelektüeller dünyanın dört bir yanına, özellikle geniş imkânlar sunan Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmiştir.

20. yüzyılın başındaki parlak Viyana, bir daha geri gelmemek üzere, tarih sayfalarına gömülmüş, bu dönemi yaşamış olanların hasretle andığı Zweig'in deyiimi ile "Dünün Dünyası" olmuştur.

1.2. MISES'İN YAŞAMI

1.2.1. Mises Ailesi

Ludwig von Mises 29 Eylül 1881'de, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yer alan Polonya topraklarının Galiçya (Galizien) bölgesinde, Lemberg kentinde dünyaya gelmiştir.

Mises'ler, tarihi 1700'lere dayanan Musevi kökenli bir aileydi. Musevi cemaatine olumlu katkılarından dolayı büyük dedesi Mayer Rachmiel Mises, Ludwig'in doğduğu yıl 1881'de, İmparator Franz Joseph tarafından asalet ifade eden "Edler von..." unvanını aldı. Bu dönemde, Habsburg Hanedanı, asalet unvanlarını bir çeşit halka yakınlaştırmış, topluma hizmeti olan kişilere, gelecek nesillere bırakabilecekleri asalet unvanları vermeye başlamıştı.

³⁵ Ludwig von Mises: *Erinnerungen von Ludwig von Mises (mit einem, Vorwort von Margit v. Mises, und einer Einleitung von Friedrich August von Hayek)*. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag 1978. s.XV Hayek'in sözleri.

Mayer Rachmiel Edler von Mises, babasından kalan aile işletmesini devraldı, aynı zamanda Lemberg Ticaret Mahkemesi'nde müfettişlik görevinde bulundu. Lemberg Ticaret Odası üyesi olan Mayer, belediye meclisinde görevliydi, Lemberg Tasarruf Bankası'nın kurucularındandı ve Avusturya Milli Bankası'nın yönetim kurulu üyesiydi. Birçok sosyal yardım kuruluşuna da katkısı olmuştu.

Ludwig von Mises'in büyükbabası Abraham Oskar Edler von Mises'te önce aile şirketinin Viyana ofisini yönetti, daha sonra Galiçya'nın "Carl Ludwig" tren yolunda müdürlük görevinde bulundu.

Mises'in babası Arthur Edler von Mises, İsviçre'nin ünlü teknik üniversitesi "Eidgenössische Technische Hochschule ETH" da inşaat mühendisliği eğitimi aldı ve daha sonra Lemberg-Czernowitz tren yolu kumpanyasında görev yaptı.

Mises'in annesi Adele Landau, Galiçya'nın Brody kentinde ünlü bir tüccar ailesine mensuptu. Mises'in annesinin hatıralarından Brody'de devam ettirdiği hayır işlerine çok önem veren, dindar, otoriter ve disiplinli bir hanım olduğu bilinmektedir.

Arthur ve Adele'nin üç oğlundan en büyüğü Ludwig (Edler) von Mises idi. Kardeşi Richard, ünlü bir matematik ve aeronotik profesörü oldu; önce Berlin sonra Harvard Üniversitesi'nde ders verdi³⁶. Mises kardeşlerin en küçüğü ise çocuk yaşta vefat etmiştir. Mises ailesi baba Arthur'un kararı ile Viyana'ya yerleşmiştir.

³⁶ Ebeling: "Ludwig von Mises and The Vienna of His Time" Part 1, Part 2

³⁷ Richard von Mises II. Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra İstanbul Üniversitesi'ne katılan hocalar arasındadır. Museviliği bırakıp Katolik olunca ailesi ile arası bozulur. Daha sonraki yıllarda Amerika'ya yerleşmiştir.

1.2.2. Gymnasium Yılları

Ludwig, Viyana'nın merkezindeki *Akademisches Gymnasium*³⁸ da orta ve lise eğitimine devam etti. Alman ve Avusturya eğitim sisteminde üniversiteye gitmeyi hedefleyen çocukların “Volksschule”, yani ilkokuldan ayrılıp, Gymnasium'a devam etmesi gerekiyordu. Friedrich August von Hayek'in hatıralarından ders yükünün ağırlığından yakındığını, hatta bir yıl sınıfta kaldığını biliyoruz.³⁹

Gymnasium'da Latince, Grekçe, Alman Dili ve Edebiyatı, coğrafya, matematik ve din dersleri zorunlu olarak veriliyordu. Yunan ve Roma klasiklerinin öğrenilmesi de program kapsamındaydı ve batı kültürünün temeli olarak görülüyordu. O dönemde okula gidenlerin ifadesine göre din dersleri çocuklar tarafından “batıl inanç” diye pek ciddiye alınmıyordu.

1880, 1890'lar arasında güncel tarih yorumları, sosyal eleştiriler, edebiyat ve bilim alanındaki yeni yazılar, ders programında olmasa da gelişen modern toplumda yerlerini almaya hazırlanan gençler tarafından yakından izleniyordu.

³⁸ Jörg Guido Hülsmann: **The Last Knight of Liberalism: An Intellectual Biography of Ludwig von Mises**. s.26

³⁹ “Hayek, derslere karşı gösterdiği kabiliyet, tembellik ve ilgisizlik ile öğretmenlerini şaşırtıyordu.” Bkz. Stephen Kresge, Leif Wenar **Hayek on Hayek** . s.42

“Birçok zaman bu çok zor okul yılları ailelerin üzerine kara bulutlar gibi çöküyordu. Tek bir derste başarısızlık bütün bir yılın tekrarını gerektiriyordu. Sınıfta kalmak kaderini Friedrich Nietzsche, Albert Einstein ve aynı zamanda Friedrich August von Hayek paylaşmak zorunda kaldı!”

Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn **Studies in Classical Liberalism: The Cultural Background of Ludwig von Mises** . Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1999. s.3

Hacohen, Karl Popper'in biyografisinde *Gymnasium*'da zorluk çektiğini ve terk etmek zorunda kaldığını- yazmaktadır. Popper, üniversiteye dışardan devam etmek zorunda kalmıştır.

Malachi Hacohen: **Karl Popper -the Formative Years, 1902–1945** . Cambridge: Cambridge University Press, 2000. s.73–78

Zweig “Dünün Dünyası” adlı eserinde “O hiç değişmeyen, acımasız ve ruhsuz okulda ne ‘neşeli’ ne de ‘mutlu’ olduğumu hatırlarım; varlığımızın en güzel ve özgür çağını hepten zehrederlerdi... Okula karşı bu hoşnutsuzluk bana özgü bir duygu değildi; o cehennemden farksız yerde en güzel ilgi ve isteklerimizin uyuşturulmasını kinle karşılamayan hiçbir arkadaşımı hatırlamam.”

Zweig: **A.g.e.** s. 35,38

Zweig, Viyana gençlerinin arayışını şöyle dile getirir:

“Öğretmenlerimiz iyice kabuğuna çekilmiş kişiler olmasaydı, büyük bir açılışa rastlayan günlerde her öğleden sonra sınıfın üçte ikisinin esrarlı bir hastalığa tutulması gözlerine çarpardı. Çünkü tek erişebildiğimiz yer olan durulan bölümde bir yer alabilmek için saat üçte kuyruğa girmemiz gerekirdi. Yine biraz daha dikkatli davransalardı, Latince dilbilgisi kitabımızın iç kapağında Rilke'nin şiirlerini gizlediğimizi ve matematik defterlerimizi de, ödünç aldığımız kitaplardaki şiirlerin en güzellerini kopya etmek için kullandığımızı fark ederlerdi. Sıkıcı okul saatlerini bunları okuyarak geçirebilmek için her gün yeni yöntemler bulurduk; öğretmen, Schiller üzerine ‘katışksız ve duygulu şiir’ adlı, modası geçmiş konferansını verirken, bizler de sıranın altında, şu sevgili öğretmenin daha adını bile duymadığı Nietzsche ve Strindberg’i okurduk. Sanatın, bilimin her alanında bütün olup bitenleri öğrenmek ve tanımak isteği bizleri sıtma nöbeti gibi sarmıştı. Öğleden sonraları üniversitelilerin arasına sokulup seminerleri dinlerdik. Bütün sanat galerilerini gezerdik. Anatomi salonuna gider, otopsi seyrederdik. Meraktan burun deliklerimiz titreyerek her şeyden ve herkesten koku almaya çalışırdık. Filarmoni orkestrasının provalarına gizlice girer, eski kitap satan dükkânları didik didik eder, yeni ne çıktıysa hemen öğrenmek için, kitap tezgâhlarını gözden geçirirdik. Ama herşeyden önce okur, her şeyi okur elimize ne geçerse okurduk. Bütün genel kitaplıklarda kirayla kitap alır elimize geçenleri birbirimizle değiştirirdik. Ama her alanda en yeniyi öğrendiğimiz yer, yine de kahvelerdi.

Bunu anlayabilmek için, Viyana kahvelerinin dünyada bir eşi daha bulunmayan kendine özgü yerler olduğunu bilmek gerekir. Viyana kahveleri, en ucuzundan bir fincan kahve karşılığı herkese açık halk kulüpleridir. Oralarda herkes ödeyeceği bir fincan kahve karşılığı saatlerce oturur; tartışır, yazı yazar, kağıt oynar, postacıyı bekler; ama bütün bunlardan önce sayısız gazete ve dergi okuyabilir. İyi bir Viyana kahvesinde bütün Viyana gazeteleri bulunur, ... bütün alman gazeteleri, Fransız, İngiliz, İtalyan... önemli edebiyat ve sanat dergileri vardır.”

Liberalizm fikrinin en güçlü savunucularından Ludwig von Mises, eğitim hayatına böyle verimli bir ortamda başladı. Aynı yaştaki birçok ünlü ismin aksine başarılı bir öğrenci olan Mises *Gymnasium*'da “Klasik”⁴¹ bölümde eğitim almış, modern dilleri özel derslerle tamamlamış⁴². Eğitiminin bu şekilde geniş kapsamlı olması, yazılarında engin bir kültür hazinesinden istifade etmesini sağladı.

⁴⁰ Zweig: **A.g.e.** s.42–43

⁴¹ Mises *Akademisches Gymnasium*'da *Nepos, Milittades, Themistocles, Aristides, Epaminondas, Pelopidas, Caesar, Livius, Ovid, Sallust Jogurtha, Cicero, Virgil, Tacitus'u* Latince derslerinde öğrenir; Grekçe derslerinde ise *enophon, Homer, Herodot, Demosthenes, Plato* ve *Sophocles* ele alınır.

Bkz. Jahres-Bericht über das k.k. Akademische Gymnasium in Wien für das Schuljahr 1899/1900

⁴² Mises Alman, Latin, Kiril, Grek ve İbrani yazılarına hâkimdi, Almanca, Polonya dili, biraz Ukrayna Rusçası, Fransızca ve İngilizce biliyordu.

Erik Ritter von Kuehnelt-Leddihn: ‘The Cultural Background of Ludwig von Mises,’ s.1

Mises, bu dönemde Vergil'in bir mısraından çok etkilenir ve ömür boyu ilke olarak benimser:

“Tu ne cede malis sed contra audentior ito .” (Aeneid VI)

“Kötülüğe yenilme, daha da güçlü olarak karşı gel.”

Mises **Die Wurzeln des Antikapitalismus** adlı eserinde Klasikler'in, özellikle de eski Yunan düşünürlerinin liberal sosyal felsefeyi ve dolayısıyla da kendi entelektüel gelişmesini etkilediğini belirtmiştir⁴³.

Mises, biyografisini hazırlayan Prof. Guido Hülsmann, genç Mises'in yetişmesi konusunda şöyle der:

“Mises'in çalışmaları, döneminin sorunlarını, iktisat teorisi ve sosyal felsefe bakış açısından anlama gayreti olarak görülebilir. Mises'in merakının temeline inecek olursak pratik soruların cevabını aradığı ortaya çıkar:

Hükümetler, ülkelerini daha iyi bir yer haline getirmek için neler yapabilir? Mises tarihe ait bilgi biriktirmeye hiçbir zaman meraklı değildi, tarihi açıklayabilmek istiyordu... gözlemlenen olayların sebeplerine inmek istiyordu... ve sonuçları pratikte uygulamak gayretindeydi. Ülkesinin sosyal ve politik kurumları nasıl oluşmuştu? Etnik ve sosyal sorunların sebebi ne idi ve nasıl önlenebilirdi? Emperyalizmin kökleri neye dayanıyordu? On dokuzuncu yüzyıldaki büyük sosyal gelişmenin, okuryazarlığın artmasının, çocuk ölümlerinin azalmasının, yaygın tüketimin artmasının sebepleri ne idi? ... Ticaret alanında ve toplum liderliğindeki aile geleneği genç Mises'i, temel öğeleri görmeye ve aramaya itti. Bu arayış Mises'i politik konularda yol gösterebilecek entelektüel dalları öğrenmeye yönlendirdi. Döneminin çatışmaları ekonomik alanda olduğu için arayışı Mises'i iktisatçı olmaya götürdü. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki sosyal çatışmaların başında ekonomik çatışmalar geliyordu.

⁴³ Ludwig von Mises **Die Wurzeln Des Antikapitalismus** . Frankfurt am Main, BRD: Fritz Knapp Verlag, 1958. s.104-106

Mises'in gençliğinde bu konular basında, yeni kitaplarcafé'lerde, sokaklarda her gün tartışılıyordu.⁴⁴

Önceki bölümde anlatmaya çalıştığımız gibi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tanıdığı yeni hak ve hürriyetler ışığında, Mises ailesi, içinde bulunduğu toplumun üst basamaklarına tırmanmış ve daha sonra Viyana'nın çok özel ortamında Ludwig von Mises eğitim yıllarını tamamlamıştır.

Bu etkilerin, Mises'in sosyal çevresine bakışını ve kültürel kimliğini şekillendirdiğini söyleyebileceğimizi düşünüyoruz. Viyana'nın, Habsburglar'ın son dönemlerine rastlayan, parlak sosyal ve kültürel ortamı, ne yazık ki I. Dünya Savaşı ile durgun bir döneme girecek, II. Dünya Savaşı öncesinde ise tamamen tarihe karışacaktır.

1.2.3. Mises'in Üniversite Yılları “ *Alma Mater Rudolphina* ”

Ludwig von Mises, 1900 yılında Viyana Üniversitesi'ne girdi ilk hocası, Tarihçi Okul'a mensup iktisat tarihçisi Karl Grünberg'dir. Grünberg'in yaklaşımı devletçidir. Özel ilgi alanları ise; emek tarihi, tarım tarihi ve Marx'ın öğretisidir. Paranın devlet tarafından yaratılmış bir araç olduğu fikrini savunan George Friedrich Knapp'ın öğrencisidir.⁴⁶ Genç Ludwig von Mises, hocasının çizgisinde (Tarihçi Okul bakış açısıyla) doktora tez çalışması olarak, Galiçyalı köylülükten kurtuluşunu

⁴⁴ Hülsmann: A.g.e. s.34–35

⁴⁵ Mises döneminde Viyana Üniversitesi dünyanın en iyi yüksek eğitim kurumları arasında sayılıyordu. 1365'te Alman İmparatoru ve Avusturya Kralı Rudolf IV tarafından kurulmuş olan bu üniversite kurucusundan dolayı Latince adı *Alma Mater Rudolphina* olarak anılıyordu. Orta çağ üniversitelerinin üç tipik özelliğini korumaktaydı: Siyasi ve hukuki özerklik, yalnızca dört bölümden oluşmak (Hukuk, tıp, sanat ve ilahiyat) ve Katolik kilisesi tarafından yönetilmek. Viyana Üniversitesi özerkliğini 20. yüzyıl başlarında otoritenin kiliseden Habsburglar'a geçmesiyle kaybetmeye başladı.

Hülsmann: A.g.e. s.47

⁴⁶ 1900'ler Alman Tarihçi Okulu'nun zirveye ulaştığı yıllardı. Bu okulun birçok üyesi sosyalist fikirlere yakındı. Devlet müdahaleciliğini savunuyorlardı. Bazıları özel mülkiyetin kaldırılmasını dahi istiyordu. Bu yüzden kendilerini *Kathedersozialisten* (Kürsü soyalistleri) deniliyordu. Prusya liderliğinde merkezî bir Alman devleti kurulduktan sonra itibarları daha da yükseldi. Karl Grünberg de bunların arasındaydı ve Viyana Üniversitesi'nde ki devlet bilimleri derslerini “modern düzeye yükseltmek” üzere getirilmişti.

inceler.⁴⁷ Bu çalışmaları sırasında Knapp-Grünberg metodolojisinden şikâyet eder, fakat henüz iktisat teorisini, Avusturya İktisat Okulu'nu ve serbest piyasa liberalizmini keşfetmemiştir.⁴⁸

Mises **Erinnerungen** 'de kendisini şöyle anlatır:

“Üniversiteye başladığım zaman ben de devletçiydim. (Devlet müdahalelerinden yanaydım.) Fakat diğer öğrencilerden farklı olarak bilinçli bir şekilde anti-Marksist'tim. Bu dönemde Marx'ın çalışmaları konusunda bilgim azdı. Fakat Kautsky'nin (tanınmış post-Marksist sosyal teorisyen) çoğu önemli eserini biliyordum. **Neue Zeit**'ı dikkatle okuyordum ve sosyalistler arasındaki revizyonist tartışmaları izlemiştim... Sonunda Marx, Engels ve Lasalle'nin önemli eserlerini ciddi bir şekilde ele aldığım vakit, her sayfa bende aksini ispatlama arzusu uyandırdı.

Bu karışık Hegelciliğin (*Hegelianism*) böylesine etki yapabilmesini kafam almıyordu. Daha sonra Parti Marksistlerinin iki gruba ayrıldığını öğrendim:

(1) Marx'ı hiçbir zaman okumamış olup kitaplarından popüler bazı mesajlar bilenler,

(2) Dünyadaki tüm literatürü göz ardı ederek yalnızca Marx okuyup kendilerini eğitenler.”⁴⁹

Ludwig von Mises'i üniversitedeki ilk yıllarında, sol eğilimli liberal, ılımlı Fabian ve devlet müdahalesi taraftarı olarak tanımlamak mümkündür. Marksistlere ise baştan itibaren mesafelidir. Mises, Profesör Grünberg'den sonra Profesör Eugen von Phillippovich yanında devletin uygulamış olduğu reform politikalarının sonuçları üzerinde çalışma fırsatı bulmuştur. Yaptığı bu ayrıntılı araştırmalar sonucunda, devlet tarafından alınan tedbirlerin genellikle ters etki yaptığını saptamıştır. Düzeltilmek

⁴⁷ **Die Entwicklung des gutsherrlich-bauerlichen Verhältnisses in Galizien:1772–1848** (1902)

[The Development of the Relationship between Peasant and Lord of the Manor in Galicia: 1772–1848]

⁴⁸ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.8

⁴⁹ Mises: **Erinnerungen**. s.11

istenen bu durum, devlet müdahalesi ile daha kötü bir hale gelmektedir. Mises, işçilerin yaşam koşullarının devlet eli ile değil, piyasa ekonomisinin gelişmesi ile düzeldiği kanısına varır. Tarihçi Okul'un yaklaşımlarına ciddi şekilde tepki göstermeye başlar.

Erinnerungen 'de Tarihçi Okul'u sert bir dille eleştirir:

“İktisadi Devlet Biliminin Tarihçi Okulu tek bir fikir üretmedi. Bilim tarihine tek bir sayfa yazmadı. Seksen yıl boyunca Nazi (Nasyonal Sosyalizm) propagandasına hizmet etti... Profesörler hep efendilerine, önce Hohenzollern Hanedanı'na, sonra Marksistlere ve sonunda Hitler'e hizmet etmek için çabaladılar. Werner Sombart bu görüşünü ispatlayan: “Tüm otorite Tanrı'dan gelir, bundan dolayı Hitler kutsal göreve sahiptir”, sözleri ile dile getirmiştir. Tarihçilerin yegâne başarısı, Güneybatı Alman Felsefe Okulu'nun tarih teorisi, başka kişilerin eseridir. Bu çalışmadan yararlanan Max Weber ömrü boyunca *Alman pseudo* -güya- tarihçiliğine karşı savaşmıştır.⁵⁰”

1.2.4. Menger'in ‘Principles’ı: Bir İktisatçının Doğuşu

Mises, 1903 yılı Noel zamanında Carl Menger'in **Grundsätze der Volkswirtschaftslehre** kitabını okur ve kendi deyişiyle “Menger beni iktisatçı yaptı” der.⁵¹ Böylece Ludwig von Mises, ileride bayrağını taşıyacağı Avusturya İktisat Okulu'nun düşünce yapısı ile tanışır. Araştırmalarında ortaya çıkan sonuçları açıklayabilecek iktisat teorisini bulmuştur.

20 Şubat 1906'da Mises siyaset ve çeşitli hukuk konularındaki sınavlarını başarıyla tamamlayarak “*doctor iuris utriusque*” ünvanını alır. Bu dönemde henüz doğrudan doğruya iktisat okumak mümkün değildir. İktisat konusunda devam edecek herkes önce hukuk eğitiminden geçmek zorundadır. Doktorasını alan Mises'in, bundan sonraki çalışmalarının yönü belirlenmiştir.

⁵⁰ Mises: **Erinnerungen** . s.9

⁵¹ Mises: **Erinnerungen** . s.19

Almanca **Erinnerungen** , yani “Hatıralarım” adlı eserinde : “Hiçbir meslek bana üniversite hocalığı kadar cazip gelmedi” diyen Mises, buna rağmen ömür boyu bu konuda engellerle karşılaşmış, üniversiteden aldığı maaş ile geçinmek hiçbir zaman nasip olmamıştır.⁵³

Yüzyılın başında, Alman etkisi altında, Tarihçi Okul’a bağlı profesörler Viyana Üniversitesi’ndeki kürsülere yapılan atamalarda kendi görüşlerine sempati duyan kişileri tercih ediyor ve atamaları yönlendirmeye çalışıyorlardı.⁵⁴

Diğer önemli bir etki ise sosyalizmin yükselişiydi. Karl Marx ve Friedrich Engels, 1849’da Komünist Manifesto’sunu yayınlamışlardı. Bu tarihten sonra sosyalist düşüncelerin, yıldan yıla etki alanını arttırarak gelişmeye devam ettiği görülür. I. Dünya Savaşı sonrasında batı dünyasında egemen olan toplum teorisi, sosyalist fikirlerin etkisi altındadır. Üniversite çevrelerinde sol görüşlere sempati ile bakılmaktaydı. 19. yüzyılda liberalleşen monarşilerin, kendi sonlarını getirecek fikirlere, zemin hazırlamış olduğu söylenebilir. Bu entelektüel trende bakarak, Mises’in, zamanın düşüncesine, Almanca terimi ile *Zeitgeist*’e, tamamen ters düştüğü açıkça görülmektedir.

Mises, Musevi olması nedeniyle güçlüklerle karşılaşmıştır, fakat hem Musevi hem de anti-sosyalist olması, kendisini Viyana Üniversite çevrelerinde kabul edilemez hale getirmiştir.⁵⁵

⁵² Mises: **Erinnerungen** . s.61

⁵³ Hayek: **The Fortunes of Liberalism**. s.157’de “Bu yüzyılın ilk otuz yılı boyunca Viyana’da sosyalist fikirleri savunan Musevi entelektüelin saygın bir yeri vardı. Aynı şekilde kapitalizmi savunan (yeteri kadar kötü!) Musevi banker veya Musevi iş adamının doğal hakları vardı. Fakat kapitalizmi haklı gösteren Musevi entelektüel, çoğunluğa anormal, tabiata aykırı, kategorize edilemeyen, nasıl davranılacağı bilinmez görünüyordu.” Hayek’e göre Mises’in dışlanmasında birden fazla faktör rol oynar.

⁵⁴ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.9

⁵⁵ “Hayek: ... Ders veren Musevilerin hepsi sosyalistti ve Mises, anti-sosyalistti. Bundan dolayı kendi adamlarının desteğini alamıyordu. Profesörlük verilmemesinin sebebi gerçekte anti-semitizm değildi. Musevi çalışma arkadaşları tarafından sevilmemesiydi. Bu çok komik bir hikâyedir...”

Stephen Kresge, Leif Wenar, **Hayek on Hayek** . s.59

1.2.5. Mises'in Meslek Hayatı “ *Handelskammer*”

Ludwig von Mises, geçimini sağlayabilmek için 1906'dan sonra mahkeme kâtipliğinde bulunur ve bir hukuk bürosu için çalışır. İlk hocalık görevi Viyana Kız Ticaret Akademisi'ndedir. Burada 1912'ye kadar ders verir. Mises ayrıca Konut Reformu Kurumu'nda iktisatçı olarak görev almıştır. Aynı zamanda 1909'dan itibaren 25 yıl boyunca tam gün Viyana Ticaret Odası için çalışmıştır.

Ticaret Odasının görevleri arasında hükümetlere iktisat politikaları konusunda tavsiyede bulunmak olduğu için, Mises'in bazı görüşleri Avusturya hükümetinin iktisat politikalarını doğrudan doğruya yönlendirmiştir. I. Dünya Savaşı sonunda Mises, hükümetin baş iktisat danışmanı konumundadır ve serbest piyasa, sağlam para tavsiyeleri ile bazı başarılar kazanılmasını sağlamıştır.

Ludwig von Mises ellili yaşlarının ortasına kadar enerjisinin çoğunu iktisat politikalarının uygulanmasına harcamak zorundadır. İktisat teorisi konusundaki çalışmalarını, makalelerini ve kitaplarını boş zamanlarında, dinlenmeye ayırması gereken saatlerde yazmıştır.

Mises, temel teorik çalışmalarını üniversitenin korunmuş entelektüel ortamında değil, birebir uygulamanın içinde bulunduğu sırada sürdürmeyi başarmıştır. Meslek hayatı Viyana Ticaret Odası *Handelskammer*'de, bilimsel çalışmaları ise özel hayatında geçmiştir.

Mises **Erinnerungen**' in satırlarında : “İktisat teorisi konusunda bu çalışmayı yapacak zamanı bir türlü bulamıyordum. Üniversite tahsilimi bitirdikten sonra hiç bir vakit arşivlerde veya kütüphanelerde çalışacak zamanı bulamadım diye yakınır.

⁵⁶ Max Weber de Viyana'da bulunduğu sırada bu okulda ders vermiştir.

⁵⁷ Mises: **Erinnerungen** . s.7

1.2.6. Menger ve Avusturya Okulu'nun Durumu

20. yüzyılın başında Avusturya İktisat Okulu'nun kurucusuna baktığımızda, Carl Menger'in 1903'te, ordinaryus derecesinde bulunduğu, Viyana Üniversitesi İktisat Politikası Kürsüsü başkanlığından erken olarak ayrıldığını ve evine çekildiğini görürüz. Menger, *Methodenstreit* tartışmalarının sonunda akademik küskünlük içinde karamsarlığa kapılmış ve evine kapanmıştır⁵⁸.

Mises, çok yıllar sonra Menger'i şahsen tanıma fırsatını bulur:

“Kendisini tanıdığımda yetmiş yaşının üzerindeydi, ağır işitiyordu ve gözleri rahatsızdı. Fakat ruhen genç ve ateşliydi... Keskin zekâsı Avusturya, Avrupa ve dünyadaki gelişmelerin nereye gideceğini anlamıştı; medeniyetlerin en büyük ve yükseğinin büyük bir hızla uçuruma yaklaştığını görmüştü; bugün ürpererek yaşadığımız felaketleri sezmişti. Dünyanın liberalizm ve kapitalizme sırtını dönmek için hangi sonuçları doğuracağını biliyordu. Bu akımlara karşı yapabileceği tek şeyi yaptı. Yazdığı **Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften** (Sosyal Bilimlerde Metot Üzerine Araştırma) adlı eseri, aynı zamanda, tüm Büyük Prusya *Reich*'ının öğretim kürsülerinden yayılan ve dünyayı zehirleyen yıkıcı düşünce akımlarına (*Geistesströmungen*) karşı bir mücadele yazısıydı. Mücadelesinin ümitsiz olduğunu biliyordu ve derin bir karamsarlık gücünü felç ediyordu”, diye anlatır ve şu bilgiyi ekler:

“Bu karamsarlığını genç öğrencisi ve dostu, veliaht Prens Rudolf'a da anlatmıştı. Veliaht Prens Rudolf bir kadın için değil, ülkesinin ve Avrupa Kültürü'nün geleceği kendisini perişan ettiği için yaşamına son verdi. Birlikte yaşadığı genç kadını da yanında götürdü, ama onun yüzünden ölüme gitmedi.”

⁵⁸ “Menger 1873'te Viyana Üniversitesi'nde *Professor Extraordinarius*” pozisyonuna atanır. Kısa sürede Prens Adolf Auersberg'i şaşkınlıkla istifaya eder. Bu, Menger'in makama hiç önem vermeyen kişiliğini göstermesi bakımından ilginçtir. Menger, 1876'da, 18 yaşındaki veliaht Prens Rudolf'un hocalığına getirilir ve Prens ile birlikte iki yıl boyunca İngiltere'nin, İskoçya'nın, İrlanda'nın, Fransa'nın ve Almanya'nın aralarında bulunduğu birçok Avrupa ülkesini gezer. Dönüşünden sonra, 1879'da Viyana Üniversitesi İktisat Fakültesi kürsüsü başkanlığına getirilir. Hayatının bundan sonraki dönemini gözlerden uzak ve sükûnet arayan bir düşünür olarak geçirir.”

Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.76

⁵⁹ Menger Prens Rudolf'un hocasıydı. Bahis konusu olayı tarifi *Meyrling*” diye geçer.

Menger'in bu karamsarlığına rağmen Eugen von Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser gibi iki öğrencisi olması, geliştirdiği teorinin devamı açısından büyük bir şans olmuştur. Bawerk ve Wieser 1880'lerde doçentlik (*habilitation*) çalışmalarını Viyana'da, Menger gözetiminde yapmıştır. Eugen von Böhm-Bawerk, Innsbruck Üniversitesi'nde kürsü sahibi olduktan ve üç kez Avusturya Maliye Bakanlığı yaptıktan sonra Viyana Üniversitesi'nde profesörlüğe kabul edilmiştir. Hem sınıf arkadaşı, hem bacanağı olan Friedrich von Wieser ise, Menger istifa edince, onun yerine kürsü başkanlığına geçmiştir. Wieser, fırsat maliyeti (*opportunity cost*) kavramını işler; üretim faktörleri, *imputation* üzerinde çalışır ve marjinal maliyet, “marjinal fayda”, “*Grenznutzen*” deyimini teoriye kazandırır. Böhm-Bawerk ise, “Avusturya Sermaye ve Faiz Teorisi” konusunu geliştirir.

1.2.7. Böhm-Bawerk Semineri

I. Dünya Savaşı öncesi on yıl, Avusturya Okulu'nun en parlak yıllarıdır. Böhm-Bawerk, Wieser ve Eugen Philippovich von Phillipsberger'in Viyana Üniversitesi'nde ders verdiği bu yıllar Avusturya Okulu'nun üçüncü kuşağını yetiştirmiştir.

Eugen von Böhm-Bawerk'in ünlü semineri teorik fikir alışverişinin odak noktasıdır. Ludwig von Mises (1881–1973), Hans Mayer (1879–1955), Joseph Schumpeter (1883–1950), Alfred Amonn (1883–1962), Richard von Strigl (1891–1942), Ewald Schams (1889–1955), Leo Illy (1888–1952), Wilhelm Ullmer (1893–1942) Bawerk Semineri'nin müdavimleri arasındadır. Marksist teoriye karşı Otto Bauer (1881–1938) ve Rudolf Hilferding (1877–1941) ve N. Bukharin, Marksizm'i Avusturya eleştirisinden korumaya çalışır. Franz Cuhel ve Ludwig von Mises, Eugen von Böhm-Bawerk geleneğini sürdürür. Fazla başarılı olmayan Mayer ise Wieser'in kürsüsüne geçer. Schumpeter, Bawerk'e çok şeyler borçlu olmasına rağmen Lozan Okulu'ndan ve diğer bazı farklı fikirlerden etkilendiği için, Avusturya Okulu'nun dar çerçevesi içinde sayılmaz.⁶⁰

Caldwell: *Carl Menger and His Legacy in Economics*. s.107–130

⁶⁰ Hayek: *Fortunes of Liberalism* . s.50–51

Mises, **Erinnerungen** 'de: "Viyana Üniversitesi tarihinde ve iktisat biliminin gelişmesinde Böhm'ün seminerini açması büyük bir gündü." ⁶¹HerLudwig von Mises'in, iktisatçı olarak özgün bakış açısı bu seminerde gelişir. Tarihte ender rastlanır bir şekilde düşünce tarihinin çok büyük isimleri bu seminerde toplanmıştır. Mises, Carl Menger'in düşüncelerinin sadık bir izleyicisidir, fakat derslerinde formasyon kazandığı, gerçek anlamda hocası Eugen von Böhm-Bawerk'tir.

İlk sömestrde Böhm-Bawerk, değer teorisinin temelleri üzerinde durur. Avusturya Sosyalist Partisi'nin önderlerinden Otto Bauer değer teorisine dayalı sübjektivizmi Marksist bakış açısından çökertmeye çalışır. Böhm-Bawerk ve Bauer arasındaki yüksek düzeyde ve verimli tartışmalar tüm kış dönemi boyunca sürer. Böhm-Bawerk'in bilim anlayışına göre, her görüşü dinlemek ve daha sonra değerlendirmek gerekir. Bu entelektüel hoşgörü ortamı içinde iktisat tarihinin birçok ünlü ismi bir araya gelmiş ve son derece verimli çalışmalar bu seminerde saçılan tohumlardan yeşermiştir.

1913'te doçentliğine kadar Mises, Böhm-Bawerk seminerine devam eder. Son iki kış döneminde Mises'in "Para ve Kredi Teorisi" ele alınır. Konjonktür teorisi konusunda Bawerk ile fikir ayrılıkları vardır. Bunu çalışmamızın daha sonraki 'Para Teorisi' kısmında ele alacağız. Böhm-Bawerk de Menger gibi yaşlılığında Avusturya'nın ve Avusturya kültürünün geleceği konusunda kaygı duyar. Politik görevleri sırasında çok yıpranmıştır ve savaşın patlak vermesinden birkaç hafta sonra

⁶¹ Mises: **Erinnerungen** . s.23

⁶² Mises: "Hayatım boyunca Batı ve Orta Avrupa'nın hemen hemen tüm Marksistleri ile karşılaştım. Bunlar arasında bir kişi mütevazı ortalamanın üzerindeydi. Otto Bauer Kuzey Bohemyalı varlıklı bir fabrikatörün oğluydu... Otto Bauer, Viyana Üniversitesi'ne inanmış bir Marksist olarak geldi. Yorulmak bilmeyen gayrete ve hızlı kavrama yeteneğine sahipti, Alman idealist felsefeyi ve klasik iktisadı biliyordu. Tarih bilgisi sıra dışıydı, Slav ve Oryantal milletlerin tarihi buna dâhildi... En karışık problemlere çabucak hakim olabiliyordu ve çok başarılı bir konuşmacıydı... Doğrudur, öncü değildi, yeni fikirler ve teoriler geliştirmesi beklenemezdi. Fakat Marksist olmasa Devlet Adamı olabilirdi", sözleriyle *Austro-Marksizm*'in önde gelen ismi Otto Bauer'i anlatır.

Mises, monarşinin sona erdiği 1918, 1919 yıllarında en önemli görevinin Bolşeviklerin iktidara el koymasını önlemek olduğunu anlatmaktadır. Otto Bauer ile Mises, Böhm-Bawerk seminerinden birbirini tanır ve saygı duyar. Mises buna dayanarak uzun konuşmalardan sonra Sosyal Demokrat Partinin lideri Bauer'i ve eşini Moskova ile birleşme fikrinden caydırmayı başarır.

Bkz. Mises:**Erinnerungen** . s.11-12

kalp krizinden vefat eder. Mises, hocasının vefatını cephede Ternopol'deki batarya pozisyonunda eline geçirdiği gazeteden öğrenir.⁶³

1.2.8. “*Privatdozent*” Mises

I. Dünya Savaşı'ndan önce Mises'in tamamladığı en önemli **Théorie des Geldes und der Umlaufmittel** , yani “Para ve Kredi Teorisi” dir. Bu dönemde Mises, özellikle para ve para politikaları konusunda uzman olarak tanınmaktadır.

Ludwig von Mises, I. Dünya Savaşı'ndan önce, 1913'te “Para Teorisi” konusundaki çalışmaları ile doçentliğini tamamlar ve Viyana Üniversitesi'nden *Privatdozent* ünvanını alır.

1918'den itibaren *Associate*) Profesör olarak Viyana Üniversitesi'nde, ücret almadan, görevini sürdürür. 1918'de, I. Dünya Savaşı, Paris Barış Konferansı ve Versailles Antlaşması ile sona ermiştir.⁶⁴

Mises, savaşı yorumlarken iktisatçıları suçlar:

“İktisat profesörleri savaşın kazanılmasına başarı ile yardımcı oldular. Hohenzollernler'in entelektüel “özel koruma birliğinde” yer almak için yeni bir şey öğrenmeleri gerekmiyordu... İktisat değil, savaş ekonomisi bilimi yapılıyordu.”⁶⁵

Mises, burada özellikle Alman Tarihçi Okulu'nun ideolojik faaliyetlere hizmet etmesini kastetmektedir.

⁶³ Mises: **Erinnerungen** . s.24–25

⁶⁴ Tarihçi Raico, günümüzün politik sorunlarının Versailles Antlaşması'nın sonuçlarından kaynaklandığını savunur, Batı kültürünün çöküşüne başlangıç noktası olarak gösterir.
Ralph Raico: “World War I: The Turning Point”, John V. Denson **The Costs of War, America's Pyrrhic Victories** . içinde. New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers, 2003. s.205–209

⁶⁵ Mises: **Erinnerungen** . s.40

Mises, temel sorun olarak iktisat teorisinin işleyişi konusundaki bilgisizliği görür:

“Harp zamanının tecrübeleri dikkatimi, bana günden güne daha önemli görünen, hatta kültürümüzün baş ve temel sorunu olarak tanımlamak istediğim, bir probleme çevirdi. İktisat ve sosyal politikaların büyük sorunları, ancak iktisat teorisine tam anlamıyla hâkim olanlar tarafından kavranabilir. Ancak iktisat teorisinin en zor kısımlarını başarmış olanlar kapitalizmin, sosyalizmin veya karma (müdahaleci) ekonominin en uygun sosyal işbirliği sistemi olduğuna karar verebilir. Fakat politik kararlar iktisatçılar tarafından değil, kamuoyu tarafından alınır, yani halkın tamamı içinden, çoğunluk ne olacağını belirler. Bu tüm idare şekilleri için geçerlidir. Mutlak krallar, diktatörler bile, kamuoyu desteği olursa iktidarda kalabilirler.”

Mises, kamuoyunu iktisat teorisinin temel prensipleri konusunda bilgilendirmek gibi çok büyük bir görev ile karşı karşıyadır. Ulaşılmaz bir ideal gibi görünse de, kendisinden önce Carl Menger veya Max Weber gibi karamsarlığa kapılmamaya kararlıdır. Virgil’in *Tu ne cede malis sed contra audentior ito*”, yani “Kötülüğe yenilme, daha da güçlü olarak karşı gel”, sözünü henüz lise yıllarında kendisine, yani ilke olarak seçmiştir.

Mises, hatıralarında şöyle devam eder:

“Şimdi de cesaretimi kaybetmek istemedim. Bir iktisatçının deneyebileceği her şeyi deneyecektim. Doğru bildiğimi söylemekten yorulmayacaktım. Bu şekilde sosyalizm üzerine kitap yazmaya karar verdim. Savaştan önce de bu planları tartmıştım, şimdi uygulamak istiyordum.”⁶⁷

Mises, bu kararlılıkla 1922’de **Gemeinwirtschaft** yani “Sosyalizm” kitabını yayınladı. Mises bu eserinde sosyalist sistemlerde faktör fiyatlarının hesaplanamaması,

⁶⁶ Mises: **Erinnerungen** . s.41

⁶⁷ Mises: **Erinnerungen** . s.43–44

dolayısı ile üretim planlarının başarısız olacağı tezini ortaya koyar. Kitabın çok önemli etkileri olur. Hayek bu kitap için şöyle der:

“Kitabı okumuş gençler olarak, hiç birimize dünya bir daha aynı görünmeyecekti. Eğer Röpke burada ise veya Robbins veya Ohlin (yalnızca kendi yaşlılarımı anıyorum), onlar da aynı hikâyeyi anlatacaktır. Hepsini birden alamamıştık. Çünkü çok güçlü bir ilaç, çok acı bir haptı... Fikirlerin mantığından kaçmak mümkün değildi. Kolay değildi. Profesör Mises’in öğretileri, inanmak üzere yetiştirildiğimiz her şeye karşı cephe aldığı izlenimini veriyordu. Moda olan tüm entelektüel fikirlerin sosyalizme yöneldiği, entelektüeller arasındaki “iyi adamların” hepsinin sosyalist olduğu bir dönemdi.”⁶⁸

Dönemin “moda” fikir akımlarının aksine Mises sosyalizmin en iyi durumda, kaynak dağılımının bozulmasına neden olacağını, en kötü durumda ise kaos ile sonuçlanacağını öne sürer.

Zaman içinde Hayek’in anlattığı gibi, Mises’in ekonomi ve politikalar konusunda yaptığı tahminlerin hepsi doğru çıkmıştır. Hayek şöyle devam eder:

“Genç insanlar, geleceğe karamsarlıkla bakmaya mecbur eden fikirleri kolayca kabul etmezler. Fakat Profesör Mises’in güçlü mantığı yeterli gelmediği vakit, başka bir olgu, -Profesör Mises’in şaşkırtıcı haklılığını kanıtlama eğilimi- (fikirlerini) desteklemek üzere devreye giriyordu.”⁶⁹

Mises’in teorik görüşlerine uygun olarak beklediği olaylar hep gerçekleşiyordu, öndeyisi çok güçlüydü.

Ludwig von Mises, 1927’de **Liberalismus** (Liberalizm) kitabını yayınladı. Bu eserinde ideal olarak gördüğü “Liberal Klasik Kapitalist” sistemin toplum açısından

⁶⁸ Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.133

⁶⁹ Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.134

avantajlarını ortaya koydu. 1929'da yayınlanan **Kritik des Interventionismus** (Müdahaleciliğin Eleştirisi) adlı eseri ile toplumsal işbirliği ve örgütlenme çeşitlerini ele alan araştırma serisini tamamlamış oldu.

Mises bütün bu bilimsel gayretlerine rağmen Nazilerin yükselişini önleyemeyecek, II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı'nın başlattığı felaketleri tamamlayacaktı. 1940'ta New York'ta yazdığı **Erinnerungen** 'de Mises kırıncılığını şu satırlarla ifade eder:

“Yazılarımın uygulamaya etkisi olacağını, politikaya yol göstereceğini bazen ümit ettim. İdeolojik değişimin işaretlerini daima gözledim. Fakat teorilerimin büyük medeniyetlerin çöküşünü açıkladığı, lakin önleyemediği konusunda yanılmadım.” Ve ünlü sözleri ile devam eder: “Reformcu olmak istedim, fakat ancak çöküşün tarihçisi olabildim.”⁷⁰

Ludwig von Mises 1933'te Metodoloji konusundaki yazıları **Grundprobleme der Nationalökonomie** adlı eserinde toplar. Amacı, fikirlerinin anlaşılmasını metodoloji açısından da kolaylaştırmak, eleştirilere cevap vermektir. Mises artık iktisat teorisinin “*u priori*” eylem mantığından hareketle ancak mümkün olduğundan emindir.

1.2.9. Ünlü Mises Çevresi ve “Privatseminar”

Avusturya İktisat Okulu'nun fikirleri, iki dünya savaşı arasında geçen sürede, Mises Semineri'nde gelişmeye devam eder. Mises, 1920 ile 1934 yılları arasında geçen on dört yıl boyunca Ticaret Odası'nda ünlü *Mises Kreis* diye de anılan *Privatseminar*'ını toplar. Viyana Üniversitesi'nde, iki saatlik, iktisat teorisinin çeşitli sorunları konusunda seminer vermesine rağmen, Mises'in bilimsel çalışmaları *Privatseminar* çerçevesindedir.

Mises: “Akşamları saat 7'de başlayıp 10.30'da bitiriyorduk. Bu buluşmalarda iktisat, sosyal felsefe ve sosyoloji, mantık ve insan davranışını ele alan bilim felsefesine ait tüm önemli problemleri ele alırdık. Bu çevre *Kreis* genç Avusturya İktisat Okulu

⁷⁰ Mises: **Erinnerungen** . s.76

yaşıyordu; bu çevrede Viyana Kültürü son çiçeklerini açtı”, diyor ve tevazu ile tamamlıyor: “Burada ben hoca ve seminer yöneticisi değildim. Sadece *quis inter pares*” (eşitler arasında birinci) idim, aldığım verdiğimden fazla ⁷¹idi.”

On beş günde bir cuma günleri gerçekleşen bu buluşmalara öğrenci olarak gelenler, yılların akışı içinde, Mises’in dostu haline geliyordu. İktisat sohbetleri, Ticaret Odası’ndan sonra gidilen *Anchorage* isimli İtalyan lokantasında *Café Künstler* adlı Viyana kafesinde hararetle devam ediyor, hatta sofrada söylenen Viyana tarzı şarkılar dahi iktisat teorisi tartışmalarını hicvediyordu.⁷²

Doktorasını tamamladıktan sonra hocası Friedrich von Wieser’in tavsiye mektubu ile Mises’i ziyaret eden ve sayesinde Ticaret Odası’nda iş bulan Hayek de seminerin müdavimleri arasında idi.⁷³ Mises, Hayek’in 1923–1924 yılları arasında Amerika’ya gitmesine ve uzunca bir süre kalmasına yardımcı ⁷⁴oldu. Hayek, döndükten sonra, 1924’ten itibaren, Mises Semineri’ne kabul edilir. Hayek’e göre, Mises bu toplantılara katılan herkesin kendi görüşlerini benimsemesini beklemez. Fikir alışverişleri, yaşı biraz daha ileri bir dost çevresinde toplanan arkadaşların sohbeti şeklinde gerçekleşir. Sosyal bilimlerde metodoloji sorunu, sübjektif değer teorisi ve iktisat politikaları ele alınır.⁷⁵

Mises: “Her birimiz, bir düşünürü yakışacak şekilde, ayrı ayrı çalışıyorduk. Her birimiz, dostların alkışı değil, sadece tanınmasında *Anerkennung*) başka hiçbir karşılık (*Lohn*) beklemeden, çevre *Kreis*) için çalışıyorduk. Hepimizin mutluluk ve tatmin

⁷¹ Mises: **Erinnerungen** . s.64

⁷² www.mises.org/misestributes/misessongs.asp, Bkz. Ek 5.

⁷³ “Wieser gelecek vaat eden genç bir iktisatçı olduğunu söylüyor. Seni derslerimde hiç görmedim”, demesine rağmen Mises, Hayek’in işe alınmasını sağlar ve her konuda yardımcı olur.”

Stephen Kresge, Leif Wenar, **Hayek on Hayek**. s.67

⁷⁴ Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.154

⁷⁵ “Hayek: ... Mises bu dairede çalıştığım sekiz yıl süresince kesinlikle en çok istifade ettiğim, kişisel ilişkide bulunduğum, yalnızca entelektüel ilham kaynağı olmasıyla değil, kariyerime doğrudan yardımları ile de (bana katkısı olan kişiydi).” der.

Stephen Kresge, Leif Wenar, **Hayek on Hayek**. s.68–69

⁷⁶ Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.154

bulduğu bu mütevazı fikir alış verişinde büyüklük (Größe) vardı⁷⁷, diyerek Viyana'daki seminer günlerini özlemle anar.

Mises'in Seminerlerine katılanların listesi şöyledir: ⁷⁸

Ludwig Bettelheim-Gabillon, Victor Bloch, Stephanie Braun-Browne, Friedrich Engel von Janosi, Walter Fröhlich, Gottfried von Haberler, Friedrich A.von Hayek, Marianne von Herzfeld, Felix Kaufmann, Rudolf Klein, Helene Lieser-Berger, Rudolf Loeb, Gertrud Lovasy, Fritz Machlup, Ilse Mintz-Schuller, Oskar Morgenstern, Elly Offenheimer-Spiro, Adolf G. Redlich-Redley, Paul Rosenstein-Rodan, Karol Schlesinger, Fritz Schreier, Alfred Schütz, Richard von Strigl, Erich Vögelin, Robert Walder, Emanuel Winternitz.

Bunların içinden, dar anlamda yalnız Fritz Machlup Mises'in öğrencisidir. Richard Strigl, Gottfried Haberler, Oskar Morgenstern, Helene Lieser ve Martha Stephanie Braun iktisatçıdır. Ewald Schams ve Leo Schönfeld, erken vefat eden Richard Strigl gibi ara kuşağa mensuptur. Alfred Schütz sosyolog, Felix Kaufmann filozof, Friedrich Engel-Janosi ise tarihçidir.⁷⁹

⁷⁷ Mises: **Erinnerungen** . s.64

⁷⁸ Mises: **Erinnerungen** . s.100

⁷⁹ Pozitivist düşüncenin merkezi, daha sonra “Viyana Çevresi *Wiener Kreis*” olarak anılacak filozof Moritz Schlick'in çevresidir. Mises'in kardeşi matematikçi Richard von Mises Schlick Çevresi'nin önde gelen üyelerindendi; metodolog Felix Kaufmann, hem Schlick hem de Mises Çevresi'nin müdavimiydi ve sıkça “Schlickeryen”leri Mises'in *Privatseminar*’ına misafir olarak getiriyordu. Schlick Çevresi'nin diğer üyeleri, Otto Neurath, Rudolph Carnap, Carl G. Hempel, Herbert Feigl, Victor Kraft, Fritz Waismann ve Gustav Bergmann'dı. Ludwig Wittgenstein ve Karl Popper genişletilmiş çevreye dâhildi.

Hans-Hermann Hoppe, Kurt R. Leube, Joseph T. Salerno, Christian W. Wiedemecum zu einem **Klassiker Liberalen Denkens in Wirtschaft und Gesellschaft** Ludwig von Mises: **Die Gemeinwirtschaft**. Duesseldorf: Verlag, Wirtschaft und Finanzen GMBH Ein Unternehmen Der Verlags Gruppe Handelsblatt, 1996. s.75

Viyana Çevresi'nin ileri gelen isimleri Wittgenstein'e felsefe arenasına katılması, toplantılara gelmesi, felsefesini anlatması için baskı yaparlar. Wittgenstein mesafeli şekilde cevap verir ve felsefi tartışmalara girmemek için, **Tractatus** 'u anlatacağı ümidi ile toplantılara gelen çevre üyelerine Tagore veya başka şairlerin mısralarını okur. Hatta bazen ıslık bile çalar. Wittgenstein, anti-metafizik pozitivistliğini basit gördüğü Neurath ve Carnap ile özellikle karşılaşmamaya dikkat eder. “Yüksek kültür” ve “ince zevk” sahibi oldukları için yalnızca Schlick ve Waismann ile 20'li yılların sonuna doğru felsefi konularda konuşur. Wittgenstein dil eleştirisi şeklindeki **Tractatus** 'u Gottlob Frege'nin (1848–1925) mantık teorileri ve Bertrand Russell'in (1872–1970) mantıksal atomizminin bir varyantı çerçevesinde ifade etmiştir.

William Warren Bartley III **Wittgenstein** . La Salle, Illinois: Open Court, 1994 (1973) s.53,58

Kitabın yazarı Prof. W.W.Bartley III, Karl Popper'in LSE'den doktora öğrencisidir.

Murray N. Rothbard bu listeye eklemeler yapar ve seminerin yabancı ziyaretçileri arasında Alfred Stonier⁸⁰ ve Lionel Robbins'ı sayar. Mises çevresi Paul Sweezy⁸¹ ile de buluşmuştur.^{82 83}

Bu noktada dikkat edilmesi gereken konu Mises seminerine katılanların Mises'in "Para Teorisi", "Sosyalizm" ve "Metodoloji" yazılarını bilmeleri, fakat sisteminin tamamına vakıf olmamalarıdır. Mises, seminerdeki tartışmalardan yararlanarak, iktisat teorisinin tamamını inşa edecek sistemini geliştirmektedir, fakat *Mises Kreis* tamamlanmış eseri göremez. Mises'in *magnum opus*'u, **Nationalökonomie**, seminerin II. Dünya Savaşı öncesinde, 1934 yılında dağılmasından altı sene sonra 1940'ta İsviçre'de yayınlanır.

1.2.10. Cenevre Yılları ve *Nationalökonomie*

1934 yılının ilkbaharında Ludwig von Mises İsviçre'nin Cenevre kentinde, *Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales* 'de Uluslararası İktisadi İlişkiler kürsüsüne davet edilir. 1939/40 ders yılına kadar, haftada bir ders ve iki saatlik seminerden oluşan hocalığını bu okulda devam ettirir.

Mises'in Cenevre yıllarında bazı ünlü politikacılar ve bilim adamları enstitüye gelir. Bunların arasında Lionel Robbins'de vardır. Robbins 1934'te Mises'in **The Theory of Money and Credit** kitabına parlak bir önsöz yazar. Margit von Mises, Robbins ile yakınlıklarını şöyle dile getirir : "Ne zaman Londra'ya gitsek ve Lionel

⁸⁰ Alfred William Stonier 1905'de doğmuştur. Westminster ve Christ Church'de felsefe, siyaset ve iktisat okumuştur. Doktorasını Heidelberg'de yapmıştır.

⁸¹ Paul Sweezy, New York'ta doğmuştur. 1931'de Harvard Üniversitesi'nden mezun olur. LSE'de bulunduğu yıl Marksist iktisat ile tanışır. Doktorasını 1937'de yine Harvard Üniversitesi'nden alır. **The Theory of Capitalist Development** ve **Monopoly Capital** isimli Marksist teorileri ele alan eserleri vardır.

⁸² Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.49-50

⁸³ "Hayek: ... 1930'ların ilk yıllarında, buluşmalarının son dört yılını *Mises Kreis*'i yabancı öğrenciler için kayda değer bir cazibe merkezi haline gelmişti. Bu ben gittikten sonraydı (LSE'ye)... Fransız, İngiliz, Amerikalı öğrenciler bir ders dönemi için gelir ve iktisat konusundaki tartışmalara katılırlardı. *Mises Kreis*" Avusturya Okulu'nun, Avusturya'daki son yıllarında yalnızca Okul'un kendisi için merkez olmakla kalmıyor, dünyanın her yerinden tartışmalara katılmak isteyen öğrencileri cezbediyordu."

Stephen Kresge, Leif Wenar, **Hayek on Hayek**. s.71

Robbins (sonradan Lord Robbins) ile buluşsak özel ve çok hoş olan ev sahipliğini sergilerdi.”⁸⁴

Mises: “Hocalar ve öğrenciler arasında yürekten bir anlaşma ortamı vardı. Liberalizmin ruhu bu seçkin okulu aydınlatıyordu. Kuşkusuz, burada çalışanların tümü olarak, kayıp bir noktada olduğumuz konusunda yanılmıyorduk. Çevremizde barbarlık sellerinin suları yükseliyordu” diyerek bu dönemi anlatır.

Mises, nispeten huzurlu geçen Cenevre yıllarını *magnum opus*'unu tamamlamak için kullanır. Maddi durumu rahattır. Ders yükü hafiftir. Viyana'da *Handelskammer*'deki görevini bir müddet daha devam ettirse de, eskisi kadar fazla ek görevleri yoktur. Bu arada Mises, müzmin bir bekâr olarak, uzun yıllar tereddüt ettikten sonra, hayatını Margit Serenyi ile birleştirir. Bundan sonra tüm çalışmalarında eşinden destek görecektir.⁸⁵

Magnum opus'u, **Nationalökonomie** adlı sistem kurucu eserini Mises şöyle tanımlar: “Ancak **Nationalökonomie** 'de iktisadi hesaplama sorununu tam anlamı ile ortaya koyma fırsatını buldum. Arada geçen zamanda sosyalist iktisadi hesaplama önerilerinin hata ve tutarsızlıklarını ortaya koymak ile yetinmem gerekti. Ancak **Nationalökonomie** 'nin üçüncü bölümündeki çalışmamla para teorim (1940) tamamlanmış oldu. Bu şekilde otuz beş yıl önce kararlaştırdığım planımı uygulamış oldum. Dolaylı değişim öğretisi ile doğrudan değişim öğretisini insan davranışının yekpare sistemi içinde birleştirdim.” Mises'in iktisat sistemini ortaya koyan bu eseri yayınlandığında II. Dünya Savaşı başlamıştır.

1939'da Adolf Hitler, Polonya'ya girer. İngiltere ve Fransa, Almanya'ya ultimatö verilir. 3 Eylül 1939'da savaş başlar. Musevi asıllı bir Avusturyalı olarak

⁸⁴ Bkz. Margit von Mises **A.g.e.** s.39

⁸⁵ Ludwig von Mises, 1925'te kırkdört yaşında iken, Viyana'da Dr. Fritz Kaufmann isimli dostunun evinde verilen akşam yemeğinde müstakbel eşi Margit ile tanışır. 6 Temmuz 1938'de Cenevre'de evlenirler. Şahitleri Profesör Hans Kelsen ve Profesör Gottfried von Haberler *Hotel des Bergues*'de verilen düğün yemeğine Profesör William Rappard ve Profesör Wilhelm Röpke eşleri ile katılır. Karar vermekte zorlanmış olmasına rağmen Mises evliliğinde aradığı huzuru bulur. *Magnum opus*'u **Nationalökonomie**'yi tamamlar.

Bkz. Margit von Mises **A.g.e.** s.33-34

Mises, Avrupa’da daha fazla barınamayacağını anlar. “Enstitüyü 1940’ta terk ettim, çünkü artık varlığımı yük ve güvenliğine tehdit olarak gören bir memlekette (İsviçre’de) daha fazla yaşamaya dayanamazdım.”⁸⁶ 1938’de Mises’in Viyana’daki evi Naziler tarafından yağmalanmış, çok sevdiği kitaplarına el konmuştur. Savaşın çalkantıları sırasında Rusların eline geçen kitaplar, soğuk savaşın sona ermesinden sonra, Moskova’da ortaya çıkmıştır.⁸⁷

1.2.11. Amerika’ya Göç

Misesler 1940 yılında, tehlikeli bir yolculuktan sonra, Hitler’in kontrolünde bulunan Fransa ve İspanya’yı geçerek, Portekiz’in Lizbon kentinden Amerika’ya giden bir gemiye binmeyi başarırlar.

Altmış yaşına yaklaşan Mises’in Amerika’ya göç mecburiyeti üzücü bir olaydır. Tüm dünyası, ümitleri, hayalleri yıkılır. Dünya, savaşa ve devletçi zihniyetin egemenliğine teslim olmuştur. **Nationalökonomie** kitabı Almanca konuşan ülkelerde yasaklanmış, İsviçreli yayın evi iflas etmiştir.⁸⁸

⁸⁶ Mises: **Erinnerungen** . s.88

⁸⁷ 10 veya 11 Mart 1938’de Mises, Viyana’ya yaptığı ziyareti kesip döner. 11 Mart’ta S.S. Şefi Heinrich Himmler öncülerini ile Viyana’ya gelir. Amacı Hitler karşıtlarını tevkif edip mallarına el koymaktır. 13 Mart’ta Alman orduları Viyana’ya varır. Bir grup adam Mises’in apartmanına girer ve arama yapar. Mart sonunda ise Gestapo, Mises’in apartmanından 21 kutu eşya götürür. Sonbaharda kalan eşyaları da alırlar.

Mises’in kitapları, yazıları, mektupları, tabloları, gümüşleri hatta çamaşırları Naziler tarafından götürülür. Mises yaşamı boyu bunların akıbetinden haber alamaz. II. Dünya Savaşı sonunda, Kızıl Ordu Bohemya’da bir trende Mises ve diğer Nazi düşmanlarına ait dökümanlar bulur. Bazı eşyalar 1991’de Mises’in vefatından on sekiz yıl sonra Moskova’da ki bir gizli arşivde tekrar ortaya çıkar.

Günümüzde Moskova’da görülebilmektedir.

Hülsmann: **A.g.e.** s.561

⁸⁸ **Nationalökonomie** , 1940 Mayıs ayında baskıdan çıkar. Yayın evi savaşın eşiğinde iflas eder. Mises’in dost ve meslektaşlarına gönderdiği kopyalar bile adreslerine ulaşmaz. Savaştan dolayı kitap kitapçılara dağıtılamaz. Mises: “Galiba yakmak için kullandılar” diye üzüntüsünü espri ile saklamaya çalışır.

Kitabın 1940 Cenevre baskısının orijinal bir nüshasının İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Kütüphanesi’nde bulunması dikkate değerdir.

Mises’in otuz yılını alan çalışmalarının ürünü olan bu kitapta sosyal realite ve sosyal teori bağlantılı bir sistem halinde takdim edilir. Kitabın İngilizce adaptasyonu **Human Action** Amerika’da başarılı olmasaydı, Mises’in **Nationalökonomie** ’si unutulurdu.

Mises, 1940 yılının Ağustos ayında New York'a varır. Ölümünden sonra yayınlanacak, vasiyet niteliğindeki **Erinnerunge** n adlı hatıratını eşi Margit'e daktiloda yazdırır.⁸⁹ 1941 ile 1944 arasında Rockefeller Vakfı'ndan destek alınca maddi durumu biraz düzelir. İngilizce olarak **Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War** adlı eserini hazırlar. 1944'te Yale University Press tarafından yayınlanan eserinde Nazilerin baskıcı, mutlak devletçi rejimini anlatır. Daha sonra **Bureaucracy** adlı eserinde kâr amaçsız şirketleri ve devlet bürokrasisini eleştirir (1944'te Yale University Press tarafından basılan bu kitap 3 yıl gibi çok kısa bir aradan sonra 1947 yılında Prof. Feridun Ergin tarafından Türkçeye çevrilmiş ve Türk Ekonomi Kurumu tarafından yayınlanmıştır⁹⁰).

Bu dönemde Mises'in görüşlerine sempati duyan **New York Times Gazetesi**'nin etkili iktisatçılarından Henry Hazlitt Mises'i destekler ve İngilizce yazılarına editörlük yapar.

⁸⁹ 1976'da Mises'in vefatından üç yıl sonra **Erinnerungen** yazıları kitap olarak yayınlanır. Margit von Mises kitabın ön sözünde şu bilgileri verir: "Mises **Erinnerungen** 'e yansıyan karanlık ruh hali, kısmen yazdığı zamanki şartlar göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır... bizi karşılayan ne evimiz ne de akrabalarımız vardı burada. Diğer göçmenler gibi ayağımızı sağlam basana kadar güç zamanlar geçirecektik. Eşyalarımız, içlerinde en önemlisi değerli kitapları bizden önce paketlenip gönderilmişti. Şimdi yolda bir yerdediler ve bir daha göreceğimizden emin değildik. Kendisine ilgi duyacağı bir ders imkânı teklif edilmeden, ancak yaşayabileceğimiz kadar birikmiş paramız ile küçük bir otelden diğerine geçiyorduk. 1940 sonbaharında işte böyle bir ortamda eşim otobiyografi olarak planladığı yazının başına oturdu. Aralık ayında, kitaplarından referans olarak yararlanmaksızın yazısını bitirmişti.

Yazıyı siyah birer dosyaya yerleştirip: "Bunlar senin, iyi sakla," diyerek bana verdi. Otuz yıl sonra otobiyografi yazma önerimi: "Elle yazılmış dosyalarım sende. İnsanların benim hakkımda bilmesi gereken herşey onlarda", diyerek cevap verdi. 1973'te vefatından bir süre sonra bu dosyaları hatırladım."

Ludwig von Mises **Notes and Recollections**. South Holland, IL: Libertarian Press, 1978.

Margit von Mises'in önsözü s.viii-ix

⁹⁰ 1940'larda Hayek ve Mises gibi liberal düşünürlerden haberdar olan Türkiye ancak uzun bir aradan sonra yeniden bu isimleri hatırlamıştı **Bürokrasi**, Liberte Yayınları tarafından 2000 yılında tekrar yayınlanmıştır. Doktora çalışmamızı yaptığımız tarihe kadar, Mises'in Türkçe'ye tercüme edilen tek kitabıdır. Bkz. Ludwig von Mises **Bürokrasi**. Türk Ekonomi Kurumu 1947, Çev. Prof. Feridun Ergin

⁹¹ 1894–1993 Henry Hazlitt herkesin anlayabileceği dilde önemli iktisat konularını ele alabilen Amerikalı iktisat yazarı ve gazetecisi **Economics in One Lesson** adlı kitabında tüm iktisat politikası hatalarını liberal bakış açısı ile ele alır. Roosevelt **New Deal** politikalarını **The New York Times** gazetesindeki köşesinde eleştirir **Newsweek** dergisinde düzenli olarak yazar.

Bkz. Henry Hazlitt **Economics In One Lesson**. San Francisco, CA: Laissez Faire Books, 1996.

Misesler Amerika'ya vardıklarında Dr. Alfred Schütz tarafından karşılanır. Henry Hazlitt, New York'ta tanıdıkları ilk dostları arasındadır. Margit von Mises: "Hazlitt, Lu'nun Amerika'ya yerleşmesi ile aktif bir şekilde ilgilenen ilk kişilerdendi... Kendisi ve eşi Frances ile Washington

1.2.12. New York Üniversitesi ve Amerikan Mises Çevresi

Ludwig von Mises 1945 ile 1949 yılları arasında ~~New~~ *New York University Graduate School of Business Administration*'da misafir profesör olarak ders vermeye başladı. 1949'dan itibaren çok sevdiği iktisat teorisi semineri *William Volker Fund* adlı vakfın maddi desteği ile tekrar başlatma imkânına kavuşur. Aynı vakıf Friedrich von Hayek'i de Chicago'da desteklemektedir. N.Y.U. yönetiminde etkili olan Lawrence Fertig'in bastırmasına rağmen üniversite çevreleri Mises'e karşıdır. "Reaksiyon *Neanderthal* adamı gibi geçmiş devirlere ait, iktisat değil "din" ile meşgul birisi olarak görülür." Hayek'te University of Chicago'da İktisat Fakültesi kadrosunda değildir. Sosyal Düşünce Komitesi adlı bir bölümdedir.

Buna karşılık zamana uyarak Mises'ten uzaklaşan öğrencilerinden Fritz Machlup, Johns Hopkins'te ve daha sonra Princeton'da, Gottfried Haberler, Harvard'da, Oscar Morgenstern, Princeton'da profesörlük yapmaktadır.

Mises, kendi durumunun zorluğuna rağmen, Viyana'da *Privatseminar*'ını New York'ta tekrar yaratmaya çalışır. Hatta sevdiği öğrencileri *Child's Restaurant* adlı lokantaya götürerek sohbetlere devam eder

Square'deki evlerinde tanıştım... Hazlittler son derece misafirperver ve naziktiler", diye Hazlittler'i anlatır.

Bkz. Margit von Mises **A.g.e.** s.58

⁹² Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.61

⁹³ "(Avusturya Okulunun) tekrar ayağa kalkışı özellikle Mises'in fikirlerinin canlılığının ve inandırıcılığının tekrar keşfi ile gerçekleşmiştir. İktisat teorisinin *mainstream*'i formel, teknik, sofistikasyon yolunu izlerken model oluşturma yaklaşımının kuruluşundan ve yapaylığından bıkan birçok genç iktisatçı, Mises'in nispeten basit fakat güçlü temel fikirlerinde entelektüel ilham ve tatmin buldular. Yıllarca devlet müdahaleleri şeklindeki iktisat politikaları üzerinde konuşan iktisatçılar Mises'in sosyalizmin iktisadi tutarsızlığı ve laissez-faire konularına yaklaşımını keşfettiler. "

Kirzner'e göre, "Avusturya geleneğinin canlanmasını sağlayan en önemli unsurun Mises'in kendi eserleri olduğu konusunda şüphe yoktur."

Kirzner: **Ludwig von Mises: The Man and His Economics.** s.194–195

Amerika'daki öğrencileri arasında olan Rothbard, hocası Mises'i şöyle anlatır:

“İçimizde en akılsız olana karşı bile çok sabırlı ve kibardı... Şöyle derdi: “Soru sormaya korkmayın. Unutmayın, bir konu hakkında söyleyeceğiniz, ne kadar hatalı olursa olsun, mutlaka sizden önce ünlü bir iktisatçı tarafından da söylenmiştir.”⁹⁴

Mises, bu şekilde öğrencilerini düşünmeye ve tartışmaya teşvik eder. Israel Kirzner, Hans Sennholz ve George Reisman doktoralarını Mises'in yanında yaparlar. Hayek'in yanında doktora yapan Ralph Raico'da seminere devam eder.⁹⁵

1942'de Mises **Nationalökonomie** 'yi Amerika için İngilizce olarak yeniden düzenlemeye başlar. 1949'da **Human Action: A Treatise on Economics** ” başlığı ile Yale University Press tarafından yayınlanır. Bu kitap sayesinde Carl Menger ile başlayan *Avusturyalaissez-faire* düşünce yapısı ayakta kalacaktır.

Human Action kitabı ile Mises, sağlam Avusturya İktisadı'nı tüm metodolojik kamplara karşı, tarihçilere, pozitivistlere, matematiksel iktisat, ekonometri ve istatistikten yararlanan Neo-Klasiklere karşı savunur ve tüm iktisat sistemini teorik bütünlük içinde okuyucuya sunar. Sosyalizm ve müdahalecilik konusundaki eleştirilerini de yenilemiştir. Ayrıca Böhm-Bawerk'in faiz anlayışı, Amerika'daki Avusturya Okulu mensubu Frank Fetter'in zaman tercihinin dayalı faiz teorisi ile değiştirilmiş ve tüm çerçeveye uygulanmıştır.

1951'de **Socialism**, 1953'te **The Theory of Money and Credit** İngilizce olarak yayınlanır. 1957'de son eseri olan ve metodoloji konusunu son bir kez daha sistematik olarak ele aldığı, (orijinal İngilizce) **Theory and History** (Teori ve Tarih) kitabı yayınlanır. Mises'in **Human Action**' in yanında en çok önem verdiği eseridir. Mises

⁹⁴ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar Creator, Hero** . s.63

⁹⁵ “...büyük Mises'i tanımak, ideal entelektüelin nasıl olması gerektiği konusunda ömür boyu kalacak standartlar yaratma eğilimindeydi.” diyen tarihçi Prof. Ralph Raico'yu **Capitalism** kitabının yazarı Prof. George Reisman'ı Auburn, Alabama'da 2005 yılında Mises Enstitüsü'nde tanıma fırsatı buldum. Raico ve Reisman'ın New York'ta Ayn Rand çevresindeki bir tartışmadan dolayı aralarında fikir ayrılığı vardır. Raico, Rothbard tarafını, Reisman ise Rand tarafını tutar.

teorik çalışmalarının hemen ardına, anlamayı kolaylaştıracağını umduğu metodolojik çalışmalarını eklemektedir.

William Volker Fund, sırası ile **Liberalizm: In the Classical Tradition** (1962), **Epistemological Problems of Economics** (1962) ve **The Ultimate Foundations of Economic Science: An Essay on Method, A Critique of Positivism in Economics**, kitaplarını yayımlar.

Ludwig von Mises, 1947’de uluslararası piyasa ekonomisini savunan iktisatçıları bir araya getiren *Mont Pelerin Society*’nin kurucu üyeleri arasındadır.⁹⁶

Dostlarından Luigi Einaudi, İtalya Cumhurbaşkanı olur. Fransa’da Jacques Rueff, Charles de Gaulle’ün iktisat danışmanıdır. Almanya’da Wilhelm Röpke ile Alfred Müller-Armack ise Ludwig Erhard’a iktisat konusunda destek olur. 1950 yılında İtalya, Fransa ve Almanya serbest piyasa ve sağlam para politikalarını benimser.

Mises ve Hayek, ömür boyu karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı dostluk ilişkisi içindedir. Tüm kayda geçen toplantılarda birbirlerini överler.⁹⁷ Hayek, hocasının metodolojik yaklaşımlarından bir ölçüde taviz vermiş ve Viyanalı dostu Karl Popper’in etkisi altında kalmıştır. Ne ölçüde Mises’e bağlı, ne ölçüde Popper’in etkisinde olduğu hâla tartışma konusudur. Kanımızca “u-dönüşü”⁹⁸ denebilecek ölçüde Mises’ten

⁹⁶ 1949 yılında Klasik-Liberal bakış açısını benimseyen iktisatçılar için bir forum oluşturmak amacıyla İsviçre Alpleri’nin Leman Gölü kıyısında *Mont Pelerin* kasabasında *Volker Fund* ve İsviçreli sponsorlar tarafından desteklenen on gün süreli bir konferans toplanır. Mises ve diğer New Yorklular Harper ve Watts, Hazlitt, Gideonse ve Davenport Manchester grubunu, Hayek, Friedman ve Machlup neo-liberalleri, Eucken, de Jouvenel, Knight, Polanyi, Popper, Stigler liberal sosyal demokratları, Allais, Röpke ve Robbins ise konferansta sol ucu temsil ediyordu. Mises’i, konferansa katılmaya Hayek razı etmişti. Mises ve neo-liberaller arasındaki görüş ayrılıkları konferansın tonunu belirledi. Konferans sonunda *Mont Pelerin Cemiyeti* kuruldu ve Hayek başkan seçildi. *Mont Pelerin Society* toplantıları halen devam etmektedir.

Hülsmann: **A.g.e.** s.656

⁹⁷ Margit von Mises anılarında bu dostluğu şöyle ifade eder “Lu’nun Hayek’e karşı ilgisi hiçbir zaman azalmadı ve Profesör Hayek’in Lu’ya karşı sevgi ve saygısı her zaman yüreğimi ısıttı. Hayek, Viyanalı bilim adamları içinde, Lu’nun diğer öğrencilerinden çok daha fazla şekilde görüşlerini ve yazılarını Lu’nun öğretilerine yakın tutmuştur. Paylaştıkları ortak inançların doğal sonucu olarak yıllar geçtikçe Hayek ve Lu çok iyi arkadaş oldular.”

Margit von Mises: **A.g.e.** s.41

⁹⁸ Bruce Caldwell: **Hayek’s Challenge, An Intellectual Biography of F.A Hayek.** Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2004. s.420

uzaklaştığı söylenemez. Hayek'in sosyal bilimlerde metodoloji konusunu ele alan eserleri okunduğunda Mises ile aynı davayı savundukları kanısına varmak mümkündür. **(Individualism and Economic Order, Studies in Philosophy, Politics and Economy** ve özellikle **The Counterrevolution of Science: Studies on the Abuse of Reason** içinde yer alan ünlü *"Scientism"* makalelerini örnek olarak sayabiliriz.)¹⁰⁰ ¹⁰¹

Ludwig von Mises, 10 Ekim 1973'te doksan iki yaşında vefat eder.

⁹⁹ “(Hayek) 1940’larda *Economica* dergisinde yayınladığı bir dizi makalede, gerek fizik bilimleri gerekse sosyal bilimlerin yöntemlerini ve aralarındaki ilişkileri ele almıştır: bu yazılarında iktisatçıların (ya da sosyal bilimlerle uğraşanların) fizik bilimlerinde geliştirilmiş düşünce alışkanlıklarını (yöntemlerini) iktisata (ve diğer sosyal bilimlere) “mekanik ve eleştirisiz” bir şekilde uygulamalarını bilimcilik “Scientism” olarak nitelemiş ve bunun kesinlikle bilimsel olmadığını ileri sürmüştür.

T.W.Hutchison, Hayek’in ileriki yıllarda Karl Popper’in etkisiyle fikrini değiştirdiğini öne sürer fakat Turan Yay’ın vardığı sonuç farklıdır:

Bizce daha doğru yoruma ... Aynı kitapta yer alan çok önemli iki metodoloji makalesiyle birlikte ele alındığında varılabilir: Hayek, her ne kadar açıkça Popper’e karşı olmadığını belirtse de (Hayek, 1967:4), Popper’in görüşlerini doğrudan benimsemekten ziyade, eleştirel Popperci diyebileceğimiz bir çizgide onun görüşlerini ele almış; ama özde bu görüşleri yine fizik ve sosyal bilimlerin farklılıklarını belirtmekte kullanmıştır.”

Yay: **F.A. Hayek’te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması.** s.41

¹⁰⁰ Hayek aileden gelen bir merak ile kendisini doğa bilimlerine yakın hisseder. Teoriye bakış açısındaki farklılıklar buna bağlanabilir.

“Hayek: ... entelektüel açıdan Zürich ziyaretim benim için önemliydi... Zürich Üniversitesi’nde genç bir hocanın, yeni bir kitap **Erkenntnislehre** konusunda, ismini İsviçrelielerin telaffuzundan *Moritschlick* diye anladığım bir yazarın – ki bu sebeple bir müddet izini bulamadım – Viyana’ya dönüşümden sonra, felsefenin anlamlı olduğu konusunda beni ilk olarak ikna edecek, yeni tayin edilen felsefe profesörü Moritz Schlick ile aynı kişi olduğunu keşfettim. Beyin anatomisi üzerinde araştırma yapan von Monakow’un laboratuvarında, beynin çeşitli bölgeleri boyunca lif demetlerini takip ederek birkaç hafta çalıştım.”

Stephen Kresge, Leif Wenar, e**Hayek on Hayek.** s.63

Hayek 1919–1920 arasında Ernst Mach etkisi ile fizyoloji ve psikoloji konuları üzerinde düşünür. Bu otuz iki yıl son **The Sensory Order** adlı eserine yansır.

¹⁰¹ “Hayek: ... Önemli bir noktaya değineyim. Ancak şimdi berrak şekilde görebildiğim, -Mises ile ilişkim- sorunlu. 1937’de iktisatta bilgi konusunda Mises’i ikna etmek niyetiyle yazdığım makaleyle başladı, piyasa teorisini *a priori* olduğunu söylerken hatalı olduğunu, yalnız bireysel eylem mantığının *a priori* olduğunu, fakat birçok insanın ilişkisine geçince ampirik alana geçildiğini belirtmişim. İşin tuhaf tarafı öğrencileri tarafından eleştiriye hassasiyet gösteren Mises, Machlup ve Haberler’le, kendisini eleştirdikleri için bir müddet arası bozulmuştu, benim eleştirim, kendi görüşlerinin eleştirisi olduğunun farkında değilmişçesine sükûnetle karşıladı. Buna anlam vermiyorum.”

Stephen Kresge, Leif Wenar, e**Hayek on Hayek.** s.72

1974 yılında Friedrich A. Hayek, iktisat dalında Nobel Ödülü'ne lâayık görüldür. Ödül, Hayek'in Chicago'da yaptığı felsefi çalışmalar için değil, Mises'e yakın olduğu 1920'li yıllarda birlikte geliştirdikleri Avusturya Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi (*Austrian Business Cycle*) için verilir. Piyasalarda yaşanan “Stagflasyon” olgusunu en iyi açıklayan Avusturya Para Teorisi'dir. Sonuçta, Hayek'in dediği gibi, Mises, geç de olsa yine haklı çıkmıştır.

Mises'e armağan yazısında Prof. Ralph Raico, bu büyük düşünür ve iktisatçı için şöyle der:

“Mises, altmış yıl boyunca döneminin egemen fikirlerine ters gelen görüşlerini savundu, sağ-sol ayırmadan ve yılmadan moda iktisat ve siyaset okullarına, hatalarını göstermeye devam etti.

Birbirini izleyen her yıl militarizme, korumacılığa, enflasyonist politikalara, her tip sosyalizme ve tüm müdahaleci devlet politikalarına karşı savaştı ve (bunu yaparken) çoğu zaman yalnızdı, ...”

Raico: “Mises'in –günün birinde tüm ansiklopediler raflardan kalkacakmışçasına çalışan– Max Weber ve Joseph Schumpeter gibi, diğer Almanca konuşan âlimleri akla getiren büyük bilim adamlığı, derslerinin kartezyen berraklığı (ki karmaşık bir konuyu basit şekilde takdim etmek için ustalık gerekir), her hareket ve bakışına yansıyan, akla dayalı yaşama olan saygısı, yenilere dahi gösterdiği nezaketi, iyiliği ve anlayışı, Berlin, Paris ve New York gibi büyük şehirlerde yaşayanlara mahsus fakat Viyanalı ve daha zarif olan zekâsı”, diyerek Mises'i anlatır ve erken yıllarda Mises'i tanımanın kendisinde ideal entelektüelin özellikleri konusunda (ok yüksek) standartlar yarattığını söyler. Raico şu sözlerle devam eder: “Bunlar, Chicago'da, Princeton'da veya Harvard'da rastladığım – şaka gibi gelen – (aslında bunları böyle bir ölçek ile değerlendirmek haksızlık olur, burada iki tamamen farklı cins insandan söz ediyoruz), vasat üniversite profesörlerine bakarak söylüyorum, diğer bilim adamlarının asla karşılaştırılamayacağı standartlardı.”

¹⁰² İsveç Merkez Bankası tarafından desteklenen Nobel Ödülü'nün Mises'e verilmek istenmediği için bekletildiği söylenir.

Doktorasını Hayek'in yanında yapmış olan ve çok genç yaşından itibaren Mises'in toplantılarına katılan Ralph Raico, Murray N. Rothbard'a Mises'in vefatından sonra Shelley'nin Keats için yazdığı *şaulögy*" yi gönderir:

*"For such as he can lend-they borrow not
Glory from those who made the world their prey:
And he is gathered to the kings of thought
Who waged contention with the times decay,
And of the past are all that cannot pass away."* ¹⁰³

Ödünç verilseydi – almazlardı
Şanı dünyayı avları haline getirenlerden:
Ve düşüncenin kralları ile toplandı
Zamanın bozulması ile savaşanlar
Ve hepsi geçmişe ait asla ölmeyecek olanlar.¹⁰⁴

¹⁰³ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.74

Raico, "Legacy of Ludwig von Mises" **The Libertarian Review** içinde, (Eylül 1981) s.19

Bu yazı adı geçen derginin Mises'in Yüzüncü Yıl Kutlamaları sayısında bulunmaktadır. Daha önceki versiyonu **The Alternative**' de çıkmıştır, Şubat 1975.

¹⁰⁴ Bu tercüme kendi sözlerimiz ile bir denemedir.

İKİNCİ BÖLÜM
MISES'TE YÖNTEM

MISES'TE YÖNTEM

Düşünce tarihine eğildiğimiz vakit Avusturya Okulu'nun temel tezlerinin devrin diğer düşünce akımlarına karşı verilen kavgalar sırasında geliştiğini ve sağlamlaştığını söyleyebiliriz. Metodoloji/yöntem konusundaki fikir ayrılığı bu mücadelenin en başında sayılabilir.

2.1. Yöntem Açısından Avusturya Okulu'nu Karşısına Alan Akımlar

2.1.1. Alman Tarihçi Okulu

İktisat tarihine *Methodenstreit*¹ yani metod kavgası diye geçen ünlü tartışma, okulunun kurucusu Carl Menger ve Alman Tarihçi Okulu'na mensup Gustav Schmoller arasında yaşandı.

¹ Mises, *Methodenstreit* konusunu şöyle anlatır:

“Menger *Untersuchungen* 'de (*Investigations Into the Method of the Social Sciences*) Tarihçi Okul'un yazılarının temelindeki epistemolojik fikirleri reddetti.

Schmoller bu kitabı epey hakir gören bir eleştiri yayınladı. Menger 1884'te *Die Grundlagen des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie* (Alman İktisadında Tarihçiliğin Yanılgıları) adlı risalesi ile karşılık verdi. Bu tartışmadan doğan çeşitli yayınlar *Methodenstreit*, Metodlar Çatışması adı altında bilinir.

Methodenstreit, ele aldığı problemlerin aydınlanmasına katkıda bulunmadı. Menger, John Stuart Mill'in ampirisizminin (deneyciliğinin) fazla etkisi altında olduğu için kendi görüş açısını son mantıksal çıkarımlarına taşıyamadı. Schmoller ve öğrencileri savunulamayacak bir pozisyonu savunma gayreti içindeydiler ve tartışmanın gerçek konusunu kavrayamamışlardı.

Tabii ki *Methodenstreit* sözü yanıltıcıdır, işin özünde tartışma, insan davranışıyla ilgilenen, tarih dışında bir bilimin olup olamayacağı konusu ile ilgiliydi.”

Mises'e göre tartışılan doğru metodun seçimi değil iktisat biliminin, iktisat teorisinin varlık konusuydu.

“(Schmoller'e göre) İngiliz *armchair* (rahat koltuk) iktisatçılarının aceleci genellemeleri yerine realist bir iktisat bilimi ortaya koymak için daha fazla istatistik daha fazla tarih daha fazla bilgi toplamak gerekiyordu. Geleceğin iktisatçıları bu tip araştırma sonucunda, günün birinde yeni bilgilere endüksiyon yolu ile kavuşacaklardı.

Schmoller'in aklı o kadar karışık ki, kendi epistemolojik doktrininin, pozitivist tarihe saldırısının reddi ile bağdaşmayacağını göremedi. Kendi görüşlerini, pozitivist tarihi ele alma ve kullanma konusundaki Alman filozofların –önce Dilthey ve sonra Windelband, Rickert ve Max Weber'in– görüşlerinden ayıran uçurumu göremedi. Menger'ın *Grundsätze* kitabını eleştirdiği makalede Dilthey'in ilk kitabı *Einleitung in die Geisteswissenschaften* 'i de eleştirir. Fakat Dilthey'in doktrininde ki genel anlamın, kendi epistemolojisindeki temel tezin ortadan kaldırılması

Tarihçi Okul'a göre zaman ve mekâna bağlı olmayan, her zaman ve her yerde geçerli, iktisat kuralları ve dolayısıyla da iktisat teorisi düşünülemezdi. İktisatçılar tarihi verinin incelenmesi ile yetinmeliydi. İktisat konusundaki çalışmalar çeşitli alanlarda ayrıntılı bilgi toplamak şeklinde olmalıydı. Metot öne sürülerek yapılan bu öneriler, Prusya devlet otoritesinin politik hedeflerine uygundu. Rahatsız edici iktisat kuralları yok sayıldığı zaman, hükümetler istedikleri gibi iktisat politikaları geliştirmekte serbesttirler. Berlin Üniversitesi'nde bulunan Schmoller, Alman akademisyenlerinin "Hohenzollern Hanedanı'nın entelektüel koruma görevliliğine" soyunmaları gerektiğini çekinmeden söylüyordu²

Max Weber Tarihçi Okul'a mensup olmakla beraber okulun hatalarını düzeltmekte önemli rol oynamıştır.

Mises, Max Weber in giderek Tarihçi Okul'un görüşlerinden uzaklaşma sürecini şu satırlarla anlatır:

"O dönemlerde adet olduğu şekilde, (daha önce) bu bilim dalı ile ilgilenmeden iktisat profesörlüğüne atanmıştı. Bu (Tarihçi) Okul'un "sosyal bilimler" konusundaki görüşünü ve hukuk tarihçilerinin bilim konusundaki uzmanlıklarını yansıtıyordu... Mevkii (iktisat profesörlüğünü) kabul edince... içindeki tarihçi, Okul'un hukuki ve tarihi sorunları ele alış tarzına karşı isyan etti. Bundan dolayı öncü metodolojik ve epistemolojik çalışmalarına başladı. Bu onu materyalist tarih felsefesinin sorunlarına götürdü, bu yaklaşım ile dini-sosyolojik sorunları ele aldı. Son olarak, görkemli sosyal bilimler sistemini kurmayı denedi. Fakat bütün bu çalışmalar Max Weber'i adım adım gençliğinin politik ve sosyal ideallerinden uzaklaştırdı. İlk defa liberalizme, rasyonel düşünceye (ve) faydacılığa yöneldi.

olduğunu kavrayamadı; yani sosyal gelişmenin bazı kanunlarının tarih deneyinden elde edilebileceği görüşü (ortadan kaldırılıyordu)."

Ludwig von Mises, **The Historical Setting of the Austrian School of Economics** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 1984. s.27-29

² Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.42

Bu kişisel açıdan (Weber için) acı bir süreçti... inancı Prusya devletçiliği, (bu inançtan) ayrılmak, ümitlerinden, kendi insanlarından, Avrupa uygarlığından ayrılmak gibiydi”.³

Max Weber ve kardeşi Alfred Weber, hakim Schmoller’cilerden farklı olarak, “devlet şunu yapsın bunu yapsın” tarzındaki normatif önerilerin yalnızca yazarın şahsi değer yargılarını yansıtacağını, bilimsel temeli olmadığını düşünüyordu. Bu görüşün yol açtığı değer yargılarından arınma tartışması Menger ve Schmoller arasındaki “*Methodenstreit*”in adeta devamını oluşturdu.

1920’li yıllarda aynı düşünce akımının bir kolu Amerika’da Kurumsalcılık (Enstitüsyonalizm) adı altında fikir dünyasını etkisi altına aldı.

2.1.2. Pozitivistler

Avusturyalıları ve kendilerinden önce aynı metodolojiyi kullanan Jean Baptiste Say (1767–1832), Nassau W. Senior (1790–1864) ve John Elliot Cairnes (1823–1875) gibi Klasikleri karşısına alan diğer güçlü akım, kendileri gibi Viyana fikir ortamından doğan “Pozitivizm” akımıydı. Ampirisist filozoflar Francis Bacon ve David Hume pozitivizmin öncüleri olarak görülebilir. 19.yüzyılda Auguste Comte, Herbert Spencer, Ernst Haeckle, Richard Avenarius ve Ernst Mach gibi bilim adamları bu akımın üyeleri olarak sayılabilir. İngiltere’de John Stuart Mill’de bir bakıma bu grup içinde anılabilir.

Tüm bilgilerin kaynağını duylara bağlayan Ernst Mach’ın Viyana’daki kürsüsü 1920’li yılların başında Moritz Schlick tarafından devralındı. Schlick, daha sonra Viyana Çevresi (*Wiener Kreis*⁶), diye anılacak ünlü pozitivist düşünce çevresini kurdu.

³ Mises: **Critique of Interventionism** . s.64–65

⁴ Hülsmann: **A.g.e.** s.141

⁵ “Viyana Çevresi’nin lideri Berlin’de doğan Moritz Schlick’tir (1882–1936). Bilgiyle (*Erlebnis*) deneyimden (*Erlebnis*) ayıran epistemolojisi ile tanınmıştır. 1922’de matematikçi Hans Hahn’ın daveti ile Mach ve Boltzmann’dan boşalan kürsüye gelir. 1922’den 1936’ya kadar Viyana’da Neo-Pozitivist felsefe görüşünü içeren dersler verir.

Pozitivist bilim felsefesine göre bilimsel öneriler; ya analitik ya da sentetik olabilir. Sentetik önerilerin doğru veya yanlış olması elimizdeki verilere bağlıdır ve bilimin deneylebilir kurallarını oluştururlar. Analitik öneriler ise terimlerin tanımına bağlıdır (*terms defined*) ve doğru oldukları takdirde totoloji (*tology*), hatalı olduklarında ise çelişki (*contradiction*) oluştururlar. Dünya hakkında yeni bir şey içermezler. Ne analitik ne de sentetik olan söylemler ise, pozitivistlere göre metafiziktir.

Schlick, 22 Haziran 1936'da fizik felsefesi konusunda son dersini vermek için Viyana Üniversitesi'nin merdivenlerinden çıkarken öğrencisi tarafından vurularak öldürülmüştür. Katil, estetik konusundaki tezi Schlick tarafından kabul edilmeyen ve yıllarca profesörü rahatsız eden bir öğrencisidir. Paranoya semptomlarından dolayı iki defa gözaltına alınmasına rağmen, Hugo Bettauer'in katili gibi, bazı Austro-faşistlerin alkışladığı suçu için, politik sebepler öne sürmesine izin verilmiştir. On yıl hapis cezası aldıktan sonra katil 1938'de Naziler tarafından affedilmiştir.

Schlick 1924'te Herbert Feigl ve Friedrich Waismann'ın desteği ile perşembe akşamları filozof ve bilim adamları için formel olmayan bir sohbet grubu oluşturur. Ekim 1928'de 20 üye Otto Neurath'ın önerisi ile Viyana Çevresi (*Wiener Kreis*) olarak bilinecek Ernst Mach Cemiyeti'ni kurarlar.”

Schlick'ten başka Viyana Çevresi'nin ünlü isimleri Viyanalı Musevi Otto Neurath ve Alman Protestan Rudolf Carnap'tır. Diğer üyeler ise Viktor Kraft, Philipp Frank, Edgar Zilsel, Heinz Hartmann, Felix Kaufmann, Karl Popper, Hans Hahn, Kurt Gödel ve Karl Menger'dir.

Tüm üyeler matematik veya fizik eğitimi almıştır. Mach'ın fenomenizm (*phenomenalism*) güc katmak ümidiyle çalışmalarına temel olarak Wittgenstein'in **Tractatus Logico-Philosophicus** (1921) adlı eserini alırlar. Bu eser mantığın matematik formüllere indirgenebileceğini öne süren Frege, Whitehead ve Russel aksiyomunu savunur. 1931'de Gödel aksiyomun aksini gösterir. Grup fraksiyonlara bölünür ve ancak Schlick'in sabrı ile ayakta kalır. Buna rağmen Schlick'in görüşleri Viyana Çevresi ile tamamen uyuşmaz, Neurath'ın fizikalizmini ve Wittgenstein'in anti-metafizik görüşünü kabul etmez. Schlick, ilginç olarak “neo-faydacılığı” savunur ve “zevk almanın” kötü karşılanmaması gerektiğini, sosyal ve kişisel mutluluğun teşvik edilmesi gerektiğini söyler.

William M. Johnston: **The Austrian Mind, An Intellectual and Social History 1848–1938**. Berkeley: University of California Press, 1984 (1972) s.188–190

6 Thomas Mautner ed: **The Penguin Dictionary of Philosophy**, Penguin Books Ltd., London. 2000. s.592'ye bakarak Viyana Çevresi konusunda şu bilgilere ulaşıyoruz: Viyana Çevresi 1923'ten itibaren Viyana'da cumartesi sabahları Moritz Schlick'in özel seminerinde toplanan analitik filozoflara verilen isimdir. Görüşleri mantıksal pozitivist (*logical positivism*) olarak adlandırılır. Mach ve Poincare'nin anti-metafizik geleneğinde eğitilmiş bu düşünürler Schlick'in **Allgemeine Erkenntnislehre** 1918 (*General Theory of Knowledge*) ve Wittgenstein'in **Tractatus Logico-Philosophicus** 1921 eserlerinin etkisinde kalmışlardır. Güncel ve bilimsel dilin kullandığı temel kategorilerin mantıki açıdan aydınlatılmasını felsefenin görevi olarak görüyorlardı. Bu grubun üyeleri arasında Viktor Kraft ve Rudolf Carnap bilim dilinin analizine önem verdi. Carnap'ın bu konudaki eseri **Der Logische Aufbau der Welt** 1928 (*The logical construction of the world*), Otto Neurath'ın iktisat ve sosyoloji, Herbert Feigl'in psikoloji ve Friedrich Waismann'ın matematik konusundaki çalışmaları sayılabilir. Viyana Çevresi'nin bilimsel dünya görüşünü **Wissenschaftliche Weltanschauung- der Wiener Kreis** 1929 adlı risalede yansıtılarak **Erkenntnis** 1930–39 adlı bir dergi yayınladılar. Fikirleri İngiltere'de A.J. Ayer'ın **Language, Truth and Logic** 1936 adlı eseriyle tanındı. Viyana Çevresi'nin üyeleri Nazi rejiminden sonra genellikle Amerika'ya göç ettiler. 1940'tan sonra **Kreis**'in dağıldığı söylenebilir.

Amaçları lisanı analiz ederek bir “doğrulanabilirlik prensibine” ulaşmaktı. Öndeyileri, analitik ve test yoluyla doğrulanabilir veya yanlışlanabilir öndeyiler ve bilimsel değeri olmayan, “metafizik” öndeyiler olmak üzere gruplara ayırdılar.

Mises'in erkek kardeşi matematikçi Richard von Mises'de pozitivist Viyana Çevresi'ne katılmıştır.

Mises Semineri'nin üyelerinden Felix Kaufmann, hem Schlick hem Mises Çevresi toplantılarına katılarak fikir alışverişini sağlıyordu. Bazen Ludwig Wittgenstein'da Viyana çevresinin davetlisi olarak pozitivistlerin toplantılarına katılarak entelektüel iklime renk katmıştır. Rudolf Carnap ve Otto Neurath'da çevrenin ünlü üyeleri arasında sayılabilir.

Pozitivist görüş, kısa zamanda Amerikan bilim çevrelerinde yankılanmıştır. Viyana Çevresi'nin birçok üyesi II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerden kaçarak Amerika'ya yerleşmiş ve üniversitelerde ders vermiştir. Bu Amerika'da pozitivist görüşün uzun süre etkili kalmasını sağlamıştır.

2.1.3. Karl Popper ve Mantıksal Pozitivizm (*Logical Positivism*)

1934'te yine Viyana Çevresi müdavimlerinden eleştirel akılcı (*critical rationalist*) Karl Popper, **Logik der Forschung** adlı eserini yayımlayarak yanlışlanabilirlik esasına dayanan ve günümüze kadar devam edecek egemen metodolojik görüşü

⁷ Richard von Mises (1883–1953) Strassburg Üniversitesi'nde Matematik Profesörü (1909–1919). 1921'de Berlin'e geçti. 1933'te İstanbul Üniversitesi'ne geldi. 1939'da Amerika'ya gitti ve Harvard Üniversitesi'nde Aerodinamik ve Matematik Profesörü olarak kariyerini tamamladı.

⁸ Popper, **Logik der Forschung** 'u yazarken pozitivist dostlarımı ve karşıtlarımı uyarmak (*challenge*) istedim. Bu tamamen başarısız olmadı", der.

1932'nin yazında Tirol'de Carnap ve Feigl ile buluşur. Carnap ve Hempel, Popper'e katılmamakla beraber kitabına olumlu eleştiriler yazarlar, buna karşılık Reichenbach ve Neurath sert saldırılarda bulunur.

Popper, Viyana Çevresi'nin etkisini yitirmesini -hem kendi eleştirisi ile hem de bilimci (scientific) sorunu veya sözlerin anlamı gibi ayrıntılarda boğulmalarına- bağlar.

Popper kendi yaklaşımı konusunda şöyle devam eder: "Ben insan bilgisi üzerine bir teori ortaya koymaya çalıştım. Fakat bilgiye klasik filozoflardan farklı şekilde baktım. Hume'den Mill ve Mach'a kadar çoğu filozof insan bilgisini yerleşik olarak kabul etti. Kendi başına düşünürken Hume bile... insan bilgisini nerede ise insanların adetleri ile özdeşleştirdi... Bütün bunlar bana hiç ilginç gelmiyordu. İlginç olan problemleri bilgiydi, bilginin büyümesi buluş (yapılmasıydı).

Eğer bilgi teorisine buluş teorisi olarak bakacak olursak en iyisi bilimsel (scientific) buluşlara bakmaktır. Bilginin büyümesi konusundaki bir teori özellikle fiziğin büyümesi ve fizikteki fikir çarpışmaları üzerinde bir şey söylemelidir."

Popper, 1930'da kitabını yazarken Werner Heisenberg'in Quantum Mekaniği'ni bulması üzerine fizik çevreleri karışmıştı. Popper fikirlerini bu fizik tartışmalarının ışığında berraklaştırır.

Karl Popper: **Unended Quest, An Intellectual Autobiography** . La Salle, Illinois: Open Court Publishing Company, 1976 (1974). s.89–91

ortaya koyar. Karl Popper'a göre açıklamalar ve öndeyiler, test edilmiş bir genel kanundan tümdengelim (*dēduction*) yolu ile türetildikleri zaman "bilimsel" sayılabilirler. Popper'in yanlışlanabilir olma kuralına göre her kuram ileride uygulanacak yeni bir test ile hatalı bulunmaya açıktır. Dolayısıyla metod açısından bakıldığında, her kural hipotez statüsünde kalır. Dikkate değer nokta Popper'in de en az Avusturyalılar kadar Tarihi Okul'un fikirlerini tehlikeli bulmasıdır¹⁰

2.1.4. Pozitivist Görüş Konusunda Yorumlar

Terence W. Hutchison¹¹, 1977'de bu konuyu şöyle yorumlar: "Maalesef bu (durum) iktisat konusunda "bilimsel öndeyileri" imkânsız hale getirir. İktisatçılar devamlı trendler, eğilimler, kalıplar ve geçici değişmeyenler (*invariant*) öndeyilerine temel olarak kullandılar ve kullanmaktalar; doğal olarak, bilinenin dışında, ellerinde (gerçek anlamda) geçerli kanunları yok¹²." Terence Hutchison, bu karamsar görüşüne rağmen tek çare olarak daha fazla ampirik çalışma ve daha fazla test önerir. Ona göre istatistik ve ekonometri çalışmalarına devam edilmelidir.

Kanımızca, aradan uzun bir süre geçmesine rağmen, günümüze kadar bu yöndeki tüm gayretler, pozitivist bakış açısıyla yapılan sayısız istatistik değerlendirme ve ekonometrik çalışma umulan sonuçları verememiştir.

Milton Friedman'ın uzun süre iktisat metodolojisine egemen olacak pozitivistlere yakın yaklaşımı teorisinin bilimselliğini öndeyi gücü ile ölçer. Metodolojik felsefi temeller Friedman için o derece önemli değildir.

⁹ Avusturyalılar'a göre Popper'in yanlışlanabilirlik kuralı *dā priori* dir. Bu durumda şöyle bir soru sorabiliriz: O halde bilim mantığı açısından bu kuralın yanlışlanabilirlik durumu nedir?

¹⁰ Popper, *The Poverty of Historicism* ve *The Open Society and its Enemies* kitapları için "benim savaş gayretlerimdi", der ve devam eder: "Özgürlüğün, (özellikle Marksizm ve geniş çaplı "planlama" veya *dirigism*) tekrar önemli bir sorun haline geleceğini düşündüm ve bundan dolayı bu kitaplar özgürlüğü totaliter ve otoriter fikirlere karşı korumak anlamındaydı ve tarihi batıl inançların tehlikelerine karşı uyarı (niteliğindedir)."

Popper: *Unended Quest, An Intellectual Autobiography* . s.115

¹¹ Terence W. Hutchison (1912-) Cambridge ve London School of Economics'te eğitim görmüştür. London School of Economics ve University of Birmingham'de ders vermiştir. Hutchison ilk eseri olan *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* 'de (1938) mantıksal pozitivist felsefeyi iktisat bilimine sistematik şekilde uygulamıştır.

¹² Caldwell: *Hayek's Challenge* . s.375

Hayek'in yaşamını ve entelektüel yolculuğunu ele alan **Hayek's Challenge** kitabının sonunda Bruce Caldwell konuyu şu sözlerle toparlar: "...pozitivist dünya görüşünün sorunlarını bu geç tarihte (hâla) kabul etmemek skandaldan başka bir şey değildir." Caldwell, üniversitelerde metodoloji ve iktisadi düşünce tarihi derslerinin önemini vurgular ve şöyle devam eder: "...iktisat tarihi ve metodoloji konusunda çalışanlar sorunların doğasını kavradı."¹³

İktisat, Avusturyalıların deyimi ile karmaşık olguların (*complex phenomena*) ele alan bir bilimdir ve kendisini iyi tanıması, sınırlarını doğru belirlemesi, tartışmaların en başında gerekli olduğu gibi, günümüzde de gereklidir.

Bu arada iktisat politikalarına 1936'dan sonra damgasını vuran John Maynard Keynes'in metodoloji konusundaki görüşlerine değinmeden geçemeyeceğiz. Sir Roy Harrod'a yazdığı bir mektupta, Keynes şöyle diyor:

"Daha önce söylemiştim, (iktisat) içe bakışın (*inspection*) ve değerlerle ilgilenir. Şunu da eklemeliyim, motivasyonlar, beklentiler, psikolojik belirsizliklerle ilgilenir. Materyali değişmeyen (*constant*) ve türdeş (*homogeneous*) olarak ele almamak konusunda daima dikkatli olmak gerekir. Adeta elmanın yere düşüşünün, elmanın amacına (elma açısından), yere düşmeye değip değmeyeceğine, yerin elmanın düşmesini istemesine, elmanın dünyanın merkezine olan uzaklığını hatalı hesaplamasına bağlı olması gibidir", diyor ve ayrıca teorik modellere gerçek değerler koyup hesap yapmaya çok kızıyor: "... Bir modeli (İktisat konusunda) kantitatif bir formül haline çevirmek, düşünce aleti olarak faydasını ortadan kaldırmaktır."¹⁴

¹³ Caldwell: **Hayek's Challenge** . s.375

¹⁴ Daniel M. Hausmann: **The Philosophy of Economics, An Anthology** . Cambridge University Press, 1996. s.287-288

2.2. PRAXELOJİ

İktisat düşüncesine ve dolayısıyla teoriye önce Tarihçi Okul'un, daha sonra pozitivistlerin egemen oluşu, Ludwig von Mises'i insan davranışını ele alan sosyal bilimlerin metodolojisi konusunda ciddiyetle çalışmaya itti. 1928'de Epistemoloji (bilim felsefesi) konulu yazılarını yayınlamaya başladı ve 1933'te **Grundprobleme der Nationalökonomie** adlı kitabını tamamladı ve "eylem mantığı" anlamındaki "Praxeoloji" görüşünü ortaya koydu.

2.2.1. Özgür Birey Odaklı Bakış Açısı: Sübjektivizm

Grundprobleme der Nationalökonomie kitabının önsözünde Mises pozitivistlerin bilimsel yaklaşımı konusunda şöyle der: "İnsan davranışını Newton fiziği metodu ile ele almak kütle ve hareket (on) konularına indirgemek anlamına gelir. İnsanlık sorunlarına bu "pozitif" diye adlandırılan yaklaşım temeline dayanarak, "sosyal mühendislik"¹⁵ geliştirmeyi planlıyorlar. Bu teknik, gelecekte planlanan toplumun "*Ekonomi Çarına*"¹⁶, mühendisin teknoloji yardımıyla cansız maddelerle çalıştığı biçimde, gerçek insanlarla çalışma imkânı verebilir."

Teorisinin temeli özgür karar alan birey üzerine kurulu, sübjektivizme, liberalizme tümüyle bağlı, Avusturya İktisat Okulu açısından bu tip bir yöntem bireyi hiçe sayarak yönetimdeki otoritenin güdümüne teslim eder

¹⁵ Gerçekten de pozitivistlerden Otto Neurath Avrupa'nın ileri gelen sosyal teorisyenleri arasında idi. Thomas Uebel 2000 yılında Hayek'in *Scientism* makalesi ve Popper'in *The Poverty of Historicism* adlı eserini birlikte ele alan çalışmasında şöyle belirtiyor: "...görünüşe göre, Hayek *a facie* geçerlilikle bilimselcilik ve geniş çaplı planlama teorisinin günahlarını Neurath'ın şahsında birleştiriyordu."

Caldwell: *Hayek's Challenge* . s.425

¹⁶ Mises "Ekonomi Çarı" terimi ile ekonominin planlanmasından sorumlu otoriteyi kasteder.

¹⁷ Metodolojik bireycilik konusunda Prof.Dr. Turan Yay şu noktalara dikkati çeker:

"Avusturya Okulu bu düşünceden hareketle, büyük ölçüde Keynes'in etkisi ile 1930'lardan itibaren iktisat teorisinin mikro analizden makro analize kaymasına karşı çıkar. ...

Mikro temelleri ile ilgilenmeksizin yalnızca bir takım büyüklükler (Aggregates) arasındaki ampirik ilişkiler üzerinde yoğunlaşma hidrolik (neo-klasik sentez) keynescilerce de benimsenmiştir. ...

Monetaristlerden "Friedman" mikro ekonomi ile ilgili belirli problemlerin analizinde metodolojik bireyciliği kullansa da, para teorisinde birbirleriyle ilişki içinde olduğu varsayılan belirli makro kavramlardan yararlanan bir bütüncül analiz benimser... metodolojik yaklaşım konusunda keynescilerle monetaristlerin bir farkı olmadığını ve Friedman'ın "tutarsız bir metodolojik bireyci" olduğunu söyleyebiliriz. (O'DRISCOL and SHENOY, 1976:191)."

Yay: *F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması* . s.47,79.

2.2.2. Metodolojik Düalizm: Teori (*Praxeology*) ve Tarih

Mises'e göre tüm bilimsel çabalar metodolojik düalizm ile ele alınmalıdır. İnsanları ele alan bilimlerle, taşları, molekülleri, atomları inceleyen bilimler arasında kesinlikle ayırım yapmak gerekir. İnsanların bilinci vardır, kendilerine göre değerlendirmeler yaparlar, tercihlerde bulunurlar ve ulaşmak istedikleri hedefler yönünde hareket ederler.

Mises'in sosyal bilimler metodolojisine yaptığı sistematik katkı bu noktada ikinci bir düalist ayırma gitmesi yönünde olmuştur: Mises'e göre, sosyal bilimleri kendi içinde Teori (*Theory*) ve Tarih (*History*) şeklinde ikiye ayırarak ele almak gerekir.

Mises'e göre tarih heterojen bir yapıya sahiptir. Karmaşık nedenlerin belli zaman ve mekânlarda doğurduğu sonuçları anlatır. Tarih, daima akan zamanda vuku bulur, *a posteriori*'dir; laboratuvar testi tarzında tekrarlanamaz. Teorinin testi tarih yardımı ile yapılamaz. Teori ve tarih, ayrı kategoriler oluşturur. Teorik evrensel bilgi, tarih boyunca vuku bulan belirli olayların neden-sonuç ilişkilerine uygulandığı vakit, Max Weber'in kullandığı anlama (*Verstehen*) metodu ile konulara ışık tutmaya yardımcı olur. "Asiller", "köylüler", "vatanseverler", gibi "ideal tipler" kulllanır.

İktisat teorisi, insan davranışının mantık kalıplarına dökülmüş şeklidir, kişisel davranışların içeriğini, değer yargılarının psikolojik kökenlerini incelemeyi. Mises

¹⁸ Bu yaklaşım metodolojik düalizm olarak adlandırılır.

Bkz. Ludwig von Mises **Theory and History** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 1985. s.1-15

¹⁹ Max Weber, iktisat olgularını anlamak için "ideal tip" yaklaşımını kullanır. Carl Menger **Grundsätze der Nationalökonomie** kitabında *exact type*" modelinden yararlanır. "İdeal tip" karmaşık yapısı olan reel dünyanın içinden araştırmacının odaklanacağı konuya göre belirli özellikler taşıyan bir *utopia*" seçer. Reel dünyadaki olayları karşılaştırmak amacıyla "tamamen ideal ve sınırlı bir kavram" oluşturulur. Mises'in eylemde bulunan *actus*"ü ise evrensel bir kavramdır. Tatminsiz bir durumu iyileştirmek amacıyla eylemde bulunan bir kişiyi içerir.

Caldwell: **Hayek's Challenge** . s.121

teoriye bu yaklaşımını “davranış mantığı” veya “eylem mantığı” anlamına gelen “*Praxeology*” diye adlandırır.²⁰

Mises, praxeoloji diye adlandırdığı teoriyi, matematik ve mantık ile benzer statüde görür.

Praxeolojinin özelliği, insan davranışı mantığı olarak, araç-amaç ilişkisinden dolayı, zaman boyutunu da içermesidir. Matematik ve mantık ise senkron yapıdadır, zaman içermez.

Yine amaç-arac ilişkisinin vazgeçilmez özelliklerinden diğeri “nedensellik” (*causality*) prensibidir. Nedensellik, bu terimlere zorunlu koşul (*notwendige Bedingung*) olarak yüküdür. Neden ve sonuç ilişkisi olmadan insan davranışı düşünülemez.

Doğa bilimlerinde ise nedensellik hipotetiktir. Teori, soyut ve kapsamlıdır (*universal*).

2.2.3. *A priori* Teori

Mises’e göre iktisat teorisi “sentetik” *a priori*’dir. Gerçek ve gerçekçidir. İnsanlar için *a priori* kategorilerin geçerli olmadığı bir dünya düşünmek imkânsızdır. Örnek olarak iktisadın marjinal fayda teorisi, tek kişiden oluşan bir dünyada dahi, kıt kaynaklar karşısında, *a priori* geçerlidir. Yanlışlanabilirliğini düşünmek olanaksızdır.

²⁰ Ludwig von Mises ilk eserlerinde “sosyoloji” terimini kullanmış daha sonra “praxeoloji” ile değiştirmiştir. Praxeoloji tüm insan davranışları (mantığı) bilimini içine alır. İktisat teorisi ise, praxeolojinin bir alt dalıdır.

²¹ Avusturya Okulu Teorisi’ne göre iktisadın temel prensipleri ampirik değil *a priori*’dir. İktisat kanunları kavramsal hakikatlerdir (*conceptual truths*) ve iktisadi gerçek *a priori* bir bilim olan “eylem mantığı” yani “praxeoloji” temeline dayanır. Öz olarak, praxeoloji insan davranışı ile ilgili, kavramsal öğelerin doğruluğu kolayca “içe bakış” (*introspection*) yöntemi ile kavranan önerilerin bilimidir.

İktisat her şeyden önce mübadele bilimidir (*atylactics*)’dir. Dikkat edilmesi gereken nokta Mises’e göre her eylemin bir değiş tokuş içermesidir. Her eylem sırasında insanlar daha az değerli buldukları (daha az tatmin sağlayan) bir durumu daha değerli buldukları (daha fazla tatmin

sağlayan) durum lehine değiştirirler. Mises buna otistik mübadele *statistic exchange*” adını verir. Bu eylem tarifi (refleksler hariç) her istemli davranışı içine alır.

Praxeoloji buna bağlı olarak, *exchange as such* “mübadele olarak mübadele” nin kendine has mantiki özelliklerinin –ki bu özelliklerin her eyleme uygulanabilir olması gereklidir– anlamını inceler.

Ludwig Wittgenstein (1889–1951) ve Ludwig von Mises (1881–1973) arasında doğrudan bir bağlantı yoktur. Fakat ikisi de aynı Viyana kültür çevresinin üyesidir ve dolaylı bağlantıları vardır.

Wittgenstein, *Wiener Kreis* ile 1920 yılının sonlarında buluşu *Wiener Kreis* ve Mises’in *Privatseminar*’ı aynı dönemlere rastlar. Herbert Feigl, Felix Kaufmann ve Karl Menger (Carl Menger’in oğlu) iki tarafında toplantılarına devam ederek fikir alışverişini sağlarlar. F.A. Hayek, Wittgenstein’in kuzenidir. Fakat Hayek’in kendi anlatımına göre, Piero Sraffa ile sohbeti kuzenine tercih etmiş, Hayek’e pek önem vermemiştir; Hayek ise Wittgenstein’i biraz “kaçık” bulur. İki Çevre’de 1920’lerin başından 1930’ların ortasına kadar düzenli olarak toplanır ve üyeleri Nazilerin Avusturya’ya girmesi ile Avrupa ve Amerika’ya dağılır.

Mises – Wittgenstein arasındaki dolaylı teorik bağlantı üzerinde çalışan Prof. Roderick T. Long, henüz basılmamış **Wittgenstein, Austrian Economics, and the Logic of Action** adlı eserinde Mises ile Wittgenstein’i bağlayan halkanın Gottlob Frege (1848–1925) olduğunu öne sürer.

Wittgenstein, Frege’nin büyük çaplı etkisi altındadır. Mises, Frege bağlantısı bilinmemekle beraber, Husserl etkisi yoluyla Frege düşüncesine dolaylı bağlantısı vardır. Frege de, Mises de, mantığın zaman dışı evrensel karakterini savunmuşlardır.

Mises’in fikirlerini geliştirdiği sırada evrensel olarak geçerli iktisat bilimi fikri, hem sağdan hem soldan, saldırı altındaydı. Mises, mantık prensiplerinin milletlere, ırklara, sınıflara, tarihi dönemlere göre değişeceği fikrini *polylogism*’ olarak adlandırır ve şiddetle karşısındadır. Hem komünist hem faşist totaliter akımlar *polylogism*’i uygun bir doktrin olarak görüyorlardı. Böylece liberal iktisatçıların eleştirilerinden kurtulup, niyetlerine ulaşacak şekilde İngiliz, Musevi, burjuva, kapitalist mantıklarının farklı olabileceğini savunabiliyorlardı. Buna karşılık mantığın ve teorinin tek olması, yorumu sert şekilde sınırlanmaktaydı. Mises *polylogism* çatışması İktisat Teorisi ve Tarihçilik arasındaki *Methodenstreit*’in devamı olarak görülebilir.

Long’a göre, teorik açıdan Frege de, Mises de farklı mantıkların olabileceği fikrinin kati şekilde önünü kesememişlerdir.

Long, çalışmasında bu noktadaki eksiği Wittgenstein yaklaşımı ile tamamlar:

“Wittgenstein’a göre mantık dışı düşünce mümkün değil. **Tractatus**’ta “Bir anlamda, mantıkta hata yapamayız... lisanın kendi, her türlü mantıki hatayı önler. Mantığı yapan, mantıksız düşüncenin imkânsızlığıdır”, der. (TLP 5.4.73- 5.4.731)*

“Mantık hiçbir zaman mantıksız bir şey olamaz, eğer olsa idi mantıksız düşünmemiz gerekirdi... Tanrı’nın mantık kurallarına karşı gelen şeyler dışında her şeyi yaratabileceği söylenirdi. – Gerçek ‘mantıksız’ bir dünyanın nasıl görüneceğini söyleyememizdir. Geometride koordinatları tarafından temsil edilen bir şeklin, uzay kanunlarına karşı gelmemesi veya olmayan bir noktanın koordinatları gibi, lisan da “mantığa karşı” bir şeyi temsil edemez.

Wittgenstein’a göre mantığa uymayan düşünce sayılmaz. Mantıktan ayrılan “düşünce” terimi uygulanamaz.”

*(TLP, Ludwig Wittgenstein: **Tractatus Logico-Philosophicus**)

Roderick T. Long: **Wittgenstein, Austrian Economics, and the Logic of Action**. Department of Philosophy, Auburn University, longrob@auburn.edu s.2,7, s.20–21

Bu konuda ki yorumlar için bkz. Roderick T. Long: **Wittgenstein, Austrian Economics, and the Logic of Action**.

Dikkatli olmamız gereken nokta, burada araç-amaç ilişkisini ele aldığımızdır. Spesifik olarak hangi aracın ve hangi amacın seçileceği konusunda teori bir şey söylemez.

A priori bilinen, aktörün (bireyin) kendisine karar anında en değerli gelen amacı seçeceğidir.

A priori olarak bir eylemin başarı veya başarısızlığı, doğruluğu veya yanlışlığı konusunda hiçbir şey söylenemez. Aktör, her yerde ve her durumda, kendisine o anda en değerli gelen mal veya hizmeti tercih eder. Bu neyi seçeceğinin bilindiği anlamına gelmez. *A priori* bilgimiz, yalnızca aktör tarafından, tercih anında atfedilecek nitelik (en yüksek sübjektif değer yargısı) konusundadır.

A priori sentetik teori, kuramların her zaman hatasız (*infallible*) olacağı anlamına gelmez. Teoride mantık ve/veya dedüksiyon hatası olabilir. Fakat bu, yanlışlanabilir olmaktan farklıdır. Avusturyalılar, teori için *Verstehen*'den ayırmak üzere) *Begreifen*" yani "kavramak" metodunu kullanırlar.

Ludwig von Mises bu çalışması ile Avusturya İktisat Teorisi'ni Menger ve Böhm-Bawerk'in bıraktığı yerden önemli ölçüde ileriye götürmüş oldu.

Max Weber²² ile sosyal bilimlerin özellikleri konusunda kısmen anlaşmaya rağmen (Tarih), Mises ikinci metodolojik düalizmi ile (Tarih-Teori) Weber'i aşmış oldu.

Mises, Menger gibi bireyi ele alması yönünden Arışya yakındır. Kullandığı kavramsal çerçeve ise Kant'a yakındır.²⁴

²² Mises, Weber ile pek çok konuda hemfikir olmasına rağmen görüş ayrılıklarını *Erinnerungen*, s.82'de şu şekilde dile getirir: "...Yazım birinci derecede Max Weber'in bilim öğretisine karşıydı. Aynı fikirde olmadığım iki konu vardı: iktisat biliminin epistemolojik açıdan özel durumunun tanınmaması ve (insan) davranışının rasyonel ve diğer davranışlar olarak ikiye ayrılması..."

Praxeolojinin ve iktisat biliminin kavram *Begreifen*' yöntemini, tarihe dayalı sosyal bilimlerin anlamak *Verstehen*' yönteminin karşısına çıkarttım."

“Praxeoloji”, yani insan davranışı (eylemi) genel teorisini, başlıca iki kaynaktan geliştirmiştir:

(1) Mantığa dayalı, dedüktif metot kullanan, bireyci Avusturya Okulu İktisatçıları'nın ve Klasiklerin çalışmaları.

(2) 20.yüzyıla geçiş yıllarında faaliyet gösteren “Güneybatı Alman Okulu”nun (*Southwest German School*) tarih felsefesi, özellikle Rickert, Dilthey, Windelband ve Weber.²⁵

Mises'e göre insan eyleminin (*action*) varlığı içsel gözlem (*introspection*), yolu ile tespit edilir. İnsan olma niteliğinden dolayı eylem kategorisinin varlığının reddedilmesi olanaksızdır. “Reddetmek” fiili dahi eylemde bulunmak anlamına gelir.

İnsanlar özgür tercihlerine göre hareket ettikleri için davranışları kantitatif kanun kalıplarına dökülemez. Mises'in analiz metodunun merkezinde, tüm çeşitliliği ile her bir insanın subjektif, özgür değerlendirmeleri ve tercihleri vardır. Mises'in analizinde toplumu oluşturan her bir bireyin subjektif özelliklerinin ve bunları yansıttığı değer yargılarının önemi vardır. Mises'e göre insan davranışları toplulaştırılarak (*aggregation*) genellemeler çerçevesinde ele alınamaz.²⁶

²³ Aristoteles (M.Ö.384–322): Kuzey Yunanistan'da doğan ve Platon'un öğrencisi olan Aristo antik dönemin en etkili felsefi sisteminin kurucusudur. Aristo başka kavramlardan dedüksiyon yoluyla türetilmeyecek ilk prensiplerden hareketle bilimsel sistemleri kurar.

²⁴ Immanuel Kant (1724–1804): Almanya'da (Doğu Prusya'da) Königsberg kentinde doğan Kant, modern dönemlerin en etkili filozofları arasındadır. Kant “İçeriksiz düşünceler boştur, kavramları olmayan sezgiler kördür”, sözü ile ünlüdür. Kant'ın bilgi konusundaki görüşleri David Hume tarafından etkilenmiştir. İnsanların ulaşabileceği bilginin yegâne nesnelere olgulardır – yani ampirik olarak algılayabileceğimiz çevremizdeki dünyaya ait nesnelere-. Kant “algılama dışında hiçbir şey bize verilmiş değildir”, der.

Lock'un insan beynini duyu organlarına bağlı boş bir kutuya benzetmesine karşı gelir. Kant bilginin tecrübe ile başladığını, fakat buradan tüm bilginin tecrübeden türetilebileceği fikrinin çıkarılamayacağını söyler. Kant'a göre insan akli baştan itibaren anlama kategorilerine sahiptir. Bu kategoriler Kant'a göre *a priori*'dir ve deneyden bağımsızdır.

John Cottingham: editor **Western Philosophy** . Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd. 1996 s.42

Ludwig von Mises özellikle kullandığı mantık dili bakımından Kant'a yakın sayılır.

²⁵ Murray N. Rothbard: **The Essential Ludwig von Mises** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 1980. s.30

²⁶ Avusturyalılar ‘Makro İktisat Teorisi’ne soğuk bakar.

Max Weber, iktisat teorisinin tarihten farklı epistemolojik yapıya sahip olması gerektiğini belirtmemiştir. İktisadı “İdeal Tip” kalıplarına sokmaya çalışır, ayrıca insan davranışını “rasyonel davranışlar” ve “diğer davranışlar” diye iki gruba ayırır.

Mises ise önce Weber ile aynı çizgide “Sosyoloji” dediğı, daha sonra daha doğru bulduğı insan eylemi mantığı anlamında “Praxeoloji” diye adlandırdığı teorisinde tüm insan davranışlarını tek bir kalıba sokar. Böylece iktisat teorisini sağlam bir “temel taşı” üzerine kurar.

Mises, **Erinnerungen** adlı hatıralarında **Grundprobleme der Nationalökonomie** adlı eseri için şöyle der:

”Öğretilerimin başlangıçta reddedileceğinin farkındaydım. Çağdaşlarımın pozitivist önyargılarını çok iyi biliyordum. Egemen olan panfizikalizm iktisat biliminin temel problemleri konusunda kördür. Biyoloji problemlerini bile dünya görüşü açısından “parazit” (*Störung*) olarak algılıyor. Bu fanatiklere göre bunun (bu yaklaşımın) dışındaki her şey anlamsız, metafizik, hayali sorunlarla vakit geçirmektir.”

Daha sonra Mises, sisteminin mantıksal temellerini *apriori* ’nin gerekliliğini anlatıyor:

“Mantığın söylemlerini (*Aussage*) bağlamada kullandığı temel kurallar insan düşüncesi için gerekli ve vazgeçilmezdir. Bu temel kurallarla bağdaşmayan durumlar ise düşünülemez. Olumsuzlama (*Negation*) anlamındaki kategori keyfi olarak seçilmiş değildir; düşünce için şarttır. Bu kategoriyi kullanmayan düşünme yoktur. Sadece evet ve hayır arasındaki farkın tecrübe yolu ile edinildiğini varsayarsak ve keyfi olarak seçildikten sonra, uygulamada işe yaramadığının görüldüğünü düşünürsek, bu yine de her türlü mantıki düşüncenin başında evet ve hayır kavramının yattığını reddetmez.

²⁷ Mises: **Erinnerungen** . s. 82

İnsanlar mantığın temel varsayımlarını oyun kuralları olarak nitelendirdiler. O zaman şunu eklemek gerekir; bu oyun, bizim hayatımızdır, biz bu oyunun içine doğuyoruz ve yaşadığımız sürece bu oyunu oynamak zorundayız, biz insanlar için başka kurallar gözetilen ikinci bir oyun yok... Davranışın maksadı bizim çevremiz olan dünyada başarıya ulaşmaktır. Amaca uygun olarak her durumda dünya şartlarına ve düzenine uyum gerekir... Eğer içimizde *Geist*, bu uyumu sağlayabilecek oyun kuralları geliştirebiliyorsa, açıklaması olarak iki çıkış yolu önümüze çıkar: Ya içimizde (*Geist*) çevremize ait, kavramayı mümkün kılan bir "*Setzungs*" vardır, yani a priori. Veya çevremiz bizi (*Geist*) kurallarını özümsemeye zorlar. Hiçbir durumda keyfiyete (*Willkur*) veya alışkanlığa (*Konvention*) yer yoktur. Mantık ya içimizde etki gösteren veya içimizi etkileyendir (*in uns Wirkendes oder in uns Bewirkendes*). Bizden dünyayı etkiler veya dünya bizi etkiler. Mantık, dünyaya, hakikate, realiteye ve yaşama aittir."

Mises, tekrar a priori kategorilerin temel farkını vurgular: "Alışılmış satranç oyununun bir kuralının herhangi başka bir kural ile değiştirilmiş olduğu farklı bir oyun oynayabiliriz." Böyle bir oyunu düşünmek kavrayışımızı zorlamaz. Lâkin: "Evet ve hayır arasında fark tanımayan bir düşünme "oynamak" mümkün olur mu? Bu soruya hayır dediğimiz zaman, bu farkın oyun kurallarından ayrılan bir karaktere sahip olduğu görülür. Burada yine kaçınılmaz a priori 'ye geliyoruz."²⁸

A priori kategorileri tespit edebilmek için: "Bu kavramın olmadığı bir dünya düşünebilir miyiz?" sorusu anahtardır.²⁹ A priori beynimizin işleyiş tarzı ile doğrudan bağlantılıdır. Mantık kuralları çerçevesinde a priori, herkesçe doğruluğu kolayca kavranılan bir aksiyomdan başlayarak dedüksiyon yolu ile teorinin çıkarsamalarına ulaşır. Eğer varılan sonuç, tarih boyutunda gözlemlerle uyumsuzluk gösteriyorsa tekrar

²⁸ Mises: **Erinnerungen** . s.83-84

²⁹ Kant'ın "kategori" anlayışı Avusturya Okulu metodolojisi için önemlidir. Kant mantığında düşünme temelinde eylem anlaşılır. "Aklın düşünmesi çeşitli tarz ve şekillerde", akıl teka priori eylemde maddi içerikleri birleştirir. Bu çeşitli işleme tarzları transandantal temel kavramlar ("*Grundbegriffe*") olarak karşılaşır: yani kategoriler." Kant daha sonra aklın kararları ile kategoriler arasında gruplar oluşturur. Kant felsefesinde akıl kategoriler yardımı ile birleştirme işlevini görür. "Saf sentez, yani a priori sentez, birleşen çeşitlilik ampirik olarak değil a priori verilmiştir, örnek olarak bu geometri ve genel doğa bilimleri için geçerlidir."

Friedrich Kaulbach: **Immanuel Kant**. Berlin: Sammlung Göschen Band, Walter de Gruyter & Co. 1969 s. 136

geri dönülebilir: Ya ilk temel, *a priori* kabul edilen aksiyomda düşünme hatası vardır veya dedüksiyon mantığı yanlış adımlar içermektedir. Teorik çalışmanın tamamı yeniden üretilmek zorundadır.

Mises, *a priori* geçerli bir aksiyomun bulunmasının zorluğu konusunda Kant ile hemfikirdir. Bu tip aksiyom son derece azdır. Mises'e göre sosyal bilimlerde ilerleme bu tip aksiyomların bulunması, yapılandırılması ve uygulanması yolu ile olur. Bu yüzden sosyal bilimlerin hızla gelişmesi beklenemez.

Ludwig von Mises'i doğrudan doğruya metafizik ile özdeşleştirme eğiliminde olanlar, genellikle *a priori* metodu entelektüel boyutta kavrama çabası göstermezler. *A priori* ve *introspection*, yani içe bakış, din gibi, inanç gerektiren dogma veya "metafizik" gaipten sesler duymak anlamına gelmez.

Ludwig von Mises, böylece hem 1928 yılı öncesi epistemoloji konusunda berrak olmayan noktalara ışık tutmuş, devrin pozitivistlerine cevap vermiş ve Avusturya İktisat Teorisi'ni eylem mantığı çerçevesine yerleştirmiştir.

2.2.4. Rasyonellik ve *Homo Economicus*

1932'de Mises'in metodolojik görüşleri, o dönemde öğrencisi ve takipçisi olan genç İngiliz iktisatçı (Lord) Lionel Robbins'ın **Essay on the Nature and Significance**

³⁰ Hans-Hermann Hoppe: **Economic Science And The Austrian Method** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1995. s.9'da Blaug örneğini veriyor.

"Egemen metodoloji düşüncesini büyük ölçüde temsil eden Mark Blaug'un görüşleri Avusturya yaklaşımına karşı genel muhalefeti yansıtır. Blaug, Mises için şu sözleri kullanır: "Mises'in iktisat biliminin temelleri üzerine yazıları o derece tuhaf(*cranky*) ve kişiseldir (*idiosyncratic*) ki birilerinin ciddiye almış olmasına şaşmak gerekir." Blaug eleştirisini destekleyecek tek bir sav getirmez. Avusturya Teorisi'ni ele alan bölümünü basitçe bu sözlerle bitirir.

Mark Blaug: **The Methodology of Economics**. Cambridge: Cambridge University Press, 1980. s.93

"Bilgiyi mistisizm ile karıştırmamak gerekir. Mistik "gölge ve güneş ışığı farksızdır", diyebilir. Bilgi ise A ve -A'nın net bir şekilde ayrımı ile başlar."

Ludwig von Mises: **The Ultimate Foundation of Economic Science; An Essay in Method**. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 2002. s.2

³¹ Lionel Robbins, Lord Robbins (1898–1984):

of Economic Science adlı eseri ile Anglo-Sakson bilim çevrelerine ulaştı. Neo-Pozitivist Popperci akımların egemenliğine kadar İngiltere’de ve Amerika’da kabul gördü.

A priori eylem mantığından sonra Mises sisteminde amaç-araç bağlantısına geçmek istiyoruz. Mises’e göre amaç daima memnuniyetsizliğin giderilmesi³³diBunu, tatmin sağlanması biçiminde de ifade etmek mümkündür. **Mises Epistemological Problems** adlı eserinde çeşitli örnekler vermektedir: Açlık hissini giderilmesi için yiyecek bulunması ve hazırlanması amaç olarak görülebilir. Üşüme hissini giderilmesi konusunda odanın ısıtılması amaç olabilir. Amaca ulaşmada birden fazla basamak bulunabilir. Piyasa ekonomilerinde para kazanılması ve işbölümü de amaç haline gelir. Daha ileriki amaçlarımız için ilk basamağı temsil ederler. Tatmin veya tatminsizlik bireylerin subjektif değerlendirmelerine bağlıdır ve iktisat bu konuda değer yargısında bulunmaz. Max Weber anlamında *wertfrei*’dir. Kullanılan araçların amacına uygun olup olmadığı da yalnızca bireyin kendi görüşüne bağlıdır.

Aktörlerin “rasyonelliği”, kendilerini rasyonel hissetmelerinden ibarettir. Dışarıdan bakan üçüncü kişilere hiç de rasyonel davranmadıkları izlenimini verebilirler. Hangi aracı hangi amaç için kullanacağı bireyin kendi değerlendirmelerinden kaynaklanır.

Robbins, 1929 yılında London School of Economics’te iktisat kürsüsü başkanı olmuştur. İngiltere’de subjektif değer teorisinin öncülüğünü yapmıştır. 1932’de **Essay on the Nature and Significance of Economic Science** adlı ünlü metodolojik eserini yayımlar. Bu kitapta Mises’e yakın çizgide *a priori* teoriyi savunur ve bu yaklaşımı Anglo-Sakson dünyasına getirir. F.A. Hayek’in LSE’ye katılmasını sağlar.

Halen kullanılan “İktisat, insan davranışlarını, amaçlar ve alternatif kullanım olanakları bulunan kıt kaynaklar arasındaki ilişki şeklinde ele alan bilimdir” tarifi Robbins’e aittir.

³² Mises’e göre her eylem, ulaşılabilecek amaçlara elde bulunan araçlarla ulaşmak için tasarruf (*economise*) edilmesidir. Sınırlı, yani kıt kaynakları olan bir dünyada yaşadığımız için duyulan eksiklikleri (*privation*) gidermek amacıyla eylemde bulunmak zorunludur. Mises *Le Cacaigne* diye adlandırdığı, bir çeşit cennet ortamında eyleme ihtiyaç duyulmayacağını belirtir: “Ölümsüz, zamanın geçişine kayıtsız insanların yaşadığı, her insanın her zaman her yerde mükemmel şekilde tatmin olmuş, doymuş olduğu *Cacaigne*’de veya tatminin ve doyumun arttırılamayacağı bir dünyada “eksiklik” (*privation*)...durumu ortaya çıkmaz.”³² En varlıklı kişiler dahi en azından zaman açısından tasarruf etmek zorundadır. İnsanların tutkuyla aradıkları, peşine düştükleri ütöpik hayal “*utopian chimera*” Mises’e göre *Cacaigne* ülkesine ulaşma arzusu, insanların davranış mantığını kabullenmesini önlemiştir.

Mises: **The Ultimate Foundation of Economic Science** . s.3

³³ Ludwig von Mises: **Epistemological Problems of Economics** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 2003. s.32

Mises bu konuda çok ilgi çekici bir tanım yapıyor:

“Yalnızca her şeyi bilen ve her yerde olan (science and omnipresence) mükemmel bir varlık, tüm verileri ve nedensel ilişkileri değerlendirebilir ve her hata yapan insanoğlu, tanrısal bilgiye sahip olsa idi, her zaman nasıl (doğru olarak) davranması gerektiğini bilebilirdi. Eğer rasyonel davranışı irrasyonel davranıştan ayırmaya çalışırsak, salt diğer insanların değer sıralamaları üzerinde yargıda bulunmakla kalmayız; aynı zamanda kendi bilgilerimizi tek doğru, objektif bilgi standardı ilan etmiş oluruz. Kendini beğenmişliğimizle kendimizi, yalnızca her şeyi bilen varlığın sahip olduğu pozisyona koymuş oluruz.”³⁴

“İnsan davranışı irrasyoneldir” demek, Mises’e göre anlamsızdır. Kendi kişisel değer sıralamamıza uymaması olgusu; bize böyle bir yargıda bulunma yetkisini vermez. Bundan dolayı Mises’te insan davranışı tanım gereği (definitionem) rasyoneldir.

Diğer bir önemli nokta *Homo Economicus* sorunudur. Piyasa temelli iktisat teorisinin yalnızca maddi-parasal tatmin peşinde koşan bireylerden, yani “ekonomik insan”dan oluşan bir toplum modeli ile çalıştığı suçlaması yaygındır.

³⁴ Mises: **Epistemological Problems of Economics** . s.33

³⁵ Avusturya metodolojisi ‘ideal tip’ veya ‘norm’ kullanmaz, reel ve norm ayrımı yapmaz. Metodolojik düalizmi ‘Teori ve Tarih’ ayırımına dayanır.

Prof. Ahmed Güner Sayar **İnsan Düşüncesinde ‘İktisatta İnsan Boyutu: Özet Bir Sergileme’** adlı çalışmasında: “Pek açıktır ki, somut reelde gözlemlenen iktisatın ‘insan’ı kurgulanan bir ‘norm’a göre hareket etmele ve ona itaatle yükümlü değildir. Daha açıkçası, somut gerçeğin insanı bilimsel bulguları sergilediği davranışsal kalıplarıyla etkileyen, onu kırıp döken, neticede bilim adamını yeniden kurgulamaya mecbur bırakandır” demektedir.

Avusturya metodunun insanı, Sayar’ın bu satırlarında ki talebine uygundur: Aktör ne uyum gösterir, ne de itaat eder. Davranışları daima kendi özel durumunu ve kendine has yapısını yansıtır. Aksiyomlar, ‘norm’ olmadığı için diğer insanlara (veya kurgulanan teoriye) ‘anormal’ gelebilecek davranışları da içine alır.

Sayar şu satırlarla devam ediyor: Modern iktisat teorisinin üzerine inşa edildiği ‘insan’ tipolojisi kişisel çıkar peşinden koşan sosyal bir varlıktır. Kişisel çıkardan maksimum kâr ve / veya maksimum fayda anlayış ve arayışı anlaşılmalıdır. A sosyal oluşuna gelince; ekonomik *homo* (*economicus*) için, içinde yaşadığı cemiyet sadece kendi maddi şekillenmesi için gereklidir. Gerçekleşen hukuki düzenleme ile toplumsal birliktelik ona özel mülkiyet (üretim vasıtaları), bireysel girişim (üretim yoluyla kâr peşinde koşma) ve fiyatlamının esnek olduğu bir piyasa mekanizması sunmuştur. Böylesi bir oluşuma ancak ‘ben’ merkezli bir iktisadi toplum imkân verir. Dolayısıyla modern iktisat teorisinin insanı aynı zamanda iktisadi hürriyetçi bir toplum binasının tuğlası, kişisel çıkar güdüsü ise bu tuğlaların harcı konumundadır. Bundan öte böylesi bir toplum anlayışında insanın insana ruhi olarak verebileceği herhangi bir şey söz konusu değildir. Gerçekte

Lord Robbins **The Nature and Significance of Economic Science** başlıklı kitabında bu konu üzerinde duruyor: “...biz bu değerlendirmelerin nedenlerini problemimizin parçası olarak görmüyoruz. Bunları bilgi olarak alıyoruz. Bize göre iktisadi bireylerimiz, saf egoist, saf yardımsever, saf çileci (*celic*) veya saf zevk düşkünü (*sensualist*) veya daha büyük bir olasılıkla bütün bu dürtülerden oluşmuş bir demet olabilirler. Göreceli değerlendirme sıralamaları, insanların gerçekte buldukları durumları, kalıcı karakter özelliklerini gösteren, şeklen kolaylık sağlayan bir araçlardır. Bu değerlendirmelerin önemini ve önceliğini (*priority*) anlamamak, basitçe, son altmış yılın iktisat teorisinin önemini anlayamamış olmak demektir.”

Çalışmamızın daha sonraki teori bölümünde göreceğimiz gibi Avusturyalılar yalnızca girişimcinin (*entrepreneur*) davranışını bir ölçüde *homo economicus*'a yakın görürler. Gerçi girişimci de davranışlarında kendi sübjektif özellikleri çerçevesinde kesinlikle serbesttir, fakat piyasadaki rekabet şartları başarısız olan davranışı kısa sürede cezalandırır. Hatalar maddi kayba yol açar, piyasadan silinme ile sonuçlanır.

bu sert ve katı rasyonalizmin yoğurduğu kısaca hedonist tipolojinin [norm] bugün ulaştığı düzey [reel] Batı Avrupa tarihinin birkaç yüzyıllık sürüklenişinin tabii bir sonucudur. Thomas Hobbes'un “Leviathan”da altını çizdiği ‘insan insanın kurdudur’ *homo* bugün tartışılmaz bir realite olarak ekonomik düzlemin omurgası olan kişisel çıkarın toplumsal görüntüsü [rat race] olmuştur. Bu anlayış, yukarıda da vurgulandığı gibi, insan-insan ilişkisinde ruhi boyutun varlığını ekonomik düzlemin dışına itmiştir. Netice itibarıyla, metafizik alan toplumsal alandan tard edilmiş, somut – maddi iktisadi gerçeğin insan için tek yönlendirici olduğu kabul edilmiştir. ... Demek oluyor ki, soyut iktisat düşüncesi ‘kişisel çıkar’ın yoğurduğu ‘insan’ın yerine geçecek bir tipolojiyi üretmediği gibi reel iktisadi hayat bu tipolojiden kıt kaynakları daha etkin bir şekilde kullanacak bir iktisadi karar birimini sahneye getirmiş olsa bile oyun kötü oynanmış, kıt kaynakların dağılımı çok kötü bir şekilde gerçekleşmiştir.”

Tezimiz ile karşılaştırıldığında bu insan tipolojisinin Neo-Klasik iktisat teorisinin bu konularda metodolojik açıdan berrak olmayan yaklaşımına uyabileceği, fakat Avusturya iktisat teorisinin görüşleri ile bağdaşmadığıdır.

³⁶ Lionel Robbins: **An Essay On The Nature & Significance Of Economic Science** . London: Macmillan and Co. Limited, St. Martin's Street 1952. s.95

2.2.5. Teoride Uygulama: *A Priori* Eylem Mantığına Geçiş

Mises, *a priori* “insan eylemde bulunur” (*man acts*³⁷) aksiyomuyla iktisadın temel ilkesini ifade eder. Bu ilke baştan kesin doğru olarak kabul edilir, yanlışlanması mümkün değildir (Yanlışlanması için “insanın eylemde bulunması” gerekir). Bundan dolayı test edilmesi anlamsızdır. Mises’in kullandığı yöntem teoriyi bu temel aksiyomdan hareketle tümdengelim mantığı kullanarak, adım adım oluşturmaktır.

Son olarak metodoloji konusunu iktisat teorisine bir uygulama yaparak tamamlayalım:

Bir aktörün her eyleminin bir amaca yönelik olması, tercih edilen amacın aktör için diğer amaçlara göre daha çok değer taşıması, aktörün eylem öncesi karar alma zorunluluğu, en azından, aktörün bedeninin kapladığı yer ve eylemin gerektirdiği süre, şeklinde kıt kaynaklarla sınırlıdır.

Aktörün seçeceği araçların, ulaşmak istediği hedeften dolayı, bu aktör için değeri vardır. Eylem, belli bir sıraya tabidir. Aktöre göre, en fazla değer attığı hedefe, en kısa sürede ulaşacak gibi görünen yol seçilir.

Tercih yapma zorunluluğu vardır, çünkü tüm hedeflere aynı anda ulaşılamaz. En üst tercih basamağındaki hedefi seçerken vazgeçilmek zorunda kalınan alternatif hedef, aktör açısından maliyeti oluşturur. Eylemin seçim aşamasında, seçilen hedefin getirisinin aktöre maliyetinden daha yüksek olması gerekir. Aktör kârlı davrandığını düşünür, yani kendine göre, Mises anlamında, rasyoneldir.

³⁷ Mises’e göre eylemde bulunma zorunluluğu insanlara özgüdür ancak *omniscient ve omnipotent olan* bunun dışında kalır: “Her şeye kadir olan (*almighty*) eylemde bulunmaz, çünkü eylemde bulunmaya ihtiyaç duyulacak mükemmel hale gelmemiş bir durum olamaz, yani araç gerekmez. Kendisi için amaçlar ve araçlar ayrımı yoktur. Tanrıya eylem atfetmek *anthropomorphism* (insanlaştırmak) tır. İnsan doğasının limitlerinden hareketle, insanoğlunun akli hiçbir zaman her şeye kadir olmayı (*omnipotence*) çerçeveleyip tarif edemez.”

Mises: **The Ultimate Foundation of Economic Science.** s.3

A posteriori, eylem sonrası, her seçim zarar ile de sonuçlanabilir. Aktör, beklentilerinin tersine, ulaştığı hedefin vazgeçmiş olduğu alternatifine göre, kendisi için, daha az değer taşıdığı sonucuna varabilir.

Görüldüğü gibi, kıt kaynakların sınırladığı değerler, amaçlar, araçlar, tercih zorunluluğu, maliyet, kâr-zarar gibi tüm iktisat olguları, eylem aksiyomu içinde yer alır. Bu kategoriler, aksiyomun kendisi gibi, gözleme dayanmazlar. Gözlemleri bu kategorilerle yorumlayabilmek için, eylemde bulunmanın ne anlama geldiğinin önceden bilinmesi gerekir.³⁸ Aksi halde gözlenen, “insan hareketleri” şeklinde olur; araç-amaç kategorisi olmadan anlamlandırılmaz. Kendisi aktör olmayan birisinin eylem aksiyomunu kavraması mümkün değildir.

Kanımızca Ludwig von Mises, iktisat teorisinin özel konumu nedeniyle, zihinsel *a priori* teori ile zaman içinde reel boyutta ortaya çıkan tarih arasında gerekli olan mantık köprüsünü kurmuştur.

Prof. Ahmed Güner Sayar bunu “Metafiziğin Rasyonelleşmesi” olarak adlandırmaktadır.³⁹

³⁸ Hoppe: **Economic Science and the Austrian Method** . s 62–63

³⁹ Ertuğrul Kızılkaya: *The Changing Attitude of Terence Wilmot Hutchison in His Ultra-empiricist Proclivity*, **Ekonomicky Casopis** . İçinde, s.821

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MİSES'İN İKTİSAT TEORİSİ

3. MİSES'İN İKTİSAT TEORİSİ

3.1. DEĞER TEORİSİ

Avusturya Okulu'nun kullandığı değer kavramı, marjinalist devrim sırasında önce Avusturya Okulu'nun kurucusu Carl Menger tarafından bireyci sübjektivist yaklaşım çerçevesinde teoriye kazandırılmıştır. Eugen von Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser, Menger'in görüşleri üzerinde çalışmıştır, fakat Avusturya iktisat teorisinin kilit taşı diyebileceğimiz sistemin hem temelini oluşturan hem de sisteme bütünlük kazandıran Mises'in özgün sübjektivist değer kavramıdır. Mises çalışmalarında Avusturya değer anlayışını eskinin izlerini taşıyan her türlü objektivist normatif ayırmadan arındırmıştır.

3.1.1. Klasik Teoride Değer Sorunu

19. yüzyılın ikinci yarısında, David Ricardo ve John Stuart Mill ile doruk noktasına erişmiş olan Klasik İktisat Teorisi'nin, bazı problemleri yeterli bir biçimde çözemediği dikkat çekmeye başlar.

Klasik iktisatçılar, toplumu, ekonominin içinde oynadıkları role göre, "sınıflara" ayırdılar.

Analizlerinde birey yerine grupları ele almışlardır. Bu yaklaşım mal ve hizmetlerin piyasa değerlerini yansıtan nispi fiyatları tutarlı olarak açıklayamıyordu. Klasikler üretimin tüketici tercihleri tarafından yönlendirildiğini tespit edemediler. Mal ve hizmetleri gruplara ayırdıkları için ünlü "Değer Paradoksu" karşılıklarına çıkmıştır.

Yaşam için büyük önemi olmasına rağmen ekmeğin piyasa değeri düşük, buna karşılık sadece ultra lüks süs eşyası olma özelliğine sahip elmasın piyasa değeri çok yüksekti. Bu çelişkinin nedeni ne olabilirdi?

Klasik iktisatçılar, malları kullanım değeri ve mübadele değeri bulunan mallar şeklinde ikiye ayırdılar. Bu ayrım, ileriki yıllarda, bazı iktisatçıların piyasa ekonomisini, kıt kaynakları kullanım değeri yerine, tüketim değeri olduğu düşünülen malların üretimine yönlendirmekle suçlamalarına yol açacaktı. Klasikler, arz-talep ilişkisini teorik yapıya yansıtmalarına rağmen, piyasa fiyatlarını tek bir ölçü şeklinde açıklayabilen bireysel tercihleri ortaya koyamadılar

Değerin malların özünde bulunduğu, yani bir çeşit mallara yüklü olduğunu, üretim süreci ile değerın mallara aktarıldığını düşündüler. Bu anlayışı savunan David Ricardo'nun ünlü emek-değer teorisi, değerın kaynağını üretim maliyetlerinde görüyordu. Gerektiğinde değer, üretime katkıda bulunan işgücü saatleri ile ölçülebilirdi.

Karl Marx, David Ricardo'nun bu analizinden yola çıkarak, yani değerın emek saatlerinden oluştuğunu kabul ederek, kapitalistlerin elde ettiği faiz ve kârı “artık değer” olarak yorumlamış, işçi sınıfının payından haksız olarak kesildiğini öne sürmüştür.

Ricardo yanlısı iktisatçılar, kapital donanımının üretken olduğunu ve kendi payına düşeni alması gerektiğini kabul etseler de, Marksistler sermayenin “cisimlendirilmiş, dondurulmuş emek” olduğunu söylemişler ve ücretlerin üretimden kaynaklanan tüm kârları alması gerektiğini savunmuşlardır.

Ricardo'yu izleyenlere göre; ücretler, kârlar ve kiralardan oluşan gruplar arasında sürekli bir çıkar çatışması, işçiler, girişimciler ve toprak sahipleri arasında sürekli bir bölüşüm problemi vardır. Yalnızca toplulaştırılmış kavramlarla çalışan Ricardocu yaklaşım, sonraki yıllarda etkisi süreceğ biçimde, iktisat teorisini üretim ve bölüşüm ayrımına götürdü. Bölüşüm, ekonomiyi oluşturan “sınıflar” arasında daimi bir tartışma konusu olarak, uzun yıllar teoriye yansımaya devam edecekti. Klasik teoriye göre ücretlerin artması ancak kâr ve kira paylarının azalması ile mümkündü. Kâr ve kiralardan artması ise ücretlerin düşmesini gerektiriyordu.

Birey yerine sınıfları ele alan teorik yaklaşım, zihinleri kurcalayan bazı sorulara cevap veremeyerek iktisat bilimini ciddi tutarsızlıklarla karşılaştırdı. Gerçi 1820–1870 arasını yalnızca “Ricardocu Ortodoksi Dönemi” olarak düşünmemek gerekir.

John Stuart Mill’in **Principles**’ı Klasik Teori’de son söz olarak görülüyordu. 1871’de, Adam Smith’in **Wealth of Nations**’ı üzerinden 95 yıl, Ricardo’ nun **Principles**’i üzerinden 54 yıl ve John Stuart Mill’in Klasik İktisat Teorisi’ni tahtına oturtmasının üzerinden 23 yıl geçmiştir. Klasik İktisat Teorisine aynı zamanda üç yerden, fakat aynı konuda eleştiri gelmesi ve Marjinalist devrim ile sonuçlanması Mill’in, Ricardo’nun emek–değer teorisini devralmasına bağlanabilir. Mill’de tüm fiyatları açıklayan değer teorisi yoktur.

3.1.2. Marjinalist Devrim (1871)

Klasiklerin karşılaştığı güçlüklerle aranan çözüm 1871 yılında, iktisat tarihine “Marjinalist Devrim” diye geçecek (sınıflar yerine) bireye dayalı analiz tarzı ile ortaya çıktı ve “Neo-Klasik İktisat Teorisi” doğmuş oldu.

¹ John Stuart Mill **Principles of Political Economy** (1867) adlı Klasik İktisat Teorisi’nin *magnum opus*’unu tamamladıktan sonra “iktisat teorisinin değer kanunları konusunda ne şimdi ne de ileride açıklanmamış hiçbir şey kalmamıştır”, der. Teori mükemmeldir.

Bkz. John Stuart Mill **Principles of Political Economy** . (London, 1867), III,265

Mises, marjinalist devrimin arifesinde Mill gibi büyük bir iktisatçının önemli hatasına işaret eder ve teoride daima çok dikkatli olunması gerektiğini belirtir.

Mises: **Epistemological Problems of Economics**. s.32

² Buna rağmen Klasik İktisat Teorisi’nin içinde ve dışında teoriyi geliştirme çabaları vardır. Cournot, Thünen, Longfield, Lloyd, Dupuit ve Gossen’in bu döneme katkıları sayılabilir.

Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.97

³ Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.100–101

3.1.2.1. William Stanley Jevons ve Leon Walras

İngiltere’de William Stanley Jevons, İsviçre’nin Lausanne kentinde Leon Walras ve Viyana’da Carl Menger, birbirinden bağımsız olarak değer paradoksunu çözecek teorik yaklaşımı geliştirdiler.

Üç yaklaşımın da özü marjda, yani sınırdaki tercih yapan bireye dayanmasına rağmen ayrıntıda farklılıklar vardır. Jevons’un sisteminde birey daha çok birim tatmini daha az birim tatmine tercih eder. Birimleri olan değer, ölçülebilir görünür. İngiliz iktisatçıların çoğunluğu Ricardo’ya bağlı oldukları için Jevons fazla taraftar bulamamıştır.⁴

Walras’ın denklemlerden oluşan denge yaklaşımında değer, *biennéraire*” dir. Daha sonraki yıllarda Walras sistemi, aralarında Joseph Alois Schumpeter’in de bulunduğu bazı iktisatçılar tarafından ele alınmış ve günümüzde kullanılan mikro analizlere, Avusturyalılara göre bazı hataları ile birlikte, yansıtılmıştır.

Emil Kauder, **Marjinal Fayda Teorisinin Tarihi** adlı eserinde Jevons, Walras ve Menger’in çalışmalarını karşılaştırır:

Walras ve Jevons:

- Bilim pragmatik karakterdedir.
Bilimin amacı mutluluğu arttırmaktır
- Zevk anlayışı moral hedeflerle çatışır.

Menger:

- Bilim kendi içinde amaçtır.
Moral veya siyasi hedeflere bağlı değildir.
- Moral ve faydacı değerler arasında çatışma vardır, fakat çözümü

⁴ Murray N. Rothbard: **The Essential Ludwig von Mises** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1980, s.8

⁵ Rothbard: **The Essential Ludwig von Mises** . s.8

⁶ Emil Kauder: **A History of Marginal Utility Theory** . New Jersey: Princeton University Press, 1965 s. 90–91

verilmemiştir. Menger bu konuda berrak değildir.

- Birbirine bağımlı faktörlerin ilişkisini anlattığı için matematik iktisadi problemleri çözmekte özellikle uygundur. İktisat Teorisi, iktisadi olguların aralarındaki bağımlılığı değil, değer, kiranın, kârın, işbölümünün, bimetalizmin vs. özünü *essence*) araştırır.
- Mübadele kanunları matematik eşitlikler yardımıyla ifade edilebilir. Eşitlikler yalnızca keyfi beyanlara yol açabilir, kesin kanunlara değil *exact laws*). Eşitliğin tarifi bir analizin başı değil ancak sonu olabilir. Teorisyenin eşitlikten önce sebep sonuç zincirini takip etmesi gerekir. (*Genetic-causal*) Yöntem işlevcilikten (*Functionalizm*) önemlidir.

Menger, Jevons ve Walras ile kendi arasında marjinalizm konusunda birçok görüş ayrılığı bulunduğunu keşfetmiş ve düş kırıklığına uğramıştır. Menger özellikle iktisatta matematik metodu hatalı bulur.

Menger'e göre Aristoteles mantığı, ontolojisi *vernöral*"i sosyal bilimler felsefesinin uygun temellerini oluşturur. Walras ise iktisatçının doğa bilimlerinin matematik metodlarını kullanması gerektiğine inanmıştır. 1880'lerde Fransız ve Avusturyalı iki iktisatçı birbirlerine fikirlerini anlattıkları zaman kısa sürede yöntem konusunda ayrıldıkları ortaya çıkmıştır. Menger ve Walras arasındaki bu ayrılığın günümüz modern iktisat teorisine etkisi Menger-Tarihçi Okul metot kavgasından çok daha önemlidir. Menger, Walras ile uzun (ve nazik) mektuplaşmaların ardından: "Aramızda uyum yok. Bazı noktalardaki kavramlar arasında analogi vardır, fakat kesin sorularda (*decisive questions*) yoktur", diyerek konuyu kapatır.

⁷ Kauder: A.g.e. s.100

3.1.2.2. Carl Menger

Avusturya Okulu'nun kurucusu Carl Mengem geliştirdiği çözüm ve teorik vizyon ise analitik açıdan en gerçekçi ve sistematik çalışma olarak görülebilir.

Menger felsefi açıdan Aristo'ya yakındır. Ayrıca Viyana Üniversitesi'nde ders veren Katolik papazı Franz Brentano'nun fikirlerinden etkilendiği söylenebilir. Brentano, çalışmaları ile “Skolastik” eğitimi Avusturya'ya tanıtmıştır. Menger, Brentano'dan aldığı niyetlilik (*intentionality*) prensibini iktisat teorisine uygulamıştır.

Menger, bireylerin kavranabilir davranışlarını, karmaşık piyasa olgularını açıklamaya yarayacak temel taşları olarak kullanır. Kendisinin atomistik (*atomistic*) ve

⁸ Carl Menger (1840–1921), 1873'te Viyana Üniversitesi'nde *Professor Extraordinarius* pozisyonuna atanır. Kısa süre sonra Prens Adolf Auersberg'i şaşırtarak istifa eder. Bu, Menger'in makama hiç önem vermeyen kişiliğini göstermesi bakımından ilginçtir. 1876'da, 18 yaşındaki Veliht Prens Rudolf'un hocalığına getirilir ve Prens ile birlikte iki yıl boyunca İngiltere'nin, İskoçya'nın, İrlanda'nın, Fransa'nın ve Almanya'nın aralarında bulunduğu birçok Avrupa ülkesini gezer. Dönüşünden sonra, 1879'da Viyana Üniversitesi İktisat Politikası kürsüsü başkanlığına getirilir. Hayatının bundan sonraki dönemini gözlerden uzak ve sükûnet arayan bir düşünür olarak geçirir. Jevons ve Walras'ın marjinalist yaklaşımlarının matematik içeriklerine karşılık Menger'in sözlü anlatım kullanan eseri, yayınlanmasından on yıl sonra giderek artan şekilde iktisat çevrelerini etkilemeye başlar. Küskünlüğe bürünmüş olan Menger, kitabı piyasada tükendiği halde, ikinci basımının yapılmasına izin vermez.

Hayek: **The Fortunes of Liberalism** . s.76

⁹ Brentano düşünce yolu ile kavramayı öne sürüyor. Niyetlilik (*intentionality*) üzerinde duruyor.

Bkz. David Gordon: **The Philosophical Origins of Austrian Economics** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1996. s.21

¹⁰ “Metodolojik Bireycilik: “Menger'de “atomizm/atomistik metod” olarak ifade edilen bu ilkeye göre, toplumsal bilimlerin konusu olan bir grup olarak insan davranışları ve toplumsal kurumlar, onları oluşturan bireylerden hareketle incelenmelidir. Devlet ya da ulus gibi olgular büyük bir karar alıcı olarak değil, çok sayıda bireysel karar alıcıların karmaşık bir bileşiği olarak düşünülmelidir. Metodolojik bireycilik en iyi ifadesini Menger'in şu sözlerinde bulmaktadır: “ulusal ekonomi kavramını anlamak isteyen bir kimse, onun gerçek öğelerine, bireysel ekonomilere (yani bireysel karar alıcılara) inmeli ve ikincisinden hareketle birincisini inşa edecek kanunları araştırmalıdır.” (Bakınız. LITTLECHILD, 1980:18).

Toplumsal bilimlerde metodolojik bireyciliğin tam tersi yaklaşım, metodolojik bütüncülük (holism) olarak bilinmektedir. Bu yaklaşımda önemli olan grup ya da kurumların bir bütün olarak özelliklerinin anlaşılmasıdır. ...

Metodolojik bireycilikte, iktisadi ya da sosyal makro (holistik) kavramların bilimsel bir nitelik taşımadıkları, bu kavramlar üzerine inşa edilen teori ya da kanunların yanlış ya da yarım bırakılmış açıklamalar olduğu öne sürülür.”

Yay: F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması. s.46

Bkz. Hans-Hermann Hoppe, Kurt R. Leube, Joseph T. Salerno, Christian W. Ludwig von Mises: **Die Gemeinwirtschaft, Vademecum zu einem Klassiker Liberalen Denkens in Wirtschaft und Gesellschaft** . s.69

bileşkeli (*compositive*) diye adlandırdığı yaklaşımına daha sonra *Methodological Individualism*” yani metodolojik bireycilik denecektir.¹² Zamanın Alman bilim çevrelerinin tersine, Menger, her zaman ve mekânda geçerli olacak iktisat teorisinin (*exact theory, exakte theorie*) mümkün olduğuna inanır. Kendisini klasiklerden ayrı değil, onların tamamlayıcısı olarak görür. Menger bireyin tercih sıralaması ile değer yargısında bulunduğunu gösterir. Değeri ortaya çıkartan, bireyin kendi subjektif özelliklerine göre mallar arasında yapacağı seçimlerdir.

Carl Menger, 1871’de yayınlanan **Grundsätze der Volkswirtschaftslehre (Principles of Economics)** adlı eserinde, değer konusundaki görüşlerini ortaya koyar. Önce çevremizde gördüğümüz “yararlı şeylerin” (*useful things*) mal (*good*) olarak tarif edilebilmesi önemlidir. Mal niteliği “şeyin” kişi tarafından istenmesine, arzulanmasına bağlıdır. Menger **Principles**’ta bu konuyu *General Theory of the Good*” bölümünde şöyle dile getirir¹³:

¹¹ Edmund Husserl (1859–1938) **Logische Untersuchungen** adlı eserinde Brentano, Frege ve Leibniz’den yararlanmıştır. Bolzano “bilginin fenomenolojik açıklamasını” geliştirir. Husserl, Bolzano’nun kendi içlerinde önerileri (*propositions-in-themselves*) Brentano’nun amaca yönelik olma, niyetlilik (*intentionality*) ile karşı karşıya koyar *noema* ve *noesis*” dikotomisine varır.

Husserl’e göre her bilinçli davranış bu iki öğeyede sahiptir *noema* Bolzano’nun düşünülse de düşünülme de geçerli olan zaman dış *propositions-in-themselves*’i, *noesis* ise Brentano’nun aklın bir nesneye niyetlendiği eylemdir. Husserl aklın zamandan bağımsız hakikatlere nasıl niyetlendiğini araştırır.

Bu felsefi yaklaşım Avusturyalı düşünürleri etkilemiştir.

William M. Johnston: **The Austrian Mind, An Intellectual and Social History 1848–1938**. Berkeley: University of California Press 1984 (1972) s.300

¹² Menger’in metodu *atomistic* ve *compositive*’dir, buradaki *compositive* metodolojik bireycilik, *individualism* anlamına gelir. Menger bunu, **Grundsätze**’nin önsözünde, “... sosyal iktisatın karmaşık olgularını” *complex phenomena*”, gözleme açık en basit elemanlarına indirgeyerek incelemek “, şeklinde ifade eder. Menger, buradaki gözlemi doğa bilimlerindeki doğrudan gözlemden ayırarak; sosyal bilimlerde gözlemi, elemanları anlamak, en küçük temel kategorilerden başlamak, şeklinde açıklar. Menger, Weber gibi anlamlı *verstehen* sözünü kullanır. Ludwig von Mises bunu daha sonra kavrama *begreifen* yöntemi ile değiştirir. Menger’i, Walras’dan ayıran, dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta, statik genel denge modeli kullanmamasıdır. Menger’in kitabının 80 yıl boyunca İngilizceye çevrilmemesi dış dünya ile diyalog sağlamasını önlemiştir. Menger, kitabının yavaş yavaş yankı bulmasını, dil sorununa değil, yönteminin anlaşılmasına bağladığından yöntem konusuna eğilir. Aynı konuda benzer şekilde düşünen iktisatçılarla fikir alışverişini yerine Tarihçi Okul’un temsilcileri *Methodenstreit* diye adlandırılan yöntem tartışmalarına sürüklenmiştir.

Hayek: **Fortunes of Liberalism** . s.102

¹³ Carl Menger: **Principles of Economics** . Grove City, PA: Libertarian Press, 1994, s.52

“Bir şeyin mal haline gelmesi için, diğer bir deyişle mal karakteri kazanması için aşağıdaki sayacağımız özelliklerin dördünün birden bulunması gerekir:

1. Beşeri (insani) bir ihtiyaç.
2. Bu ihtiyacı tatmin edebilecek durumda olduğunu gösterir nedensel bağlantı kurulabilir özellikler.
3. Nedensel bağlantı konusunda kişinin bilgisi.
4. “Şey” üzerinde ihtiyacın tatminine yönelik kontrole sahip olmak.”

Menger’e göre herhangi bir “şey”in “mal” niteliğini alması için insanlar tarafından tüketilmesi gerekir. “Şey”ler insanların ihtiyaçları ile ilişkilendirildiğinde, sübjektif anlamda, kişinin algılaması çerçevesinde, bu ihtiyaçları tatmin etmeye yaramalıdır. Kişinin, “şey”lerin kullanım özellikleri konusunda fikir sahibi olması ve bunları kullanabilecek kapasitede olması gerekir. Kısaca, insanlar, malların sübjektif olarak algıladıkları ihtiyaçlarını, ne ölçüde giderebileceğini, yine sübjektif olarak değerlendirirler. Bu değerlendirmeye göre tercihte bulunurlar (diğer alternatiflerden vazgeçerler). Birey tercihleri ordinal bir sıralama şeklinde gösterilebilir. Menger, bir kişi açısından tüketilme niteliğini kazanmış varsaydığı bir malı kişinin kendisine sağlayacağını düşündüğü faydaya göre ordinal bir tercih sıralamasına koyar. Tablo aynı malın ek birimleri için azalan ihtiyaç tatminini, yani azalan marjinal faydayı gösterir.

Belli bir ortam ve zamanda, belli bir kişi açısından farklı isteklerin tatmini için kullanabileceği bir tüketim malının, veri miktarının her ünitesinin önem derecesi, *marjinal faydası*), elinde bulunan toplam ünitelerin giderebileceği, son ihtiyacının tatminine bağlıdır. Son ihtiyaç, kişinin bu mal için yaptığı, giderilmesini istediği ihtiyaçların önem sıralamasında son basamakta yer alandır.

Değer teorisinin düzeltilmesi sonucunda, 1870’lerde gerçekleşen marjinalist devrim, iktisat teorisinin ilerlemesinde önemli bir adımdır.

¹⁴ Menger’in oluşturduğu tabloda dikkat edilecek nokta, tabloda bireyin ele alınan mal için sıralama anındaki tercihlerini yansımasıdır.

Menger, bu yaklaşımı ile değerin kaynağına ışık tutarak araç-amaç (mal-ihitiyaç tatmini) ilişkisinin temel yapısını aydınlatmıştır. Avusturya İktisat Okulu'nun teorik temel taşı “saf (tercih) eylem mantığı” bu noktadan hareket edilerek geliştirilmiştir.

“Marjinal Fayda” terimi ilk olarak, on üç yıl sonra, Menger'in öğrencisi Friedrich von Wieser tarafından Almanca *Grenznutzen* biçiminde kullanılmış ve literatüre geçmiştir.

Avusturya Değer Teorisi'nin merkezinde birey yer alır. Eylemde bulunan bireyin tercihlerine dayalı seçimleri ve gerçek dünyadaki değer yargıları tüm iktisadi olguların temelini oluşturur.

Her tüketici kendi tercihlerini yansıtan değer sıralamasından hareketle iktisat olgusuna katılır ve bu katılımların etkileşimi ve birleşmesi tüketici talebini oluşturur. Ekonomideki üretim faaliyetleri, tüketici taleplerini yerine getirme beklentisi ile girişimciler tarafından alınan kararlar çerçevesinde oluşur.

Avusturyalılara göre hiç bir üretim faaliyetinin mal veya hizmetlere değer yüklemesi mümkün değildir. Değer, her bir tüketicinin sübjektif olarak, kendi özünde yaptığı önem sıralamasından ibarettir. Dikkat edilmesi gereken nokta, değerin ancak ordinal olarak gösterilebilmesi, kardinal olarak ölçüye giremeyeceğidir. Değer üniteleri ile aritmetik işlemler yapmak tamamen hatalıdır.

3.1.2.3. Değer Paradoksu'na Avusturya Çözümü

Avusturyalılar, özgün değer teorileri ile “Değer Paradoksu”nu kolayca çözmüşlerdir.^{15 16}

¹⁵ Menger, “Değer Paradoksu'nu” bir malın toplam ve marjinal faydasını ayırarak çözer. Menger, değeri açıklamakla kalmaz, azalan marjinal faydayı da açıklar. Mallar ve insan ihtiyaçlarının giderilmesi arasında doğrudan bağlantı kurar. Buradan, tamamlayıcı tüketim mallarına ve üretim faktörlerine geçer. Üretim faktörlerinin derecelerine ve birleşimlerine ulaşır. Maliyeti, malların alternatif kullanımlardaki faydası, şeklinde açıklar. Menger, malların değerini açıklarken amaç-arac ilişkisinin temellerini geliştirir. Böylece saf tercih teorisi *logic of choice* teorik yapısını ortaya

Bireyler hiçbir zaman genel anlamda “ekmek mal grubu, yani tüm ekmek kavramı” ve genel anlamda “elmas mal grubu, yani tüm elmas kavramı” arasında tercih yapma durumunda kalmazlar. Bireyin her tercihi belli bir tercih ortamını yansıtır. Bireyin biçeceği değer, spesifik bir mal veya hizmetin ek birimleri konusunda tercihini kullanacağı anda, sahip olduğu aynı mal ve hizmetin toplam birim sayısı tarafından belirlenir.

Issız çölde susuz mahsur kalan bir insanın en acil, en önemli ihtiyacını giderecek madde sudur (elinde hiçbir birim su yoktur). Ulaşamayacağı bir vahada fazlası ile su bulmasının hiçbir anlamı yoktur. Bu durumda insanımız bir bardak su için cebindeki tüm parayı vermeye razı olacaktır. Buna karşılık susuzluğunu giderecek ve vahaya ulaşmasına yetecek miktarda suyu elde ederken, her ek birime biçeceği değer giderek azalır. Çölde bir bardak su için ödeyeceği fiyat, bol sulu bir ortamda ödeyeceği fiyatın çok üstünde olabilir... Bu durumda suyun fiyatı elmas fiyatını kat ve kat aşabilir.

Dikkat edilmesi gereken nokta, kişinin her birim suya biçeceği değer çöl veya vaha ortamından kaynaklanmadığı, kişinin o anda elinde bulunan toplam su miktarı (birim olarak) tarafından belirlendiğidir⁷.

“Mises Üniversitesi” programında modern Avusturya Marjinal Fayda yaklaşımının tüm yönleri ile gösterilmesi için aşağıdaki örnek kullanılmaktadır (Bu örnek, değere bakış açısında “objektivist” hatalardan arındırılmıştır):

Robinson’un bir adada yaşadığını düşünelim, kendisi için buğday üretmektedir.

koyar. Günümüzdeki Mikroekonomi’nin iki temel konusu olan tüketici davranışları ve üretim teorilerinin temelinde kullanılan öğeler, Menger’in çalışmasında mevcuttur. Firma teorisi ise daha sonra Marshall tarafından ele alınmıştır.

Hayek: **Fortunes of Liberalism** . s.101–102

¹⁶ Avusturyalılar’dan önce de örnek olarak Skolastikler (Saint Augustine), Fransız ve İtalyan düşünürler (Buridanus, Lottini, Davanzati, Montanari, Galiani, Beccaria, Turgot, Condillac) değer paradoksunun çözümüne yaklaşmışlardır. Fakat çalışmaları teorik çerçeveden yoksun olduğu için iktisat biliminde bilinçli bir devrime yol açmamıştır.

Alejandro A. Chafuen: **Faith and Liberty, The Economics Thought of the Late Scholastics**. Oxford: Lexington Books, 2003 s.80–81

¹⁷ Rothbard: **The Essential Mises** . s.11

- Buğdayın Robinson için mal özelliği taşıdığını kabul edelim.
- Robinson buğday ile kendi ihtiyacı arasındaki, araç-amaç ilişkisini bilir.
- Robinson buğdayı kullanabilecek kapasitededir.

Örneğimizde altı çuval buğdayın Robinson için belli bir ortamda ve zamanda değerini göstermek istiyoruz:

Robinson'un 6 çuval buğdayı vardır. Robinson 6 çuvalı kullanmak istediği ihtiyaçlarının önemine göre sıraya koyar, 6 çuval da homojendir, yani aynıdır.

- 1.Ç Birinci çuvalı hayatta kalmak amacıyla ayırır.
- 2.Ç İkinci çuvalı sağlıklı kalmak iyi beslenmek amacıyla ekmek yapımına ayırır.
- 3.Ç Üçüncü çuvalı tohumluk saklar.
- 4.Ç Dördüncü çuvalı içki yapımı için düşünür.
- 5.Ç Beşinci çuvalı beslediği hayvanlara yem olarak kullanır.
- 6.Ç Papağanlara yem olarak saçar.

Bir çuval buğdayın Robinson için değeri nedir? Bunu anlamak için bir çuval buğdayı gece farelerin yediğini düşünelim. Robinson'un vazgeçmesi gereken, altıncı çuvalın gidereceği ihtiyaçtır. Robinson için bu ortam ve zamanda bir çuval buğdayın değeri papağanları doyurmak zevkinin tatminidir. Altı çuvalda homojen olduğu için her birimin Robinson için değeri papağan doyurma ihtiyacının tatmini kadardır.

Eğer 5. çuval da fareler tarafından yenirse Robinson için bir çuval buğdayın değeri hayvan besleme ihtiyacının tatmini kadardır. Robinson açısından buğday çuvallarının sayısı arttıkça tek bir çuvalın marjinal faydası düşer yani değeri azalır (azalan marjinal fayda).

3.1.3. Ludwig von Mises'in Sübjektivist Değer Teorisi

Her ne kadar Ludwig von Mises, Viyana'da bulunduğu dönemde Viyana iktisat çevrelerinde "para teorisi" ile üne kavuşmuşsa da kanımızca iktisat teorisine en önemli katkılarından biri "değer" konusundadır.

Mises, Menger'in değer konusundaki görüşlerini objektivist normatif kalınlardan ve teoriye zarar veren malların niteliği konusundaki ayrıntı ve ayrımlardan arındırmıştır.

Ludwig von Mises, değer teorisi konusunda önemli gördüğü noktaları özellikle **Grundprobleme der Nationalökonomie** adlı eserinin son bölümlerinde ele alır. Mises bu yazılarında Carl Menger, Eugen von Böhm-Bawerk ve Max Weber'den ayrıldığı konuların üzerinde durur¹⁸.

Mises'e göre Avusturya değer teorisinin yanlış anlaşılmasında, Menger ve Böhm-Bawerk'in objektif değer teorisinin etkisinden tam anlamı ile kurtulamamaları yatar. Menger, **Principles** 'ta ihtiyaçları gidermeleri konusundaki nedensel bağlantılarda hatalar olmasına rağmen, mal kabul edilen "şeyler" konusunda iki durumu örnek verir:

- 1- "Şey"lerde gerçekte olmayan kabiliyetlerin var olduğunun düşünülmesi.
- 2- Gerçekte var olmayan *n(ö-n-existent)* insan ihtiyaçlarının var olduğunun düşünülmesi.

Menger birinci duruma, çoğu kozmetik ürünü, muskaları, eski devirlerde hastalara verilen tesirsiz ilaçları, sihirli değnekleri, aşk iksirlerini sayar. İkinci gruba ise gerçekte var olmayan hastalıklara verilen ilaçları, putperestlerin kullandığı putları, işkence aletleri ve benzerlerini sayar. Bu tip "şey"ler mal karakterini kişilerin hayalinde kazandıkları için Menger, bunlara *imaginary goods* adını verir. Mal karakterinin

¹⁸ Ludwig von Mises, **Grundprobleme der Nationalökonomie: Untersuchungen über Verfahren, Aufgaben und Inhalt der Wirtschafts-und Gesellschaftslehre** . Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1933. s.156

yalnızca kişilerin fikirleri tarafından belirlenmesini kabul etmez, objektivist etki altında “gerçek” nitelikler ve nedensellikler arar.

Sübjektif değer teorisi, piyasadaki değişim oranlarını tüketicilerin mal ve hizmetleri kendi sübjektif tercihleri doğrultusunda değerlendirmelerine dayandırır.

İktisat teorisi açısından piyasadaki değişim oranlarının tek nedeni, bireyin değişim anında, A malının belirli bir miktarını B malının belli bir miktarına tercih etmesidir. Mübadeleye giren kişilerin sübjektif tercih sıralamalarının, mübadele anında birbirinin tersi olması gerekir. Mübadeleye giren iki tarafın da kendisini mübadele öncesine göre, daha iyi durumda görmesi gerekir. Piyasa fiyatının oluşmasında, bireyin davranışını şekillendiren nedenlerden hiçbirinin önemi yoktur. Psikoloji, fizyoloji gibi farklı bilimler, insanları belli davranışlara iten nedenleri araştırabilir. Fakat piyasada, yani iktisat açısından, tüketicinin motivasyonları hiç bir önem taşımaz. Önemli olan tüketicinin piyasada belli bir miktarı ödemeye razı olmasıdır. Buna rağmen iktisadi düşüncenin tarihi gelişmesinde sübjektif değer teorisi, ya psikolojinin alanına sokulmak istenmiş ya da sadece maddiyata dayalı değer ve fayda teorileri kalıpları ile özdeşleştirilmek istenmiştir.²⁰

Klasikler, değer ve fiyat teorisini piyasada gerçekleşen mübadele oranlarına göre ifade etmişlerdir. Avusturyalıların sistemi ise tüketici konumundaki bireylerin sübjektif değer yargılarından hareket eder. Klasiklere göre iktisadi davranışın özü, ulaşabileceği en yüksek kâr peşinde koşan işadammının davranışında simgelenir. Bundan dolayı zorunlu olarak “iktisadi” ve “iktisadi olmayan” davranış ayrımına gitmişlerdir. Mises’e göre bu ayrımın anlamsızlığı sübjektivist değer teorisinin kavranması ile anlaşılır. **Grundprobleme der Nationalökonomie** ’de Mises şöyle der: “Yalnız vücut bulmuş, dış dünyaya ait şeyler, bu vasıftaki başka şeylerle mübadele edilmez, şeref, şöhret ve

¹⁹ Menger: **Principles of Economics**. s.53

²⁰ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.139–140
Mises: **Epistemological Problems of Economics** . s.158

²¹ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.138

takdir görme gibi “maddi olmayan(materiell) iyi”²² lerle de değiş tokuş edilirler... İnsan davranışının ayrılmaz bir bütün olduğunu göz ardı etmemek gerekir, “maddi malların” “maddi olmayan mallarla” değişimi ile yine “maddi mallara” karşılık değişimi arasında hiçbir fark yoktur.²³

Mises’e göre buradan iki önemli sonuç çıkar:

1-Eylem mantığı her alanı kapsar: İktisadın temel prensibi tüm insan davranışını içine alır. İnsan davranışının hedefleri/amaçları arasında ayırma gerek yoktur.

2-Her anlamlı, yani bilinçli hareket (yani amaca yönelik araç seçimi) rasyoneldir.

Mises bunu şöyle ifade eder:

“Rasyonel ve irrasyonel kavramlarını, objektif amaca uygun ve objektif amaca uygun olmayan ile özdeşleştirmek sübjektivizm ile bağdaştırılamaz; artık amaç “doğru” davranışı hatalı, yani yanılma, bilgisizlik, dikkatsizlik sonucu en iyi yoldan ayrılmış “yanlış” davranışın karşısına koymak değildir. Şeref, dine bağlılık, politik hedefler gibi değerleri dikkate alan davranışı irrasyonel olarak adlandırmaya devam etmek mümkün değildir. Max Weber’in bu tip farklardan hareketle, amaca yönelik rasyonel davranışları diğer davranışlardan ayırma denemesi, bu tip ayrımların sonuncusu olarak, başarısız olmaya mahkûmdur.”²⁴

Mises sübjektif değer teorisini şu sözlerle toplarlar: “Modern teori, sübjektivizm aracılığı ile objektif bilim haline geliyor. Teori eylem üzerinde yargıda bulunmaz, (eylemi) olduğu gibi kabul eder, piyasa olgularını “doğru” eylem temeline değil, veri eylem temeline dayanarak açıklar... Gerçekten piyasada görülen değişim oranlarının oluşumunu anlamaya çalışır.”²⁵

²² Bu noktada Almanca “mal” anlamında kullanılan *“Gut”* kelimesini veya İngilizce’deki *“good”* kelimesini Türkçe’de teoriye yerleşmiş “mal” kelimesinin yerine “iyi” olarak ifade etmek ihtiyacını duyduk. *“Good”* kelimesi olumlu anlamıyla sübjektivist bakışı daha iyi ifade eder. “Manevi Değerler” şeklinde de yorum yapılabilir.

²³ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie.** s.138

²⁴ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.139

²⁵ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.140

Mises'e göre, Carl Menger **Principles**'in ikinci baskısında malları reel ve hayali (*imaginary*) mallar olarak ayırarak objektivist hataya düşer.²⁶ Gene Mises'e göre, Eugen von Böhm-Bawerk'in sermaye ve faiz teorisinde fiyatların gerisinde farklı motivasyonlar sıralanması, "iktisadi mallar" ve "diğer mallar" ayrımını düşündürerek objektivist yaklaşımdan tam anlamıyla kurtulamadığını gösterir.²⁷

Mises'in değer teorisi yaklaşımının diğer bir önemli sonucu da "maliyet" kavramındaki değişiktir. Bireyin yaptığı tercih sonunda ortaya çıkan maliyetler sadece "maddi maliyet" biçiminde değildir. Maddi olmayan, yani bir anlamda "manevi maliyetler" de söz konusudur. Teorideki "fırsat maliyeti" (*opportunity cost*) kavramı bu noktayı ifade eder.

Maliyet, eylemde bulunan birey açısından, kıt kaynaklar karşısında, en yüksek değer biçtiği hedefi seçerken, vazgeçmek zorunda kaldığı en yakın alternatif hedefin değeridir.

Ludwig von Mises'in değer teorisi konusundaki bu çalışmaları teoriyi, amaçlar (*ends*) arasında iktisadi/iktisadi olmayan; araçlar (*means*) arasında "objektif" rasyonel/hayali gibi ayrımlar yapmaktan kurtarmış, her türlü mal ve hizmeti tek bir çatı altında birleştirmiştir.

Mises'in değer teorisine bakış açısı, gerçek dünyada, her yerde, her zaman reel boyutta gözlenebilen, insan davranışlarını tek teorik çerçevede toplamış *Ceteris Paribus* denge fiyatlarını ele alan hipotetik-normatif klasik yaklaşımlardan çok farklıdır. Mises değer teorisinden hareket ederek piyasalarda fiyat oluşumuna geçer. 1920 yılında üretim faktörlerinin hesaplanma problemini ele alan makalesi²⁸ daha sonra sosyalist sistemi eleştiren **Gemeinwirtschaft** 'ı (1922) yayınlar. 1940 yılında magnum opusu **Nationalökonomie** 'de insan davranışı teorisinin inşasını tamamlar.

²⁶ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.171–174

²⁷ Mises: **Grundprobleme der Nationalökonomie** . s.175–178

²⁸ 1919'da **Nationalökonomische Gesellschaft** 'a takdim ettiği çalışması sosyalist sistemde iktisadi hesaplanmanın imkânsızlığını ortaya koyar. Bu makale 1920'de **Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik** 'te "Die Wirtschaftstrechnung im sozialistischen Gemeinwesen" adı altında yayınlanır.

3.2. PARA TEORİSİ

Ludwig von Mises önceki bölümde gördüğümüz şekilde Avusturya değer teorisinin eksiklerini gidererek sağlamlaştırdıktan sonra para konusuna geçmiştir. Para teorisinin sisteme girebilmesi için değer teorisinden hareket etmek gereklidir. Bu konu teoriyi birleştirmesi açısından Mises'in Avusturya iktisat teorisine önemli bir katkısıdır. Mises, sisteminin tamamını Avusturya'dan ayrıldıktan 6 yıl sonra yayınladığı **Nationalökonomie** adlı kitabında ortaya koyar. Viyana'daki yıllarında ise özellikle para konusundaki bilgisi ile ünlüdür, Avusturya hükümetinin para politikası uygulamalarına birçok katkısı olmuştur.²⁹

3.2.1. Mises'in Para Teorisi Kitabı:

“Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel” (1912)

Ludwig von Mises, para teorisini ortaya koyduğu **Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel** adlı eserini 1912'de Viyana'da tamamlamıştır.

Mises bu kitap için şöyle der:

“Bu kitabı hazırlarken karşılaştığım en büyük güçlük, iktisadi problemlerin bütünü içinden, sınırlı bir bölümü dikkate almak istememden kaynaklanıyordu. Fakat iktisadın eksiksiz ve bağlantılı bir bütün olması gerekli ve zorunludur. İktisatta uzmanlaşma olamaz. Bir bölümü ile ilgilenmek ancak tüm problemleri ele alan bir

²⁹ “Hayek: ... Alman enflasyonu başladığı zaman biz bu konudaki her şeyi biliyorduk. Mises bize bu konunun mekanizmasını öğreten tek kişiydi. Mises büyük para uzmanıydı... Mises çekmecesinde her an Maliye Bakanlığı'nın devralabileceği kağıtları saklıyordu, bu göreve parayı stabilize etmek için çağırılacağını bekliyordu.”

Mises politik nedenlerle bu makama getirilmez. Fakat Milletler Ligi Komisyonu'nda önemli rol oynar. Hayek şöyle devam eder: “... Milletler Ligi Komisyonu Başkanı'nı ne çapta yönlendirdiğini bilmiyorum, fakat resmi şekilde olmasa da konuya el attığından şüpheleniyorum, stabilizasyon sonunda, onun tavsiyeleri yönünde yapıldı.”

S: ... “Mises'in tavsiyesi ile mi?”

“Hayek: ... Viyana'da bunu yapabilecek tek kişi oydu.”

Stephen Kresge, Leif Wenar ed. **Hayek on Hayek** . s.70.

teorinin temelleri çerçevesinde mümkündür. Fakat benim var olan kapsamlı teorilerden hiç birini kullanmam mümkün değildi. Menger ve Böhm-Bawerk'in sistemleri bana artık yeterli ölçüde doyurucu gelmiyordu. Bu eski ustaların keşfettiği yolda daha ileriye gitmeye hazırdım.³⁰

Mises, "Para Teorisi" kitabını hazırladığı sırada, 1940'ta İsviçre'de yayınlanacak **Nationalökonomie** de sunacağı kendi teorik yapısı henüz hazır değildi. Diğer taraftan zamanı daralmaktadır, I. Dünya Savaşı'nın başlayacağını tahmin etmektedir. "...fazla zamanım olmadığına inanıyordum; büyük bir savaşın arifesinde olduğumuzu biliyordum ve kitabımı savaş kopmadan tamamlamak istiyordum. Bu yüzden sadece birkaç noktada para teorisinin dar çerçevesi dışına çıkacaktım ve daha komple bir çalışmayı ise erteleyecektim.³²

Avusturya Para Teorisi'nin temellerini Carl Menger'in **Principles** 'ında bulmak mümkündür. Ludwig von Mises, 1906'da Böhm-Bawerk seminerine devam ederken, kendisinden önceki kuşakların, Menger'in marjinalist yaklaşımını yayılabileceği her alana götürmediklerinin farkına varır. Mises, özellikle para konusunun analizinde eksiklik görür. Kendisinden öncekiler nispi fiyat konusunu çözmüşlerdi. Fakat Klasikler'den beri para hep diğer iktisadi alanlardan ayrı olarak ele alınmıştır.³³

³⁰ Mises: **Erinnerungen** . s.34

³¹ Modern Avusturya Okulu'nun önde gelen isimlerinden Joseph T. Salerno iktisadi hesaplamanın "*Economic Calculation*" ve fiyat teorisinin anlatıldığı *Catallactics or Economics of the Free Market Society*" bölümünü **Human Action** 'ın en önemli kısmı ve özü olarak takdim eder. Mises, bu iki bölümde ilk defa reel piyasa fiyatlarının nasıl belirlendiği teorisini tam ve sistematik şekilde oluşturmuştur. **Human Action** 'da ortaya konan fiyat teorisi Avusturya İktisat Okulu'nun büyük başarısıdır.

Avusturya Fiyat Teorisi, Carl Menger'in 1871'de attığı temellerle başlamış, Eugen von Böhm-Bawerk, J.B. Clark, Phillip H. Wicksteed, Frank A. Fetter ve Herbert J. Davenport tarafından geliştirilmiştir. Ludwig von Mises ise **Human Action** 'da sistemi ilk defa bütün olarak sergilemiştir. 1940'ta **Nationalökonomie** olarak yayınlanan **Human Action** , Menger ile başlayan araştırma programının ayakta kalmasını sağlamış ve Avusturya İktisat Okulu'nun yeniden doğmasına zemin hazırlamıştır.

Joseph T. Salerno: "The Place of Human Action in the Development of Modern Economic Thought", **The Quarterly Journal of Austrian Economics**. Spring 1999 Vol. 2, No. 1. içinde, s.35-58

³² Mises: **Erinnerungen** . s.35

³³ Anglo Sakson ülkeleri üniversitelerinde *Currency and Banking*" adı altında, para konusunu ayrı olarak ele alan kürsüler kurulmuştur.

yüzden İktisat Teorisi'nde mikro-makro analiz ayrımı yerleşmişti. Mikro analiz bireysel tüketici ve üreticilerin davranışlarına dayansa da, iktisatçılar para konusunu ele aldıklarında, gerçek dışı, tamamen toplulaştırılmış büyüklüklerle çalışırlar. “Fiyatlar Genel Düzeyi”, “Milli Gelir” gibi makroekonomik kavramlar insan davranışlarından kopuktur. Irving Fisher, “Fiyat Düzeyi” ve “Paranın Dolaşım Hızı” gibi tamamen mekanik, insan eylemlerini temel almayan, mikro analiz ile bağdaşmayan teorik yapılar geliştirmiştir.

Ludwig von Mises, bu bölünmeyi marjinalist analiz yardımı ile düzeltmeyi hedefler. Avusturya değer ve fiyat teorisini para teorisi ile birleştirir. Para teorisini gerçekçi olmayan toplulaştırılmış büyüklükler arasındaki mekanik ilişkilerden kurtararak birey tercihleri teorisi ile uyumlu hale getirir. Böylece iktisat teorisi bütünleşecek, mikro-makro ayrımı aşılabacak, iktisadi sistemin tüm alanlarını birlikte açıklamak mümkün olacaktır. **Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel** , adlı eseri ile Mises bu amacına 1912'de ulaşmıştır.

Mises, mekanik bir yaklaşım kullanan Anglo-Amerikan miktar teorisinin ve Irving Fisher'in yanlışlarını gösterir. Para miktarındaki bir artış “fiyatlar genel düzeyinde” (Avusturyalılara göre var olmayan), nispi fiyatları etkilemeden, orantılı bir artışa neden olmaz. Para tarafsız yani “nötr” değildir. Para miktarındaki artış, para biriminin satın alma gücünü azaltır ve bu arada nispi gelir ve fiyatları değiştirir. Daha önce Ricardo'nun da tespit ettiği gibi hiçbir sosyal fayda elde edilmez.

3.2.2. Değeri Ölçme Sorunu

Mises, Fisher'in parayı bir çeşit “değer ölçüsü” gibi görmesini eleştirirken, Menger ve Böhm-Bawerk'in, Jevons ve Walras kadar olmasa da, değer teorisi konusundaki hatalı görüşlerini düzeltmiştir.

Mises, bu amacına ulaşmak için, Böhm-Bawerk seminerinden tanıdığı Franz Cuhel'in **Lehre zu den Bedürfnissen** (Innsbruck,1907) adlı eserinden yararlanır. Para

kitabının başında “değer” konusunda kesinlikle dikkat edilmesi gereken noktaların tekrar altını çizel:³⁴

Mises’e göre, iktisat teorisinde “değer” şeklinde tek başına bir kavramdan söz etmek hatalıdır. “Değer” değil “değerlendirme” vardır veya belli bir nesneye yönelik, kişisel değerlendirme sonucunda, söz konusu nesnenin değerinden söz edilebilir.

Bir bölümün bilinen “değerinden”, bütünün “değerine” ulaşamaz. Aynı şekilde bütünün bilinen “değeri”, parçaların “değerini” vermez.

Mises’in öğrencilerinden Murray N. Rothbard, bu konuya güzel bir örnek ile açıklık getirir:

“Kartonda bir düzine yumurtanın tüketiciye faydasını ele alırsak, buna, “bir yumurtanın marjinal faydasından” hareketle ve bir takım matematik işlemlerle “toplam fayda” şeklinde ulaşmamız mümkün değildir. Bunun yerine gördüğümüz, farklı boyuttaki birimlerin marjinal faydalarıdır: Bir örnekte bir düzine yumurtanın, diğer örnekte bir yumurtanın marjinal faydaları. Bu iki marjinal fayda konusunda tek söyleyebileceğimiz, bir düzine yumurtanın marjinal faydasının bir yumurtaninkinden daha yüksek olacağıdır. Nokta³⁵” (Bundan başka hiçbir şey söylenemez!)

Cuhel’in tespit ettiği şekilde, marjinal fayda her birey için kati subjektif boyutta oluşur, bundan dolayı yalnız ordinal sıralama mümkündür. Toplanamaz, çıkarılamaz, ölçülemez ve kişiler arasında karşılaştırma yapılamaz. Mises, buradan hareketle marjinal faydaların toplamı (integrali) şeklinde “toplam fayda”ya ulaşmanın mümkün olmayacağı üzerinde durmuştur.

³⁴ Mises: **Erinnerungen** . s.35

³⁵ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.17

³⁶ $Y_{f_{Tek}} [\text{Bir yumurtanın faydası}] \times 12 = 12_{f_{Tek}} Y_{f_{Paket}} [\text{Bir paket yumurtanın faydası}]$

Bu şekilde aritmetik değer hesaplaması asla yapılamaz! Yalnızca iktisat kuralı olarak bir malın fazlasının azına tercih edileceği söylenebilir.

Rothbard'a göre Cuhel-Mises görüşleri dikkate alınsa idi, 1930'ların sonlarında (ümitsizce) kardinal olması nedeniyle marjinal fayda analizi iktisat teorisinden atılıp yerine kayıtsızlık eğrileri ve marjinal ikame oranı (*marginal rates of substitution*) konmazdı. Hele şimdiki mikro analizlerde yer alan birim değer (*denen ve ölçülebilen, hesap yapılan ama aslında var olmayan anlamsız birimlerin önüne geçilmiş olurdu.*³⁷

İktisadi olguların temelinde yatan insan davranışları, daima bir tercihi yansıtır. Eylem kararları bir değerlendirme sonunda yapılan seçimlere dayanır. Bu dinamik davranış sıralaması; bir amaç seçimi, bu amaca ulaşmak için gerekli olduğu düşünülen araçların karşılaştırılması ve alternatifler arasında tercih olmadığı zaman, eylemden söz edilemez. Avusturya Teorisi varsayımlara dayanan, denge ve durgunluk durumlarının teorisi değildir. Avusturya İktisat Teorisi, insan davranışının, insan eyleminin teorisidir. Gerçek piyasaları, gerçek iktisadi yaşamı açıklamaya çalışır.

“Değerlendirme” işlemi, insan davranışının vazgeçilmez bir parçasıdır ve buna bağlı olarak iktisat teorisinin büyük bir titizlikle ele alması gereken bir konudur. İktisadi düşüncenin gelişmesi sırasında, “değer”in nitelikleri konusunda yapılan düşünce yanlışları, iktisat problemlerini çözülemez hale getirmiştir.

Mises'e göre, değer konusunda en büyük yanlışlar, değer ölçülebilir olduğunu düşünmekten kaynaklanır. Tekrar vurgulayalım değer kardinal sayılar yardımı ile hesaplanması asla mümkün değildir.

Mises, **Human Action** 'da bu konuyu şu örneklerle anlatır:

“...anlamamız gereken, değerlendirmenin A'yı B'ye tercih etmek anlamına geldiğidir. Tercihin, mantıksal, epistemolojik, psikolojik ve praxeolojik olarak tek bir şekli vardır. Aşkın bir kızı diğer kızlara tercihi, adamın bir arkadaşını diğer insanlara tercihi, amatör bir insanın bir tabloyu diğer tabloları, tüketicinin bir ekmeği bir parça şekere tercihi, bir şey fark ettirmez. Tercih daima A'yı B'den daha fazla sevmek veya

³⁷ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.17

arzulamak anlamına gelir. Aşkın, dostluğun ve sempatinin, estetik zevklerin standardı, ölçüsü olmadığı gibi, malların da değerinin ölçüsü yoktur. Eğer adamın biri iki kilo tereyağını bir gömlek karşılığında değiştiriyorsa, bu işlem hakkında tek söyleyebileceğimiz - işlem anında ve o anın kendisine sunduğu şartlar çerçevesinde - adamın bir gömleği iki kilo tereyağına tercih ettiği³⁸dir.”

Kişiler açısından her tercih, psikolojik bir haz oluşturur. Aynı kişi açısından bu haz hissini dereceleri farklı olabilir; fakat kişiye ait, psikolojik büyüklükleri, duyguları ölçmek mümkün değildir.

Klasikler, iktisat teorisine üretim yönünden ve girişimciyi (firmayı) ele alarak yaklaştılar. Firma teorisinde hesaplamalar para cinsinden ifade edilen fiyatlar (yani kardinal sayılar) yardımı ile yapılır. Firma yönünden düşündükleri için bu hesaplama, Klasik İktisatçılara normal göründü³⁹. Değer'in kaynağına inemediler. Para cinsinden iktisadi hesaplamayı veri kabul ettiler; daha temel olguları incelemeye gerek görmediler. Birçok iktisatçı da parayı değer ölçüsü olarak kabullendi⁴⁰.

Ludwig von Mises'in, paranın temelinde yatan, değer konusundaki görüşleri teorisinin anlaşılması açısından anahtardır.

3.2.3. Paranın Sisteme Girişi: Mal-Para

Avusturya İktisat Teorisi, Carl Menger'den başlamak üzere mal-para yaklaşımı üzerinde durur. Bu teorik yapıyı anlatmak maksadıyla, paranın tarihi gelişmesine eğilmek gerekmektedir.

³⁸ Ludwig von Mises: **Human Action: A Treatise on Economics**. Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1999, s.204.

³⁹ Firmalarda görülen çeşitli maliyet ve muhasebe hesaplamaları vb. gibi.

⁴⁰ Mises: **Human Action** . s.204

Mises'e göre Irving Fisher ve Friedrich von Wieser'de bu hataya düşer.

Toplumlar birkaç hanelik olmaktan çıkıp, üretim metotları karmaşıklaşınca insanlar işbölümü yapmak ihtiyacını duymuşlardır. Üretim alanlarında uzmanlaşma, insanların üretmedikleri malları değişim yolu ile elde etmeleri gereğini doğurmuştur.

İki kişi arasındaki değişim, iki tarafın da yarar beklentisi ile gerçekleşir. İki taraf da, ayrı ayrı, elde ettiğine daha fazla değer biçtiği için kendini kazançlı sayar. Aristoteles'ten Marx'a kadar birçok düşünür mübadelenin değer eşitliğine dayandığını düşündüler. Avusturyalılar ise mübadelenin temelinde farklı kişisel değerlendirmelerin yattığını gösterdiler.⁴¹

Dünya üzerinde doğal kaynakların coğrafi dağılımı büyük farklılıklar gösterir. Aynı şekilde, insanların başarılı olduğu üretim alanları yerleşim bölgelerine göre farklıdır. Bu çeşitlilikten yararlanabilmek uzmanlaşmayı gerektirir. Uzmanlaşma sayesinde, herkes kendine has kabiliyetlerini geliştirebilir; her bölge kendine has kaynakların kullanımına yönelebilir. Eğer her birey kendi ihtiyacını kendi üretmek zorunda kalsa, birçok insan en temel ihtiyaçlarından mahrum olur, ancak pek azı kendisini idare edecek üretimi kendi kaynakları ile gerçekleştirebilirdi. Bundan dolayı uzmanlaşma ve mübadele, insanlık tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır. Bu gelişme bize, günümüzün global ekonomilerinin bakış açısıyla, çok doğal görünse de, en basit değiş-tokuş *barter* şeklinde başlayan mübadele, uzun bir tarihi sürecin ürünüdür.

Az gelişmiş toplumlarda mübadele –doğrudan- mal veya hizmetlerin ihtiyaç duyulan mal veya hizmetlerle değiştirilmesi şeklinde olmuştur. Fakat barter şeklinde doğrudan mübadele, birçok malın kolayca bölünebilir olmaması ve bireyler açısından ihtiyaçların aynı anda oluşmaması sebebiyle kaçınılmaz olarak sorunlar doğurmuştur.

⁴¹ İki tarafta, ayrı ayrı, elde ettiğine daha fazla değer biçtiği için kendini kazançlı sayar. Mübadele edilen mal veya hizmet konusunda *double coincidence of wants*, yani “istekler konusunda çifte tesadüf” durumunun gerçekleşmesi gerekir. Mübadeleye giren kişilerden birinin daha değerli gördüğü malı diğeri daha az değerli bulur. Diğeri daha değerli gelen mal ise baştaki kişiye daha az değerli görünür. Bundan dolayı mübadele “eşitlik” ifade etmez, aksine farklılıktan kaynaklanır. Mübadele öncesinde, mübadele sonunda her iki tarafta kazançlı çıkacağını düşünür.

Ancak, dolaylı mübadele, yani para veya başka bir mübadele aracı yardımı ile gerçekleşen değiş-tokuş sonucunda bu problemlerin önüne geçmek mümkün olmuş, gelişmiş toplum yapıları oluşabilmiş, uygarlık ilerlemiştir.

Daha kolay bölünme özelliği olan, kolay taşınan, bozulmayan, herkes tarafından tercih edilen, yani kolay pazarlanabilen mallar “mübadele aracı”*(medium of exchange)* olarak kullanılmıştır.

Bazı malların diğerlerine göre çok daha kolay pazarlanabilir olması, bunların elenerek en iyilerinin seçilmesine yol açmıştır. Her toplum en kolay pazarlanabilirlik özelliğine göre bir iki malı, mübadele aracı olarak tercih etmiştir. Bu mübadele amaçlı tercih, bu malları daha da kolay pazarlanabilir hale getirir. Yaygın şekilde kullanılmaya başlanan bir iki mal bütün mübadeleler için tercih edilir ve sonunda para biçimini alır.

Toplumlar tarihinde, değişik bölgelerde, çay, tütün, tuz, şeker, tahıl, küçükbaş hayvan, boncuk, midye kabukları, çeşitli madeni eşyalar ve benzeri malların mübadele aracı olarak kullanıldığı görülür.

Yüzyıllar boyunca devam eden bu birikimci*(cumulative)* eleme süreci sonunda, altın ve gümüş piyasa şartlarında öne çıkmış ve diğer mübadele araçlarına tercih edilmiştir.⁴²

Avusturya Teorisi paranın oluşumunu, tarih içinde piyasaların eleme ve tercih sürecine bağlar. Yüzyıllar süren eleme sonunda altın ve gümüş öne çıkmış, rakip malları piyasadan uzaklaştırmıştır.

Avusturyalılara göre önce barter ekonomisinde özellikle yararlı bir malın ortaya çıkması ve daha sonra bu mala -mübadele aracı olarak kullanılmak amacıyla- talep oluşması gerekir.

⁴² Murray N. Rothbard: **What has Government Done to Our Money? and The Case for a 100 Percent Gold Dolar.** Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 2005, s.18–19

Avusturyalılara göre devlet veya benzer hiçbir otorite para yaratamaz. Para, serbest piyasanın ürünü olarak ortaya çıkar, yani para bir maldır. “Kâğıt parçaları” para ilan edilemez. Para talebine çok yakın geçmişin para-fiyatları bilgisi yüklüdür. Doğrudan kullanılan tüketim malları ve sermaye mallarından farklı olarak para talebi için önceden var olan (*e-existing*) bir fiyat gereklidir. Buna ulaşmanın tek yolu, önce doğal yararlılığından dolayı talep edilen *barter* malı ile başlayıp, buna değişim aracı olma özelliğini eklemek şeklindedir. Altın veya gümüşü örnek alırsak, önce süs eşyası olarak talep edilirler, daha sonra değişim aracı olma özelliğinden dolayı ek bir talep oluşur.⁴³

Para, özünde bir maldır ve diğer mallardan ayrılan tek özelliği, değiş-tokuş aracı olarak talep edilmesidir. Rothbard, **What has Government Done to our Money?** başlıklı Mises-Rothbard çizgisindeki Avusturya İktisatçıları arasında standart kabul edilen eserinde, bu noktanın altını çizer:

“Bu tartışmamızdan çok önemli bir gerçek ortaya çıkar: Para bir maldır. Bu basit dersi öğrenmek dünyanın en önemli görevlerinden biridir. Çoğu zaman insanlar paranın bundan fazla veya eksik bir şey olduğunu söylediler. Tüm mallar gibi –diğer mallar cinsinden– (paranın) “fiyatı”; toplam arzının veya stokunun, (para) almak veya tutmak isteyen insanların toplam talebi ile ilişkilendirilmesi yoluyla belirleir.”⁴⁴

3.2.4. İktisadi Hesaplama Sorununun Çözümü

İnsanlar mallarını satarak para satın alırlar ve başka mal ve hizmetleri almak için paralarını satarlar. Para sayesinde insan toplulukları iş bölümünü son derece ileriye götürdüler. Ekonomik gelişme büyük uygarlıklara zemin hazırladı. Para, malların zor bölünmesi ve “ihtiyaçların aynı ana rastlamaması” gibi “barter” mübadelelerinin sorunlarını çözmüştü. Para sayesinde karmaşık üretim biçimleri örgütlendi; toprak, emek ve sermaye malları, ihtiyaca göre, değişik üretim evrelerinde rol aldı ve

⁴³ Carl Menger: **Principles of Economics** . s.257–271

Ludwig von Mises: **The Theory of Money and Credit** . Indianapolis: Liberty Fund, 1981, s.97–123

⁴⁴ Rothbard: **What has Government Done to Our Money?** s.20

üretimdeki payları oranında para ile karşılandılar. Mübadele oranları para cinsinden ifade edilebildiği için, malların piyasa değerleri para cinsinden karşılaştırılabilir duruma geldi. Piyasada para cinsinden ifade edilen mübadele oranlarına “fiyat” dendi. Para, diğer malların ifadesi için ortak payda*ler*(ominator) olarak kullanıldı⁴⁵. Mises’in mübadeleyi kolaylaştırıcı bir mal olarak piyasaya soktuğu para, diğer tüm fiyatlar için ortak bir birim oluşturmuş oldu.

Karmaşık ekonomik yapıya sahip uygar toplumların oluşması ancak fiyatların para cinsinden ifadesi ile mümkün olmuştur. Fiyatlar yardımı ile girişimcilerin kâr-zarar hesaplamaları yapılabildi. Bu hesaplar, ekonomik sistemde yer alan girişimcileri, işçileri ve toprak sahiplerini piyasadaki gelir arayışları sırasında yönlendirir. Hesaplama sayesinde kaynaklar en üretken kullanım alanlarına dağılır. Bu kullanım, tüketici taleplerini en çok tatmin eden dağılım biçimidir. Para, fiyatları veya değerleri ölçmez. Yine belirtelim bunları ifade için kullanılan ortak bir payda*lar*(ominator). Fiyatlar para ile ifade edilir, fakat para ile ölçülemez.

3.2.5. Para Otoritesi- Para İlişkisi

Avusturyalılara göre altın (veya gümüş) mübadele aracı olarak kullanılan mallar arasında en geçerli olanıdır. Para birimi olarak kullanılan altın (veya gümüş) ağırlık ölçüsü birimleri ile mübadeleye girer. X gram altın veya gümüş, Y malı karşılığında ödenir, yani mübadele edilir. Sistemler bölümünde tekrar göreceğimiz gibi, Avusturya Okulu İktisatçıları mal-para olmayan her parayı mahsurlu görürler. Altın veya gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşan parayı tercih ederler. Böyle bir paranın “yasal koruyucu” (*legal tender*) şeklinde devlet desteğine ihtiyacı yoktur.

Paranın sisteme girişini ele aldıktan sonra, “optimal para miktarı” konusuna Avusturya Okulu bakış açısıyla eğilmek istiyoruz.

⁴⁵ Para yardımı ile piyasalarda sermaye mallarının fiyatlarının belirlenmesi ve üretim planlarının karşılaştırılmasının yapılabilmesi çok önemlidir. Bu konuya “Sosyalizm” kısmında döneceğiz.

Avusturyalılara göre bir ülkedeki para arzı, para olarak kullanılan malın (örneğin altının) toplam ağırlığına eşittir. Toplam altın stoklarındaki değişiklikler diğer malların değişiklikleri ile aynı nedenlerden kaynaklanır. Artış, madenlerden fazla altın çıkarılmasından kaynaklanır. Azalma ise, az da olsa, eskime, kaybolma gibi nedenlere dayanır.

Para olarak kullanılan altın diğer mallar gibi tüketilmez. Paranın fiyatı, yani alış gücü, daha önce de söylediğimiz gibi arz ve talep tarafından belirlenir.

David Hume'un örneğinden hareketle bir gecede ekonominin her noktasında paranın ikiye katlandığını düşünelim. Sonuçta bir an için kendimizi zenginleşmiş saysak da gerçekte yalnızca paranın sulanması ile karşılaşırız. Diğer mallarda olduğu gibi paranın da arzı artınca fiyatı düşer. Fakat diğer mallarda olduğu gibi sosyal kazanç oluşmaz. Para miktarındaki artış toplumu zenginleştirmez. Tüketim ve sermaye mallarındaki artışlar ise, yaşam düzeyini artırır, toplam varlık artar. Bu mallar "gerçek" faydaya sahiptir. Buna karşılık paranın faydası mübadele değerinde veya alış gücündedir. Para miktarındaki artış, alış gücünü azaltır; düşüş ise alış gücünü artırır. Avusturyalılar buradan paranın her miktarının uygun olacağı sonucunu çıkarırlar. Piyasalar gereken uyumu gösterip alış gücünü ayarlayacaktır. Herhangi bir otoritenin para arzını ayarlaması gerekmez.

Hatta Murray N. Rothbard'ın satırlarından anlaşılabilceği gibi devletin paraya müdahalesini son derecede sakıncalı görürler:

"Geleneksel olarak, en azından, paranın özgür olamayacağına, kontrol edilmesinin, ayarlanmasının, amaca göre kullanılmasının (*manipulate*) ve devlet tarafından yaratılmasının gerekliliğine inanç yaygındır... paranın, ilkel barter döneminin ilerisine geçmiş her piyasa ekonomisi için sistemin sinir merkezi olduğunu unutmamamız gerekir... Devlet tüm hesap ünitelerini sorgusuz şekilde kontrol ederse tüm iktisadi sisteme ve toplumun tamamına egemen olur. Vergilerin uyandıracığı gazabı üzerine çekmeden sessiz ve etkili bir şekilde kendisinin ve kayırdığı grupların servetini artırma imkânına kavuşur."⁴⁶

⁴⁶ Murray N. Rothbard: *The Case For A 100 Percent Gold Dolar* . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, s.21

Amerikan Ticaret Odası'nın "The American Competitive Enterprise Economy" adlı broşürünün ilk satırlarında "Para, Devlet ne derse odur", "Money is what Government says it is" denmektedir.⁴⁷

3.2.6. Nakit Tercihi: Paranın Doğrudan Faydası

Nakit para tutma konusuna gelince yine Avusturya İktisat Okulu'nun farklı görüşleri ile karşılaşırız. Avusturyalılara göre para tutmanın doğrudan faydası vardır. Teorik açıdan paranın faydası, ne tüketim malları ne de üretim malları ile kıyaslanabilir. Para, *paradigmatic* bir "*present good*" olarak görülebilir.⁴⁸ (Yani her an değiştirilebilir mal olma özelliği taşır.) Para, derhal pazarlanabilir olma özelliğinden dolayı, mübadele aracı olarak, mal ve hizmetlerin alımını kolaylaştırır. Karşılığında en geniş mal ve hizmet yelpazesine ulaşılır ve en fazla çeşit ihtiyacı karşılamak mümkün olur. Bu imkân potansiyeline hemen erişebilme hissi, para tutmanın her an verdiği bir tatmindir. Eğer insanlar mükemmel ileri görüş (*perfect foresight*) sahibi olsalardı, şartların değişmediği bir dünyada, ihtiyaçlarını önceden bilerek, bunları doğrudan mübadele yolu ile giderebilirlerdi; para tutmaya ihtiyaç duyulmazdı.

Ludwig von Mises konuyu şu sözlerle ifade eder:

"Değişmeyen, gelecek konusunda belirsizlik olmayan bir sistemde, kimsenin nakit para tutması gerekmez. Her birey, gelecekteki herhangi bir tarihte, ne kadar paraya ihtiyacı olacağını kesin olarak bilir. Bu yüzden kaynaklarını, tam ihtiyaç duyacağı tarihlerde tahsis edecek şekilde, saklama olanağına sahiptir."⁴⁹

⁴⁷ Economic Research Department, Chamber of Commerce of the United States, *The Mystery of Money* (Washington, D.C. Chamber of Commerce, 1953), s.1.

Rothbard: *The Case For A 100 Percent Gold Dollar* . s.20 içinde

⁴⁸ Hans Hermann Hoppe: *The Economics and Ethics of Private Property* , *Studies in Political Economy and Philosophy*. Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2006. s.246–249

⁴⁹ Mises: *Human Action* . s.249

Toplam para talebi, yukarıda anlattığımız güvence güdüsüyle nakit para tutmayı da içinde barındırır. Avusturyalılara göre para tutma Keynes'te olduğu gibi faydası olmayan irrasyonel ve ekonomiye zararlı bir davranış değildir.

3.2.7. Zaman Boyutu

Ludwig von Mises, analizlerinde zaman boyutunu ihmal etmez. Kısa dönem-uzun dönem ayrımı yapmaz; bunun yerine süreç analizi (*process analysis*) yani adım adım, zamanın akışını göz önünde bulunduran bir analiz yöntemi kullanarak şu sonuca varır: Neden ve sonuç arasında zaman geçmesi *time lag* olgusu, birçok “zaman farkına” ve birçok “bağlantılı sonuca” yol açar. *Time lag* etkisi konusunda düşünmek, paranın alış gücündeki değişimlerin sosyal sonuçlarına götürür.

3.2.8. Paranın “Nötr” Tarafsız Kabul Edilmesi Sorunu

Mises'e göre, Menger ve Böhm-Bawerk parayı tarafsız kabul etme yanlısına düşmüşlerdir. Doğrudan mübadele teorisi ile piyasaların yeterli ölçüde açıklanabileceğini düşünmüşlerdir. Böhm-Bawerk seminerinde bu konu tartışıldığı zaman, Bawerk, kendi yaklaşımının eksikliğini kabul etmez. Bawerk, Mises'in analizini reddetmemekle birlikte, konuyu Avusturya anlayışına ters olarak, “gerçek hayatta yaşanan”, mekanik bir “sürtünme” sorunu olarak geçiştirmeye çalışır. Mises, hocasının bu tepkisi karşısında yılmaz ve doğru olduğuna emin olduğu yönde çalışmalarını sürdürür.

Klasiklerin ve özellikle David Ricardo'nun saptadığı gibi, para miktarındaki artışların hiç bir sosyal faydası yoktur. Ancak toprak, işgücü ve sermaye gibi üretim faktörlerindeki artışlar, üretimi, dolayısıyla toplumun yaşam düzeyini yükseltebilir. Bu konuya ilişkin açıklamalar 3.3.3.2. Enflasyon başlığı altında ele alınmıştır.

⁵⁰ Mises: *Erinnerungen* . s.37

3.2.9. Avusturya Döngüsü (*Austrian Cycle*) ve Mises'in Regresyon Teoremi

Para konusunu tamamlamadan önce, Mises'in önemli katkısı "Regresyon Teoremi"ni de ele almamız gerekir. Mises, Regresyon teoremi yardımı ile Avusturya para teorisini ünlü kısır döngüden çıkarır. Para, diğer mallar gibi, tüketilmek için değil, başka mal ve hizmetleri satın alabilmek için talep edilir. Piyasada alış gücü ve fiyatı olmayan bir para talep edilemez. Bu durumda paranın piyasaya girişi nasıl açıklanabilir?

Mises, bu soruyu cevaplandırırken, önce Menger'in paranın kökenini değiş-tokuşa bağlayan yaklaşımından hareket eder ve paranın yalnız tarihi bir süreç içinde, elenerek oluşabileceğini gösterir.

"Avusturya Döngüsü"⁵¹ problemini şöyle gösterebiliriz: Paranın G_n günündeki değeri (alış gücü) Para Arzı A_n ve Para Talebi T_n tarafından belirlenir. Para talebi T_n paranın G_{n-1} günündeki alış gücüne bağlıdır, bu da G_{n-1} günündeki para arzına A_n bağlıdır. Bu şekilde zaman boyutunda uzun bir regresyon geriye doğru uzanır. Mises, sonsuzda cevapsız kalan bu probleme başlangıç noktası koyarak çözüm getirir:

Paranın para olarak değil, barter ekonomisinde, doğrudan faydası olan bir mal olarak talep edildiği zaman noktası, sistemin başlangıcıdır, yani günün G Ertesi gün, G_1 'de aynı mal, (deniz kabukları, boncuk, madeni eşyalar, altın... gibi) mübadele aracı, yani para olarak talep edilir. G_n günündeki talep normal bir tüketim malının faydasından kaynaklanır; zaman boyutu kaybolur.⁵² Barter ekonomisinden geçiş yaşandığı başlangıç gününe ulaşılır. Böylece Mises paranın fiyatını ve alış gücünü teorik olarak açıklamış olur.⁵³

⁵¹ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.17

⁵² Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.18–19

⁵³ Rothbard **The Case For A 100 Percent Gold Dollar** adlı eserinde, sayfa 31'de Mises'in Regresyon Teoreminin önemini vurgular: "Piyasada her malın kendi çapında faydası vardır, buna karşılık para... yalnızca diğer mal ve hizmetler karşılığında mübadele için yararlıdır. Bundan dolayı... para talebi ve kullanımı önceden var olan bir alım gücünün varlığına bağlıdır. Paranın var olduğu her

Devletin aldığı karar ile veya sosyal kontrat yolu ile kural koyularak para oluşturulamaz. Para piyasada doğar. İnsanlar arası iş bölümünün doğal bir ürünüdür.

Carl Menger, çalışmalarında, daha önce değindiğimiz gibi, paranın kökenini bu yönde görmüştür. Mises ise bununla kalmayıp, Regresyon Teoremi ile paranın piyasada oluşması değil, oluşma zorunluluğunu göstermiştir.

3.2.10. Kaydi Para (*Fiduciary Media*)

Para, devlet garantisi altında bir kâğıt parçası olamaz; mutlaka faydalı bir mal temeline dayanması gerekir. Bu görüşlerine dayanarak Mises, altın-paraya dönmek gerektiğini savunur. Piyasada oluşan, kıymetli bir metanın ağırlık ünitesine bağlı para, devlet müdahalelerinden korunmuş olur. Hükümetlerin merkez bankaları yolu ile para miktarını arttırması ve gelir dağılımını değiştirmesi olanağı ortadan kalkar. Para, bir politika aracı olmaktan çıkar, herhangi bir başka mal gibi piyasa şartlarına tabî olur.

Mises'e göre tarihi çerçevede merkez bankalarının kuruluş nedeni, diğer bankaları piyasa baskısından kurtarmaktır. Özel bankalar, merkez bankasından yardım göreceklarine güvenerek kaydi para yaratırlar.⁵⁵

Avusturyalılar her türlü karşılığı olmayan mülkiyet kâğıtlarını kaydi para aracı (*fiduciary media*) diye adlandırır ve piyasa ekonomilerinde görülen sorunların çoğunu buna bağlar.⁵⁶ İleride piyasa müdahalelerinde bu konuyu tekrar ele alacağız.

“gün”, bu geçerli olduğu için mantıki regresyonu geriye götürerek para malının para öncesi barter dünyasındaki “günlerde” kullanım yararı olduğunu görürüz.”

⁵⁴ Avusturyalılar altın standardını (*Gold Standard*) savunurlar.

⁵⁵ Machlup bunu “Transfer Kredisi” (*Transfer Credit*) ve “Yaratılmış Kredi” (*Created Credit*) şeklindeki ayırım ile ifade eder.

Mises: **Erinnerungen** . s.38

⁵⁶ Mises, Ricardocu *Currency School*’un “*Fractional Reserve*” kredisini enflasyon bulup kaldırma isteklerini haklı bulur.

Mises **Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel** kitabını tamamladıktan sonra 1913'te Viyana Üniversitesi'nde profesörlüğe atanır. Prestijli fakat parasız *Privatdozent* kadrosundadır. Kitap ancak 1934'de İngilizceye tercüme edilir. John Maynard Keynes⁵⁷'in kitap hakkında -I. Dünya Savaşı çıktıktan sonra gönderilen **Economic Journal** 'ın ilk sayısına- yazdığı eleştirie(iew) çok ilginçtir. Keynes kitabı nezaket icabı biraz övdükten sonra “Bu kadar zeki, meraklı ve geniş çapta okumuş bir yazarın, konusunun temellerini açık olarak anlamaya bu derecede az yardımcı olması, kitabı düş kırıklığı hissi ile kapattırıyor”, diyerek eleştirir. On altı yıl sonra Keynes Almanca bilmediğini itiraf eder: “Almanca, ancak bildiğim bir konuyu açık olarak anlayabilirim!- lisanın zorlukları yeni fikirleri benden perdelemek eğilimindedir.”

Ludwig von Mises, yaşamın bu cilvesini hatıralarında anlatır.

3.3. Sistemler ve Piyasa Müdahaleleri

Sosyal Kooperasyon (İşbölümü) Sistemleri: Piyasa Ekonomisi, Sosyalizm, Müdahalecilik

Ludwig von Mises'in 1912'de yayınlanan **Geldtheorie** adlı para teorisi kitabında farklı sosyal kooperasyon sistemlerinin teorik çekirdeklerini görmek mümkündür. Mises, ekonominin örgütlenme türüne göre piyasaların işleyişindeki farklılıkları ve bunun toplumsal etkilerini sistemler teorisi çerçevesinde ele alır.

Bu çalışmanın ilk ürünü 1922'de basılan **Gemeinwirtschaft** (Sosyalizm) adlı eseridir. Sosyalizm, Mises'in büyük yankılar uyandıran kitabıdır. Genç yaşlarında Hayek, Röpke, Ohlin, Robbins gibi ünlü iktisatçıların fikirlerini etkilemiş⁵⁸ tir.

⁵⁷ Mises: **Erinnerungen** . s.39

⁵⁸ “Kitabı okumuş gençler olarak, hiç birimize dünya bir daha aynı görünmeyecekti. Eğer Röpke burada ise veya Robbins veya Ohlin (yalnızca kendi yaşitlarımı anıyorum), onlar da aynı hikâyeyi anlatacaktır. Hepsini birden alamamıştık. Çünkü çok güçlü bir ilaç, çok acı bir haptı... Fikirlerinin (*arguments*) mantığından kaçmak mümkün değildi. Kolay değildi. Profesör Mises'in öğretileri, inanmak üzere yetiştirildiğimiz her şeye karşı cephe aldığı izlenimini veriyordu. Moda olan tüm

Mises, 1927'de yayınlanan **Liberalismus** (Liberalizm) adlı eserinde liberalizm idealini sistematik şekilde anlatır. Liberalizmin sosyo-politik avantajlarını ve bazı orijinal görüşlerini ortaya koyar.

Mises, sistemler analizini, 1929'da çıkan ve makalelerden oluşan, iktisadi sisteme devlet müdahalelerinin doğurduğu sonuçları ele alan **Interventionismus** (Müdahalecilik) adlı yapıtı ile tamamlar. 1940/1949'da *damagnum opus* **Nationalökonomie/Human Action** 'da iktisadi sistemler konusundaki teorik çalışmalarını bağlantılı olarak genel teorinin içinde ele alır.

3.3.1. Piyasa Ekonomisi ve Rekabet

Kapitalizm veya piyasa ekonomisinin temel özelliği, üretim faktörlerinin özel kesimin elinde bulunmasıdır. Maddi üretim faktörleri toplumu oluşturan bireylere, kapitalistlere ve toprak sahiplerine aittir. Üretim, fabrikalarda ve tarım işletmelerinde, mal sahipleri veya sahiplerinden kiralayan girişimciler ve çiftçiler tarafından gerçekleştirilir. Serbest teşebbüs, piyasa ekonomisine has bir özelliktir. Her işletmenin ve dolayısıyla her işletmecinin amacı kâr etmektir. İşletmeci piyasa şartları *homo economicus* gibi davranmak zorundadır. Tüketicilerin tercihleri, üreticilere yön verir.

Mises, bu konuyu şöyle ifade eder:

“İktisadi olayların yönetiminde kapitalistler, girişimciler ve çiftçilerden vazgeçilemez. Geminin dümeninde dururlar ve gemiyi yönlendirirler. Fakat geminin yönünü belirlemede özgür değildirler. Otoriteleri yoktur; yalnız dümende dururlar ve kaptanın sözüne kayıtsız şartsız uymak zorundadırlar. Geminin kaptanı tüketicidir.”

entelektüel fikirlerin sosyalizme yöneldiği, entelektüeller arasındaki “iyi adamların” hepsinin sosyalist olduğu bir dönemdi.

Hayek: **The Fortunes Of Liberalism** . s.133

⁵⁹ Ludwig von Mises **Bureaucracy** . Grove City, PA Libertarian Press, 1983 s.20

Ekonomilerde neyin üretileceği konusundaki kararlar, girişimciler tarafından verilmez. Üretim, tüketicinin ihtiyaçlarını tatmin amacı ile olur; dolayısıyla üretim kararları tüketiciler tarafından alınır (yönlendirilir). Tüketiciler, piyasada kendilerine sunulan malları beğenmez ve satın almazlarsa, bu malları üreten işletme başarısız olur ve sahibi maddi zarara uğrar. Eğer tüketiciyi tatmin etmenin acele olarak çaresini bulamazsa iflas eder ve piyasadan çekilmek zorunda kalır, dümen elinden alınır. Mises'e göre, piyasa ekonomilerinde, kapitalist sistemde, gerçek patronlar tüketicilerdir. Üretilen malları satın alarak veya almayarak kimin sermaye sahibi olacağına, kimin fabrikaları yöneteceğine tüketiciler karar verir. Neyin hangi kalite ve hangi miktarda üretilmesi gerektiği, malları alanların tercihlerine bağlıdır. Bu tercihler girişimciler açısından kâr veya zarar ile sonuçlanır.

İnsanların zevkleri, merakları, değerlendirmeleri çok değişkendir. Alışkanlıkları bazen önemli rol oynar, bazen en yerleşmiş alışkanlıklarından dahi vazgeçerler. Daha çok beğendikleri bir mal daha ucuza karşılıklarına çıktığı an, eskiden aldıklarından vazgeçerler. Sermayenin ziyan olması, çalışanların işsiz kalması, tüketicileri ilgilendirmez.

Herhangi bir malın piyasa fiyatının, kendi üretimi için gerekli üretim faktör fiyatları toplamının üzerinde olması gerekir. Ancak bu durumda girişimci için kârlı bir üretim gerçekleşmiş olur. Mises kapitalist sistemi "üretim demokrasisi" şeklinde yorumlar. Tüketici tercihlerini doğru tahmin etmek ve ucuz maliyetli üretmek, kâr ile ödüllendirilir. Tüketici isteklerini yanlış tahmin ve yüksek maliyet, piyasa şartlarında zarar ile sonuçlanır.

Kapitalist sistemin en önemli özelliği, iktisadi hesaplamanın mümkün olmasıdır. Üretim kararları büyük sayıda değişik faktör arasından en etkin birleşimlerin seçilmesi şeklinde alınır. Üretim faktörleri, tiplerine göre farklı coğrafi dağılım gösterir. Nitelikli ve niteliksiz işgücü, her yerde ve her zaman bulunamaz. Doğal kaynakların, işgücünün ve makineler, ekipmanlar gibi sermaye mallarının amaca en uygun birleşimde kullanılması teknoloji yardımı ile olur. Bütün bu faktörlerin kendilerine has maliyetleri olduğu gibi teknolojinin de niteliği ve maliyeti vardır. Kalitede en yüksek, maliyette en düşük birleşimleri bulmak girişimcilerin başarısı için şarttır.

Üretim planlarının seçiminde maliyet hesapları yapıp bunların karşılaştırılması gerekir. Bu hesaplamalara giren değişik faktörleri aynı hesap işleminde birleştirmek ancak piyasa fiyatları yardımı ile mümkündür. Piyasa fiyatları önceki bölümde göstermiş olduğumuz gibi, sabit bir değer ölçüsü değildir.

Piyasa fiyatları belli bir zaman ve zeminde, belli bir tarihte oluşmuş mübadele oranlarını gösterir. Bu fiyatlar fiziki bir özellik değil, reel zamanda gerçekleşmiş bir olaydır. (A malının B malına veya para-malına karşılık mübadele oranını yansıtır.)

Girişimciler veya firmalar adına karar alanlar, geleceğin piyasalarına yansiyacak tüketici tercihlerini, yani piyasa fiyatlarını, geçmişte piyasalarda gerçekleşmiş olan fiyatlara bakarak tahmin ederler⁶⁰. Geçmiş ancak bilgilenmek açısından kullanılır. İnsan davranışları daima geleceğe yöneliktir; planlar gelecek için yapılır. Input-Output karşılaştırması üretimin beklenen başarısı konusunda fikir verir. Üretim planlarının karşılaştırılabilmesi için, para birimi cinsinden ifade edilen, piyasa fiyatları (reel fiyatlar) gereklidir. Para ortak payda (*common denominator*) olarak hesaplama imkânı verir. Piyasa fiyatları, iktisadi planlamanın rehberidir.

Mises'e göre, üretim faktörlerinde özel mülkiyetin olmadığı, buna bağlı olarak üretim faktörleri için piyasa fiyatlarının oluşmadığı bir ekonomide iktisadi hesaplama asla mümkün değildir⁶¹.

İktisadi hesaplama aynı ekonomik sistemde yaşayan tüm insanların, tüm tüketim mallarını değerlendirmelerine dayanır. Tüketicilerin tercihleri bazen hatalı yönde olabilir. Mal ve hizmetlerin nitelikleri konusunda daha iyi bilgilenmiş olsalar, daha uygun seçimlerde bulunacakları düşünülebilir.

⁶⁰ Avusturya teorisinde girişimci, gelecek hakkındaki tahminleri ile bir çeşit "falcılık" görevini üstlenir. Günümüzün iktisat çevrelerinde bu tahminleri "profesyoneller" yapar. Fakat aradaki önemli fark, girişimcinin hatalı kararlarının cezasını doğrudan doğruya çekmesidir. Maddi zararlara katlanırlar. Avusturyalılara göre, girişimcinin bu "riski" değerlendirmesi ve şahsen taşıma mecburiyeti üretime en büyük katkısıdır.

⁶¹ Bu konu "Sosyalizm" kısmında tekrar ele alınacaktır.

Mises bu konuyu şöyle aydınlatır:

“Piyasa fiyatlarının kesin ve kalıcı (*absolute and perennial*) değerleri yansıttığını iddia etmiyoruz. Hata yapan insanın sübjektif tercihlerinden bağımsız (mutlak) objektif değerler diye bir şey yoktur. Değer yargıları insanların (her zaman rasyonel olarak açıklayamayacakları) kararları sonunda ortaya çıkar. Karar sahiplerinin tüm eksikliklerini ve zafiyetlerini yansıtırlar. Fakat piyasa fiyatlarının tüm tüketicilerin tercihleri tarafından belirlenmesinin alternatif fiyatların küçük bir grup insanın değer yargıları tarafından belirlenmesidir. Bunlar “otorite” diye adlandırılabilir da, çoğunluktan daha az hataya eğilimli değildirler. Tüketim mallarının değerleri nasıl belirlensin –bu bir diktatörün sabitlemesi ile veya tüm tüketicilerin, tüm insanların tercihleri ile (olabilir)– değerler her zaman göreceli sübjektif ve insani, fakat hiçbir zaman kesin, objektif ve tanrısal değildir.”

Üretim faktörlerinde özel mülkiyetin olduğu iktisadi sistemlerde üretim faktör fiyatları üretimine katkıda buldukları tüketim mallarının fiyatını doğrudan yansıtır. Tüketicilerin en acil isteklerine cevap verecek tüketim mallarının üretimi için gerekli olan üretim faktörleri birleşimi öncelik kazanır. İktisadi hesaplama yolu ile şirketler üretimi tüketici talebine göre ayarlama imkânı bulur. Üretim faktörleri için piyasaların ve piyasa fiyatlarının bulunmadığı durumda maliyet hesapları ve proje karşılaştırılması yapılamaz.

Hiçbir değişimin olmadığı hipotetik bir sistemde kâr veya zarar meydana gelmez. Tüm iktisadi şartların aynı kaldığı, yeniliklerin olmadığı durağan bir dünyada üretim faktörlerine ödenen fiyat, malın fiyatına eşit olurdu, yani kâr ortaya çıkmazdı. Bugün üretilen mallar, dün ve önceki gün üretilenlerle ve yıllarca önce üretilenlerle aynı olurdu. Ne tüketici talebinin, ne üretim araçlarına talebin değiştiği, teknolojinin hep aynı kaldığı bir dünyada fiyatlar sabit olurdu, girişimciye ihtiyaç duyulmazdı. Gerçek

⁶² Buradaki “göreceli” (rölatif) ordinal anlamındadır, ancak sıralama yapılabilir.

⁶³ Mises: **Bureaucracy** . s.26–27

dünyada ise insan nüfusu, insanların zevkleri, arzuları, üretim faktörleri arzı, teknolojik yöntemler, devamlı değişen dinamik bir akış göstermektedir.

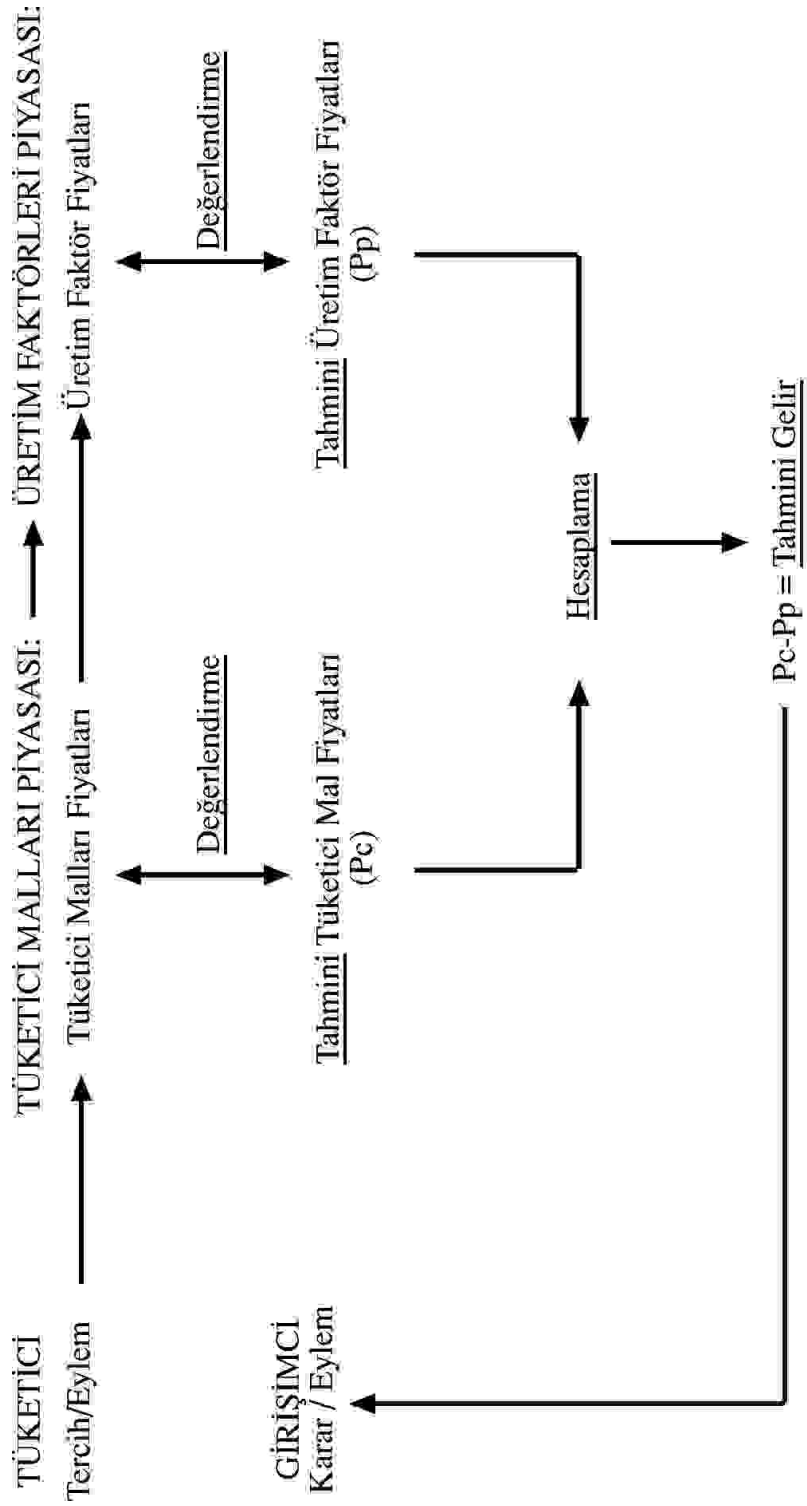
Girişimcinin rolü dinamik, değişken piyasa sisteminde ortaya çıkar. Girişimci piyasada kazanç sağlama amacıyla daima üretim fırsatları kollar. Bir malın üretimi için gerekli üretim araçları maliyeti, piyasada bu malın elde etmesi beklenen fiyatların altında olursa, bu fırsatı keşfeden girişimci hemen piyasaya girip bu malın üretimine başlar. Eğer yaptığı tahminler doğru ise kâr eder. Malın üretimi ile birlikte arzı artmaya başlar. Arz arttıkça fiyat düşer. Diğer taraftan malın üretimi için gerekli üretim faktör fiyatları, talebin artmasından dolayı artar, yani üretim maliyeti artmaya başlar. Bu mal konusundaki kârlar kaybolmaya başlar. Kârların devamlılığı, yalnızca piyasa şartlarındaki devamlı değişmeler ve teknolojiadaki değişikliklerle mümkündür. Kâr arayışı içindeki girişimcilerin yeni imkânlara karşı uyanık olmaları ve üretimi değişen tüketici ihtiyaçlarına göre ayarlamaları gerekir. Girişimciler piyasada tüketicilere en iyi şekilde hizmet etmeye çalışırken kendi aralarında -kıt kaynak olan- maddi üretim faktörleri ve işgücü için rekabet ederler. Bu rekabet, tüketim malları fiyatları şeklinde üreticilere yansımış olan tüketici tercihlerini tüketim mallarının piyasa fiyatları ve rekabet eden girişimciler üzerinden üretim faktörleri fiyatlarına yansıtır. Bu rekabet, faktör piyasalarında üretim faktörleri fiyatlarını oluşturur. Maliyet hesabı yapmayan veya hesapları dikkate almayan girişimci kısa sürede iflas eder ve piyasadan çekilmek zorunda kalır.⁶⁶

⁶⁴ Bkz. Israel M. Kirzner *Competition & Entrepreneurship* . Chicago, IL: The University of Chicago Press, (1973)

⁶⁵ Ludwig von Mises *Human Action* 'un 273–274. sayfalarında biyolojik rekabet ile sosyal rekabet arasındaki farka dikkat çeker. Biyolojik rekabet hayatta kalabilmek için olur. İnsanlar ise işbölümü çerçevesinde sosyal rekabete girdikleri vakit sosyal sistemde tercih edilen bir pozisyon için rekabet ederler. Sosyal rekabet toplumun tüm bireylerine en etkin üretim şeklinde geri döner.

⁶⁶ Mises: *Bureaucracy* . s.26–29

Tüketici Tercihlerinin Üretim Kararlarını Yönlendirmesi

A.G.J.

3.3.2. Piyasasız Sosyal Kooperasyon: Sosyalizm

Ludwig von Mises'e göre sosyalizmin özelliği toplum adına tek kişinin veya grubun eylemde bulunmasıdır. Bu otorite, insanlar tarafından seçilmiş, atanmış, bilgili, erdemli kabul edilen bir grup olabileceği gibi zorla bu konuma yerleşmiş bir kral, diktatör, başkan, Führer veya Führerler komisyonu da olabilir. Önemli olan üretim faktörlerinin kullanımının bir elde toplanmış olmasıdır.

Mises bu otoritenin özelliklerini şöyle anlatır:

“Marksistlerin yaptığı şekilde “Müdür Toplumu”nu (*Director Society*), devlet, hükümet veya otorite diye adlandırmakla, müdürü (*director*), mitolojik kolektif bir kurum veya soyut bir terim değil, insan olduğu unutulur. Müdürün veya müdürler kurulunun yüksek kabiliyetli, bilge ve iyi niyetlerle dolu olduğunu varsayabiliriz. Fakat her şeyi bilen (*omniscient*)⁶⁷ ve hata yapamaz olduklarını varsaymak aptallık olur.”

Mises praxeolojik analizin, müdürün moral ve etik yapısıyla veya değer yargıları ve buna bağlı amaç seçimleri ile ilgilenmediğinin altını çizer. Sorun otoritenin, üretim planları için gerekli “bilgiye” sahip olamayışından kaynaklanır.

⁶⁷ Mises'e göre üretim araçlarında özel mülkiyet olmayan, piyasa fiyatlarının oluşmadığı bir ortamda, üretim planlarını hazırlayan otoritenin her şeyi bilen, her şeyi gören, her şeyi *omniscient* karakterde olması gerekir, kısacası Tanrı vasfı gerekir.

Dikkat edilecek nokta, Mises'in *omniscient* sözü ile anlattığı bilgi sorununun teknolojik gelişme ne olursa olsun çözülemeyeceğidir. İnsanlar insan olduğu müddetçe tercihlerine ve buna bağlı davranışlarına (eylemlerine) yansıyan heran değişen psikolojik, fizyolojik durumlarının, bilgilerinin ve her geçen an yeni öğrendiklerinin başkaları tarafından asla bilinmeyeceğidir.

Mises'in teorik yapısında bu tercihler, bireylerin tüketim mallarına talepleri üzerinden üretim mallarına yansır. Piyasa ekonomilerinde üretim planları, faktör piyasalarında oluşan fiyatları maliyet hesaplamaları için kullanır. Bu konuda yanlış anlamalar Oscar Lange-Hayek Hesaplama Tartışması (*Calculations Debate*) sonunda Mises-Hayek kampının yenilmiş kabul edilmesine yol açmıştır. Mises-Hayek yaklaşımı Avusturyalılar'ın gerçekçi modeli çerçevesinde konuyu savunurken Oscar Lange, Walrasçı genel denge modeli ve tâtonnement metodu ile konuyu çözmeye çalışmıştır.

Bkz. Karen I. Vaughn: “The Mengerian Roots of the Austrian Revival”. Caldwell **Menger and His Legacy in Economics**. içinde s.390

⁶⁸ Mises: **Human Action** . s.696

Sosyalizm, yöneticilerin karakter yapısından çok daha önemli teknik imkânsızlıklarla karşı karşıyadır. Müdürün karşılaşacağı en büyük problem, seçtiği amaçlara ulaştıracak araçların seçimidir. Sayısız alternatif proje arasından seçimini yaparken, üretim araçları farklı projelerde kullanıldığı için birçok acil ihtiyacının, giderilemeden kalmamasını sağlaması gerekir. Daha önce açıklamaya çalıştığımız gibi, piyasa ekonomilerinde bilgi ve bilgi iletişimi sorunu faktör fiyatları ile çözülür.⁶⁹

1917 Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalizm idealist bir vizyon olmaktan çıkıp yaşanan bir gerçek haline gelmişti. Sosyalizmi eleştirenler daha çok moral ve politik sebepler öne sürüyor, büyük insan topluluklarına karşı zor kullanılmasını onaylamıyordu. İktisadi neden olarak, yaptırım cazibesi (*incentive*) olmaması eleştiriliyordu. Sosyalist sistemde, çöp toplamak, tuvalet temizlemek gibi sevilmeyen işleri kim yapacaktı?

⁶⁹ Hayek, Mises'in **Socialism** kitabının 1978 baskısının önsözünde sosyalist hesaplama konusunda önemli noktaların altını çizer:

“Mises'in fikirleri kolayca anlaşılmaz. Bazen şahsen temasta bulunmak ve tartışmak tam anlama için gereklidir. Açık ve tehlikeli şekilde yalın bir dille yazılmış olmalarına rağmen iktisadi süreçlerin anlaşılması olmasını gerektirir –ki bu anlama tüm okurları tarafından paylaşılmaz. Bunu en berrak şekilde sosyalizmde iktisadi hesaplamanın imkânsızlığı konusundaki çok önemli önerisinde görmek mümkündür. Mises'in karşıtları okunduğu zaman böyle bir hesaplamanın neden gerekli olduğunu görmedikleri kanısına varılır. İktisadi hesaplama sorununu, sosyalist fabrikaların müdürlerine kendilerine emanet edilmiş kaynakların hesabını sorabilmek için gerekli bir tedbir gibi ele alırlar, bu (müdürlerin) neyi nasıl üretecekleri sorunu ile tamamen bağlantısızdır. Herhangi bir sihirli sayı dizisi kapitalizmden arta kalmış bu adamların dürüstlüğünü kabul için yeterli görülür. Sorunun bir takım sayı dizileri ile oynamak değil, müdürlerin faaliyetlerinin, birbirine uyumlu faaliyetler içindeki rolünü kararlaştırabilmeleri için gerekli yegâne göstergelerin oluşması olduğunu asla anlamışa benzemiyorlardı.

Sonuç olarak, Mises giderek kendisini karşıtlardan ayıran (özelliklerin), bazı noktaların farklı yorumlarından çok sosyal ve ekonomik sorunlara tamamen farklı yaklaşımı olduğunun farkına vardı.

Onları ikna etmek için onlara tamamen farklı bir metodolojinin gerekliliğini kabul ettirmesi gerekiyordu”

F.A.Hayek, Mises'in görüşleri konusunda şöyle devam eder:

“İtiraf etmeliyim, günümüzün tartışmaları için hala ne kadar geçerli olduğu ve başta mübalâğlı veya tek taraflı gördüğüm birçok fikrin kayda değer şekilde doğruluğunun ispatlandığı, benim için de sürpriz oldu.”

Ludwig von Mises: **Socialism, An Economic and Sociological Analysis** . Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 1981 (1932), s.xxii-xxiii

Mises ise sosyalizm eleştirisini bambaşka bir noktadan hareketle yaptı: Sosyalizmde iktisadi hesaplama mümkün değildi.

1919'da **Nationalökonomische Gesellschaft** 'a takdim ettiği yazısında^(paper) bu tezini ilk defa ortaya koydu. Bu yazı *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*'de “Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen” adı altında yayınlandı.

Mises'in tezine göre, sosyalist sistemde planlama yapanların, rasyonel olarak, üretim maliyetlerini ve üretim araçlarının üretkenliğini veya hesaplılığını tespit etme imkânı yoktu. Modern, karmaşık bir ekonomik sistemde etkin kaynak dağılımını, faktör piyasaları olmadan sağlamak mümkün değildi. Karar merciinin bir ev yapmak istediğini düşünelim: İlerdeki kullanımı açısından, belli avantajları belli dezavantajları olan çok sayıda proje arasından seçim yapması gerekir. Farklı malzemeleri ve farklı işgücünü aynı paydada birleştirip aritmetik işlem yapması mümkün değildir. Projenin tamamlanması sırasında geçen bekleme süresinin maliyetini ve evin dayanıklılık süresinin getirilerini rakamlarla ifade edemez. Projelerin gerektirdiği harcamalar ve beklenen kazançları karşılaştırılmayacağı için mimarların ve mühendislerin önerileri teknik özellikleri sıralamaktan ibaret kalır.

Mises bu durumu **Human Action** 'da şöyle dile getirir:

“Paradoks, “planlamanın” iktisadi hesaplama olmadan yapılamamasıdır. Planlama ekonomisi diye adlandırılan aslında ekonomi değildir. Karanlıkta el yordamı sistemidir. Seçilen nihai amaçlara en iyi şekilde ulaştıracak araçların rasyonel seçimi söz konusu değildir. Bilinçli planlama diye adlandırılan, bilinçli, amaca yönelik eylemin tam anlamıyla ortadan kaldırılmasıdır.”⁷⁰

Üretim olanakları fiyatlarının, özel mülkiyetin olduğu serbest piyasalarda, rekabet yoluyla belirlenmesi gerekir. Sosyalizmin özelliği ise -insan kaynakları dışında-toprak ve sermayenin kolektif ellerde veya devlet elinde olmasıdır.

⁷⁰ Mises: **Human Action** . s.700–701

Mises, darbesini, sosyalist hesaplama sorunu ile sosyalizmin kendine has örgütlenme tarzının sonuçlarını ele alarak, gerçekleştirmişti. Mises'in makalesi - özellikle Almanca konuşan ülkelerde- birçok sosyalist iktisatçıyı cevap aramaya itmiştir. 1930'ların sonlarına doğru özellikle Oscar Lange ve Abba P. Lerner, iktisadi sistem için Neo-Klasik tam rekabet ve genel denge varsayımlarını kullanarak, matematik modeller yardımı ile problemi çözdüklerini iddia etmişlerdir. (Genel denge, yani durgunluk durumunda, para ile ifade edilen fiyatların gerekli olmayacağını Mises'te söylemiştir. Problemin varsayım ve tanımlarla matematik olarak çözülmesi, realitedeki problemi çözmez.)

Ludwig von Mises 1922'de **Die Gemeinwirtschaft** (Sosyalizm) adlı eserinde bu konuyu daha da etraflı olarak ortaya koymuştur. Sosyalizm konulu makalesi 1935'te nihayet İngilizceye tercüme edilir, bir yıl sonra da kitabın tamamı İngilizce olarak çıkar. F.A. Hayek de konu üzerindeki tartışmalara Mises'in görüşlerini savunmak üzere ağırlığını koymuştur. Mises 1949'de **Human Action** 'da tüm sistemini ortaya koyunca, sosyalist iktisadi sistem teorisi ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. 1940'larda matematiksel iktisadın Mises'i yendiği düşünülmüş olsa da komünist ülkelerin gerçekten de toplumun ihtiyaçlarını planlayamadığı, üretimin dengesiz olduğu görülmüştür. Tarih, Hayek ve Mises'i haklı çıkarmıştır.

Mises sosyalist hesaplama probleminin, para teorisi kitabı üzerinde çalışırken, dikkatini çektiğini söylemiştir.⁷¹ Değerlerin doğrudan doğruya hesaba sokulamayacak, ordinal büyüklükler olması, Mises'i bireylerin değerlendirme işlemlerinin sonucunda ortaya çıkan parasal fiyatlara götürmüştür. Rasyonel kaynak dağılımı için, mal sahiplerinin kendi değerlendirmelerine göre gerçekleştirdikleri mübadeleler sonucunda, piyasalarda ortaya çıkan parasal fiyatlar gereklidir.

Hayek'in, bu konuya toplumda bilgi birikiminin dağılık oluşu, öğrenme problemi, yeniliklerin devamlı değişikliğe yol açacağı gibi değerli eklemeleri olmuştur.

⁷¹ Mises'in eserlerinin özellikle sosyalist ülkelerde ciddiye alınmış olması dikkate değer.

⁷² Uygulamada Rusya'nın dünya piyasalarında gerçekleşen kaynak fiyatlarından yararlandığını da unutmamak gerekir. Buna rağmen kaynaklar etkin olarak kullanılamamıştır.

⁷³ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero.** s.37

Buna rağmen, Mises için konunun can alıcı noktası, özgür piyasalar ve özel mülkiyet olmadıkça, üretim kaynakları, değerler ve teknoloji veri olarak bilinse dahi, hesap yapılamayacağı, rasyonel kaynak dağılımının gerçekleşmeyeceğidir.⁷⁴

“Onlar (sosyalistler) en baştaki sorunu göremediler: Tercih etme ve kenara ayırma, yani eşit olmayan değerlendirmelerden oluşan insan eylemi, nasıl eşit değerlendirmeler haline dönüşür ve eşitliklere (equations) kullanılır? Sosyalizmin avukatları, insan davranışlarından arındırılmış bir resim çizen matematiksel iktisat eşitliklerini, piyasa ekonomisinin fiyat hesaplamaları yerine koymak gibi saçma bir tavsiyede bulundular.”⁷⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1920’ler ve 1930’ların başında genç Friedrich A. Hayek, Wilhelm Röpke ve Lionel Robbins dönemlerinin sosyalist fikirlerine sempati duyarken, **Socialism**’i (**Die Gemeinwirtschaft**) okuduktan sonra düşüncelerini değiştirip, uzun yıllar Mises’in paralelinde çalışmışlardır.

3.3.3. Müdahalecilik (*Interventionism*)

Mises’e göre müdahale ekonomisi, devletin düzeni korumak ile yetinmeyip piyasa sürecine karışması anlamına gelir.⁷⁶

Mises’e göre devlet, dışa karşı milli savunmayı, içeride ise can ve mal güvenliğini, asayişini sağlamalıdır. Devletin vatandaşları koruma amacıyla suç işleyenlere karışması, “güvenlik üretimi” işlevi dolayısıyla doğaldır. Buna karşılık, devletin piyasalarda gerçekleşen fiyatlara, ücretlere, faiz oranlarına, kârlara karışması alanının

⁷⁴ Mises “Sosyalizm mümkün değildir” derken sosyalizmin, toplumu oluşturan bireyleri tatmin edecek üretimi gerçekleştirecek mekanizmasının olmadığını ifade eder.

⁷⁵ Mises: **Notes and Recollections** . s.112

⁷⁶ “Üretim araçlarında özel mülkiyete dayalı ekonomik ve sosyal örgütlenme sisteminin toplumun çıkarlarını yeterli ölçüde göz önünde bulundurmadığı, yalnızca bir kesime hizmet ettiği, verimliliği sınırladığı konularında şikâyetçi olunursa; buna dayalı olarak çeşitli “sosyal-politika” ve “sosyal-reform” hareketlerini destekleyenlerle birlikte, iktisadi yaşamın tüm alanlarına devlet müdahalesi istenirse, temelde sosyalist program kabul edilmiş demektir.”

Mises: **Socialism, An Economic and Sociological Analysis** . s.16

dışına çıkması anlamına gelir ve Mises'in *interventionism* dediği tip müdahaleler söz konusu olur. Tüketici taleplerine uygun üretim planları yapan girişimcilerin işlerine karışılması sisteme bozucu etki yapar. Devlet tüketicilere mahsus kararlara müdahale etmiş olur.⁷⁷

Ludwig von Mises'in ilk araştırmaları, devlet müdahalelerinin daima çelişkili, ters yönlü ve verimlilikten uzak (*interproductive*) olduğunu göstermeye yönelikti. 1920'lerde yazmaya başladığı ve daha sonra 1929'da **Kritik des Interventionismus** başlığı altında topluca yayınlanan makalelerinde Mises, devlet müdahalelerinin değişik örneklerini ele alarak, hepsinin etkisiz, hatta tersine etkili olduğunu göstermiştir. Mises'e göre iktisadi kural olarak, her devlet müdahalesi, yalnız çözmek istediği problemi çözememekle kalmaz, aynı zamanda bir iki ek sorun daha yaratır, bu sorunlar da tekrar devlet müdahalesi gerektirir. Bundan dolayı Mises'e göre, müdahale ekonomisi veya "karma ekonomi" (*mixed economy*) kalıcı bir sistem değildir.⁷⁸

Müdahaleler adım adım piyasa ekonomisini sosyalist sisteme götürür. Müdahalenin doğurduğu sorunlar karşısında devlet ya geri adım atar, sorunu ortadan kaldırır veya gittikçe daha fazla müdahale etmek zorunda kalır.⁷⁹

⁷⁷ Ludwig von Mises: **Economic Policy, Thoughts for Today and Tomorrow** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2006. (1959 Arjantin derslerinden derleme.) s.39–40

⁷⁸ "İktisatçı mesleğinin gelişmesi müdahaleciliğin sonucudur. Profesyonel iktisatçı devletin iş hayatına karışabilmesi için gereken çeşitli tedbirleri geliştiren uzmandır. İktisat konusunda, günümüzde daima serbest piyasa ekonomisinin çalışmasını engellemeye yönelik yasama konusunda tavsiyede bulunan eksperdir... Oysa eskiden iktisatçılar kendilerini iktisat sorunlarını düşünmeye adanmış bilim adamlarıydı. Ders vererek ve kitap yazarak kamuoyunu doğru düşünmeye teşvik etmeye çalışmışlardır. Yararlı politikaların kamuoyu tarafından onaylanması için değişmeyen iktisat kurallarını ve yaşama etkilerini anlatma çabasındaydılar."

Ludwig von Mises: **The Place of Economics in Learning** . Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2000. s. 12–13

⁷⁹ Mises bu konudaki temel sorunsalı şöyle ortaya koyar:

"Kapitalizm ve sosyalizm arasındaki çekişme ganimetlerin bölüşümü konusunda değildir. Toplumda sosyal örgütlenmenin iki şekli kapitalizm veya sosyalizm arasında hangisinin ekonomik diye adlandırılan faaliyetlerin en önemli hedefi olan amaca (yani) mal ve hizmetlerin mümkün en iyi arzını sağlamaya yararlı olacağı tartışmasıdır. Kapitalizm bu amaca insanların piyasada satın alma veya almamalarının egemenliği altındaki özel girişim vasıtasıyla ulaşmak ister. Sosyalistler (ise) çeşitli bireylerin planlarını merkezi bir otoritenin özel planı ile ikame etmek ister. Marx'ın terimi ile 'üretim anarşisinin' yerine devletin ayrıcalıklı monopolünü koymak isterler. Kapitalist sistemi, kapitalistlerin ve girişimcilerin faaliyetlerine devlet müdahalesi yoluyla geliştirmeyi mümkün görürler. (Bu görüşü savunanlara göre) bu tip şirketlerin işleyişine devlet ayarlamaları ve kural koyma totaliter sosyalizmi önlemenin ve kapitalizmin degecek özelliklerini

Ekonomiye devlet müdahaleleri genellikle, fiyat kontrolleri, enflasyon olgusu ve kredi yaratılması şeklinde olur. Şimdi bunları örnekler ile ele alalım:

3.3.3.1. Fiyat Kontrolleri

İnsanların süt fiyatlarının yüksekliğinden yakındığını düşünelim. Devlet sütü çocukların gelişmesi için önemli bulur ve müdahaleye karar verir. Sütün o tarihteki piyasa fiyatının altında bir tavan fiyat tespit eder. Süt fiyatlarının düşmesi süt talebini arttırır, eski fiyatlardan alamayanlar da süt almaya başlar. Buna karşılık süt üreticileri içinde en yüksek maliyet ile üretenler zarar etmeye başlar. Piyasa ekonomisinde özel kesim zararlara uzun süre dayanamaz, piyasanın bu diliminden çekilmek zorunda kalır. Devlet müdahalesi, bir yandan fazla süt talep edilmesine sebep olurken, diğer taraftan piyasadaki süt miktarının eksilmesine yol açmıştır. Süt almak için kuyruklar oluşur. Devlet, vatandaşları memnun edecekken daha zor durumda bırakmıştır. Önceki durumda pahalı da olsa piyasada yeterli ölçüde süt vardır. Müdahaleden sonra ise piyasada yeterli süt kalmaz. Devlet süt üretimini teşvik için, süt maliyetini düşürmeye karar verir. İnek sahiplerinin önemli girdilerinden biri olan yem fiyatlarını sınırlamaya karar verir. Yine aynı mekanizma tekrar eder, bu sefer piyasada yem azalır. Derken süt üretiminin diğer girdileri ele alınır.

Bir türlü istenen sonuca ulaşılamamasına rağmen, sınırlamalar birbirini izler ve her sınırlama yenilerini doğurur. Malların birbiri ile bağlantılı olması dolayısıyla önce tüketim malları fiyatları, sonra bunların üretimi için gereken faktör fiyatları, çalışanların ücretleri derken ekonominin tamamı kontrol altına girer, piyasa mekanizması bozulur. Mises'e göre, bu olaylar zincirinin mantığından anlaşılabilceği gibi, piyasaya "sınırlı"

muhafaza etmenin tek yöntemidir. Bu felsefeye dayanarak çok çeşitli, müdahaleci tedbirlerin avukatlığı yapılır.”

Ludwig von Mises: *Two Essays by Ludwig von Mises . "Liberty and Property" and "Middle-of-the-Road Policy Leads to Socialism"*, Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1991, s.51–52

müdahale söz konusu olamaz. Her müdahale yeni bir müdahaleyi doğurur. Müdahaleye devam edilmesi kaçınılmaz olarak sistemi sosyalizme götürür.⁸⁰

3.3.3.2. Enflasyon

Yeni para basılması yolu ile ekonomi düzeltilmek, gelirler arttırılmak istenirse, kaçınılmaz olarak enflasyon oluşur.

Devlet, desteklemek istediği konulara para bulmak için ya vergi almak, ya borç almak, ya da gerekli parayı basmak zorundadır.

Bu taze paranın ekonomiye girmesi ile bazı kişilerin elindeki para miktarı çoğalır, diğerlerinin elindeki para ise aynı kalır. Piyasalarda eline taze para geçenler diğerleri ile rekabet eder. Piyasada daha fazla para olmasına karşılık daha fazla mal olmadığı için, aynı mal miktarı için ek talep oluşur. Fiyatlar artmaya başlar. Bu hareket “fiyatlar genel düzeyi”nin artması gibi toplu bir yükselme biçiminde olmaz.

Mises birleşik kaplar örneğini verir ve ekonomideki fiyatların asla bu örnekle anlatılmaması gerektiğinin altını çizer. Fiyatlar aynı zamanda, aynı biçimde yükselmez. Bazı malların fiyatları diğerlerine göre daha hızlı artar veya daha hızlı⁸¹ düşer.

⁸⁰ Mises şu örneği verir: “M.S. 3.yüzyılda Roma İmparatoru Diocletian döneminde, paranın değeri, gümüş sikkelere bakır karıştırılarak, sulandırılmıştır. Enflasyon etkisiyle yükselen fiyatları dizginleyebilmek için fiyat kontrollerine başvurulur. Yüksek fiyat isteyen tüccarların ölümle cezalandırmasına rağmen, Roma İmparatorluğu’nun işbölümü sistemi bozulur, İmparatorluk kaçınılmaz olarak çözülür.”

Mises: **Economic Policy, Thoughts for Today and Tomorrow** . s.41

⁸¹ Hayek ve Mises -Chicago Okulu teorisyenlerinin göz ardı ettiği- parasal değişiklikler ve sonuçlarına tam uyum arasında geçen dönüşüm zamanı (*transition period*) gibi olgulara eğildiler. Profesör Friedman, mesela dönüşüm zamanı konusunu yalnızca gelecekteki fiyat beklentileri çerçevesinde ele alır. Kolaylık açısından monetaristler genellikle enflasyonu senkronize enflasyon bakış açısıyla ele alırlar, tüm fiyatlar *pari passu* artar. Hayek ve Mises’e göre ise senkronize enflasyon -parasal değişiklikler (*disturbances*) belirli (spesifik) noktalardan giriş yaptığı sürece- bir fantezidir. Enflasyona tam uyum ise düşünülemez, çünkü her aktörün tahminî parasal değişikliğe uygun olarak, gelecek dönemlerdeki her nispi fiyat değişikliğini, tam ve doğru olarak, tahmin etmesi gerekir.

Louis M.Spadero, ed.**New Directions in Austrian Economics** . Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, Inc., Subsidiary of Universal Press Syndicate, 1978. s.123

Yeni basılan para, eline maaş artışı olarak geçen bir devlet memurunu düşünecek olursak, parasının artan bölümünü eşit biçimde tüm mal ve hizmetlerin alımına harcamaz. Bazı malların talebi artar, dolayısıyla fiyatları artar; diğer malların fiyatları ise aynı kalır.

Enflasyon başladığı zaman, paranın ilk eline geçtiği kesimler avantaj sahibi olur. Artan gelirleri ile eski fiyatlardan (fiyatlar etkilenmeden), mal ve hizmetleri satın alabilirler. Enflasyon adım adım ilerler; toplumun bütün kesimlerini aynı anda etkilemez. Piyasadaki ek paranın son ulaştığı kesimler, enflasyondan en olumsuz olarak etkilenir. Bazı malları, henüz kendi ellerindeki para artmadan, yükselmiş fiyatlardan almak zorunda kalırlar.

Mises'e göre ekonomideki para miktarı nötr, yani tarafsız değildir. Enflasyon toplumdaki gelir dağılımını değiştirir.

Kaydi para (*fiat money*) yaratma imkânı ile para ve kredi miktarını arttırmak daha da kolay hale gelmiştir. Bazı kesimlerin zarar göreceği, fiyatların artacağı, hükümetleri kısa dönemde genellikle ilgilendirmez. Buna rağmen enflasyonist politikaların uzun zaman devam etmesi mümkün değildir. Uzun dönemde iktisadi sistemin tamamı çöker.

1 Ağustos 1914'te bir Amerikan Doları'nın karşılığı 4,20 Alman Markı'dır. Dokuz sene ve üç ay sonra, 1 Aralık 1923'te bir Amerikan Doları 4,20 trilyon Mark'tır. Diğer bir ifadeyle Mark'ın değeri kalmamıştır.

Mises şu ilginç eklemede bulunur:

“Birkaç sene önce ünlü yazar John Maynard Keynes şöyle yazmıştı: “Uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız.” Üzgünüm ama bu gerçekten de doğrudur. Fakat sorun kısa dönemin ne kadar uzun veya kısa olduğudur? On sekizinci yüzyılda ünlü bir hanımefendi Madama de Pompadour kısa dönemde öldüğü için şanslı sayılır. Fakat

⁸² Mises: *Economic Policy, Thoughts for Today and Tomorrow* . s.63

kendi yerini alan Madame du Barry kısa dönemde hayatta kalmış ve uzun dönemde kellesi uçurulmuştur.⁸³ Birçok insan için “uzun dönem” çabucak “kısa dönem” haline gelir –enflasyon ne kadar uzun sürerse – “kısa dönem” o derece kısalır.⁸⁴”

İnsanlar, merkez bankasının, sistem çökmeden, para basmayı durduracağına inandıkları sürece enflasyon devam edebilir. Fakat toplum hükümetin tedbir almasından ümidini keserse, yarınki fiyatların, her durumda, bugünkünden yüksek olacağına inanırsa, her fiyatta satış başlar, ekonomideki fiyatlar astronomik boyutlara ulaşır, hiper enflasyon sonucu sistem çöker. Mises 1923’te Alman enflasyonunu yakından izlemiş, Avusturya’da aynı durumun olmaması için çaba göstermiştir.

3.3.3.3. Kredi Yaratılması (*Credit Expansions*)

Mises’e göre Keynesyen iktisatçıların inandığı şekilde (kaydi) kredi yaratılması, hükümetin elinde sermaye malları kıtlığını ortadan kaldırabilen, faizleri düşüren, bitmeyen *boom*’lar yaratan, herkesi zengin yapabilecek sihirli bir değnek gibi görülse de ekonomiye büyük zararlar verir.⁸⁵

Hatalı olarak toplumda gerçekleştirilmiş tasarruflar şeklinde, (fiziki) birikim karşılığı olmadan, kaydi para yaratılması aracı *fractional reserve banking*) sermaye kıtlığı giderilmeye çalışılır. Buna bağlı olarak kredi sistemine giren kaydi para faiz oranını yapay olarak düşürür. Ekonomide, gerçekte var olandan daha fazla, yatırıma

⁸³ Mises burada Fransız ihtilali yıllarında Kral’ın metreslerinin akıbetini örnek verir.

⁸⁴ Mises: **Economic Policy, Thoughts for Today and Tomorrow** . s.63

⁸⁵ “Hayek 1921’de Avusturya’da görülen enflasyonu şöyle anlatır: “Hayek: ... Avusturya’da enflasyon savaştan neredeyse hemen sonra başladı. Mises’in yanındaki ilk işimde, Ekim 1921’de, maaşım ayda 5.000 eski Avusturya Kronu idi. Ertesi ay, yaşayabilmem için maaşımı üç kez vermek zorunda kaldılar. Temmuz’da maaşım 1 Milyon’a ulaşmıştı. Çalışma hayatının ilk on ayı, o günlerde korkunç gözüyle bakılan enflasyon içinde geçti, fakat Almanlar iki veya üç yıl sonra daha yükseğini yaşadılar.” Konuşma sırasında bir anektodu eklerler:

S: Mises hakkında bir hikâye anlatılır; bu enflasyon (Avusturya, 1921) sırasında Mises’e, nasıl durdurulacağını sormuşlar. Mises “Saat 12.00’de bu binada buluşalım”, demiş. Gece yarısı 12.00’de darphanede buluşmuşlar, (yani paranın basıldığı yerde). “Enflasyonun nasıl durdurulur?” diye sormuşlar.” Şu sesi duyuyor musunuz? (Para basan makinaları kastederek) Kapatın.” Diye cevap vermiş.” Stephen Kresge, Leif Wenar **Hayek on Hayek** . s.70.

⁸⁶ Mises: **Human Action** . s.794

dönüşebilecek tasarruf bulunduğu izlenimi yaratılır. Bu, ekonomide aşırı iyimserliğe ve yatırıma neden olur *Boom* oluşur. Bu durum, normal faiz oranlarının altına düşürülmüş, yapay bir faiz oranı ile gerçekleştiği için, arkasından kaçınılmaz olarak veya “Resesyon” (Depresyon) dönemi gelir.

Ünlü “Avusturya Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi” (*Business Cycle Theory*) bu süreci açıklar. Mises bu kaçınılmaz olumsuz sonuçları doğurduğu için, para ve kredi politikalarına kesinlikle karşıdır.

Piyasalarda oluşan faiz oranları ile oynamamak gerekir. Hatalı faiz oranları girişimcilere hatalı mesajlar verir. Ekonominin taşıyamayacağı derecede uzun soluklu üretim kararları alınır. Eğer kredi yaratılmasına devam edilmezse, faiz oranı normal piyasa düzeyine çıkar; üretim planları, yapılan hesaplar çerçevesinde gerçekleştirilemez. Girişimciler zarar eder, yatırımlar yarım kalır.

Avusturya Konjonktür Teorisi (*Austrian Trade Cycle veya Austrian Business Cycle Theory*), Ludwig von Mises’in iktisat teorisine en önemli katkılarından biridir. Mises bu teoriyi öncelikle *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (1912) adlı eserinde ortaya koymuş, daha sonra *Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik* adlı eserinde (1928) işlemeye devam etmiştir. Mises’in ölümünden sonra F. A. Hayek, “Mises-Hayek Konjonktür Teorisinin Geliştirilmesi” konusunda Nobel İktisat Ödülü’ne layik görülmüştür.

Mises konjonktür teorisini üç ayrı yaklaşımı birleştirerek geliştirmiştir:

Önce, David Ricardo ve *Currency School* geleneğine dönerek mal kredisi (*commodity credit*) ve kaydi kredi (*fiduciary credit*) ayrımı yaparak *Currency School*’un konjonktür dalgalanmaları modelini, kendi yaklaşımı çerçevesinde geliştirmiştir.

Mises, daha sonra İsveçli “Avusturyalı” Knut Wicksell’in “doğal” faiz ve banka faizi ayrımını kullanmış ve hocası Böhm-Bawerk’in “Sermaye ve Faiz Teorisi”nden yararlanmıştır.⁸⁷

Mises’in Konjonktür Teorisi, ekonomideki depresyon dönemlerine karşı tedbir alan politikaların gerekmediği, hatta zararlı olacağı sonucuna ulaşır. Resesyon veya kriz dönemleri, piyasa ekonomisinin hatalı yatırımları sildiği, doğal faize ve zaman tercihine (*time preference*) uygun, doğru tüketim/yatırım oranlarına dönüldüğü, temizlenme dönemi olarak görülmelidir. Krizlerin önlenmesi, para miktarı ile oynanmaması ve hiç bir biçimde kaydi kredi yaratılmaması ile mümkündür.

Mises’e göre, hükümetler, faiz oranlarını kaydi kredi yaratılması ile düşürerek, neden oldukları konjonktür dalgalanmalarının sonuçlarını gidermek amacıyla ekonomiye müdahale etmemelidir. Serbest piyasa ekonomisinin kendi içsel mekanizmaları, krizden daha hızlı ve sağlıklı çıkışı sağlar.

Avusturya Okulu’na (Friedrich A. von Hayek’e) Nobel Ödülü kazandıran önemli bir teorik katkı olduğu için, Mises’in öğrencisi Murray N. Rothbard’ın

⁸⁷ Rothbard: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** . s.19

⁸⁸ Rothbard bu konu ile ilgili, yapılmaması gereken politik müdahaleler **America’s Great Depression** , s.26 da şöyle sayar:

- 1) Zor durumdaki şirketlerin kurtarılması.
- 2) Daha fazla enflasyon yaratılması.
- 3) Ücretlerin yüksek tutulmaya çalışılması.
- 4) Fiyatların yüksek tutulmaya çalışılması.
- 5) Tüketime teşvik edilmesi, tasarrufun caydırılması.
- 6) İşsizlik konusunda sübvansiyon ödemeleri.

Murray N. Rothbard: **America’s Great Depression** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute. 2000, s.26

⁸⁹ Hayek’in Wicksell-Mises Çizgisindeki Avusturya Konjonktür Teorisi şu özelliklere sahiptir:

“ (i) Paranın fiyatlama sürecindeki rolünün gösterilebilmesi

(ii) Parasal değişmelerin neden olduğu nisbi fiyat değişmelerinin, üretim yapısı (dolayısıyla sermaye yapısı) üzerindeki etkisinin ele alınabilmesidir. ...

... İktisadi dalgalanmaların çıkış nedenini, bankacılık kredi sisteminden kaynaklanan ekonomideki para hacmindeki değişmeler olarak saptadıktan sonra paranın fiyatlama sürecindeki rolü ve kaynak dağılımı üzerindeki etkisini ele alalım.

America's Great Depression adlı, 1929 krizini anlatan kitabından yararlanarak, Avusturya bakış açısıyla, kriz analizini daha ayrıntılı biçimde ortaya koymaya çalışacağız.

3.3.4. Avusturya Konjunktür Dalgaları ve Kriz Teorisi

“Kriz” diye adlandırılan dönemlerde, piyasalarda olumlu bir hareketlilik izlenirken, üretim ve ticaret gayet iyi bir düzeyde giderken, işadamları rahatlıkla kâr hedeflerine ulaşırken, aniden ve hazırlıksız olarak, ekonomik durumun değiştiği görülür. Çok sayıda şirket zarar eder, yatırım kararlarında ciddi hatalar yaptıkları ortaya çıkar. Birçok girişimciyi aynı anda hata yapacak şekilde yanıltan nedir? Konjunktür Dalgaları Teorisi en başta, bu soruya yanıt arar.

Avusturya Okulu'na göre, işadamları gelecek konusunda tahminde bulunarak fırsatları değerlendirir ve kâr elde ederler. Girişimciler sistemin “falcısı” konumundadır. Üretim zincirinin daha ileri aşamalarındaki başka girişimcilere veya tüketicilere mallarını satıp kâr etmeyi hedefleyerek, bugünün koşullarında masrafları karşılamak yoluyla, yatırımda bulunurlar. Tüketici veya üretici taleplerini başarılı tahmin edenler kâr eder, hatalı tahminde bulunanlar zarar eder. Piyasa, becerikli, ileri görüşlü girişimciler için bir çeşit talim alanıdır. Kabiliyetsiz işadamları ise piyasadan elenip silinir. Normal koşullarda, bazı girişimciler başarılı, bazıları ise başarısızdır.

Hayek'in iktisadi dalgalanmaları ve kriz süreçlerini anlatan teorisi, bir anlamda paranın önemli olduğunu (Money does matter) vurgulayan kısa dönemde parasal bozuklukların (monetary disturbances) aktarma sürecini (transmission mechanism) gösteren bir teoridir (O'DRISCOL, 1977:49,68)

Bu teoride kısa dönemde parasal değişimler nötr değildir: parasal değişimler tüm fiyatları aynı şekilde, sadece nominal değerlerini değiştirmek şeklinde, etkilemezler. Paranın ekonomiye girişi, iktisat ders kitaplarında varsayıldığı gibi herkesin parasal dengelerinde (monetary balances) basit bir tek düze değişme yolu ile gerçekleşmez (O'DRISCOL-SHENYOY, 1936:195). Yaratılan yeni para ekonomiye belirli bir noktadan girer ve ilkin o noktadaki belirli mallara harcanır ve ekonominin diğer kesimlerine yavaş yavaş yayılır. Böylece önce bazı fiyat ve harcamalar değişir sonra diğer fiyat ve harcamalar onları izler. Bu söz konusu parasal değişme sürdüğü sürece paranın fiyatlar arasındaki ilişkileri (nisbi fiyatları) etkilemesi sürecidir.”

Yay: F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması . s.100

Krizlerde sermaye-malları endüstrileri –hammadde, inşaat ve diğer fabrikalar için ekipman üretenler– daha fazla etkilenir. Ayrıca krizden önceki *boom* döneminde, genellikle ekonomideki para miktarında artış görülür.

Kriz sırasında görülen “başarısızlık kümelenmesi”, nasıl açıklanabilir?

Avusturya Okulu’nun bakış açısına göre, müdahale edilmeyen serbest piyasa ekonomisinde “hata kümeleri” oluşmaz, profesyonel girişimcilerin tümünün aynı anda hata yapma olasılığı çok zayıftır. *Boom-Bust Cycle* (Tepe-Dip) denen konjonktür dalgaları, piyasaya parasal müdahalelerden ve özellikle bankaların işletmelere kredi imkânlarını genişletmesinden kaynaklanır. Veri para arzı olan bir ekonomi düşünelim. Bu paranın bir kısmı tüketime kullanılır, kalanı tasarruf şekline alır ve yatırıma dönüşür. Tüketimin tasarrufa (yatırıma) oranı, kişilerin zaman tercihini *time preference*)⁹⁰ bağlıdır.

İnsanlar ihtiyaçlarının tatminini şimdi veya yakın gelecekte isterlerse, zaman tercihi yüksektir. İhtiyaçlarının tatmini için ileriki zamanı beklemek konusunda sabırları arttıkça, zaman tercihi düşer.

Zaman tercihi oranı, saf faiz oranı *pure interest rate*) yani doğal faiz oranını (*natural interest rate*) belirler. Düşük zaman tercihi, yatırım/tüketim oranının yüksek olacağını gösterir; üretim zinciri uzar, sermaye birikimi oluşur. Buna karşılık yüksek zaman tercihi yatırım/tüketim oranı düşer. Piyasa faizi, (saf faiz oranı) girişimci riski ve paranın alım gücü faktörlerinden oluşur. Fakat teorik açıdan önemli olan saf faiz oranı, diğer bir deyimle, doğal faiz oranıdır.

Merkez bankasının para basmasıyla veya kaydi para yaratılmasıyla, işletmelere verilen banka kredisi şeklinde, sisteme yeni para girdiğini varsayalım. Yatırım imkânı veren tasarruflar artmış gibi görünür, faiz oranı düşer. Girişimciler ekonomideki tasarrufları olduğundan fazla tahmin ederler. Uzun üretim zincirlerine ihtiyaç duyan, tüketiciden uzak mesafede, sermaye yatırımlarına girme kararı alırlar. Sermaye yapısı

⁹⁰ Zaman tercihi *time preference*” teorisinin başlangıcı Carl Menger’e dayansa da, esas çalışmalar Eugen von Böhm-Bawerk’in *Kapital und Kapitalzins* (1884–89) kitabında toplanmıştır.

kademeleşir, uzar. Ellerine geçen yeni para ile sermaye malları talebini arttırdılar, yatırımlar sermaye malları işletmelerine kayar, fiyatlar yükselir.

Eğer bu etkinin gerisinde gerçekten tasarruflar olsaydı, sorun olmazdı. Fakat örneğimizdeki etki para ve kredi piyasalarına müdahaleden kaynaklanmaktadır. Yeni para kısa sürede ücretler, kiralar ve faiz ödemeleri şeklinde girişimciler ve sermaye malları piyasaları yoluyla tüketicilere ulaşır. Tüketicilerin zaman tercih oranı, yapay olarak yaratılmış olan oranı tutmaz. Sorun da bu noktada başlar: İnsanlar ellerine geçen parayı eski yatırım/tüketim oranı alışkanlığına uygun olarak harcarlar. Tasarrufa ayıracakları pay, yapay olarak yaratılan tasarruf oranını tutmaz. Talep yine ileri aşamalardaki yatırım mallarından tüketim mallarına döner. Sermaye malları işletmeleri, yatırımlarının hatalı olduğunu görür. Kârlı gördükleri alanda, girişimcilerin talep etmemesi yüzünden, satış beklentilerini gerçekleştiremezler. Sermaye malları yatırımları, ekonomideki kaynakları ziyan etmiş olur.

Eğer zor duruma giren firmalara yine “hayali” kaynak yaratılarak bankalar üzerinden para aktarılırsa kriz önce *boom* bir süre daha devam eder. Avusturya Okulu İktisatçıları'nın önemle üzerinde durduğu konu ise, kriz gibi görünen durumun, aslında ekonominin iyileşme aşamasına girdiğini göstermesidir. Depresyon döneminde müdahale edilmezse, ziyankâr yatırımlar terk edilir veya düzeltilir. Etkin olmayan firmaların kapanması veya borçları karşılığında bankalara devredilmesi gerekir. Üretici malları fiyatları düşer, sermaye malları, araziler ve ücretler de buna dâhildir. Yalnız tek tek malların değil, hisse senetleri ve emlak fiyatları gibi toplu malların da fiyatı⁹¹ düşer. Ekonominin kendi mekanizmaları ile gereken düzeltmeleri yapmasına izin verilirse, faiz oranları normale döner. Piyasalar insanların zaman tercihi oranına uygun olarak çalışmaya başlar. Kriz atlatılmış olur.

Keynesyen bakış açısıyla Avusturya Konjonktür Teorisi'ne başlıca iki eleştiri yapılmıştır. Keynesyenlere göre tasarruf ve yatırımlar farklı kişiler tarafından gerçekleştirilen, ayrı iki süreçtir. Klasiklerin tasarruf-yatırım eşitliğini kabul etmezler.

⁹¹ Rothbard: *America's Great Depression* . s.16–21

Tasarruflar tüketim harcamalarından bir tür sızıntıdır. Keynesyen görüş çerçevesinde, kriz durumlarında, hükümetler yatırımları arttıracak, tasarrufları caydıracak tedbirler almalı, yani toplam harcamaları arttırmalıdır.

Avusturyalı İktisatçılara göre tasarruf ve yatırımlar ayrılamayacak şekilde birbirine bağlıdır. Birini teşvik edip, diğerini caydırmak mümkün değildir. Banka kredileri dışında yatırımların kaynağı ancak tasarruflar olabilir. Avusturyalılara göre herkesin hem tüketici hem girişimci nitelikleri olabilir. Tasarruflar hem tüketici, hem de girişimci niteliğindeki bireyler tarafından yapılabilir. İnsanlar ellerindeki parayı ya tüketime harcarlar, ya yatırım yaparlar ya da likidite/h olarak tutarlar. Avusturya Teorisi'ne göre bireyler arka arkaya değil aynı zamanda paralarını kullanım alanlarına dağıtır.⁹²

Tüketim ve tasarruf kararları zaman tercihine göre alınır. Para tutma, yani para talebi ise paranın doğrudan faydası tarafından belirlenir. Bireyin gelecekte yatırım yapabilmesi için, önce tüketimini kısıp fon biriktirmesi gerekir. Tüketimin “kısılmış kısmı” tasarrufu oluşturur. Keynesyen görüşe göre nakit para tutma ile yatırımlar doğrudan ilişkilidir. Birindeki artış diğerinde düşme anlamına gelir. Avusturyalılara göre ise tasarruf-yatırım/tüketim oranları bireylerin zaman tercihi tarafından, harcama/para tutma oranı ise bireylerin para talebi tarafından belirlenir.

Diğer bir nokta Keynesyenlerin krizleri likidite tuzağı ile açıklamaları konusudur. Likidite tuzağında “likidite tercihi” yani para talebi çok yüksektir, faizler yatırımları arttıracak, ekonomiyi canlandıracak oranda düşemez. Bu yaklaşıma göre, faiz oranı ekonomideki “likidite tercihinin” bağlıdır. Parasal bir değişkendir. Para arzı yeteri kadar arttırılsa faiz oranının sıfıra indirilmesi düşünülebilir. Bu, sermaye

⁹² Prof. Roger Garrison Avusturya Okulu'nun üretim sürecine bakış açısının Neoklasik'lerden farkını şu şekilde dile getirir: “... hiçbir iktisat okulu üretimin zaman alacağını inkar etmez. Fakat üretim süresinin varlığı ve farklılığı birinci derecede dikkate değer mi? Bu nokta düşünce okullarını ayırır.”

Roger W. Garrison: **Time and Money, The Macroeconomics of Capital Structure** . New York, NY: Routledge, 2002, s.247.

⁹³ “*Mainstream* makroekonomi entertemporal sermaye yapısı ile ilgili konuları toplam (net) yatırım ile faiz oranı arasında basit bir ters orantı varsayarak geçiştirir. Kısa dönem makroekonomi teorisinde ve politika önerileri çerçevesinde toplam yatırımın faize elastik olmadığı fakat uzun dönem büyüme çerçevesinde elastik olduğu tipik olarak kabul görür... Avusturya Okulu'na göre geleneksel şekilde tanımlanmış toplam faiz elastikiyeti ne olursa olsun, faiz oranındaki hareketlerin sermaye yapısı

mallarının (kıt kaynakların) aşırı arzı anlamına gelir. Sermaye kıt kaynak olmaktan çıkar! Keynes, buna rağmen bir nesil içinde böyle bir olasılıktan söz⁹⁴ eder. Avusturya Okulu görüşüne göre ise, faiz oranı daha önce de belirttiğimiz gibi, zaman tercihi tarafından belirlenir; tasarruf ve yatırımlar ayrılmaz biçimde birbirine bağlıdır.

Anlaşılacağı gibi, Keynes'e yakın iktisatçılar ile Avusturya Okulu İktisatçıları'nın, ekonominin krizden çıkıp düzelmesi için, verecekleri tavsiyeler tamamen zıt olacaktır. Avusturyalılar ekonomiye müdahale etmeden, iyileşmesini beklemeyi önerir. Keynesyenler ise aynı durumda, para politikaları ile sistemdeki para miktarını arttırmak ve maliye politikaları aracılığı ile kamu harcamalarını artırma yoluna giderler.⁹⁶⁹⁷

üzerindeki etkisi entertemporal dengenin korunması için çok önemlidir. Sermaye yapısındaki değişmeler net yatırım değişmese de gözardı edilemez.”

Roger W. Garrison: “The Austrian Theory: A Summary”, Richard M.Ebeling: **The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1996, içinde, s.117.

⁹⁴ Hoppe: **The Economics and Ethics of Private Property** . s.163

⁹⁵ Rothbard: **America's Great Depression** . s.39–40

⁹⁶ Hayek, John Maynard Keynes'i kastederek:

“Hayek: ... Mrs. Robinson ve Kahn'ın para politikası konusunda yaptıklarından bahsettim. “Boş ver onlar aptal”, diye patladı ”Biliyorsunuz fikirlerim 1930'larda, korkulacak ölçüde önemliydi. Enflasyon ile mücadele sorunu yoktu. Fakat inan bana Hayek, fikirlerim eskidi. Kamuoyunu şöylece değiştireceğim [parmaklarını şıklatır]”. Altı hafta sonra ölmüştü. (Yaşamış olsaydı söylediğini yapabileceğini düşünüyorum.)

Soru: “Evet yapabiliirdi. Kamuoyunu istediği şekilde kullanıyordu. Öyle değilmiydi?”

“Hayek: ... Evet, bu onun övünç kaynağıydı. Kendisine her zaman *zavandras* derdi. Kamuoyunu bir müzik aleti gibi çalabileceğini düşünürdü... Çok iyi bir konuşmacıydı... sesi büyüleyiciydi ...”

Hayek şu sözleri ekler: “Marshall'ını bilirdi, fakat ondan başka az şey (bilirdi)” ve “Bir yıldan fazla iktisat öğrenmekle geçirdiğini düşünmüyorum ...” der.

Stephen Kresge, Leif Wenar **Hayek on Hayek** . s.92–93

Hayek bir söyleşisinde Keynes'in **Treatise** 'i konusunda şunları söyler:

“Hayek: ... Size en önemli hikâyeyi anlatayım, bu konuda onu çok suçlu **Treatise** 'a uzunca bir eleştiri yazmışım. (Keynes'i) eleştirmeye hazırdım. Az önce istihdam eğrisinin reddine giden etraflı bir yazı hazırlamışım... **Treatise** çıktığında Hayek toplam talep ve istihdam arasındaki ilişkiyi yıkmaya hazırlanır, fakat (bunu) yapmadan Keynes, Hayek'e “boş ver, bütün bunlara artık inanmıyorum”, der. Hayek yaşamı boyunca Keynes'e eleştiri yazmadığı için pişman olacaktır. Stephen Kresge, Leif Wenar **Hayek on Hayek** . s.90

⁹⁷ “... Hayek, **Genel Teori** yayınlandığında **Deneme** 'de olduğu gibi, hemen doğrudan bir eleştiri yazısı yazmadı ki sonradan bunu yapmadığına çok pişman olduğunu sık sık tekrarlayacaktır.”

Yay: **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesçiler Tartışması** . s.27,79.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİSES'TE LİBERALİZM

4.1. Mises'te Liberalizm İdeali

Ludwig von Mises'in "Liberalizm İdeali"ni çeşitli eserlerinden aldığımız sözleri birçok yönüyle anlatmaktadır.

"İktisat bilgisi zorunlu olarak liberalizme götürür"

"Özgürlük, demokrasi, barış ve özel mülkiyet iyi kabul edilir çünkü insanların mutluluğunu ve refahını destekleyen en iyi araçlardır. Liberalizm insan hayatını korkudan ve muhtaçlıktan kurtarmak ister. Bu hepsidir."

"Liberal, sosyal, ekonomik ve politik organizasyon şemasının mükemmelliği tam anlamıyla şudur –milletlerin barış içinde işbirliğini– mümkün kılar."

"Liberalizmin egemen olduğu bir dünya hayal edelim... Üretim araçları özel ellerde. Piyasanın işleyişi devlet müdahaleleri ile engellenmiyor. Ticaret engelleri yok, insanlar diledikleri yerde yaşayıp çalışabiliyorlar. Haritalarda sınırlar var, ama ne insanları, ne de malların gönderilmesini engellemiyor. Yerlilere tanınan haklar yabancılardan esirgenmiyor... Mahkemeler bağımsız ve herkesi "resmîcilikten" (*officialdom*) etkili şekilde koruyor. Herkesin istediğini söyleme, yazma, yayınlama izni var. Eğitim, devlet müdahalesinden özgür... Resmi görevdeki kişilere -insanlara yapacaklarını öğretme hak ve görevi olan insanüstü varlıklar veya babaerkil otoriteler değil- normal (*mortal*) insan gözüyle bakılıyor. Hükümetlerin insanlara emir gücü yok."⁴

"Kimse başka bir insanı neyin mutlu edeceği konusunda karar verme konumunda değildir."⁵

¹ Ludwig von Mises: **Critique of Interventionism** . Irvington-on-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, Inc., 1996, s.86.

² Ludwig von Mises: **Omnipotent Government; The Rise of Total State and Total War** . Grove City, PA: Libertarian Press, Inc., 1985, s.51.

³ Mises: **Omnipotent Government** . s.91.

⁴ Mises: **Omnipotent Government** . s.91–92.

⁵ Mises: **Human Action** . s.14.

“Farklı insanların ve farklı zamanlarda aynı kişilerin; mutluluğunu mukayese edecek ve ölçecek araç yoktur.”

Çalışmamızın önceki bölümlerinde liberalizm konusuna değinmiş ve Ludwig von Mises’in, liberal düşüncenin, daha doğrusu, günümüzün deyişiyle Klasik Liberal Düşüncenin⁷ en önemli temsilcileri arasında olduğunu belirtmiştik. Fakat liberalizmin anlamı ve felsefi içeriği, özellikle de Mises için anlam ve içeriği üzerinde durmadık.

Liberalizm, Mises’in ideal sistemidir. Mises’in bu derece önemle üzerinde durduğu liberalizm nedir? Mises için liberalizmin anlamı nedir? Bu soruları cevaplandırabilmemiz için teknik iktisat alanından çıkıp, Mises’in siyaset felsefesi konusundaki düşüncelerine girmemiz gerekmektedir.

Mises’e göre iktisat, Max Weber’in çerçevesini çizdiği şekilde *Wertfrei*, yani değer yargılarında bulunmayan, tarafsız bir bilim dalıdır. Toplum oluşturulan bireylere “daha değerli, daha anlamlı, tercih edilmesi toplumsal açıdan daha iyi” davranış kalıpları ve hedefler önermek, pozitif iktisat biliminin alanı dışında *Wertfrei* bir bilim dalı olarak iktisat ancak, veri hedeflere ulaşmak için gerekli doğru araç seçimine yardımcı olur. Örnek olarak “tam istihdam” hedefini seçecek olursak: Hangi araçlar tam istihdamı temin etmek için uygundur? Veya hangi araçlar bu hedef için uygun değildir? İktisat bilimi bu konuları cevaplandırırken hedefler konusunda değerlendirme yapmaz. Hedefler daima “veri” karakterini taşır, yani önceden bilinir.

Mises’e göre, amaçların doğru veya yanlışlığı konusunda fikir yürütmek hatalıdır. Hedefler, amaçlar, bireylerin “sübjektif” değer yargıları sonucunda oluşur. Mises “rasyonel etik” bakış açısını kabul etmez. Yani Mises’e göre “objektif” olarak açıklanabilen ve doğruluk kazanan ve “objektif” olarak açıklanamayan, geçerlilik kazanmayan hedefler arasında “rasyonel etik” yardımı ile ayırım yapılamaz.

⁶ Mises: **Human Action** . s.617.

⁷ Günümüzde “liberal” terimi özellikle Amerika’da “sosyal demokrat” anlamına gelmektedir. Bu nedenle Avusturya Okulu, “klasik liberal” sözünü kullanır ve düşünce tarihi açısından 19. yüzyıl liberalizmi ile bağlantı kurar.

Human Action 'ın 153. sayfasında liberalizmi “politik bir doktrin” olarak niteleyen Mises, bu durumda *wertfrei* kalarak liberalizmi nasıl savunur?

Mises'in konuya getirdiği çözüm hedefe odaklı ve basittir: Değer yargıları bireysel sübjektif alanda oluşsa da, hakikatte çoğu insanın iyi ve doğru olarak gördüğü ve ulaşmaya çalıştığı hedefler aynıdır.

Mises şöyle der: “Eylem yolu ile ulaşılmaya çalışılan değerler ve nihâî (*ultimate*) hedefler bakımından liberalizm, politik bir doktrin olması sebebiyle, tarafsız değildir. Tüm insanların veya en azından insanların çoğunluğunun, belli hedeflere ulaşmayı amaçladığını varsayar... Kişilerin, yaşamı ölüme, sağlıklı olmayı hastalığa, beslenmeyi açlığa, bolluğu fakirliğe tercih edeceğini önerir. İnsanlara bu değerlendirmelere uygun olarak davranmayı öğretir.”

Mises, insanların bu hedefleri seçmesi gerektiğini değil, gerçek yaşamda bu hedefleri kural olarak hakikaten seçtiğini söyler. Mises, çeşitli anti-liberal olarak adlandırılacak doktrinlerin tümünün, devletçi, milliyetçi, sosyalist, Hıristiyan, İslami veya başka görüşlerin, daha yüksek toplumsal refah seviyesi vaadinde birleştiğine dikkati çeker. Liberalizme alternatif olabilecek politik doktrinlerin hiç biri, insanlar için fakirlik, hastalık, açlık, perişanlık sözü vermez. Hepsi aynı hedefi savunur: “Toplumsal Refah”.

Toplumdaki insanların ve siyasi partilerin çoğunluğunun aynı hedefe ulaşmak istediği kabul edilirse, fikir ayrılığının amaçlar değil araçlar konusunda olduğu anlaşılır. Sosyalistler ve liberaller arasındaki tartışma, hedef seçimi konusunda değil, hedeflere ulaşmak için seçilecek politikalar konusundadır.

Mises'e göre anti-liberal partilerin hatası hedef seçiminde değil, hedefe ulaşmayı sağlaması beklenen araçların seçimindedir. Hata, iktisat teorisini bilmemekten kaynaklanır.

⁸ Mises: **Human Action** . s.154

Liberalizmi diğerlerinden ayıran özellik, farklı hedef seçimi değil, aynı hedeflere ulaşmak için doğru araçlar önermesidir. Mises'e göre liberalizm, refah seviyesinin artırılması için doğru, yani iktisat teorisine uygun, politikaları önerir.

Sonuç olarak, *wertfrei* iktisat teorisinin, mümkün olduğu kadar yüksek refah seviyesi hedefine ulaşmak konusunda “doğru” kabul ettiği araçlar nelerdir? Veya daha doğrudan bir soru yöneltelim: Liberalizmin programı nedir? Ludwig von Mises bu soruyu 1927 yılında yayınlanan **Liberalismus** adlı eserinde cevaplandırır.

4.2. Özel Mülkiyet

Mises'e göre liberalizm programını tek bir kelime ile özetleyecek olursak bu “özel mülkiyet, yani üretim araçlarında özel mülkiyettir. (Tüketim araçlarında özel mülkiyet sosyalist ve komünist sistemlerde dahi tartışılmayan bir konudur.) Liberalizmin diğer tüm gerekleri bu temel gereklilikten kaynaklanır.”⁹

⁹ Mises, liberalizmi “iyimser” olmakla suçlayanlara şöyle karşılık verir: “Liberalizm, kapitalist dünyayı tüm dünyaların en iyisi olarak görmez”. Mises: “Liberalizm, saf iktisat ve sosyoloji bilimlerinden türetilir, bu (bilimler) kendi alanlarında değer yargılarında bulunmaz, neyin olması gerektiği, neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir şey söylemez, yalnızca neyin olduğunu ve nasıl meydana geldiğini saptarlar. Bu bilimlerin bize toplum örgütlenmesinin düşünülebilir alternatif sistemler içinde yalnızca birinin, üretim araçlarında özel mülkiyet temeline dayalı olanın, -diğer düşünülebilecek sosyal örgütlenme sistemleri işlemediği için- uygulanabilir olduğunu göstermesi, “iyimser” demeyi haklı kılacak hiçbir neden oluşturmaz. Kapitalizmin pratik ve uygulanabilir olması, işlemesi iyimserlikle alakası olmayan bir sonuçtur”, diyerek kapitalist sistemin bir ideal olmadığını vurgular. İktisat ve sosyoloji toplumun örgütlenme biçimlerini ve bunların işleme kurallarını anlatır. Herkesi mutlu edecek ideal durumlar ortaya çıkartması, dünya cenneti için reçete hazırlaması beklenemez.

Ludwig von Mises: **Liberalism: The Classical Tradition**. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation for Economic Education, Inc., 1996. s.87-89

¹⁰ Söylediklerimizden liberallerin maddi olmayan (manevi) değerlere önem vermediği sonucunu çıkartmak hatalı olur. Tam tersi geçerlidir.

¹¹ Ludwig von Mises **Liberalismus**, Jena: Verlag von Gustav Fischer, 1928. s.19

¹² Mises şu noktaya parmak basmadan edemez:

“Özel mülkiyet baş kaldırmayı *dehellenion*) mümkün kılar ve kılmaktadır, özel mülkiyet olmadan ifade özgürlüğü keskin bir şekilde sınırlanabilir. Mises şunu sorar: “Hamisi fabrikatör Friedrich Engels olmadan Marx ne yapardı?”

Mises: **Two Essays by Ludwig von Mises**. s.6

İşbölümü prensiplerine göre örgütlenmiş bir toplum, üretim araçlarında toplu mülkiyet esasını kabul etmiş ise bu sisteme ‘Sosyalizm’ veya ‘Komünizm’ adı verilir. Eğer örgütlenme, üretim araçlarında özel mülkiyet temeline dayanıyorsa, bu örgütlenme şekli ‘Liberalizm’ veya ‘Kapitalizm’ olarak adlandırılır. “Karma Ekonomi” diye anılan, üretim araçlarında toplu ve özel mülkiyet karışımı sistemler de yaygındır. Sosyalist sistemde iktisadi hesaplama mümkün olmadığı için gerçek anlamıyla sosyalizm, uygulamada mümkün değildir, iktisadi kaos yaratır. Üretim araçları toplu mülkiyette olduğu için piyasa yoktur ve fiyatlar oluşmaz. Faktörlerin, yani üretim araçlarının etkin kullanımı ve etkin kaynak dağılımı için gerekli göstergeler (yani üretim araçları için piyasa fiyatları) yoktur. Kaynak israfı önlenemez. Karma ekonomik sistemler mümkündür, fakat verimlilik azalır, refah artacağına eksilir.

Mises’e göre yalnızca liberalizm, yani kapitalizm, toplumdaki her ferdi, ulaşabileceği en yüksek refah seviyesine ulaştırır. Üretim araçlarında özel mülkiyete dayalı bu sistemde, işbölümü çerçevesinde örgütlenmiş toplum, kaynaklarını en etkin şekilde kullanmış olur.³

¹³ Prof. Ahmed G. Sayar’ın Weber’ci bakış açısıyla Protestan/Calvinist toplumlar ile Osmanlı toplumunun kapitalizm açısından farkını şöyle değerlendirir:
“Protestan müminler tüketimleri itidalli tutmuşlardır. Dolayısıyla akan zamanda müthiş bir sermaye birikimi gerçekleştirmişlerdir. $Y=C+S$ ’ye Osmanlı Türk gerçeğinde baktığımız zaman, gelir arttırıcı sistematik bir çaba yok. Bir defa irrasyonel iktisat zihniyeti kenarda ve kuytuda büyük parça peşindedir. Bir defa vurgunu vuracak, ondan sonra ayağını uzatacak. Öyle bitmeyen bir ekonomik hayatın peşinden gitmek kolay mı?.. Kapitalist olmak, rasyonel birey olmak kolay mı?.. İşçiyle uğraşmak kolay mı?.. Üretmek kolay mı?”

Sayar: **A.g.e.** s.200

Aynı toplum analizini Avusturya Okulu bakış açısıyla ele aldığımız zaman farklı bir sonuca ulaşırız. Her ne kadar kültürel, dini, psikolojik faktörler insanların, bireysel tercihlerini etkilese de konunun anahtarı tamamen iktisat alanı içindedir. Üretim mallarında özel mülkiyet garantisi olmayan toplumlarda iktisadi faaliyetin gelişmesi ve sermaye birikiminin oluşması beklenemez. Osmanlı toplumunda padişahın mutlak otoritesine yakın kesimlerde servet birikiminin gerçekleşmesi ve bunun garanti altında olması mümkün değildi.

4.3. Barış

Ludwig von Mises'in sisteminde liberalizmin temel şartı olan üretim araçlarında, özel mülkiyetin hemen ardından barış şartı gelir. Tarihte ilerleme, bazılarına göre ancak savaşların ardından gerçekleşir. Liberal düşünce bunun tersini savunur: İlerleme ancak barış ortamında ve barış sonucunda gerçekleşebilir.

İnsanları hayvanlardan farklı kılan en önemli özelliklerden biri, sosyal kooperasyon sonucunda, yaşam şartlarını daha yüksek bir seviyeye çıkartabilmeleridir. Yalnız işgücü üretkendir ve refah sağlar. Refah olduğu ölçüde insanlar potansiyellerini ortaya koyacak ortamı bulurlar. Savaşlar yıkıcıdır ve yaratıcı hiç bir unsur içermezler. Bozmak, yıkmak, öldürmek, insanların yırtıcı hayvanlarla paylaştıkları "becerilerdir". Yapıcı ve yaratıcı olmak ise insanları insan yapan vasıflardır. Savaşların uygarlığa verdiği zararlar, insanlar arası işbölümünün önemini anladığımız vakit ortaya çıkar.

İnsan, ancak işbölümü sayesinde Aristoteles'in deyimi ile "sosyal hayvan" haline gelir, diğer hayvanların arasından sıyrılır, potansiyelini ortaya koyar. Savaşlara yol açan düşmanlık, tek başına yaşayan varlıkları fazla etkilemez. Seyrek karşılaştığı hasmını sevmesi veya nefret etmesi ekonomik düzeyini etkilemez. Buna karşılık işbölümü çerçevesinde örgütlenmiş, toplu halde yaşayan insanlar için durum çok farklıdır. Her birey toplum içinde belli bir görevi üstlenmiştir. Kimse bağımsız değildir, her birey kendi yaptığı için dışındaki işlerin görülmesi için diğer bireylere muhtaçtır. Demirci, marangoz, ayakkabıcı, terzi, berber, köylü gibi mesleklerle örgütlenen ve işbölümünü gerçekleştiren bir köyün insanları birbiri ile iyi geçinmek zorundadır. Aralarında düşmanlık başlar, hatta mücadeleye dönüşürse, herkes kendisini kurtarmak için bağımsız olmaya çalışır. İşbölümü sistemi çöker, toplumdaki verimlilik ve toplam üretim eskisine oranla çok düşer. Çatışma riskinin yüksek olduğu ortamlarda işbölümüne girilmez veya ancak sınırlı işbölümü gerçekleşir.

Mises'e göre bazı yüksek fikirli kişiler ölüm ve eziyet getirdiği için savaşa karşı çıkarlar. Bu insancıl motivasyonlar takdir edilmeye layık olsa da savaşı savunanların karşısında bu "hümaniter" fikirler yenilmeye mahkûmdur.

Savaş taraftarları çatışmanın üzüntü ve acı getirdiğini kabul ederler. Fakat insanlığın ancak savaş yoluyla ilerleyebileceği görüşünden vazgeçmezler. Mises eski Yunan filozoflarının “Savaş her şeyin atasıdır”, sözüne dikkati çeker. Bu fikri savunanlar insanlığın barış dönemlerinde dejenere olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak savaşların, insanların kabiliyet ve güçlerini uyandırdığını, ideal sahibi yapacağını savunurlar. Özveri ve kurban vermenin gerekliliği bu düşüncelere karşı koymak için yeterli değildir. Savaşı yararlı görenler fedakârlıkların olumlu amaçlara ulaşmak için gerekli olduğunu ileri sürerler. Mises bu konuda şu yorumu yapar:

“Eğer savaşın her şeyin atası olduğu doğru olsaydı gereken fedakârlıklar insanların refah seviyesini yükseltir ve insanlığın ilerlemesi için gerekli olurdu. Kurbanlar için mutlaka üzüntü duyulur, hatta sayılarını sınırlamak için gayret edilirdi, fakat savaşların kalkmasını, daimi barışın gelmesini istemek doğru olmazdı.”

Mises, “Her şeyin atası savaş değil barıştır”, der. “Yalnızca iş gücü üreticidir, kapital birikimini oluşturur, servet yaratır. Savaş yalnızca yıkar, asla yaratamaz. Liberal düşüncenin, insan sever *humaniter* düşünceden farkı, savaşı yararlarına rağmen hissi yönden reddetmesi değil savaşın yalnızca zararlı olduğunu bilmesidir. En basit yaşam biçimlerinden başlamak üzere uygar ve varlıklı toplumları ortaya çıkartan süreç için uzun ve kalıcı barış dönemleri şarttır.

İnsanlar arasında giderek artan işbölümü hem toplum içinde hem de ülkeler arasında barışa bağlıdır.

Ancak kalıcı barış içinde yaşayan ve barışın devamına güven duyulan toplumlarda işbölümü zirveye ulaşabilir, her alanda uzmanlaşma gerçekleşir. Köyler ve şehirler arasında işbölümü için, köy-şehir arasında, tüm ülke köy ve şehirleri arasındaki

¹⁴ Ludwig von Mises: **Liberalism: The Classical Tradition**. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation for Economic Education, Inc., 1996. s.23-24

¹⁵ Mises, savaşa karşı olduğu gibi emperyalizme, özellikle de Batı Emperyalizmi'ne tamamen karşıdır. “Eğer Avrupa uygarlığı gerçekten üstünse diğer insanlar için kendiliğinden ilham kaynağı olur”, der ve -geri kalmış insanlarla Avrupa uygarlığının nimetlerini paylaşmak- gibi bahanelerle süslenen sömürgeci politikaları şiddetle kınar.

Murray N. Rothbard: The Laissez-Faire Radical: A Quest for the Historical **Journal of Libertarian Studies**. Vol. V, No.3, Summer, 1981, içinde, s.237-239

işbölümü için tüm ülkede, barış ve güven ortamı olması gereklidir. Bu örneği genişlettiğimiz ölçüde, daha geniş bir alanı kaplayan barışın gerekliliğini görürüz: Tüm dünya ülkeleri arasında işbölümü için tüm dünyada barış gereklidir.

Ludwig von Mises'in liberalizm sisteminde barış "güzel gönüllü" insanların tercihi olarak değil, işbölümü sonucunda, verimli üretimin ve buna bağlı olarak ekonomik gelişmenin vazgeçilmez gereği olarak ortaya çıkar. Güçlü ekonomik ilişkiler ve uzmanlaşma, toplumlar ve ülkelerarası barış ortamının korunmasını sağlar.

4.4. Eşitlik

Liberal görüşün özel mülkiyet anlayışı "eşitlik" konusunun aydınlatılmasını gerekli kılar. Ludwig von Mises ve liberal felsefe, insanların donanımları açısından eşit oldukları anlayışını reddeder. Mises'e göre : "Kardeşler arasında dahi fiziki ve manevi özellik ve yetenekler bakımından belirgin farklılıklar vardır."

İnsanlar ve aralarındaki donanım farklılıkları, işbölümünün temelini oluşturur. Liberal yaklaşım, insanlar arasında eşitliği, toplumu oluşturan tüm fertlerin kanun karşısında eşitliği şeklinde yorumlar. Fakir bir insanın malı, mülkü, aynen varlıklı bir insanın malı mülkü gibi korunmalıdır. Zengin ve nüfuzlu bir kişi cinayet işlediği zaman, fakir ve yalnız bir insan ile aynı cezayı görmelidir. Liberalizmin tarif ettiği eşitlik kavramı, kayırma ve ayrıcalıkların kesinlikle karşısındadır. Kanun karşısında farklı muamele asla kabul edilmez.

Liberalizm, gelir ve servet dağılımını çeşitli tedbirlerle değiştirmenin ve eşitlik hedeflemenin karşısındadır. Toplum içinde yaratılan toplam gelir ve servet miktarı, kendisini oluşturan toplumdaki gelir ve servet dağılımından bağımsız değildir. Milli gelir düzeyi, sosyal şartların ve kurumların özelliklerinden bağımsız, "doğal" olarak oluşan bir büyüklük değildir.

¹⁶ Mises: **Liberalism , The Classical Tradition** . s.28

Ancak gelir ve servet dağılımının farklı olduğu ve de olmasına izin verilen toplumlarda, insanlar mümkün olan en fazla ürünü en ucuz maliyetle meydana çıkartmaya gayret ederler. Ulaşılabilecek farklı bireysel hedefler ortadan kalktığı zaman toplumdaki üretkenlik düşer¹⁷.

Ludwig von Mises'e göre, gelir ve servet dağılımı, bireyler arasında eşitlik oluşturacak şekilde yapılırsa, bunun sonucunda kişi başına düşecek gelir ve servet, liberal ortamda en fakir kişinin alacağı payın altında kalacaktır.

4.5. Devlet'in Rolü

Üretim araçlarında özel mülkiyetin ve de belirttiğimiz diğer noktaların sonucu olarak Mises, devletin sınırlarını ve rolünü keskin bir şekilde tanımlar. Her toplumda

¹⁷ Mises, günümüzde özgürlüğün, liberal düşüncenin bir başarısı olduğu gerçeğinin unutulduğunu söyler. Liberalizmin yükselişinden önce yüksek fikirli filozoflar ve en iyi niyetli din adamları dahi bazı insanların doğaları gereği özgürlüğe layık, bazılarının ise bağımlılığa uygun olduklarını normal kabul ettiler ve bu ayrımı sorgulama gereği duymadılar. Bu fikirler efendiler için geçerli olduğu gibi köleler için de geçerliydi.

Mises bu zihniyetin karşısına klasik liberalizmin öne sürdüğü yegâne anlamlı ve geçerli eşitlik şartını koyar: Kölenin verimli çalışmak için hiçbir motivasyonu yoktur. Ceza almadan minimum ölçüde çalışmasını sürdürür. Özgür işçi ise fazla çalışmasının karşılığında kazancını arttırabileceğini bilir. Mises, özgürlüğü tanrıya, doğaya veya felsefeye dayanarak savunmaz. Özgürlük, insan emeğinin en üretken şeklini sağlar ve bu sebeple insanlığın tümü açısından vazgeçilmez bir¹⁷ şarttır.

Mises: **Liberalism: The Classical Tradition.** s.20–23

¹⁸ Bu noktada Ludwig von Mises'in **Liberalism The Classical Tradition** kitabının 31. ile 33. sayfaları arasında belirttiği "lüks tüketim malları" görüşü göz ardı edilen bir konuya dikkati çeker: "Lüks hakkında birçok aptalca şey söylenmiş ve yazılmıştır.. Lüks tüketimin sosyal işbirliği çerçevesinde faydalı bir işlev gördüğünü göstermek mümkündür." Mises, lüksün fakirlere gelir sağladığı, gibi açıklamaları reddeder. Nihayet lüks tüketime kullanılmayan sermaye ve işgücü, başka mal ve hizmetlerin üretimine kayacaktır. Mises konuya çok farklı bir açıklama getirir: "...lüks kavramı tamamen görecelidir... Günümüzde vazgeçilmez gördüğümüz birçok şey eskiden lüks kabul ediliyordu. Ortaçağda Venedikli bir asil ile evlenen Bizanslı aristokrat hanımın yemeklerini yerken, parmakları yerine, günümüzde bildiğimiz çatalın benzeri, altın bir alet kullanması Venedikliler tarafından Allahsız bir lüks olarak görülmüştür..." Kadının bir süre sonra korkunç bir hastalığa yakalanması, doğaya aykırı bu lüks davranışlarının, Venedikliler gözünde, haklı cezasıdır. İngiltere'de birkaç nesil önce evin içinde tuvalet olması büyük bir lüks sayılıyordu. 20. Yüzyılın başında otomobil çok az kişinin alabileceği çok özel bir vasıta **Wylhelm Tell**'i yazan Schiller İsviçre dağlarını, Almanya'ya yakın olmasına rağmen, görememişti, Goethe ise Paris'i, Viyana'yı veya Londra'yı ziyaret edememişti. Mises kitabını yayınladığı 1927'de: "Günümüzde, buna karşılık, yüzbinler seyahat ediyor, yakında milyonlar edecek," diyerek çok doğru bir tahminde bulunur. Mises'e göre toplumun geniş kitleleri için yaşam şartlarını iyileştirecek yeniliklerin çoğu önce lüks tüketim olarak yaşamımıza girer. Lüks tüketim arzusu, yeniliklerin keşfini ve piyasaya sunulmasını uyarın dinamik bir güçtür. Zaman içinde, zenginlere özenen geniş kitlelerin talebini karşılayabilmek için, aynı malların düşük maliyet ile üretimi gerçekleşir.

başka insanların malına ve canına saygı gösteremeyen veya göstermek istemeyen insanlar olabilir. İnsanlar bildiğimiz insanlar olduğu sürece aralarında katiller, hırsızlar, sahtekârlar bulunacaktır. Bu kişiler, kendilerine karşı güç kullanılacağı tehdidi ile yani “ceza” ile emellerinden caydırılmaz ise, özel mülkiyete dayalı, işbölümü uygulayan toplum yaşayamaz.

Mises’e göre devletin ve buna bağlı olarak hükümetlerin tek görevi, kişilerin malını ve canını korumaktır. “Kişileri toplum içinde birlikte yaşamanın kurallarına uymaya zorlayan “toplumsal güç kullanımı kurumuna” Devlet, devletin uyduğu kurallara Kanun, bu güç kullanımı kurumunu yönetme sorumluluğunu taşıyan organa Hükümet diyoruz.”¹⁹

Liberalizmin devlet anlayışı, özel mülkiyeti savunmasının doğal sonucu olarak ortaya çıkar. Liberalizm, üretim araçlarında özel mülkiyetin vazgeçilemez şart olduğunu kabul eder ve bunun doğal sonucu olarak üretim araçlarında toplu (kamusal) mülkiyeti reddeder. Devletin görevi, toplumdaki işbölümünün gerektirdiği şartların, -gerektiğinde güç kullanarak- temini ve korunması ile sınırlıdır.

Mises, emperyalist amaçlı olmayan milli savunmayı, gerekli barış ortamının temini ve mülkün korunması çerçevesinde, devletin görevleri arasında sayar.

Toplumda güç kullanma ve yargı monopoller²⁰hinde tutan devletin, aynı zamanda ekonominin içinde aktör olarak yer alması, liberal felsefe açısından kabul edilemez.

Ludwig von Mises, 1919’da yayınlanan **Nation, Staat und Wirtschaft** kitabında, liberalizmin kimseyi, kendi arzusu dışında, belli bir devlete bağlı olarak yaşamaya zorlayamayacağını belirtmiştir. 1927’de **Liberalismus** kitabında bu konuyu daha kesin ifadeyle ele alır. Bir ülkenin sınırları içinde yaşamak, bir devlete bağlı olmak konusunda kaderini kendi tayin hakkı (*Right of Self-Determination*), Mises tarafından

¹⁹ Mises: **Liberalism** . s.35

²⁰ Liberal felsefe buradaki “Monopol” sözünü iktisat teorisinde kullanıldığı şekli ile kullanır. İşbölümü çerçevesinde Devlet’e bu işlev düşmektedir. Tarifi gereği monopol konumundadır.

şu sözlerle tarif edilir: “Belli bir bölgenin halkı, tek bir köy, tüm bir bölge veya bağlı bir seri bölge, özgür plebisit yoluyla, o zamana kadar bağlı buldukları ülkeye bağlı kalmak istemediklerini, bağımsız ayrı bir devlet kurmak veya başka bir devlete bağlanmak istediklerini bildirirlerse, tercihlerine saygı duyulması ve isteklerine uyulması gerekir. İhtilalleri, halk arasında veya uluslararası alanda çıkabilecek savaşları önlemenin yegâne uygun ve etkili yolu budur.”

I. Dünya Savaşı öncesinde Polonya'nın, Finlandiya'nın, Latvia ve Litvanya'nın Rus İmparatorluğu'ndan, İtalyanların, Schleswig-Holstein Almanlarının ve Slavların Habsburg (Avusturya-Macaristan) İmparatorluğu'ndan ayrılma istekleri bu gibi durumlara örnek oluşturur. Bu isteklere savaş ile karşılık verilmiş olması, Mises'e göre, Viyana Kongresi'nden beri Avrupa'da çıkan tüm çatışmaların sebebidir.

Mises'i yanlış anlamamak için şu noktanın altını çizmek gerekir: Söz konusu olan, milletlerin kaderlerini tayin hakkı değil, bölgelerde yaşayan kişilerin tercihlerini kullanma hakkıdır.

Mises, imkân olsa, her bireye kendi tercihini kullanma yetkisini vermek ister. Uygulamada, idarenin gerçekleşebilmesi için, ünitelerin, teknik açıdan bölgesel idarelere imkân verecek büyüklükte olması gerekir.

Liberalizm, ülkeler ve idareler arasında vatandaşların beğenisini kazanmak için rekabet öngörür. İnsanlar, baskı yoluyla değil, özgür tercihleri ile bölgesel idarelere veya ülkelere dâhil olurlar.

4.6. Liberalizm ve Dini İnançlar

Bu konuda birçok yanlış anlama bulunduğu için, liberalizmin dini inançlara yaklaşımını ele almanın doğru olacağını düşünüyoruz.

²¹ Mises: **Liberalism** . s.109

²² Mises: **Liberalism** . s.108–109

“Liberalizm bir din, bir dünya görüşü, özel bir çıkara hizmet eden parti değildir. ... Günümüzün siyasi düşmanlıkları felsefe konularında değildir, herkesin geçerli olarak kabul ettiği bir hedefe en az fedakârlıkla en kısa şekilde nasıl ulaşılabileceği konusundaki tartışmalardır. Tüm insanların hedeflediği bu amaç insanların isteklerinin en iyi tatmini; zenginlik ve bolluktur.

Elbette insanların ulaşmak istedikleri bundan ibaret değildir, yalnız dışsal araçlarla ve sosyal kooperasyonla elde edebilecekleri bundan ibarettir. İçsel kutsanmalar, mutluluk, huzur, yücelme, her kişi tarafından kendi içinde (kendi iç dünyasının yalnızlığında) aranmalıdır.

(Liberalizm) insanlara tek bir şey vermeyi amaçlar, herkes için barış içinde, rahatsız edilmeden maddi refahın sağlanması, acıların azaltılması, mutluluğun artırılması...”²³

Liberalizme sıkça dinler ile bağdaşmayan “din düşmanı” bir düşünce gözü ile bakılır. Oysa Ludwig von Mises, din ve inançlar gibi manevi konulara değinen ender iktisatçılar arasındadır. **Human Action** 'da dile getirdiği görüşleri dinler konusuna felsefi bakışını yansıtır.

Mises, “Din ve teokrasiyi karıştırmamak gerekir” der ve William James’in **Varieties of Religious Experience** (35th impression, New York, 1925, s.31) adlı kitabına değinir:

“William James, dini inancı, “kişilerin kendi (iç dünyalarında) yalnızlıklarında kutsal kabul ettiklerine karşı hisleri, davranışları, tecrübeleri” şeklinde tanımlar. Dini (inanç sahibi) yaşamın özellikleri olarak: Görünen dünyanın daha ruhani bir kâinatın (*spiritual universe*) parçası olduğuna ve temel öneminin buradan kaynaklandığına, bu ruhani kâinat ile – ki bu ruh, “Tanrı” veya “Kanun” olabilir- birleşme veya ahenk içinde bulunmanın amaçlandığına, bu ruha (kutsal kabul edilene) dua veya içsel birleşme (*inner communion*) yoluyla ulaşmanın gerçekten mümkün olduğuna, ruhanî (*spiritual*)

²³ Mises: **Liberalism: The Classical Tradition**. s.192–193

bir enerji akımı oluştuğuna ve bunun gerçek nesnelere dünyasında etki göstereceğine olan inançları sayar.”

James, dini inançların psikolojik etkilerini de şu şekilde sıralar:

“Sürdürülen yaşama bir ödül gibi katkıda bulunması, lezzetli, lirik büyülenme, aşk (*lyrical enchantment*) duyguları; veya ciddiyet içinde, kahramanca yaşamın cazip hale gelmesi, ayrıca güven içinde bulunma duygusu, barışsever bir kişilik, diğer insanlara karşı ağır basan şefkat dolu sevgi duygusu.”²⁴

Dini duyguların yaşanması konusundaki bu tarifler, toplum içindeki işbölümünün şekli konusunda hiçbir şey söylemez. Mises’e göre, Batı Dünyasının en büyük “dini dâhisi” St. Francis d’Assisi, ekonomi veya politika konuları ile ilgilenmemiştir. Üretim nasıl yapılacağı gibi konular yerine inançlı yaşamın yolları üzerinde durmuştur. Liberalizm kimsenin inancına göre yaşamasını engellemez. Fakat ekonomik gerçeklerin rasyonel şekilde tartışılması, dini inançlar öne sürülerek, asla önlenmemelidir. Üretim araçlarında özel mülkiyet, barış içinde sosyal kooperasyon ve buna dayalı ilerleme, liberalizmin vazgeçemeyeceği temel prensiplerdir.

Din ve dünya işleri, laiklik prensibine uygun olarak ayrı olursa, toplumda yer alabilecek farklı dini inançların birbiri ile çatışması önlenir, her birinin barış ortamında kendine has yaşamını sürdürmesi mümkün olur. Liberalizm her çeşit teokrasinin karşısındadır. Buna karşılık özel yaşam çerçevesinde yer alan, her dine tarafsız bakar. Teokrasi diye adlandırılan sosyal sistemin geçerli kuralları, “insanüstü” kaynaklara dayanır. Teokratik rejimlerin uyguladıkları kanunlar akıl ve mantık yolu ile sınınamaz. Vahiy ve sezgiye dayanırlar. Daha evvel de ele aldığımız şekilde, bu sezgi tanrısal bir ‘Yaratana’ ve ‘Kâinatın Sahibine’ dayanıyorsa buna “dini inanç” denmektedir. Eğer farklı bir kaynağa dayanırsa genellikle “metafizik inanç” şeklini alır. Teokratik diyebileceğimiz yönetimler, bildiğimiz tek tanrılı üç büyük dinin dışında, herhangi bir inanç etrafında da gelişebilir. Bu kapı açık bırakıldığında son derecede zararlı gelişmelerin yaşanabileceği daha iyi anlaşılır.

²⁴ Mises: **Human Action** . s.156

²⁵ Mises: **Human Action** . s.157

4.7. Liberalizm ve Rasyonel Akıl

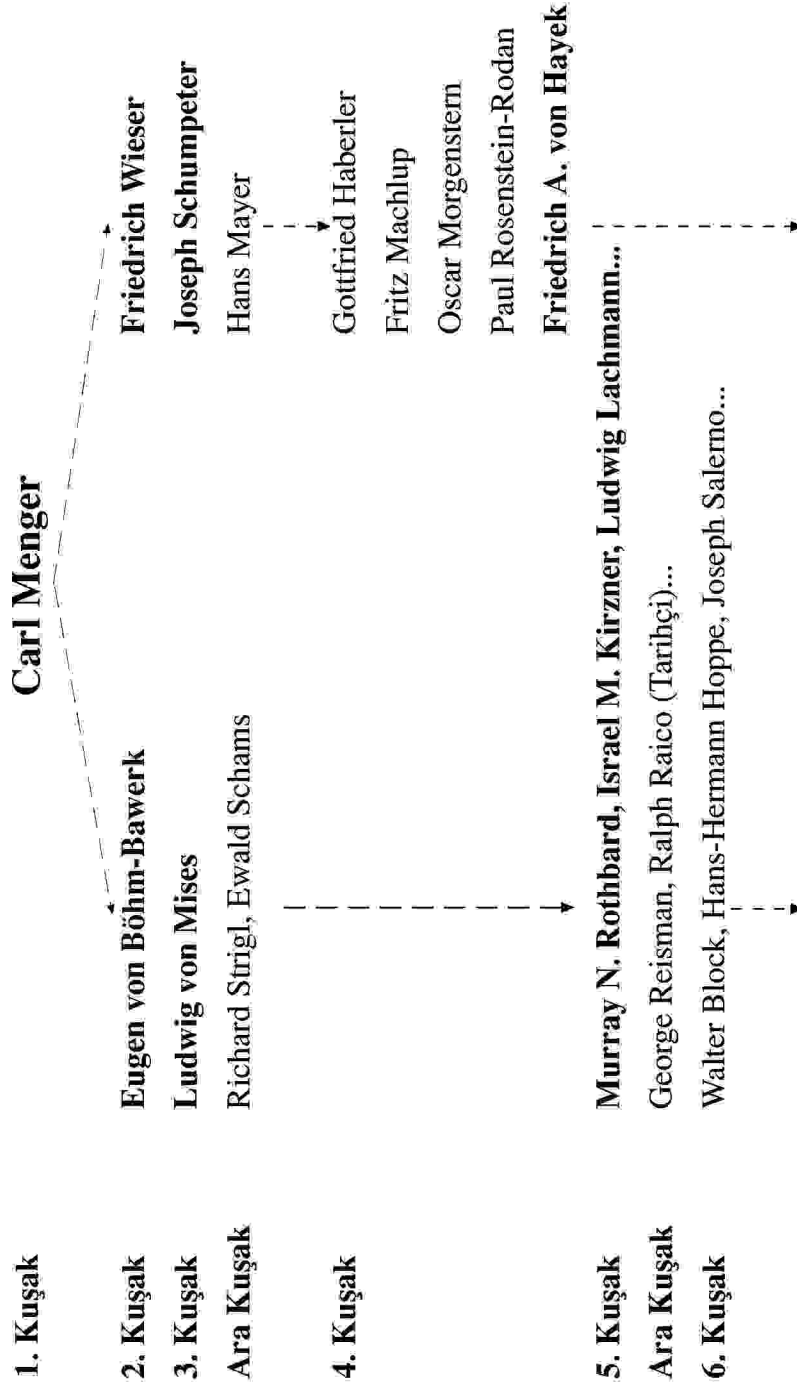
“Liberalizm rasyoneldir.”, diyen Ludwig von Mises’in sözleri ile bu konuyu tamamlamak istiyorum: “(Liberalizm), kavga ve sosyal dağılma yerine, toplumsal çerçevede, barış içinde işbirliğinin kendileri için daha iyi olacağını, çıkarlarını doğru anlamış, büyük çoğunluğa anlatmanın mümkün olduğunu savunur. İnsan aklına güveni tamdır. Bu optimizm yersiz olabilir, liberaller hatalı çıkabilir. Lakin bu durumda insanoğlunun geleceğinden ümit kesmek gerekir²⁶”

Ulaşılabilir en yüksek refah seviyesine götüren toplumsal örgütlenme, insan aklı ve mantık yardımı ile gerçekleşmek zorundadır. İnsanların manevi âlemlerine her türlü olumlu katkı, verimliliklerini arttırabilir, diğer insanlara karşı tutumlarını iyileştirebilir, fakat metafiziğin, ekonominin örgütlenmesinde yeri yoktur.

²⁶ Mises: **Human Action** . s.157

BEŞİNCİ BÖLÜM
AVUSTURYA OKULU'NUN
TARİHİ VE RÖNESANSI

Avusturya Okulu'nun Soy Ağacı

Avusturya İktisat Okulu'nun tarihi Carl Menger'in 1871'de **Principles**'inin yayımlanmasıyla başlar. Tezimizin konusu olan Ludwig von Mises, kendisini Menger ve Böhm-Bawerk ile doğrudan bağlantılı görür. Hayek'in de dahil olduğu dördüncü kuşak Avusturyalıdır. Wieser'in derslerine girerek ve Schumpeter'in **Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung** (1911) ve **Wesen und Hauptinhalt der Theoretischen Nationalökonomie** (1908) adlı iktisat kitaplarını okuyarak yetişirler. Aralarında Ludwig von Mises'in *Privatseminar*'ına devam edenler, Mises'in teorik görüşlerini tanıma fırsatı bulurlar. Fakat Mises'in **Nationalökonomie**'de ortaya koyacağı iktisat teorisi sistemini göremeden II. Dünya Savaşı nedeniyle, başta Amerika olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine dağılırlar.

Bunun ardından gelen beşinci kuşak, **Human Action** (1949) yayımlandıktan sonra Mises'in Amerika'daki öğrencileri arasından yetişir. Altıncı kuşak Mises-Rothbard çizgisinde çalışan Rothbard'ın öğrencileridir. Avusturya Okulu'ndan esinlenen birçok başka iktisatçı "Neoklasik Paradigma"ya daha yakın çalışmalarını sürdürmektedir.

5. AVUSTURYA OKULU'NUN TARİHİ ve RÖNESANSI

5.1 Avusturya Okulu'nun Tarihi

Avusturya Okulu'nun "resmi tarihi" literatürde yaygın olarak şöyle anlatılır: Okulun tarihi, kurucusu Carl Menger (1840–1921) ile başlar. Aralarında bacanaklık ilişkisi olan, öğrencileri Eugen von Böhm-Bawerk (1851–1914) ve Friedrich von Wieser (1851–1926) ile devam eder, 1920'lerin sonunda 1930'ların başında Ludwig von Mises'in etkisi altında en parlak dönemine ulaşır.

Daha sonra 1936'da, Avusturya Okulu, Keynesyen devrim sonucunda tarihin sayfaları arasına gömülür ve unutulur. 1970'lerin başından itibaren ekonomilerde "Stagflasyon" –hem enflasyon, hem işsizlik olgusu gittikçe yaygınlaşarak görülmeye başlar. Keynesyen teze göre, böyle bir durumun ortaya çıkmaması gerekir: Enflasyonist politikalar krizlerin tedavisi olarak görülür. Piyasalardaki (Phillips Eğrisi Analizi) para bolluğuna rağmen kriz durumu açıklanamaz.

Bu dönemde, Mises tarafından ilk olarak öne sürülen ve Hayek tarafından geliştirilen *Boom-Bust*, yani büyüme (tepe) ve arkasından gelen kriz (dip) durumunu, dolaşım kredisi (*Zirkulationskredit*) genişlemesine bağlayarak açıklayan Avusturya Konjonktür Teorisi tekrar keşfedilir. 1974 yılında, Mises'in ölümünden bir sene sonra, Friedrich A. von Hayek, Nobel İktisat Ödülü'nü alır. Bu olgu Avusturya İktisat Okulu'nun Rönesansı'nı başlatır. Avusturya Okulu'nun, içlerinde Karen Vaughn, Israel Kirzner ve son zamanda Bruce Caldwell'in de bulunduğu bir kolu, iktisat tarihi içindeki gelişmeyi bu şekilde görür.²³

¹ Karen Vaughn: "The Mengerian roots of the Austrian Revival", Caldwell, **Carl Menger and His Legacy in Economics**. içinde s.399-401

² Kirzner: **Ludwig von Mises: The Man and His Economics**. s.164–194

³ Caldwell: **Hayek's Challenge**. s.126–130

5.2. Avusturya Okulu'nun Tarihi: Alternatif Bakış Açısı

Avusturya Okulu'nun tarihine yukarıda anlatılan bakış açısı ana hatları ile doğru olmakla beraber, Avusturya Okulu'nun günümüzdeki temsilcilerinden Joseph T.Salerno⁴'nin gösterdiği gibi, dikkat edilmesi gereken bazı ayrıntılar vardır.

Salerno'ya göre, "ortodoks" tarihin ilk eksiği, okulun en parlak döneminin ve unutulmaya başlanmasının tarihlerini doğru koymamasıdır. İki tarihinde geriye gitmesi gerekmektedir.

Avusturya Okulu'nun, Mises'in Viyana'da bulunduğu dönemde, 1920'li yıllarda bazı başarılar elde ettiği doğrudur:

- Mises'in Sosyalizm kitabı, **Die Gemeinwirtschaft** (1922) daha önce de anlattığımız gibi, aralarında Hayek ve Röpke'nin de bulunduğu birçok genç sosyalistin, kesin ve kalıcı olarak, serbest piyasa ekonomisine dönmesini sağlamıştır.
- 1920'li yılların en ünlü Amerikan İktisatçısı Irving Fisher, bu yılları "altın dönem" olarak görmüş ve önü alınamayacak devamlı iktisadi büyüme ve gelişme devresine girildiği yorumunda bulunmuştur. Fisher bu beklentilerine rağmen, 1929'da başlayan Büyük Kriz'de, varlıklı bir aileden gelen eşinin ve kendisinin, tüm servetini kaybetmiştir.
- Oysa Mises ve Hayek, 1920'lerin ortalarından beri ekonomilerin krize gireceğini beklemektedir. Krizin fiilen gerçekleşmesi Avusturya Okulu'nun prestijini arttırır. Hayek, London School of Economics'e davet edilir.
- Lionel (Lord) Robbins LSE' de İktisat Bölümü başkanıdır. 1932'de **The Nature and Significance of Economic Science** adlı kitabını yayımlar. Robbins bu eserinde, Mises'in öne sürdüğü "aksiomatik-dedüktif" iktisat metodolojisini, biraz

⁴ Joseph T. Salerno: "The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics" **Quarterly Journal of Austrian Economics**. Vol.5, No.4, (Winter 2002): içinde, s.111-128

basitleştirerek, Anglo-Sakson düşünce çevrelerine tanıttı**The Nature and Significance of Economic Science**, 1950’li yıllara kadar, iktisat metodolojisi konusunda, egemen geçerli kaynak olarak kalır.

Buna rağmen, Salerno, Avusturya Okulu’nun parlak döneminin I. Dünya Savaşı’ndan önce sona erdiğini savunur. Savaştan sonra, yukarıda belirttiğimiz kıvılcımlar görülse de, okulun ışığı gittikçe solar.

Avusturya Okulu içinde, Menger’den sonra gelen ikinci kuşakta, Böhm-Bawerk ve Wieser’in araştırma programları arasında, fikri bölünme görülür. Menger’den boşalan kürsü başkanlığına 1903’te Wieser geçer ve üçüncü kuşağın hocası olur.

Carl Menger (1840–1921) 1902 yılında Viyana Üniversitesi’ndeki öğretim görevinden ve kürsü başkanlığından ayrılır. Liberal düşüncenin ve Avusturya’nın geleceği konusunda, son derece karamsar ve küskün olarak evine çekilir ve ölümüne kadar da kayda değer yeni bir eser vermez.

Menger’den sonra en çok tanınan “Avusturyalı” Böhm-Bawerk (1851–1914)’dir. Hatta uluslararası platformda Bawerk, Menger’den daha fazla tanınır. Menger’in eserleri 1963-1976’lı yıllarda İngilizceye çevrilirken, Bawerk **Kapital und Kapitalzins, Erste Abteilung: Geschichte und Kritik der Kapitalzinstheorien** (1884) ve **Kapital und Kapitalzins: Die Positive Theorie des Kapitals** (1889) adlı eserleri 1890 ve 1891’de İngilizceye aktarılmıştır. Bu tercümelemler Avusturya İktisat Okulu’nun dışa açılmasını ve tanınmasını sağlamıştır. Buna rağmen, bir takım ters gelişen olaylar sonucunda, Menger’in Viyana Üniversitesi’ndeki yerine Böhm-Bawerk değil, bacanağı Wieser geçer.

-
- ⁵ Carl Menger’in oğlu Karl Menger ile Friedrich A. Hayek, Menger’den geriye kalan çalışmalarını inceleyenler arasındadır.
Mason Barnett: “The Papers of Carl Menger in the Special Collections Department, William R. Perkins Library, Duke University”, Caldwell: **Carl Menger and His Legacy in Economics** . içinde s.15,28
- ⁶ Eugen von Böhm-Bawerk **Kapital und Kapitalzins Positive Theorie**. Innsbruck: Wagner, 1889.

Eugen von Böhm-Bawerk, 1881'den itibaren Avusturya'nın Innsbrück Üniversitesi'nde profesörlük görevinde bulunur ve 1889'da, Innsbruck'un taşra havasından kurtulmak amacıyla, Viyana'ya taşınır. Viyana'da birçok devlet kademelerinde görev alır, üç defa Maliye Bakanlığı'nda bulunur (Avusturya Euro'ya geçene kadar, 100 Schilling banknotlarının üzerinde Bawerk'in portresi vardı.) 1904'te Maliye Bakanlığı'ndan ayrılır, kendisine Viyana Üniversitesi'nde özel ordinaryüslük statüsü verilmesi için şahsen ricada bulunur. Burada 1914'e kadar, değişmeli olarak, bir dönem seminer, bir dönem ders yapar. Ne yazık ki akademik hayattan uzak, dönemin çetin politik ortamı içinde, geçirdiği on beş yıl Bawerk'in sağlığını bozmuştur. 1904'te, fazla sayılmayacak bir yaş olan elli üç yaşında, üniversiteye geri döndüğü vakit yoğun bilimsel çalışma yapacak gücü kalmamıştır. On yıl sonra, 1914'te vefat eder.

Friedrich von Wieser, 1903'te Menger'in yerine geçer. Yirmi yıl boyunca önce Wieser, daha sonra yerine geçen, en sevdiği öğrencisi Hans Mayer (1879–1955), Avusturya Okulu'nun yönünü çizer. Viyana Üniversitesi'nden mezun olacak tüm hukukçuların iktisat dersleri Wieser'in sorumluluğu altındadır. (O devirde, Viyana Üniversitesi'nde İktisat Diploması yoktur. Mises'te, Hayek'te, ilk önce hukuk diploması almışlardır.)

Üçüncü ve dördüncü kuşak Avusturya Okulu İktisatçıları'nın hocası Böhm-Bawerk değil, Wieser'dir. Yalnız Ludwig von Mises ve Richard von Strigl, Böhm-Bawerk'in öğrencisidir. Üçüncü kuşaktan Joseph Schumpeter ve dördüncü kuşaktan Friedrich A.von Hayek, Gottfried von Haberler ve Oskar Morgenstern, Wieser'in öğrencisidir. Bu dördüncü kuşak, öğrencilik dönemlerini bitirip, diplomalarını aldıktan sonra Mises'in *Privatseminar*'ına katılmıştır.

Wieser'in, hoca, doktora danışmanı ve sınav otoritesi olarak etkisi, 1914'te **Theorie der gesellschaftlichen Wirtschaft** (*Social Economy*) başlıklı eseri ile komple

⁷ Innsbruck, Avusturya Alpleri'nde küçük bir şehirdir.

⁸ Böhm-Bawerk, Avusturya Maliye Bakanlığı'na 1890'da katıldı, 1900 yılı ile 1904 yılı arasında Maliye Bakanlığı görevinde bulundu. Böhm'ün çalışma prensipleri: Kanunla sabitlenmiş altın paritesine sıkıca bağlı para, Merkez Bankası yardımı almayan denk bütçeydi. Ludwig Bettelheim-Gabillon, Böhm-Bawerk'in bu başarılı politikalarını analiz eden bir kitap yayınlamadan Naziler tarafından öldürüldü ve kitabı ortadan kaldırıldı.

Mises: **The Historical Setting of the Austrian School of Economics.** s.17

bir sistem teorisi ortaya koymasının ardından, daha da güçlenmiştir. Adı geçen kitap önceki yüzyılın 80'li yıllarından kalan, Böhm-Bawerk'in diğer eserlerinin ardından, Avusturya Okulu'nun 20. yüzyılda ilk büyük eseridir. Wieser'in bundan sonraki çalışmaları bu kitabını temel almıştır.

Tüm öğrencileri bu çalışmayı okur ve öğrenirlerdi. Fakat ilginç olan bir nokta “Avusturya Okulu'nun Mises'e yakın kolu, Wieser'i neden “olumsuz bir etki” olarak görür?”. Bu soruya yanıt niteliğinde Mises **Erinnerungen** 'de konuya şöyle açıklık getirir:

“Wieser fevkalade kültürlü bir kişiydi, güçlü bir akıla sahipti ve dürüst bir araştırmacıydı. Şansı, diğerlerinden önce Menger'in eserini tanınması ve önemini derhal anlamasıydı. Bunu (Wieser'in) katkısı olarak görmek gerekir. (Buna rağmen) bazı konularda öğretiyi zenginleştirmesine rağmen, yaratıcı bir düşünür olmadığı için, faydadan çok zararı olmuştur. Sübjektivizmin çekirdeğini hiçbir zaman gerçek anlamıyla kavrayamamıştır; ele aldığı hatalı konular buradan kaynaklanır.”

Mises'e göre Wieser'in değer hesaplaması konusundaki fikirleri, kendisini Avusturya değil Lozan Okulu görüşlerine yaklaştırır. Oysa Avusturya Okulu birey eylemini ele alır, iktisadi denge durumunun, eylemsizliğin teorisi değildir.

Avusturya iktisat teorisi piyasalarda gerçekleşen fiyatları açıklar. Matematik metotlara soğuk bakması, matematik bilmemekten değil, hipotetik statik analize kıymet vermediklerinden kaynaklanır. Avusturya Okulu'na göre, değer asla ölçülemez. İstatistik rakamlar tarihi olguları belgeler, iktisat teorisi ile ilişkisi yoktur. Misesci bakış açısından, Wieser bu çok can alıcı noktaları sulandırmıştır.

Daha önce de anlatmaya çalıştığımız gibi, Wieser'in fikirleri, üçüncü ve özellikle dördüncü kuşak Avusturya İktisatçıları'nı, Hayek, Haberler, Machlup ve Morgenstern grubunu etkilemiştir.

⁹ Mises: **Erinnerungen** . s.21

¹⁰ Avusturya Okulu “ dengeli dönen ekonomi” anlamında *Evenly Rotating Economy*” dediği denge durumunu çok seyrek olarak ve model karakterini unutmadan kullanır. *Evenly Rotating Economy*, paranın niteliğini anlatmak için ve kârları faizden ayırabilmek için kullanılır.

Bunların içinden bazıları, Menger'in araştırma programının özelliklerini yansıtan Avusturya Analiz Metodu'nu ihmal etmiş, hatta terk etmiştir. Çalışmaları, Walras, Pareto ve Barone tarafından temsil edilen, Lozan Okulu'nun sözlü anlatımına dönüşmüştür.

Schumpeter'in, **Das Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie** (1908) ve **Die Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung** (1911) adlı eserleri de benzer bir yöndedir ve dördüncü kuşak öğrenciler tarafından heyecanla okunmuştur.

Üçüncü kuşak Avusturyalıların *Wunderkind*'i yani harika çocuğu, Schumpeter kendisini Menger'in veya uzun seneler seminerine devam etmesine ve Bawerk tarafından sevilmesine rağmen, Böhm-Bawerk'in takipçisi olarak değil, Wieser ve Walras'ın öğrencisi olarak görür.

Menger ve Böhm-Bawerk'in analizleri daima gerçekçi olmak çabasında idi. *Causal-genetic*, "adım adım" analiz metodu ile piyasalarda gerçekten ödenen fiyatları açıklamaya çalıştılar. Wieser ve Schumpeter'in çalışmalarında ise fiyatlar çok farklı bir araştırma tarzına konu oldu: Gerçekçi olmayan, hipotetik koşullarda (mükemmel bilgi gibi), ulaşıldığı varsayılan "denge durumları" "bir şekilde" sisteme giren fiyatlar tarafından ifade ediliyordu. Ekonomik olayların gerçek yüzü, "mükemmel dengenin" –eleştiriyeye açık– eksik, çarpık yansımalarından ibaretti.

Ludwig von Mises, Wieser ve Schumpeter etkisi ile gerçekleşen bu fikri bozulmayı kesinlikle reddediyor ve kendi çalışmalarını Menger ve Böhm-Bawerk'in devamı olarak görüyordu.

Mises'in asli görevi, uzun yıllar, Viyana Ticaret Odası'nın Baş İktisat Danışmanlığı olduğu için, daha önce de belirttiğimiz gibi, ancak "boş" saatlerini bilimsel çalışmalara ayırabilmiştir...

Ludwig von Mises'in akademik bir şemsiye altında çalışması ancak Cenevre'de mümkün olmuştur. Bundan dolayı Mises, "Menger-Böhm-Bawerk Araştırma Programını" tamamlayan, kendi teorisi ile komple bir sistem haline getiren ve son

derece gerçekçi bir fiyat teorisi ortaya koyan **Nationalökonomie** 'yi, ancak 1940 yılında, kendisi elli dokuz yaşında iken, bitirebilmiştir.

1920'lerde ve 1930'ların başında, Viyana'yı terk edip Cenevre'ye gitmeden önce, Mises, *Privatseminar*'ına katılanlar tarafından "yalnızca" "Para Teorisi" ve "Para Politikaları" konusunda "uzman" olarak görülür. Öğrencilerinin gözünde sistematik analiz yapan para teorisyenidir; fakat Wieser veya Schumpeter gibi "sistem kurucusu" olarak algılanmamıştır. **Nationalökonomie** ile sistemini sunup, sistem kurucusu olduğunu gösterdiği zaman *Mises Kreis* (Mises Çevresi) çoktan çözülmüştür. 1930'lu yılların başlarında, yaklaşan savaş ile birlikte *Privatseminar*'ın üyeleri, hocalarının sistemi ile tanışmadan, dünyanın dört bucağına dağılır. Mises **Nationalökonomie** 'si ancak, 1940'ta, Amerika'ya göç ettikten sonra, beşinci kuşağa ulaştırılır. **Human Action** başlığı altında Amerika için gözden geçirilerek tekrar hazırlanır ve 1949'da basılır.

Mises'in "Sosyalizm Tenkidi", "Para ve Konjonktür Teorisi" gibi tek tek başarılı çalışmaları olmasına rağmen anlattığımız nedenlerden dolayı, 1920'li yılların sonunu ve 1930'lu yılların başını, Avusturya Okulu'nun parlak devri olarak görmek hatalıdır.

Avusturya Okulu fenomeni 1920'li yıllarda unutulmaya başlanır ve Mises'in Viyana'dan ayrılması ile son bulur.

İngiltere'de, 1930'ların başında London School of Economics'e giden Hayek'in çevresinde de, gelişmeler benzer bir şekil alır. Hayek, önce Konjonktür Teorisyeni olarak çok başarılıdır. Fakat hocası Wieser'in çizgisine uyararak, İngiltere'de pek tanınmayan, Lozan Okulu İktisatçıları ve Pareto'nun ele alınmasını teşvik eder. Hayek'in etkisi ile o dönemde LSE'nin parlak öğrencilerinden John Hicks, Pareto üzerinde çalışır ve önemli bir denge teorisyeni olarak yetişir, daha sonra Nobel Ödülü alır. Bu nedenle, Menger-Böhm-Bawerk çizgisindeki Avusturya Okulu'nun tam anlamıyla İngiltere'ye geldiği söylenemez. İngiltere'de Avusturya Okulu genellikle, Lozan Okulu'nun, az gelişmiş, yani matematiği eksik biçimi olarak tanınmıştır. Yalnız "Avusturya Konjonktür Teorisi" özgün Avusturya Okulu görüşü olarak kabul görür. 1936'da Keynes'in taban tabana zıt yaklaşımı, bu teoriyi de okul ile birlikte, tarihin sayfalarına gömer.

5.3. Avusturya Okulu'nun Rönesansı

Konunun başında belirttiğimiz gibi, şimdi de Avusturya Okulu'nun yeniden doğuş hikâyesini düzeltmek veya en azından tamamlamak istiyoruz.

Avusturya İktisat Okulu düşüncelerinin, 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yeni bir entelektüel etki alanı oluşturduğu görülür. Amerika Birleşik Devletleri'nden başlamak üzere *Austrian Economics*, uluslararası bir entelektüel hareket olarak, dünyaya yayılmaya başlar¹¹.

Bu hareket, Amerika'ya yerleşmiş olan Mises'in ve Amerikalı öğrencilerinden, özellikle Murray N. Rothbard'ın düşünceleri ile beslenir. Hayek'in canlanmadaki rolü büyük değildir. 1978'de, Nobel Ödülü'nü (1974) almasından dört yıl sonra, kariyerinin doruk noktasında, Hayek bu konuyu kendi sözleri ile aydınlatır.

Hayek, Mises'in vefatının beş sene ardından yayınlanan **Erinnerungen** isimli Mises Hatıratı'nın ön sözünde şöyle der:

“Menger'in öğretisi, aralarında yakın dostluk (ve hısımlık) bağı olan öğrencileri, Eugen von Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser arasında iki dala ayrılmıştı. Günümüzün dünyasında, bir ölçüde haklı olarak, yalnızca bir dalı temsil etmelerine rağmen, Mises ve öğrencileri Avusturya Okulu'nun temsilcileri olarak görülür. Bunu ancak tereddütle itiraf ediyorum, çünkü kendim de, Hans Mayer'in geliştirmeye çalıştığı Wieser geleneğinden çok şey ummuştum. Günün birinde, bugüne kadar olduğundan daha verimli olsa dahi, bugüne kadar beklentiler gerçekleşmemiştir. Bugün hemen hemen yalnız Amerika Birleşik Devletleri'nde faal olan “Avusturya Okulu” aslında, Böhm-Bawerk'in çalışmalarına dayanan, “Mises- Okulu”dur. Buna karşılık Wieser'in kürsüsüne geçen adam (Hans Mayer), vaatleri hiçbir zaman yerine getirememiştir.”

¹¹ Bu hareket Marksizm ile karşılaştırılıp antitezi gibi yorumlanabilir.

¹² Mises: **Erinnerungen** . s. XIV-XV

5.3.1. Hayek ve Nobel İktisat Ödülü (1974)

Kısaca Hayek'in kariyerini izlersek, II. Dünya Savaşı'nın ardından Amerika'ya yerleştiğini görürüz. Hayek'in bu dönemde iktisat teorisine ilgisi azalmıştır. Entelektüel yaşamının ikinci kısmında çalışmalarını siyaset felsefesi konusuna yöneltmiştir. Bu alanda son derece başarılı olmuştur. Savaşın son yıllarında yayınlanan **Road to Serfdom**, uluslararası alanda, en çok satan kitaplar arasına girmiştir. Milyonlarca kişi tarafından okunan **Readers Digest** mecmuasında bu kitaptan kısımlar yayınlanmıştır. Hayek yeni alanında başarılı ve ünlüdür, fakat bu dönemdeki çalışma alanı artık iktisat teorisi değildir. Chicago Üniversitesi'nde disiplinler arası *Committee on Social Thought* adlı bölümde ders verir; iktisat bölümünde değildir. Bu bölümde "Chicago Okulu"nun temsilcileri Frank Knight, George Stigler ve Milton Friedman yer alır.

1961'de Hayek, Chicago Üniversitesi emekliliğini ödemek istemeyince, Almanya'da Freiburg Üniversitesi'ne gider¹³. Ancak 1974'te Nobel İktisat Ödülü'nü alınca iktisatçı yönü tekrar hatırlanır, fakat artık Amerika'da değildir. Buna rağmen Avusturya Okulu'nun fikirlerinin dünya çapında ilgi uyandırmasındaki rolü önemlidir.

5.3.2. Human Action (1949) ve Man, Economy and State (1962)

Austrian Economics adı altında Avusturya İktisat Okulu'nun Rönesans'ını tetikleyen olay, 1949 yılında **Human Action**'ın yayınlanmasıdır. Mises'in, son derece ileri metodoloji bilincini, en küçük ayrıntıları gözden kaçırmayan teknik bilgisini ve engin kültür hazinesini yansıtan dokuz yüz sayfalık bu kitap -bu tip eserlerden beklenmeyecek, hayret uyandıran ölçüde- başarılı olur. Geçen altmış yıl boyunca basımda kalmış ve birçok dile çevrilmiş ve bir milyon nüshadan fazla satılmıştır.

Bu kitabı sayesinde Mises, Amerika'da, daha evvel saydığımız, birçok yetenekli öğrenciyi yetiştirebilmiştir.

¹³ Almanya'da Hayek için özel karar çıkarılarak emeklilik imkânı tanınır.

Mises'in öğrencilerinden Murray N. Rothbard, 1962'de otuz altı yaşında **Man, Economy and State** kitabı ile genç nesil için yeni *magnum opus* hazırlamıştır. **Human Action** modeline uygun, fakat gençler tarafından daha kolay okunan, bazı konularda hocasının düşüncelerini tamamlayan, bazen radikalleştiiren bu eser yardımı ile Rothbard, Mises düşüncesinin devamını garantiler ve daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar.

5.3.3. Kurumsallaşmanın Önemi

Avusturya İktisat Okulu'nun günümüz dünyasında "Klasik Liberalizm"i savunan güçlü bir düşünce hareketi haline gelmesi için kurumlaşması gerekiyordu.

Kuşkusuz, Mises'in **Human Action'** ı ve Rothbard'ın **Man, Economy and State'** i olmadan okul entelektüel açıdan yaşayamazdı. Genç Avusturyalılar bu sayede Menger ile başlayan araştırma programını devam ettirme olanağını buldular.

Entelektüel bir geleneğin, düşünce hareketi haline gelmesi ancak kurumsallaşma ile mümkündü. *Austrian Economics* ve Liberter (Klasik anlamı ile Liberal) siyaset felsefesini temsil eden fikirler Mises ve Rothbard'ı destekleyen kurumlar olmadan ayakta kalamazdı. Joseph T.Salerno, "The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics" adlı makalesinde Menger ve Böhm-Bawerk'in Avusturya Okulu fikirlerinin yayılmasını sağlamak konusunda hiç gayret sarfetmediklerini söyler. Salerno'ya göre günümüz dünyasında fikirlerin gelişip yayılabilmesi için mutlaka kurumsal desteğe ihtiyaç vardır. Carl Menger **Grundsätze** kitabının ilk baskısı tükendikten sonra ikinci baskısının hazırlanmasına izin bile vermemiştir.

Mises, Amerika'ya geldikten sonra *William Volker Fund* tarafından maddi destek görmüştür. (Aynı vakıf Hayek'in Chicago'daki maaşını da karşılamıştır.) Ölümüne kadar yazılarının basılması ve dağıtımı Leonard Read yönetiminde, *Foundation for Economic Education (FEE)* tarafından gerçekleştirilmiştir.

Rothbard'da *Volker Fund* tarafından desteklenmiş, uzun yıllar *FEE* ile olumlu ilişkiler içinde bulunmuş ve 1970'li yılların başında, o zaman yeni kurulmuş olan, eski

FEE üyesi, F.A. “Baldy” Harper idaresindeki *Institute for Human Studies (IHS)* tarafından güçlü destek görmüştür.¹⁴

5.3.4. South Royalton Konferansı (1974)

IHS, ilk *Austrian Scholars Conference*’ı (Avusturya Bilim Adamları Konferansı) 1974’te, Hayek’in Nobel Ödülü aldığı yıl, South Royalton, Vermont’ta düzenlemiştir. İlk kez, dağınık yerlerde bulunan altıncı kuşak genç Avusturyalılar, bu konferansta bir araya gelmiştir.¹⁶

1970’li yılların sonunda Avusturya düşüncesi yine sıkıntılı döneme *glacier* *Fund* miras sorunları yüzünden çözülmüştür. Rothbard’ın kurucuları arasında

¹⁴ “Avusturya Okulu’nun 1970’lerin başında “yeniden canlanma” süreci, beraberinde Okul’un (Neoklasik iktisattan) ayırıcı nitelikleri, hangi çekirdek ilke ya da kavramlarla tanımlanıp, geliştirilmesi gerektiği konusunda Avusturyen İktisatçılar arasında bir dizi tartışma yaratmıştır. Ancak, bu tartışmaların özü ve en önemlisi, Mises’in fikirleri ile Hayek’in fikirlerinin türdeş (homogenize or de-homogenize) kabul edilip edilemeyeceği, Hayek’in görüşlerinin Mises’in görüşlerinin tamamlayıcısı mı yoksa ondan bir sapma mı olduğu konusundadır. Söz konusu bu tartışma, Okul’un “canlanması”nda önemli rol oynayan Avusturya Okulu’na ilişkin Institute of Human Studies tarafından her yıl bir kere olmak üzere 1974–1976 yıllarında düzenlenen üç konferansta su yüzüne çıkmıştır.”

Turan Yay: “Avusturya İktisat Okulu’nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi” *Ekonomi Dergisi* . Yaz 2004, Sayı 11 içinde.

¹⁵ Karen Vaughn bu konferansı Avusturya Rönesansı’nın başlangıcı olarak görür. Tesadüfen yakın bir yerde olan Milton Friedman’da konferansa uğrar.

Karen I. Vaughn: “The Mengerian Roots of the Austrian Revival”, *Caldwell Menger and His Legacy in Economics*. içinde, s.399–401

¹⁶ Joseph Salerno, Rothbard’ın *Man, Economy and State* ’ini okumuş genç bir öğrenci olarak *South Royalton* konferansına katılmıştır. Avusturya Okulu’nun yeniden doğuşunu ele alan “The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics” adlı makalesinde Avusturya düşüncesinin yayılması açısından şu ayrıntılara dikkati çeker:

South Royalton’da Murray N. Rothbard, Israel Kirzner ve Hayek’in asistanlarından Ludwig Lachmann tebliğ sunarlar. Hartford Connecticut’ta 1975 yılında İskoçya’da Windsor Castle’de 1976 yılında toplantılar yapılmıştır. Murray N. Rothbard, Israel Kirzner, Henry Hazlitt, William H. Hutt, Friedrich A. Hayek, Leland Yeager ve Ludwig Lachmann tebliğler verir. Bu konferanslar sırasında Lachmann, Kirzner ve Rothbard’ın iktisat teorisi ve yöntem konusundaki görüşlerinde farklılıklar ortaya çıkar. Lachmann *Nihilist* bir pozisyon alır.1978’de Mises ve praxeolojik paradigmadan uzaklaşma görülür. Don Lavoie, bir makalesinde Lachmann ve Shackleton *Nihilist* diye niteler. Lavoie’ye göre Kirzner ve Rothbard *libertarian* kampıdır. Rothbard, Lachmann’ın görüşlerinin iktisat çevrelerinde etkili olduğunu görür. Rothbard, bu tarz sulandırmalarla Mises’in Avusturya Okulu’na kazandırdığı sağlam temellerin bozulacağına inanır. Rothbard, Menger-Böhm-Bawerk-Mises çizgisinin korunmasına önem verir.

Salerno: “The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics” *The Quarterly Journal of Austrian Economics*. s.121–122.

bulunduğu, *CATO*-Enstitüsü ve *IHS*'nin, önemli destekçilerinin stratejik-felsefi düşünceleri değışince fikri bir dönüş görölür.

Uzun yıllar hareketin düşünce önderleri diye görülen Mises ve Rothbard adım adım hareketin dışına itilmeye başlar. Washington'un politik çevrelerinde söz sahibi olmak, "saygı görmek" isteyenlere Mises'in ve hele Rothbard'ın taviz vermeyen teorik yaklaşımları, radikal ve uzlaşmaz gelır. Bu nedenle daha ılımlı görüşlü sayılan Friedrich A.Hayek ve Milton Friedman gibi devlet müdahalelerine, az da olsa açık kapı bırakan iktisatçılar desteklenmeye başlanır.

5.3.5. Ludwig von Mises Enstitüsü'nün Kuruluşu

Austrian Economics'in yardımına 1982'de Lew Rockwell tarafından kurulan "Ludwig von Mises Enstitüsü" yetişmiştir. Rothbard, 1995'te ölümüne kadar, enstitünün akademik direktörlüğünü üzerine almıştır.

Bugün, Avusturya İktisat Okulu'nun, Menger-Bawerk-Mises-Rothbard kolunu temsil eden gelenek, bu enstitü çatısı altında toplanmıştır. *Quarterly Journal of Austrian Economics* ve *Journal of Libertarian Studies* adlı iki bilimsel yayın organı, Avusturya geleneğinde çalışan iktisatçılara yayın olanağı verir. Avusturya literatürüne ulaşmak isteyenler ve fikir alış verişinde bulunanlar için enstitünün web sitesi geniş imkânlar sunar.¹⁸ Ayrıca "Mises Üniversitesi" ve *Austrian Scholars Conference* etkinlikleri Mises Enstitüsü tarafından düzenlenmektedir.

Avusturya Okulu ve Ludwig von Mises üzerinde çalışmaya karar verdiğimizde, danışman hocalarımız bizi internet ortamında Mises sitesine yönlendirdi. Bu, konu ile ilgili bilgilere, kitaplara, hocalara ve etkinliklere ulaşmamızı kolaylaştırdı.

¹⁷ Salerno, Mises'in bu çevreler için ismi lazım değil anlamında "Biliyorsunuz ~~Kim~~ *Know Who* haline geldiğini söyler, Mises'in adı iktisat çevrelerinde tercihen anılmamaya çalışılır. Salerno, makalesinde "Phase II: Austrian Economics without You Know Who- 1977-86" başlığını kullanır.

Salerno: "The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics" *The Quarterly Journal of Austrian Economics*. s.119

¹⁸ www.mises.org

¹⁹ Ludwig von Mises Institute: www.mises.org

İktisadi düşünce tarihinin akışı içinde, birkaç kez unutulma tehlikesi geçiren Avusturya Okulu'nun düşünce geleneğini, doğru bir biçimde yansıtmaya çabamıza yardımcı oldu. Çalışmamızın tüm kaynakları ve içeriği Auburn'e giderek yerinde ziyaret ettiğim Mises Enstitüsü'nde katıldığımız seminerler ve hocalarla yaptığımız çalışmalar sonunda oluşturuldu.

5.4. Günümüzde Avusturya Okulu Konusunda Çalışmalar

Son zamanlarda Amerika'nın Auburn şehrindeki Mises Enstitüsü'nden başka, Ludwig von Mises'le ve Avusturya Okulu ile ilgi çok sayıda, değişik yerlerde çeşitli kurumlar açılmıştır.

Mises adını taşıyan, Almanya, Belçika, Polonya, Romanya ve Meksika'da çok sayıda enstitü açılmıştır. Ayrıca Mises'in fikirleri üzerinde çalışan Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Gürcistan, Hollanda, Litvanya, İtalya, İsveç, İsviçre, Slovakya, Arjantin, Brezilya ve Peru'da çeşitli öğretim kurumları vardır.

Bunların yanında, Mises ve Avusturya iktisat teorisini kesin bir şekilde öğretim programına kabul etmiş birçok üniversite bulunmaktadır: Michigan'da Hillsdale College, Pennsylvania'da Grove City College, New York'ta New York Üniversitesi, Virginia'da George Mason Üniversitesi, San Jose Devlet Üniversitesi ve California Devlet Üniversitesi, Kaliforniya'da Hayward, New Orleans'ta Loyola Üniversitesi, Fransa'da Angers Üniversitesi ve Aix - en - Provence Üniversitesi, İspanya Madrid'de Universidad Rey Juan Carlos, Arjantin'de Buenos Aires kentinde ESEADE, Guatemala City'de Universitaet Francisco Marroquin, Çek Cumhuriyeti'nde Economic University of Prague sayılabilir.

Günümüzde Avusturya Okulu iktisat teorisi konusunda çalışan iktisatçılar arasında şu isimler sayılabilir: Dominic Armentan *University of Hartford* , Charles Baird, *California State Hayward* , William Barnett *Loyola University, New Orleans*, Norman Barry, *University of Buckingham* , UK, Marco Bassani *University of Milan*; *Mises Institute* , Bruce Benson, *Florida State University* , Walter Block, *Loyola*

University, New Orleans, Peter J. Boettke, *George Mason University*, Donald Bondreaux, *George Mason University*, Samuel Bostaph, *University of Dallas*, Hardy Bouillon, *Centre for the New Europe*, Bondewijn Bouckaert, *University of Ghent*, Gerard Bramouille, *Universite de Droit, d'Economie et des Sciences d'Aix-Marseille*, Bruce Caldwell, *University of North Carolina, Greensboro*, John P. Cochran, *Metropolitan State College of Denver*, Enrico Colombatto, *Universita di Torino*, David Conway, *Middlesex University, UK*, Roy E. Cordato, *The John Locke Foundation*, Christopher Coyne, *Hampden-Sydney College*, Richard Ebeling, *Foundation for Economic Education*, Nicholai Juul Foss, *Copenhagen Business School*, Roger Garrison, *Auburn University*, David Gordon, *The Mises Review*, Jeffrey M. Herbener, *Grove City College*, Robert Higgs, *Independent Review*, Randall Holcombe, *Florida State University*, Hans-Hermann Hoppe, *University of Nevada, Las Vegas*, Steve Horwitz, *St. Lawrence University*, Jörg Guido Hülsmann, *University of Angers*, Jesus Huerta de Soto, *Universidad Rey Juan Carlos*, Sanford Ikeda, *SUNY; Purchase College*, N. Stephan Kinsella, *Applied Optoelectronics, Inc*, Israel Kirzner, *New York University*, Peter G. Klein, *University of Missouri*, Peter Leeson, *West Virginia University*, Morgantown, Roderick T. Long, *Auburn University*, Thomas DiLorenzo, *Loyola College of Maryland*, Carlo Lottieri, *University of Siena*, Tibor Machan, *Chapman University*, Yuri N. Maltsev, *Carthage College*, Laurence Moss, *Babson College*, Antony P. Mueller, *University of Caxias do Sul, Brazil*, Phillippe Nataf, *University of Paris-Dauphine*, Ralph Raico, *State University College at Buffalo*, George Reisman, *Pepperdine University*, Morgan Reynolds, *Hot Springs Village, Arkansas*, Mario Rizzo, *New York University*, Joseph T. Salerno, *Pace University*, Pascal Salin, *University of Paris*, Lerry Sechrest, *Sul Ross University*, George Selgin, *University of Georgia*, Hans F. Sennholz, *Grove City College*, Suda Shenoy, *University of New Castle, Australia*, Frank Shostak, *Sydney, Australia*, Josef Sima, *Prague University of Economics*, Edward Stringham, *San Jose State University*, Mark Thornton, *Mises Institute*, Karen Vaughn, *George Mason University*, Frank von Dun, *University of Ghent*, Richard Vedder, *Ohio University*, Leland Yeager, *Auburn University*, Lawrence White, *University of Missouri, St. Louis*, Thomas Woods, *Mises Institute*.

SONUÇ

Mises'in Gündeme Dönüşü:

Ludwig von Mises'in 10 Ekim 1973'te, 92 yaşında New York'ta vefatı Amerika içinde ve Dünya basınında yankı uyandırmış, yaşamına ve eserlerine değinen yazılar yayınlanmıştır.² Bu yazılarda Mises takdir ile karşılanıp, önemli bir iktisatçı olarak anılsa da, eserlerinin çapı ve önemi göz önünde bulundurulduğu zaman, toplum bilincinde ve günümüz egemen *mainstream* iktisat çevrelerinde tanınmışlığının mütevazı çerçevede kaldığı görülür.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinden de anlaşılabilceği gibi, Mises ömrü boyunca *Zeitgeist*'in, yani dönemin yaygın ve popüler fikir akımlarının, tamamen karşısında yer almıştır.³ Bu nedenle kendisinden önceki birçok düşünür ile aynı kaderi paylaşmış, hak ettiği önemi ancak ölümünden sonra, giderek artan ölçüde, kazanmıştır.

Tez çalışmamız sırasında edindiğimiz kanı, Ludwig von Mises ve Avusturya İktisat Okulu'nun eserlerine yansıyan iktisat görüşlerinin, günümüz şartlarında giderek

¹ Ludwig von Mises, New York City'nin Vincent's hastanesinde vefat etmiştir. Küller Ferncliff Cemetery Mausoleum, Hartsdale, New York'ta muhafaza edilmektedir.

² Amerika'daki yayınlar arasında *New York Times*, *Wall Street Journal*, *Washington Post*, *New York Daily News*, *Chicago Tribune*, *International Herald Tribune*, *New York Post*, *National Review*, *Time*, *San Francisco Chronicle*, *Human Events*, *American Economic Review*, *CBS-Radio-Network* sayılabilir.

Dünyada ise, *London Times*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Die Presse*, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, *Mont Pelerin Society Newsletter*, *La Prensa Buenos Aires*, ve *El Heraldo de Mexico*'nun aralarında bulunduğu birçok gazete ve dergide Mises'in vefatı ile ilgili yazılar yayımlanmıştır.

Friedrich A. Hayek, Fritz Machlup, Henry Hazlitt, Murray N. Rothbard, Israel Kirzner, Alberto Benegas Lynch, Jürgen Eick, Lawrence Fertig, Percy L. Greaves, William H. Peterson, Leonard Read, Gustavo Velasco, Joaquín Reig, Yujiro Iwami *biography* yazarları arasındadır.

Bettina Bien Greaves and Robert W. McGee 1993 *Mises: An Annotated Bibliography*. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation For Economic Education Inc., 1993, s.315–321

³ Mises, *Die Gemeinwirtschaft* kitabından 1932'de tercüme edilmiş *Socialism*'de şöyle demektedir:

“Sosyalist fikir modern ruha hâkimdir. Çoğunluk tasdik eder. Herkesin düşüncelerini ve hislerini dile getirir; (Sosyalizm) zamanımıza damgasını vurmuştur, tarih hikâyemizi anlatacağı zaman “Sosyalizm Dönemi” başlığını koyacaktır... Sosyalizm ideallerini temsil ettiği söylenebilecek bir toplum oluşturamamıştır, fakat uygar milletlerin politikaları, bir kuşaktan fazla zamandır, sosyalizmin kademeli olarak gerçekleştirilmesine yöneliktir... “Kapitalizm” sözü, dönemimizde tüm kötülüklerin toplamı anlamındadır. Sosyalizm karşıtları bile, sosyalist fikirlerin etkisi altındadır.”

Mises: *Socialism, An Economic and Sociological Analysis* . s.15

önem kazandıdır. Avusturya bakış açısı, günümüzü şekillendiren sosyo-politik gelişmelerin yorumunu kolaylaştırmaktadır. İleriye dönük olarak, Mises'in katkıları olmadan düşünülmemeyecek Avusturya teorisinin, iktisadi düşünce ortamına etkilerinin devamı beklenmelidir. Carl Menger ile başlayan, Mises **Human Action** kitabı ile ayakta kalan ve sistemleşerek günümüze ulaşan, Avusturya araştırma programının, ilerleme süreci içinde, egemen iktisat düşüncesine alternatif bir paradigma oluşturabileceği kanısındayız.

Hayek'in Nobel Ödülü'nü Alması (1974):

Ölümünden sonra Mises her yıl daha fazla tanınmaya başlar. 1974 yılında Friedrich August von Hayek, Nobel İktisat Ödülü'nü alır. Hayek entelektüel yaşamının ikinci yarısında, siyaset felsefesi konusunda çalışmış ve bu konudaki eserleri ile tanınmıştır. Buna rağmen Nobel ödülü Hayek'in, gerilerde kalmış, Mises-Hayek Konjonktür teorisi çalışması için verilmiştir. Nobel ödülünün verilmesi, Hayek'in **Prices and Production** (1931) kitabı gibi önceki teorik çalışmalarının tekrar önem kazanmasını sağlar ve Mises yaklaşımını tekrar iktisat tartışmalarının odak noktası haline getirir. Hayek'in Viyana dönemi ve sonrası çalışmalarının birçoğu, Mises ile birlikte çalışarak veya yakın bağlantı halinde bulunarak gerçekleşmiştir. Kullandığı teorik çerçeve Mises'in **Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel** 1912 adlı para teorisi kitabına dayanır.⁴

⁴ Ludwig von Mises'in tanınmışlığından söz ederken bazı önemli faktörleri göz ardı etmemek gerekir: Mises 1912'de **Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel** adlı para kitabını yayınlamasından ve 1913'te Viyana Üniversitesi'nde ders vermesinden, 1934'te Cenevre'ye gitmesine kadar Avusturya'da tanınmış bir iktisatçıdır. 1918-1938 arasında Avusturya Ticaret Odası'ndaki görevinden dolayı hükümet çevrelerinde etkilidir. 1940 yılında Nazilerden kaçarak Amerika'ya gitmek zorunda kalmıştır. 1934'te Viyana'da öğrencilerini topladığı **Mises Kreis** dağılmış, çoğu öğrencisi II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle **Nationalökonomie** 1940'ta yayınlanmadan, Viyana'yı terk etmiştir. Amerika'ya geldiği zaman 56 yaşındadır. 9 yıl boyunca kitabını İngilizceye tercüme etmek ve Amerika'nın şartlarına uyarlamak için çalışır. 1949'da **Human Action** yayınlandığı zaman 68 yaşındadır ve **mainstream** ile hiç bağlantısı kalmamıştır. Mises'in yeniden gündeme gelmesi bu dönemden sonra başlar.

⁵ "Hayek'in iktisadi analizinde, ikinci gruba giren iktisatçılardan K.Wicksell ve L.V. Mises'in teorilerinin önemli etkisi olmuştur (HAYEK, 1931:26)..."

Ludwig von Mises, Menger'den hareketle ve marjinal fayda analizini kullanarak para teorisini genel iktisat teorisi ile birleştirmiştir. Doğal faiz haddi ile parasal faiz haddinin farklılaşmasının üretim ve tüketim malı talebi üzerindeki farklı etkilerinin analizi ile Wicksell'in teorisini geliştirmiş ve bir konjonktür teorisine dönüştürmüştür. En önemlisi, genel fiyat seviyesi ile nispi fiyatlar üzerindeki etkileri ayırmıştır. ...

Stagflasyon Olgusu:

Mises-Hayek Konjonktür Dalgaları teorisine ilgi, “antika” bir teoriyi hatırlayıp ilginç bulmak gibi bir tarih merakından kaynaklanmıyordu. Teori, eski olmasına ve farklı bir paradigma çerçevesinden yararlanmasına rağmen ekonominin içine düştüğü durumu egemen teorilerden daha iyi açıklıyordu. Ekonomiler, 1970’li yılların ortasında egemen Keynesyen doktrine göre olmaması gereken, “enflasyonist resesyon”, yani “stagflasyon” ile karşı karşıyaydı. Keynes doktrini ile çalışan iktisat çevreleri bu olguyu şaşkınlıkla karşılarken, Mises-Hayek geleneğine bağlı Avusturyalılar stagflasyonu açıklamakta hiç zorlanmadılar.

Alışılmış olarak ekonomilerde resesyon, deflasyon eşliğinde görülüyordu (Fiyatlar genel düzeyinde düşme ile birlikte). 70’li yılların ortasından sonra bu durum değişti. Sonuncusu 2000/2001 yılındaki resesyon olmak üzere, enflasyonist resesyonlar görülmeye başlandı. Avusturyalılara göre bunun basit bir nedeni vardı: 1971’den sonra uluslararası para ve döviz sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştı. Bu tarihe kadar, devletlerin kâğıt paraları, sınırlı ölçekte de olsa, keyfi olarak üretilemeyecek, çoğaltılamayacak bir mala, altına bağlıydı. Amerikan Merkez Bankası’na, yabancı merkez bankalarına 35 dolara karşılık 1 ons altın ödemeyi garantiliyordu.

Bir Avusturya İktisat Okulu üyesi olan Hayek’in konjonktür teorisinin iki önemli çıkarsaması vardır (ki bunlar miktar teorisinden türetilen konjonktür teorilerinin tam tersini ifade eder):

(i) Bir ekonomide iktisadi faaliyetlerin istikrarı için fiyatlar genel seviyesinin istikrarlı olması yeterli değildir.

(ii) Parasal değişmelerin fiyatlar ve üretim üzerindeki etkisi, genel fiyat seviyesindeki gelişmelerden bağımsızdır. Başka bir ifade ile para miktarındaki bir değişme, fiyat seviyesini etkilesin ya da etkilemesin nisbi fiyatları ve dolayısıyla üretim yapısını etkileyecektir.

O halde, para teorisinin sorunsalı, paranın genel değerini (ya da fiyat seviyesini) açıklamak değil, paranın malların nisbi fiyatlarını nasıl ve ne zaman etkileyeceği (ve hangi şartlarda etkilemeyeceği) olmalıdır (HAYEK, 1931:31; HAYEK, 1933:103–107).”

Yay: **F.A. Hayek’te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesciler Tartışması.** s.95

⁶ Avusturya Okulunun para konusundaki görüşlerini Rothbard’ın sözleriyle tekrar hatırlatalım:

Rothbard, 1933’te altın fiyatının dolar cinsinden sabitlendiğini söylemenin yanlış olduğunu belirtir. Dolar bir ağırlık ölçüsü olarak, aşağı yukarı bir ons altının 1/20’si şeklinde tanımlanmıştır. Para birimi daima bir para malının ağırlık birimleri şeklindedir ve kullandığımız bağımsız para isimleri aslında bu ağırlık birimlerinin ismidir. (Bu konuda, Rothbard’a göre, dikkat edilecek diğer bir nokta ağırlık biriminin belirli bir mal-paranın, mesela altının ağırlık birimi olmasıdır. “Dolar” ismi, farklı malların farklı ağırlık birimlerinin tanımı olamaz. Para-malı piyasaya tarafından seçilmiş belirli bir maldır, keyfi olarak belirlenemez.

1971'de iflas tehlikesi ile karşı karşıya kalırd, bu yükümlülüğü tek taraflı olarak kaldırdı. Bu dönemden sonra hem Amerikan doları hem de diğer dövizler tarihte benzeri görülmemiş bir rahatlığa kavuştu. Dolar artık tam anlamıyla kâğıt para haline geldi. Arzu edilen miktarda, hiç bir karşılığa bağlı kalmadan rahatça üretilmesine bir engel kalmadı. 1971'den beri bütün dünyadaki kâğıt paraları money haline geldi.

Paranın uğradığı bu değişiklik sonucunda, alışılmış “klasik” konjonktür dalgaları süreci, “modern” diye adlandırabileceğimiz farklı bir çehreye bürünmüştür: Mekanizma aynı kalmakla birlikte deflasyonist resesyonun yerini enflasyonist resesyon almıştır.

Konjonktür Dalgaları Uygulaması:

1971 öncesi, klasik dalgaların tepem devresinde para miktarı artar, fiyatlar genel düzeyi yükselir. Bu arada sermaye malları fiyatı, tüketim malları fiyatına göre daha fazla artar (Fazla para, kredi piyasası üzerinden ekonomiye girmiştir.). Buna bağlı olarak tüketim malları üretiminden sermaye malları üretimine kaynak aktarılır. Fiyat düzeyindeki genel artıştan ayrı olarak tepe dönemlerinde sermaye malları (bunun yansıması olarak hisse senetleri) fiyatında, tüketim malları fiyatına oranla daha fazla artış görülür. Sermaye malları-tüketim malları nispi fiyatı değişir. Tüketim malları fiyatı göreceli olarak düşer.

Dip (*bust*) döneminde ise para miktarının azalması ile fiyatlar genel düzeyi düşer. Sermaye malları sektöründe fiyatlar, tüketim malları kesimine oranla daha fazla düşer. Tüketim mallarına doğru kaynak aktarımı gerçekleşir, tüketim mallarının nispi fiyatı artar.

Stagflasyon diye adlandırılan enflasyon eşliğinde resesyon durumunda görülen “modern” konjonktür dalgaları için aynı etkiler geçerlidir, tepe ve dip dönemleri ile

Bkz. Rothbard: **The Case For A 100 Percent Gold Dolar.** Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2001

birlikte görülen sermaye ve tüketim malları fiyatlarının oranındaki değişme ve kesimler arası kaynak aktarılması olgularında değişiklik söz konusu değildir.

Modern stagflasyon durumunda değişen ekonomideki fiyatlar genel düzeyidir. Tepe-dip mekanizması aynı kalmakla birlikte Merkez Bankası para bastığı için para miktarı hem tepe hem dip dönemlerinde artmaya devam eder. Ekonomideki fiyat düzeyi (nispi fiyatlar değişmek kaydıyla) tepe-dip durumundan bağımsız olarak devamlı yükselme gösterir. Avusturya teorisini benimseyen iktisatçılar para miktarını arttırmayı asla onaylamazlar. Para miktarı zaman tercihine bağlı doğal faiz oranını etkilemez.

Sovyetler Birliğinde Komünist Sistemin Sona Ermesi:

Dikkatleri Mises'e çeviren diğer bir olay, 1980'li yılların sonu, 1990'lı yılların başında Sosyalist-Komünist sistemlerin sona ermesi ve dış dünyaya açılmasıydı. Mises, 1920 yılında Viyana'da yazdığı **Gemeinwirtschaft** kitabı ile sosyalizmin en sert karşıtı olarak tanınıyordu. Bu niteliğinden dolayı Mises adı sosyalist Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Marksist içerikli ders kitaplarında anılıyordu. Batı ülkelerinin ders kitaplarına da Mises adı, hatırlandığı zaman, sosyalizm ile bağlantılı olarak yansımıştı. Buna rağmen Doğu Blok'unda ve Batı ülkelerinde Ludwig von Mises'in fikirlerine eskimiş gözü ile bakılıyordu.

Sovyetler Birliğinin gücü ve varlığı, diğer komünist ve sosyalist ülkelerin devamlılığı Mises öğretisini yalanlıyordu.

⁷ Tezimizin "Avusturya Konjonktür Dalgaları ve Kriz Teorisi" bölümünde konunun bu yönü üzerinde durmuştuk.

⁸ Birleşmeden önce Doğu Almanya'da *Deutsche Demokratische Republik, DDR*) okutulan iktisat kitaplarına örnek olarak Herbert Meissner'in **Bürgerliche Ökonomie ohne Perspektive** kitabını (Dietz Verlag Berlin 1976) verebiliriz. Bu kitabın basımına Doğu Alman Bilim Akademisi maddi destek sağlamıştır. Mises'in fikirleri –karşıt görüş olarak- birçok sayfada yer almaktadır. Herbert Meissner: **Bürgerliche Ökonomie ohne Perspektive** . Dietz Verlag, Berlin 1976 s.428, s.581, s.647, s.574–577, s.641–643

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya çapında en fazla okunan iktisat ders kitabının yazarı, Nobel Ödülü sahibi Paul A. Samuelson **Economics** adlı kitabında, 1920'li yıllarda Sovyetler Birliği ekonomisinin tüm diğer endüstrileşmiş ülkelerden daha hızlı büyüdüğünü, Sovyetlerdeki refahın kısa sürede Amerika'yı dahi geçeceğini yazmıştır. 1989 yılında çıkan kitabının 13. baskısında, Samuelson bu konuyu şu satırlarla vurgular: "Sovyet ekonomisi bazı şüphecilerin önceleri inandığının tersine, sosyalist kumanda ekonomisinin işleyebileceğinin, hatta gelişeceğini ispatıdır."

Aynı yıl Sovyetler Birliği çöker. Ülkenin dışa açılması ile sistemin başarısızlığı gözler önüne serilir: birliğin geçmişte sanayi toplumu düzeyindeki ülkeleri, ekonomik açıdan çok düşük seviyedeki "gelişmekte olan ülkelerden daha geride kalmıştır.

Samuelson kitabının yeni baskılarında Sovyet Planlama Ekonomisi'ni "başarısız bir model" olarak adlandırır. Buna rağmen ne kendi yanlışını anar, ne de Mises'in bu konudaki doğru tahminlerini hatırlamak gereğini duyar.

Buna karşılık iktisadi düşünce tarihini konu alan **The Worldly Philosophers** kitabının yazarı iktisatçı Robert Heilbroner'ın **The New Yorker** dergisinde iki ayrı makalesi yayınlanır. Heilbroner 23 Ocak 1989 tarihli "Kapitalizmin Zaferi" anlamına gelen *"The Triumph of Capitalism"* adlı makalesinde, daha önce sosyalist sistemi övmüş olmasına rağmen, "Resmi olarak başlamasından 75 yıldan az bir süre geçmesinin ardından kapitalizm ve sosyalizm arasındaki yarışma bitmiştir: Kapitalizm kazanmıştır" der. Heilbroner, 10 Eylül 1990 tarihli "Mises haklıydı. Komünizmden sonra düşünceler" (*Mises was Right: Reflections After Communism*) başlıklı makalesinde itirafta bulunur: "Ortaya çıkan, tabii ki Mises'in haklı olmasıydı. Bu ve benzeri yazılar Mises'in eserlerinin tekrar ele alınmasına yol açmıştır.

⁹ Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus **Economics**, New York: Mc Graw-Hill, 1989, s.837

¹⁰ Paul Samuelson, Mises'in hakkını teslim etmediği gibi "... iktisatta dedükasyonun gücünü akıllı yönetim konusunda "Klasik" Yazarlar, Carl Menger, 1932 Lionel Robbins... Frank Knight'ın öğrencileri, Ludwig von Mises tarafından yapılan abartılmış iddialar ile ilgili olarak konumuzun itibarı için titiriyorum", der ve devam eder "İyiki bunları artık geride bıraktık." (1972, p.761) Blaug tamamlar: "Evet, ben de (geride bıraktığımızı) inanıyorum."

Mark Blaug: **The Methodology of Economics** . Cambridge University Press, New York, 1984 (1980). s.93

¹¹ Robert Heilbroner: "The Triumph of Capitalism" 23.Ocak.1989 **The New Yorker**.

Ludwig von Mises'in sosyalizm konusundaki görüşü çok radikal ve kesindir: Mises'in eleştirileri özel mülkiyet olmayan ortamda motivasyon sorunları gibi basit nedenlere dayanmaz.

Avusturya Okulu'nun ünlü düşünürü Friedrich A. von Hayek, sosyalizm konusunda bilgi birikimini temel sorun olarak görür: Sosyalist sistemde görevli bir planlama uzmanının milyonlarca insanın beynindeki bilgiye ulaşması ve bunları değerlendirmesi imkânsızdır. Hayek'in bu fikri şüphesiz doğrudur ve Mises de bilgi sorununun bilincindedir; fakat Mises'in eleştirisi çok daha köktendir ve piyasa dışı çözümlere asla açık kapı bırakmaz.

Mises'e göre, kaynakların kıt olmasından dolayı zorunlu olan, en basit tasarruf etme dahi bilgiye bağlıdır. İktisadi sistemde bu bilginin tek taşıyıcısı piyasa fiyatlarıdır. Üretim planları değerlendirmesinde ancak hem *output* hem *input* için para cinsinden piyasa fiyatları bilinirse, gelir ve maliyet hesaplaması yardımı ile etkin üretim yapılıp yapılmadığı ortaya çıkar. Aksi durumda ekonominin tamamı açısından etkin üretim olmaz, kıt kaynaklar israf edilir. Sosyalizmde *input* için para cinsinden piyasa fiyatları yoktur, çünkü tüm üretim faktörleri aynı kuruma, yani devlete aittir. Ancak üretim faktörlerinde özel mülkiyete izin verilen bir sistemde üretim araçları için piyasa fiyatları oluşur, sosyalizm, tanım gereği bunun dışında kalır. Bundan dolayı Mises sosyalist planlamayı *planned chaos* (planlanmış kaos) olarak nitelendirir.

Heilbronner: "Mises was Right: Reflections After Communism" 10.Eylül.1990 **New Yorker**.

¹² "Rasyonel bir ekonomik düzen sorununun özel karakteri yararlanmamız gereken durumlar konusundaki bilginin hiçbir zaman konsantre veya toplu şekilde bulunmadığı, fakat yalnızca farklı bireylerin sahip olduğu eksik, çok zaman çelişkili bilgi şeklinde bulunmasıdır. Bu sebeple toplumun iktisadi sorunu 'veri' bu 'data'nın ortaya koyduğu sorunun tek bir akıl tarafından çözülmesi anlamında olduğu sürece 'veri' kaynakların dağılımı değildir."

F.A. Hayek: **Individualism and Economic Order** . Chicago: The University of Chicago Press, 1992, (1948), s.77-78

Mises, sosyalizmin, 70 yıldan fazla ayakta kalmasını, sayılı ülkede uygulanmasına bağlar. İlk başta sosyalist sistem tüm dünya için düşünülmüştür. Sosyalizm, Sovyetler Birliği'nde ve birkaç sayılı ülkede uygulanmıştır. Mises'e göre, sosyalist ülkelerin üretim araçları piyasa fiyatlarını diğer ülkelerden kopya etmelerinden dolayı *chaos* beklendiğinden daha gecikmeli olarak gerçekleşmiştir.

Sosyal Demokrasilerin Durumu:

Zorlanmalarına rağmen, karma ekonomik sistemlerin henüz çökmemiş olması, Mises'in beklenen fakat gerçekleşmemiş öndeyileri arasındadır.

Mises'in Müdahalecilik *Interventionism*¹⁴ diye adlandırdığı devletin ekonomik sisteme aktör olarak katılmasının mahsurlarını, tezimizin sistemler bölümünde ele almıştık. Mises devlet eli ile kaynak aktarma süreçlerinin ekonomide istenmeyen durumu arttırdığını öne sürer. Giderilmek istenen sosyal sorunlar artar. İşsizlik, fakirlik gibi sorunlar, devlet eli ile para yardımı yapmak şeklinde çözülmeye çalışılırsa, istenmeyen bir duruma piyasada talep yaratılıp, karşılık ödendiği için, bu istenmeyen durumun arzının giderek artması sağlanmış olur. Günümüzde örnek olarak Almanya'da bu "kontraproduktif" iktisadi dinamik yüzünden sosyal sigorta sisteminin çökmenin eşiğine geldiği görülür. Sistemi ancak devlet borçları ve para basılması yolu ile bir süre daha ayakta tutmak mümkün olacaktır. Ludwig von Mises'in bu konuda haklı olup olmadığını önümüzdeki yıllar ortaya çıkaracaktır.

¹³ "Dünya Devrimi" ve "Tek Ülkede Sosyalizm" konusu için bakınız: Wolfgang Leonhard: **Sowjetideologie Heute**. Frankfurt/M, Fischer Verlag, 1962 Bölüm 9, s. 139–142

Marksist sosyalistlerin geleneksel hedefi "Dünya Devrimi" idi. Lenin'in ölümünden sonra (1923) Stalin bu hedeften vazgeçti, 1825'te yapılan 14. parti kongresinde yeni –tek ülkede sosyalizm- tezi resmi program haline getirildi.

Ayrıca bkz: Ludwig von Mises **Planned Chaos**. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation for Economic Education, Inc. 1977 (1947)

¹⁴ Mises'e göre karma ekonomi kalıcı bir sistem değildir. Ekonomi, devlet müdahalelerinin zorunlu olarak giderek artması sonucunda sosyalizme dönüşür. Bunun sonu zaten Mises'e göre kaostur. Diğer bir alternatif olarak devlet, ekonomik alandan çekilir, gerçek piyasa ekonomisine dönülür. Mises'e göre toplumun en fakir bireylerini de eskisinden daha iyi duruma götüren, en insani ve üretken sistem, özel mülkiyete dayalı piyasa ekonomisidir.

Uluslararası Para Sisteminin Krize Girmesi:

Anlatmaya çalıştığımız gibi, 1971 yılından bu yana insanlık tarihinde ilk kez hiçbir “reel” mal karşılığı olmayan, garantisiz kâğıt para sistemi bütün dünyada egemen duruma gelmiştir. Kâğıt para basmak, doğrudan veya dolaylı olarak devlet kontrolü altında, merkez bankalarının monopolündedir. “Saf” kâğıt para (tasarım, kâğıt ve basım gibi üretim maliyetleri dışında) havadan ve arzu edilen miktarda üretilebilir. Bu, ekonomileri tehdit eden tehlikeli bir durumdur.

Enflasyon, Milton Friedman’ın da belirttiği gibi, parasal bir olaydır. Enflasyon, maliyet artışı veya bazı malların kıtlaşması sonucunda ortaya çıkar. *cost-push* enflasyonu yoktur. Maliyet sorunları ve bazı malların eksik arzı ancak nispi fiyatları etkiler: Bazı fiyatlar yükselirken bazı fiyatlar düşer. Fiyatlar genel düzeyindeki artış, yani tüm fiyatların artması, hiçbir zaman bu tür nedenlerle açıklanamaz. Fiyatlar genel düzeyindeki artış ancak para miktarındaki artış ile açıklanabilir. Bu da yalnız Merkez Bankasının elindedir. Hiçbir girişimci ekonomideki para miktarını arttıramaz. Bu tespitleri ile Avusturya Okulu iktisatçıları Ludwig von Mises ve Frierich A. Hayek, Chicago İktisatçısı, ünlü monetarist Milton Friedman ile aynı sonuca ulaşır.

Yine de Mises-Friedman karşılaştırması yapacak olursak önemli bir fark karşımıza çıkar. Milton Friedman, kâğıt paraya prensip olarak karşı değildir. Friedman, merkez bankasına kural koyarak enflasyon tehlikesinin önlenebileceğine inanır. Merkez bankası, kâğıt para artışını her yıl % 3–5 oranını aşmayacak şekilde ayarlarsa Friedman’a göre tehlike önlenmiş olur. Bu oran ekonominin yıllık büyümesine uygun olarak düşünülmüştür.

¹⁵ Henry Hazlitt “The Monetary Conference” adlı 1 Temmuz 1944’teki yazısında şu ifadeyi kullanır: “Her ulusun kendi parasını kendi para basma makinelerinde –normalde olmayan, sabit fiyatlarda alıcı garantisizle– limitsiz olarak basabileceği düşünülürse, bu plan özellikle realiteden uzaklaşır. Bu plan büyük çapta kaynak israfına ve bir müddet için dünya enflasyonuna ve ardından gelen çökmeye doğru götürür.”

Henry Hazlitt: **From Bretton Woods to World Inflation, A Study of Causes and Consequences.** Chicago: Regnery Gateway, 1984. s.48

Mises'in bakış açısı ise son derecede realisttir. Kanımızca Mises'i bu derecede sağduyulu yapan, gençlik yıllarında Almanya ve Avusturya'da şahit olduğu hiper enflasyon olgusudur. Mises'e göre para üretimini bir monopolistin kontrolüne emanet etmek ve kurallara uymasını beklemek safça bir beklentidir. "İnsanlar melek haline gelmediği sürece...", monopolist doğal olarak durumundan yararlanacaktır. Karşılıksız para yaratabilmek insanlar için karşı koyulamayacak bir imkândır.

Mises'e göre, refah devletleri, finans krizini aşabilmek amacıyla (veya zaman kazanmak amacıyla), bu günkü ödemelerinin finansmanını karşılamak, giderek artan borçlarını ödemek için enflasyon ile finansman yolunu seçeceklerdir. Günümüzün para ve döviz sistemi otuz yıldır varlığını sürdürmektedir. Sistemin krize girip girmeyeceğini, zorunlu olarak Mises'in mal para sistemine geçilip geçilmeyeceğini, önümüzdeki yıllar gösterecektir.

Metodoloji Krizi: Alternatif Paradigma

Sayıdığımız bu reel iktisat konularının dışında, kanımızca, en başta belirttiğimiz gibi, iktisat teorisinin bilim felsefesi konusuna giren, yöntem alanında sorunlarının da baş gösterdiği açıktır. Kanımızca, günümüz iktisat teorisi yöntem krizi içindedir. Son yıllardaki gelişmeler, Kuhn anlamında bir paradigma devriminin ve değişiminin başlama noktasına yaklaşıldığını düşündürmektedir.

Mises'in, tezimizde ayrıntıları ile tanıtmaya gayret ettiğimiz, felsefe, epistemoloji, bilim mantığı ve metodoloji alanlarını kapsayan alternatif yaklaşımı, bu konuya ışık tutması açısından, çok önemlidir

¹⁶ Ludwig von Mises'in, iktisat bilimine bakış açısı şöyledir:

"İnsanlar doğa bilimleri ve insan davranışı bilimleri arasındaki radikal epistemolojik farka aldırmadan, iktisat bilgisinin artmasını sağlamak için tıp, fizik, kimya araştırmalarında iyice denenmiş metotlara uygun iktisat araştırmasının gerekliliğine inandılar. Kayda değer miktarda para "iktisat araştırması" diye adlandırılan konuda harcandı. Aslında bu enstitülerin çalışmalarının konusu yakın geçmişteki iktisat tarihidir. Elbette iktisat tarihi araştırmalarını teşvik etmek takdir edilecek bir şeydir. Bu tip araştırmaların sonucu her ne kadar aydınlatıcı olsa da iktisat öğrenme ile karıştırmamak gerekir. Laboratuvar deneylerinde test edilen olaylardan elde edilenler ile eş anlamlı

İktisat Bilimi yöntem konusunda en az iki kuşaktan beri pozitivist-ampirist-bilimselci paradigmanın hegemonyası altındadır. Bu paradigmayı kabul edenler egemen teoriye mensup, yani *mainstream*” ve *Orthodox*” sayılmış, kabul etmeyenler ise “normal” bilim çevreleri tarafından dışlanmıştır.

20. yüzyılda, bilim çevrelerince benimsenen pozitivist araştırma yönteminin “20. Yüzyıl İktisat Bilimi Vizyonu” şu beklentileri kapsamaktaydı:

1- 20. yüzyıl boyunca devamlılık gösteren, hatta kümülatif olan ilerleme gerçekleşecek, kanun ve kanun benzeri ilişkiler bulunacak bunlar giderek artacaktır.

2- Deney yöntemlerinde gelişme devamlı olarak daha doğru tahminlere izin verecektir.

3- Teori değişikliği, iyi desteklenmiş teori bazının devamlı akümülyasyonu sonucunda gerçekleşecektir.

4- Hatalı teoriler yavaş fakat sürekli şekilde yanlışlanıp terk edilecektir.

5- İktisat biliminin buluşları daha yaygın olarak kabul gördükçe rekabet halindeki paradigmlar arasında metodoloji tartışmaları silinecek, hatta rakip paradigmlar ortadan kalkacaktır.¹⁷

İktisat biliminde umulan hedeflere varıldı mı? Beklenen ilerleme gerçekleşti mi? Bu soruları özellikle *mainstream* iktisatçıları HAYIR şeklinde cevaplandırmak zorunda kalmaktadır. İktisatçıları birçok yerde düş kırıklıklarını dile getirmektedir.

kanıtlar üretmezler. *A posteriori*, hipotez ve teorem inşası için yapı taşları ortaya çıkaramazlar” ve ekler:

“İktisat tarihinin bir sayfasının en sadık şekilde incelenmesi bile, geçmişin çok yakın bir dönemine ait olsa bile iktisadi düşüncenin yerine konulamaz. İktisat, mantık ve matematik gibi soyut düşünce sergilenmesidir. İktisat hiçbir zaman deneysel ve ampirik olamaz. İktisatçının araştırmaları için, pahalı bir mekanizmaya ihtiyacı yoktur. İhtiyaç duyduğu, olayların doğal karmaşıklığında, zaruret taşıyanla, tesadüfleri ayırabilecek berrak düşünme gücüdür.

İktisat tarihi ve iktisat arasında çatışma yoktur. Her bilim dalının kendine has yararları ve kendine has hakları vardır. İktisatçıları, iktisat tarihinin önemini küçümsemeye ve reddetmeye çalışmadılar. Gerçek tarihçiler de iktisat öğretilerine karşı gelmez. İktisatçıları tarafından doktrinlerine karşı yöneltilen eleştirileri çürütemeyen sosyalistler ve müdahaleciler, aradaki sürtüşmeyi bilerek yarattılar. İktisatçıları susturmak amacıyla Tarihçi Okul’un ve Enstitüyonalistler (Kurumsalcılar) iktisadi “ampirik” araştırmalar ile ikame etmek istediler. Onlar iktisat tarihini, iktisadın prestijini yıkmaya ve müdahalecilik propagandası yapma aracı olarak planladılar.”

Mises: **The Place of Economics in Learning** . s.6–7,s.10–11

¹⁷ Caldwell: **Hayek’s Challenge** . s.373

Roger Backhouse, iktisat biliminin gelişmesini ve ilerlemesini etraflı şekilde araştırdığı **Truth and Progress in Economic Knowledge** adlı eserinde günümüzdeki durumu şöyle ifade eder: “Büyük gayretlere, bilgisayar teknolojisindeki (*computing power*) hayal bile edilemeyecek ilerlemeye, ayrıntılı ve karmaşık (*sophisticated*) istatistiksel tekniklerdeki büyük gelişmelere rağmen, ekonometri bir zamanlar birçok iktisatçının bulacağına inandığı kantitatif kanunları üretememiştir.”¹⁸

Ekonometri konusunda çalışan Edward Leamer “Let’s Take the Con Out of Econometrics” adlı makalesinde aynı konuya değinir: “Çoğu iktisatçının data setlerinden çıkartılan sonuçların kırılğanlığını hissettiklerini düşünüyorum. Birisi bir değişken ekler veya zaman serisi olgusunun başka bir özelliğini başka şekilde kontrol eder ve bu bize çok farklı bir sonuç verir. Ampirik çalışmayı ciddiye almayışımızın nedenlerinden biri çok fazla kırılğan sonuç (*fragile conclusion*) vakası bulunmasındandır. Birisi bir şey bulduğunu iddia eder, altı ay sonra yeni bir eşitlik tahmin edilir, aynı buluşlar tersine döner. İktisatçılar arasında, datadan elde edilen sonuçların çok kırılğan olduğu duygusunu yaratır.”²⁰

Dünyanın en iyi bilgisayarlarına sahip, en modern araştırma kurumlarında çalışan iktisatçıların tahminde bulunma yetenekleri ne durumdadır?

Son olarak bu soruyu Tony Lawson’un sözleri ile cevaplandıralım: “...söyledikleri hemen her zaman yanlış. Tahminler hep birbirine benzemektedir. Galiba tahmin yapanlar birbirini gözlüyor. Ama ortalama olarak hepsi haksızlar.”²²

Aradan zamanın geçmesi, bu duruma olumlu bir değişiklik getirmemiştir.

¹⁸ Backhouse, “...vastly more sophisticated techniques” ifadesini kullanıyor.

¹⁹ Roger Backhouse: **Truth and Progress in Economic Knowledge** . s.136 Caldwell: Hayek’s Challenge içinde, s.376

²⁰ Leamer, terim olarak “...time series phenomena...” deyişini kullanıyor.

²¹ Edward Leamer: “Let’s Take the Con Out of Econometrics” **American Economic Review** 73, no.1 (March, 1983): 31–43 Caldwell: **Hayek’s Challenge**, içinde, s.377

²² Tony Lawson: **Economics and Reality** . London: Routledge, 1997, s.301

Pozitivizmi, Avusturya Okulu metodolojisine karşı uzun yıllar savunan Terence W. Hutchison 1977’de: “Ne yazık ki bu *Küraktisat* konusunda “bilimsel öndeyiler” için geçerli görünmüyor. Gerçekte iktisatçılar geçmişte ve günümüzde hep trendleri, eğilimleri, tekrarlanan şekilleri veya geçici sabitlikleri öndeyilerine temel olarak kullandılar, çünkü gerçekte, ellerinde gerçek, önemli, sıradan olmayan kanunları yoktu”²⁴, demek zorunda kalmıştır.

Buna karşılık kendisini, tezimizde göstermeye çalıştığımız gibi daima devrin “normal” kabul edilen *mainstream*” iktisat teorisi dışında sayan, pozitivist paradigmadan farklı bir paradigmaparadigma (axeology) uygulayan Ludwig von Mises, 20. yüzyılın önemli olayları konusunda, *mainstream*” iktisatçıların çoğundan daha doğru öndeyilerde bulunmuştur. Kanımıza göre, Mises çizgisindeki Avusturya İktisat Teorisi, 21. yüzyılda egemen paradigmaya alternatif olarak düşünülmeyi hak etmektedir.

²³ Hutchison burada filozof Karl Popper’in testlere ve yanlışlanabilirliğe dayalı “bilimsellik” kuralını kastetmektedir.

İktisadi Düşünce Tarihi’nde iki farklı kutup oluşturmalarına rağmen fikirlerinden taviz vermemeleri ve dönemlerinin *Zeitgeist*’inin tamamen karşısında yer almaları bakımından T.W. Hutchison ve L.v. Mises arasında benzerlik görülür.

“Hutchison metodolojik çıkışıyla sadece iktisadi ortodoksinin değil, aynı zamanda Marxizmin, Keynesçilerin ve Avusturya Okulu mensuplarının en sert ve en acımasız eleştirmeni oldu. Onlara iktisat felsefe bağlantısının önemini göstermeye çalıştı ve teorik biçimlendirmelerdeki muhtemel sonuçlarına dikkatleri çekti. Bütün bu eleştirileri yaparken doktrinal ya da felsefi bir okula bağlanmadı.”

Sayar: **İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları** . s.33

²⁴ T. W. Hutchison “Knowledge and Ignorance in Economics.” 1977 Chicago University Press, Caldwell: **Hayek’s Challenge** s.375

²⁵ Prof. Kaya Ardıç, **Post Otistik İktisat** kitabının önsözünde şöyle demektedir: “İnsan ve toplumu, ideoloji ve tarih boyutlarından arındırmaya çalışarak, tüm iktisat bilimini matematik ve fizik biliminden alınan kavram, ilke ve araçlarla adeta bir tür mühendislik bilimi gibi teknik bir bilime ve iktisatçıyı da bir tür teknisyen bürokrata indirgemeye çalışan neo-klasik İktisat kusursuz ve mükemmel olmadığı gibi, tarihsel süreç içerisinde iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kalmakta ... etkili ve geçerli çözümler üretebilen, işe yarar “post-otistik” bir iktisada duyulan gereksinme vurgulanmaktadır.”

Avusturya Okulu İktisat Düşüncesi’nin birçok bakımdan 2000 yılında başlayan post otistik iktisat hareketinin taleplerine cevap verebilecek bir yaklaşım olduğunu düşünüyoruz. Avusturya Okulu düşüncesine yakın, **Hayek’s Challenge** kitabının yazarı Bruce Caldwell, “Temel İktisadi Akıl Yürütmenin Savunusu” adlı makalesiyle Prof. Ardıç’ın Post Otistik İktisat tartışmaları arasında yer almıştır.

Caldwell: “... benim temel iktisadi akıl yürütmeye ilişkin güvenim, onun neden işe yaradığına ilişkin ne bildiğimle değil, gerçekten işe yaradığı gerçeğiyle ilgilidir. ... , çok sayıda ve farklı sosyal olayları düzenlemek ve anlamak için son derece yararlı olduğunu kanıtlayabilir. Bir şeyin değeri kullanıldığında anlaşılır ve bu açıdan bakıldığında temel iktisadi akıl yürütme bana çok şey sağlayacakmış gibi görünür”, diyerek Avusturya düşüncesini sergilemektedir.

Mises'in iktisat teorisini "eylem mantığı" olarak tanımlaması *a priori* doğruluğu kabul edilen kategoriler ve bunlardan dedüktif mantık yolu ile türetilmiş *a priori* geçerli kanunlar elde etmesi, bazı bilim çevreleri tarafından vurdumduymazlık, kendini beğenmişlik olarak yorumlanmıştır.

Oysa günümüz iktisat teorisinin durumuna baktığımız zaman, esas aldırılmazlık ve kendini beğenmişliği, pozitivist kampta gördüğümüzün farkına varırız.

Mises çizgisinde *a priori* teori ancak çok dar bir alanda önde de bulunur. Avusturya İktisatçıları'na göre tahmin içeren konular girişimcilerin alanına girer. Hiçbir şey kesinlikle söylenemez.^{27 28}

Mises'e göre kesin olarak: A malına olan talep artışının, her şey aynı kalmak kaydı ile A malının fiyatının yükselmesine sebep olacağı, yine her şey aynı kalmak kaydıyla, A malı için daha yüksek bir fiyatın, başka B,C,D malı için daha düşük bir fiyata yol açacağı söylenebilir. Buna karşılık ne zaman talep artışı veya azalması olacağı, A malı fiyatının kantitatif olarak ne kadar yükseleceği ve hangi B,C,D malları

"Elbette temel iktisadi akıl yürütmenin bilim makyajı yapılmış bir ideoloji olduğuna inananların şikâyetleri olacaktır. Onlara göre, *kaynakların kullandığı seçim yapmayı zorunlu kıldığı bir dünyada yaşıyoruz*" demek ideolojik bir ifade kullanmaktır. Ya da *karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan bir malın üretimini yapmak dış ticaret kazancı (gains from trade) sağlar* " iddiası küreselleşmenin üstü kapalı savunuculuğunu yapmaktır. Buna ilişkin olarak burada tekrarlayacağım şey, temel iktisadi akıl yürütmenin söylemlerinin normatiften çok pozitif iddialar olduğunu düşündüğümüdür (bu, bunların basitçe test edilebilecek iddialar olduğunu söylemek değildir)."

Kaya Ardıç: **Post Otistik İktisat** . İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, 2004 s.8, s.63-64

²⁶ Günümüzde geçerli Ortodoks metodolojinin temsilcilerinden Mark Blaug'u örnek alacak olursak Avusturya yöntemi için hayret derecede aşağılayıcı sözler kullandığını görürüz: **Blaug Methodology of Economics** adlı eserinin 92. sayfasında ardı ardına şu sözleri kullanır: "Mises'in radikal *a priorism* önerileri öyle uzlaşmazdır ki inanmak için okumak gerekir..." "Bütün bunların Senior, Mill ve Cairnes'in devamı olduğu söylense de gördüğümüz gibi iktisatta varsayımları bile doğrulamanın lüzumsuz olması nosyonu bir parodidir (*estry*), klasik teorisinin tekrar inşası değil."

Mark Blaug: **The Methodology of Economics** . s.92

²⁷ Avusturya bakış açısıyla gelecek dönemlerdeki altın veya petrol fiyatlarını bilmek iktisatçıların değil falcıların işidir.

²⁸ Prof. Sayar da bu düşünceye katılır: "Böyle bir durumda, ekonomistik bilgilerle mücehhez iktisatçının meteoroloji uzmanlarına rahmet okutturacak çapta ileriye dönük tahmin yapma bataklığına çakılıp kalması ya da metafizik ideolojik tüsüleri objektif bilgi olarak üfürmesi pekte şaşırtıcı olmamalıdır. Günümüz Türkiye'sinden bazı iktisatçıların gazete sütunlarında ve televizyonda tertip edilen programlarda ileriye dönük 'prospektüs' yazması, söylemesi o kadar olağan ki bu zevat için benim söyleyeceklerim iktisat mesleğinin itibarını düşürdükleri ve mesleki ahlakı da ayaklar altına serdikleri yönündedir. ..."

Sayar: **A.g.e.** s.14-15

için fiyatın kantitatif olarak ne kadar düşeceği sorularına cevap vermek, bilimsel bilginin dışında kalır?²⁹

Avusturya Teorisi'nde bireyler, yani tüketiciler tercihte bulunurlar ve bunları piyasaya yansıtırlar. Tüketici tercihleri piyasaya açıkça yansıyan bir olgudur. Buna karşılık, girişimciler ekonominin “falcısı” durumundadırlar. Avusturya Teorisi gelecek hakkında fikir yürütmeyi tamamen girişimcilere bırakır. Avusturya İktisatçıları, gelecek konusunda tahminde bulunmanın çarelerini aramaz, çünkü bu alanın, konuları dışında kaldığını bilirler.

Mises, iktisat biliminin sınırlarını şöyle ifade eder: “Geleceğin piyasalarındaki durumu hesaplamak imkânı olsaydı gelecek belirsiz olmazdı. Girişimciler açısından ne zarar ne kâr oluşurdu. İnsanların iktisatçılardan bekledikleri, insanoğlunun kudreti dışındadır.”³⁰

Avusturya İktisat Okulu'nun Nobel alan iktisatçısı ve düşünürü Friedrich A. Hayek, konuyu benzer şekilde noktalar: “Kompleks olgular üzerinde çalıştığımız için faydalı deneyler söz konusu olamaz, bu nedenle yarışan rakip teorilerin elenmesi yavaş bir süreç olacaktır.”³¹ Hayek sözlerini şöyle tamamlar: “İktisat alanında bilmemiz mümkün olan, insanların ulaşmayı arzuladığından çok daha azdır.”

Kanımızca Mises'in praxeoloji yöntemi, bu bilimsel tevazu göz önünde bulundurularak ele alınmalıdır.

Çalışmamızı 1957'de, New York Üniversitesi'nde, Mises'in yanında doktorasını tamamlayan ve o dönemden beri New York Üniversitesi'nde bulunan Prof. Israel M. Kirzner'in sözleriyle tamamlayalım:

²⁹ Mises: **Human Action** . s.117–118

³⁰ Mises: **Human Action** . s.871

³¹ F.A. Hayek: “Degrees of Explanation” **Studies in Philosophy, Politics and Economics** . 3–21, Chicago: University of Chicago Press. İçinde 1967. s.29

³² “Nobel Prize Winning Economist”. Ed. Armen Alchian. UCLA, Charles E. Young Research Library, Department of Special Collections, Oral History Transcript no. 300/224. Transcript of an interview conducted in 1978 under the auspices of the Oral History Program, University Library, UCLA, Regents of the University of California. (1978) 1983. s.258

“... Mises’in piyasa ekonomisinin işleyişi konusundaki fikirlerinin büyük kısmı –insan davranışlarına verdiği önem, insan davranışının nedenselliği, piyasa sürecinde girişimcinin rolü, iktisat (teorisini) anlamada sübjektivizmin gerekliliği– 21. yüzyılda iktisat biliminin seçenekler menüsünde yer almaya devam edecektir. Bu konular, iktisat biliminin geleceği açısından geleceğin iktisat teorisinin teknik ayrıntıları içinde kaybolmayacak ölçüde zorlayıcı, ikna edici ve görüldüğü gibi verimlidir. 21. yüzyıl iktisadi düşünce tarihçisinin, 20. yüzyılın bu olağanüstü Avusturya İktisatçısı Ludwig von Mises’in etkilerini dikkate alması gerekecektir³³.”

“Avusturya Okulu İçinde Ludwig von Mises ve İktisadi Düşünceye Katkısı” konulu tezimizi tamamlarken Kirzner’in fikirlerine katıldığımızı belirtelim. Bu çalışma ile Avusturya Okulu’nun ve özellikle Ludwig von Mises’in iktisat teorisine katkılarını ve günümüz egemen Neo-Klasik Keynesyen iktisat teorisine karşı bir alternatif olabileceği konusundaki tezimizi savunmaya ve Türk iktisat çevresine tanıtmaya gayret ettik.

³³ Kirzner: **Ludwig von Mises, The Man and His Economics.** s.196

KAYNAKÇA

ARDIÇ, Kaya:**Post Otistik İktisat** . İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, 2004.

ARMAOĞLU Fahir:**20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Alkım Kitabevi, 1984.

BARTLEY III,William W.:**Wittgenstein**. La Salle, Illinois: Open Court, 1994 (1973).

BIEN GREAVES, Bettina, McGEE Robert W.:**Mises: An Annotated Bibliography** . Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation For Economic Education Inc., 1993.

BIEN GREAVES, Bettina, McGEE Robert W.:**Mises: An Annotated Bibliography. 1982-1993 Update**. Irvington-on-Hudson, NY: The Foundation For Economic Education Inc., 1995.

BLAUG, Mark:**The Methodology of Economics** . New York: Cambridge University Press, 1984 (1980).

BÖHM-BAWERK, Eugen von:**Kapital und Kapitalzins Positive Theorie** . Innsbruck: Wagner, 1889.

CALDWELL, Bruce:(Editor) **Carl Menger and His Legacy in Economics, Annual Supplement to Vol. 22, History of Political Economy**. Durham and London: Duke University Press, 1990.

CALDWELL, Bruce:**Hayek's Challenge, An Intellectual Biography of F.A Hayek**. Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 2004.

CHAFUEN, Alejandro A.:**Faith and Liberty, The Economics Thought of the Late Scholastics**. Oxford: Lexington Books, 2003.

COTTINGHAM, John: (Editor)**Western Philosophy**. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd. 1996 .

- DENSON, John V.: **The Costs of War, America's Pyrrhic Victories.** New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers, 2003.
- DILORENZO, Thomas J.: **The Real Lincoln, A New Look at Abraham Lincoln, His Agenda and an Unnecessary War.** Roseville, CA.: Prima Publishing, 2002.
- EBELING, Richard M.: "Ludwig von Mises and The Vienna of His Time." Austrian Colloquium at New York University December 6, 2004.
- EBELING, Richard M.: (Editor) **The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1996.
- GARRISON, Roger W.: **Time and Money, The Macroeconomics of Capital Structure .** New York, NY.: Routledge, 2002.
- GAY, Peter: **The Enlightenment: An Interpretation, The Rise of Modern Paganism.** New York: W.W. Norton & Company, 1995 (1966).
- GORDON, David: **The Philosophical Origins of Austrian Economics.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1996.
- HACOHEN, Malachi: **Karl Popper- the Formative Years, 1902–1945.** Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- HAMANN, Brigitte: **Hitlers Wien , Lehrjahre eines Diktators.** München: Piper Verlag GmbH, 2002 (1998).
- HAUSMANN, Daniel M: **The Philosophy of Economics, An Anthology .** Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- HAYEK, Friedrich August: "Degrees of Explanation" **Studies in Philosophy, Politics and Economics .** 3-21, Chicago IL: The University of Chicago Pres, 1967.

HAYEK, Friedrich August: **Individualism and Economic Order** . Chicago IL: The University of Chicago Press, 1992, (1948).

HAYEK, Friedrich August: **The Collected Works of F.A. Hayek Volume: 4 - The Fortunes of Liberalism, Essays on Austrian Economics and the Ideal of Freedom** . Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 1992.

HAZLITT, Henry: **Economics in One Lesson**. San Francisco, CA.: Laissez Faire Books, 1996.

HAZLITT, Henry: **From Bretton Woods to World Inflation, A Study of Causes and Consequences**. Chicago: Regnery Gateway, 1984.

HEILBRONNER, Robert: "Mises was Right: Reflections After Communism" 10.09.1990, **The New Yorker**.

HEILBRONNER, Robert: "The Triumph of Capitalism" 23.01.1988 **The New Yorker**.

HIGGS, Robert: **Resurgence of the Warfare State, The Crisis Since 9/11** . Oakland: The Independent Institute, 2005.

HOLCOMBE, Randall G.: (Editor) **15 Great Austrian Economists**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1999.

HOPPE, Hans-Hermann: **Democracy, The God That Failed** . New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers, 2002.

HOPPE, Hans-Hermann: **Demokratie, Der Gott, der keiner ist**. Leipzig: Manuscriptum, 2004.

HOPPE, Hans-Hermann: **Economic Science and the Austrian Method**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1995.

HOPPE, Hans-Hermann: **Sozialismus oder Kapitalismus. Gestaltung und Entwicklung der menschlichen Gesellschaft.** Übers. von Axel Schernhammer – Wien: Verlag Schernhammer, 2005.

HOPPE, Hans-Hermann: **The Economics and Ethics of Private Property: Studies in Political Economy and Philosophy.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 2006.

HOPPE, Hans-Hermann, LEUBE, Kurt R., SALERNO, Joseph T., WATRIN, Christian: **Vademecum zu einem Klassiker Liberalen Denkens in Wirtschaft und Gesellschaft Ludwig von Mises: Die Gemeinwirtschaft.** Duesseldorf: Verlag, Wirtschaft und Finanzen GMBH, 1996.

HÜLSMANN Jörg Guido: **The Last Knight Of Liberalism: An Intellectual Biography of Ludwig von Mises.** (Basılmamış kitap).

JOHNSTON M.William: **Vienna, Vienna, The Golden Age, 1815-1914.** Milan: Arnoldo Mondadori, 1981.

JOHNSTON, William M.: **The Austrian Mind, An Intellectual and Social History 1848-1938.** Berkeley: The University of California Press, 1984 (1972).

KAUDER, Emil: **A History of Marginal Utility Theory** . Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1965.

KAULBACH, Friedrich: **Immanuel Kant.** Berlin: Sammlung Göschel Band, Walter de Gruyter & Co. 1969.

KIRZNER, Israel M.: **Competition & Entrepreneurship** . Chicago: The University Chicago Press, (1973).

KIRZNER, Israel M.: **Ludwig von Mises, The Man and His Economics.** Wilmington, Delaware: ISI Books, 2001.

KIZILKAYA, Ertuğrul.: *The Changing Attitude of Terence Wilmot Hutchison in His Ultra-empiricist Proclivity*”, **Ekonomicky casopis**.

KRESGE, Stephen, WENAR, Leif: (Edits) **Hayek on Hayek, An Autobiographical Dialogue**. Chicago, IL.: The University of Chicago Press, 1994.

KUEHNELT-LEDDIHN, Erik Ritter von. **Studies in Classical Liberalism: “The Cultural Background of Ludwig von Mises”**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1999.

KUHN, Thomas S.: **The Structure of Scientific Revolutions**. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

LAWSON, Tony: **Economics and Reality** . London: Routledge, 1997.

LEONHARD, Wolfgang: **Sowjetideologie Heute**. Frankfurt/M: Fischer Verlag, 1962.

LONG, Roderick T.: **Wittgenstein, Austrian Economics, and the Logic of Action**. Auburn Al.: Department of Philosophy, Auburn University, (longrob@auburn.edu) (Basılmamış Kitap).

MAUTNER, Thomas ed **The Penguin Dictionary of Philosophy**. London: Penguin Boks Ltd., 2000.

MEISSNER, Herbert: **Bürgerliche Ökonomie ohne Perspektive** . Berlin: Dietz Verlag, 1976.

MENGER, Carl: **Principles of Economics**. Grove City, PA.: Libertarian Press, 1994. (*1871).

MILL, John Stuart **On Liberty** . London: Penguin Books, 1985 (1859).

MILL, John Stuart **Principles of Political Economy** . (London, 1867).

MISES, Ludwig von:**Bureaucracy**. Grove City, PA.: Libertarian Press, 1983. (*1944).

MISES, Ludwig von:**Bürokrasi**. Ankara: Liberte Yayınları, 2000.

MISES, Ludwig von:**Critique of Interventionism**. Irvington-On-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, Inc., 1996. (*1929).

MISES, Ludwig von:**Die Wurzeln des Antikapitalismus**. Frankfurt am Main, BRD.: Fritz Knapp Verlag, 1958. (*original in English).

MISES, Ludwig von:**Economic Policy, Thoughts for Today and Tomorrow**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 2006 (*1979 orjinal). (1959 Arjantin derslerinden derleme.).

MISES, Ludwig von:**Erinnerungen von Ludwig von Mises – mit einem Vorwort von Margit von Mises, und einer Einleitung von Friedrich August von Hayek**. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag 1978.

MISES, Ludwig von:**Epistemological Problems of Economics**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 2003 (*1933).

MISES, Ludwig von:**Grundprobleme der Nationalökonomie: Untersuchungen über Verfahren, Aufgaben und Inhalt der Wirtschafts und Gesellschaftslehre**. Jena: Verlag Gustav Fischer,1933.

MISES, Ludwig von:**Human Action: A Treatise on Economics**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 1999. (*1949 1st English) (*1940 Nationalökonomie).

MISES, Ludwig von:**Liberalism, the Classical Tradition**. Irvington-on-Hudson, N.Y.: The Foundation for Economic Education, Inc.: 1996 (*1927).

MISES, Ludwig von:**Liberty and Property** . Auburn: Ludwig von Mises Institute, 1988.

MISES, Ludwig von: **Liberalismus**. Jena: Verlag Gustav Fischer, 1928.

MISES, Ludwig von: **Nationaløkonomie, Theorie Des Handelns und Wirtschaftens**. Geneva: Editions Union Genf, 1940.

MISES, Ludwig von: **Notes and Recollections**. South Holland, IL.: Libertarian Press, 1978.

MISES, Ludwig von: **Omnipotent Government; The Rise of Total State and Total War**. Grove City, P.A.: Libertarian Press, Inc., 1985 (*1944).

MISES, Ludwig von: **Planned Chaos**. Irvington-on-Hudson, New York: The Foundation for Economic Education, Inc. 1977 (1947).

MISES, Ludwig von: **Socialism, An Economic and Sociological Analysis** . Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 1981 (1932).

MISES, Ludwig von: **The Historical Setting of the Austrian School of Economics**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 1984 (*1969).

MISES Ludwig von: **The Place of Economics in Learning** . Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute, 2000.

MISES, Ludwig von: **The Theory of Money and Credit**. Indianapolis: Liberty Fund, 1981 (*1912).

MISES, Ludwig von: **The Ultimate Foundation of Economic Science; An Essay in Method**. Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 2002. (*1962).

MISES, Ludwig von: **Theory and History**. Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 1985 (*1958).

MISES, Ludwig von: **Two Essays by Ludwig von Mises: *Liberty and Property and Middle-of-the-Road Policy Leads to Socialism*** . Auburn: Ludwig von Mises Institute, 1991.

MISES, Margit von: **My Years with Ludwig von Mises.** New York, N.Y.: Center for Futures Education, Inc., 1984.

POPPER, Karl: **Açık Toplum ve Düşmanları. Cilt 1 Platon.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

POPPER, Karl: **Açık Toplum ve Düşmanları. Cilt 2 Hegel, Marx ve Sonrası.** İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

POPPER, Karl: **Unended Quest, An Intellectual Autobiography** . La Salle, Illinois: Open Court Publishing Company, 1976 (1974).

RAICO, Ralph: **Die Partei der Freiheit, Studien zur Geschichte des deutschen Liberalismus.** Stuttgart: Lucius & Lucius, 1999.

RAICO, Ralph: ***The Great War Retold***, **The Independent Review, a Journal of Political Economy** . Vol. IX, No:3, Kış 2005.

RAICO, Ralph: **“Legacy of Ludwig von Mises”**, **The Libertarian Review** (Eylül 1981).

ROBBINS, Lionel: **An Essay On The Nature & Significance Of Economic Science.** London: Macmillan and Co., 1952.

ROTHBARD, Murray N.: **America’s Great Depression.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 2000 (*1963).

ROTHBARD, Murray N.: **Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero** , Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988.

ROTHBARD, Murray N.:**The Case For A 100 Percent Gold Dollar** . Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 2001.

ROTHBARD, Murray N.:**The Essential Ludwig von Mises.** Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 1980.

ROTHBARD, Murray N.: **What has Government Done to Our Money? and The Case for a 100 Percent Gold Dollar** . Auburn, AL.: The Ludwig von Mises Institute. 2005. (*1962).

ROTHBARD, Murray N.: The Laissez-Faire Radical: A Quest for the Historical Mises, **The Journal of Libertarian Studies** , Vol. V, No.3, Summer, 1981.

SALERNO, Joseph T.: “The Place of Human Action in the development of Modern Economic Thought” **The Quarterly Journal of Austrian Economics.** Spring 1999 Vol. 2, No. 1.

SALERNO, Joseph T.: “The Rebirth of Austrian Economics- In Light of Austrian Economics” **The Quarterly Journal of Austrian Economics.** Vol.5, No.4, (Winter 2002).

SAMUELSON, Paul A., NORDHAUS William **Economics.** New York: Mc Graw-Hill, 1989.

SAYAR, Ahmed Güner:**İktisat Metodolojisi ve Düşünce Tarihi Yazıları** . İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2005.

SENNHOLZ, Mary: (Editor)**On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises.** Irvington-on-Hudson, N.Y.: Foundation for Economic Education, 1994 (*1956).

SOMARY Felix:**The Raven of Zürich.** London: Hurst & Co. , 1960.

SPADARO, Louis M., ed. **New Directions in Austrian Economics** . Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, Inc., 1978.

WHITE, Lawrence H. **Methodology of the Austrian School** . New York: Center for Liberterian Studies, 1977.

YAY, Turan: **F.A. Hayek'te İktisadi Düşünce: Hayek ve Keynes/Keynesçiler Tartışması**. Bursa: Ezgi Kitabevi yayınları, 1993.

YAY, Turan: "Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelişimi ve Metodoloji" **Piyasa Dergisi**. Yaz 2004, Sayı 11.

ZLABINGER, Albert H.: **Ludwig von Mises**. Institut für Forschung und Begabtenförderung der Friedrich-Naumann-Stiftung, 1994.

ZWEIG, Stefan: **Dünün Dünyası**. İstanbul: William Verlag –Can Yayınları Ltd. Şti., 2000.

ZWEIG, Stefan: **Die Welt von Gestern, Erinnerungen eines Europaers** , Frankfurt: Fischer Taschenbuch Verlag, 2003 (1942).

Diğer Faaliyet Raporları:

"Jahres- Bericht über das k.k. Akademische Gymnasium in Wien für das Schuljahr 1899/1900", Vienna: Verlag des k.k. Akademischen Gymnasiums, 1900.

"Nobel Prize Winning Economist". Ed. Armen Alchian. UCLA, Charles E. Young Research Library, Department of Special Collections, Oral History Transcript no. 300/224. Transcript of an interview conducted in 1978 under the auspices of the Oral History Program, University Library, UCLA, Regents of the University of California. (1978) 1983.

EKLER

EK 1

Mises'in Kitapları *

Die Entwicklung des gutsherrlich- bäuerlichen Verhältnisses in Galizien: 1772–1848
(1902) [The Development of the relationship between Peasant and Lord of the Manor in Galicia: 1772–1848]

Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel (1912)
The Theory of Money and Credit

Nation, Staat und Wirtschaft (1919)
Nation, State and Economy

Die Gemeinwirtschaft: Untersuchungen über den Sozialismus (1922)
Socialism

Die geldtheoretische Seite des Stabilisierungsproblems (1923)
Stabilization of the Monetary Unit – From the Viewpoint of Theory

Liberalismus (1927)
The Free and Prosperous Commonwealth
Liberalism

Geldwertstabilisierung und Konjunkturpolitik (1928)
Monetary Stabilization and Cyclical Policy

Kritik des Interventionismus (1929) *Untersuchungen zur Wirtschaftspolitik und
Wirtschaftsideologie der Gegenwart*
A Critic of Interventionism

Die Ursachen der Wirtschaftskrise (1932)
The Causes of the Economic Crises

Grundprobleme der Nationalökonomie (1933)
Epistemological Problems of Economics

Nationalökonomie (1940)

Omnipotent Government (1944)

David Gordon: **Ludwig von Mises: An Annotated Bibliography**. Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1988.

Ludwig von MISES **Erinnerungen**. von Ludwig von Mises – mit einem Vorwort von Margit von Mises, und einer Einleitung von Friedrich August von Hayek. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag 1978.

Bettina BIEN GREAVES, Robert W, McGENEY: **Mises: An Annotated Bibliography** .

Bureaucracy (1944)
Bürokrasi, çeviren: Prof. Dr. Feridun Ergin (1947)

Planned Chaos (1947)

Observations on the Cooperative Movement (1947)

Human Action (1949, rev., 1963, 1966)

Profit and Loss (1951)

Planning for Freedom (1952, 1962, 1974, 1980)

The Anti-Capitalistic Mentality (1956)

Theory and History (1957)

The Ultimate Foundation of Economic Science (1962)

The Historical Setting of the Austrian School of Economics (1969)

Posthumous Yayınlar

Notes and Recollections (1978)

On the Manipulation of Money and Credit (1978)

Im Namen des Staates: oder Die Gefahren des Kollektivismus (1978)
[In the name of the State or the Dangers of Collectivism]

The Clash of Group Interests and Other Essays (1978)

Economic Policy: Thoughts for Today and Tomorrow (1979)

Money, Method and the Market Process (1990)

Economic Freedom and Interventionism (1990)

EK 2

Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihi Çerçevesi

Tezimizi hazırlarken İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi kütüphanesinde bir kopyası bulunan Ludwig von Mises'in **The Historical Setting of the Austrian School of Economics** kitabını özetlemiştik. Mises, "Methodenstreit" dönemini kendi bakış açısıyla anlatmaktadır.

Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihi Çerçevesi
The Historical Setting of the Austrian School of Economics
Ludwig von Mises

I. Carl Menger ve Avusturya İktisat Okulu

1. Başlangıç

Avusturya İktisat Okulu olarak bilinen okul, Carl Menger'in **Grundsätze der Volkswirtschaftslehre** adlı ince bir kitabının, 1871'de yayınlanması ile başladı.

I. Dünya Savaşı öncesinin, Bernard Bolzano, Gregor Mendel ve Sigmund Freud gibi düşünceleri, fikirleri, katkıları insanlık açısından önemli olan Avusturyalıları, çevrelerinin bir ürünü değildir. Ne hocalarından, ne arkadaşlarından ne de çevrelerinden yardım görmemişlerdi. Diğer Avusturyalılar ve devlet yönetimi tarafından sempati ile karşılanmıyorlardı. Freud, Viyana Tıp Cemiyeti'ne doktrinlerini sunduğu zaman kendisine güldüler.

Menger, sübjektivizm ve marjinalizm teorilerini geliştirdiği dönemde bu düşünce "hava"da vardı. Jevons ve Walras da aynı marjinal fayda kavramı üzerine kitaplar yayınlamıştı. Fakat Carl Menger'in yakın çevresindeki hocaları, arkadaşları veya meslektaşlarından hiç biri Menger'i heyecanlandıran bu konularla ilgilenmiyordu.

Mises, I. Dünya Savaşı öncesinde görüşme fırsatı bulduğu Menger'e, Viyanalı genç iktisatçıların *Kreis*" denen fikir çevrelerinde toplandığını ve rahat bir ortamda iktisat teorisi problemlerini tartıştıklarını söyler. Menger, üzgün bir şekilde: "Ben sizin yaşınızda iken, Viyana'da böyle şeylerle kimse ilgilenmiyordu", diye cevap verir. 1870'li yılların sonuna kadar Avusturya Okulu yoktu, sadece Carl Menger vardı.

Eugen von Böhm-Bawerk ve Friedrich von Wieser hiçbir zaman Menger'in doğrudan doğruya talebesi olmadılar. Menger, Viyana Üniversitesi'nde "*Privatdozent*" olarak derslere başlamadan önce mezun olmuşlardı. Menger'den aldıklarını **Grundsätze** 'yi çalışarak öğrendiler. Başka üniversitelerde bulduktan sonra Avusturya'ya döndüklerinde Menger'in derslerine devam etmiş bazı öğrencilerin yayınlarına –yurtdışında- "Avusturyalı" denmeye başlandı.

"Avusturya İktisat Okulu" terimi ise Menger'in 1883'de ikinci kitabı **Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften und der Politischen Oekonomie insbesondere** yayımlandı ve Alman Tarihçi Okulu ile sürtüşme başlayınca kullanılmaya başlandı.

2. Avusturya İktisat Okulu ve Avusturya Üniversiteleri

1873'de üniversiteye profesör olmadan, erken 70'li yıllarda, Menger'in basın bölümünde görev yaptığı Avusturya Kabinesi, Liberal Parti üyelerinden oluşuyordu.

Sosyal haklar, temsile dayalı hükümet, tüm vatandaşların kanun karşısında eşitliği, sağlam para ve serbest hareket ilkelerini savunuyorlardı. 1870'li yılların sonunda Liberal Parti, kilisenin, Çek ve Polonya aristokrasisinin ve Slav milliyetçilerin koalisyonu ile devrildi.

Bu koalisyon, Liberallerin desteklediği her idealin karşındaydı. Buna rağmen 1918'de Habsburg İmparatorluğu'nun dağılmasına kadar, 1867'de Liberallerin, İmparator'a kabul ettirmeyi başardığı Anayasa geçerli kaldı. Bu Anayasa'nın sağladığı hürriyet ikliminde Viyana, yeni düşünce yollarının merkezi oldu. 16. yüzyıl sonuna kadar Avusturya Avrupa'nın entelektüel dünyasına kapalı kalmıştı.

Batı Avrupa'nın felsefe, edebiyat, bilim alanlarındaki çabaları, Avusturya'da kimseyi ilgilendirmiyordu. Leibniz ve David Hume Viyana'yı ziyaret ettiğinde, kendileriyle Fransa'da doğmuş ve tahsil görmüş Savoy Prensi Eugene'den başka kimse ilgilenmedi. Bolzano hariç 19.yüzyılın ikinci yarısından önce hiçbir Avusturyalı, felsefe veya tarih bilimleri konusunda öne çıkamadı.

Fakat Liberaller entelektüel çabaları engelleyen sansürü ve diğer kısıtlamaları kaldırdınca, önemli beyinler Viyana'da toplanmaya başladı. Çoğunluğu Avusturyalı olmasına rağmen bir kısmı da Almanya'dan gelmişti; filozof Franz Brentano, avukat ve filozof Lorenz von Stein ve Rudolf von Jhering bunların arasındaydı...

Homojen olmayan farklı insanlar Viyana'da toplanmıştı. Evvelden Dominikan Rahibi olan Franz Brentano'nun fikirleri daha sonra Husserl'in fenomenolojisinin önünü açtı. Schlick, Carnap ve Viyana grubu diye anılan *Viyana Circle*'in ileriye götüreceği Mantıksal Pozitivizm, Mach tarafından kurulmuştur. (Psikoloji alanında) Breuer, Freud ve Adler nörotik fenomenleri, Krafft-Ebing ve Wagner-Jauregg'in metodundan radikal olarak farklı bir şekilde yorumladılar.

Avusturya "Din ve Eğitim Bakanlığı" bu gelişmeleri tedirginlikle izliyordu. Bu bakanlığın kadrosu erken 1880'li yıllardan sonra en güvenilir ölçüde konservatif-tutucu, her türlü modern fikir ve politik kurumlara karşı olan kişilerden oluşuyordu. Ellerinden gelse üniversitelerde her türlü yeniliği yasaklamak eğilimindeydiler. Fakat üniversitelere verilen "ayrıcılıklar" (Liberal Parti sayesinde) bu bakanlığın etkisini sınırlıyordu.

Üniversitelerde okutulan düşünce doktrinlerinin içeriğine, derslere ve seminerlere karışmıyorlardı. Akademik özgürlük olduğu söylenebilirdi. Bir profesörün atanmasında fakültenin tavsiyelerine uyuluyordu.

Bir de *Privatdozent*" kurumu vardı. Doktorasını yapmış ve bir eser yayınlamış bilim adamı kendi dalında bu statü için müracaat edebilirdi. *Privatdozent* devlet memuru sayılmıyordu. Profesörlüğe yükselseler dahi devletten maaş almıyorlardı. İktisat, Hukuk ve Devlet Bilimleri Fakültesi'nde okutuluyordu. Çoğunlukla iki iktisat

kürsüsü vardı. Bu kürsülere kimin geleceğine, çoğunluğu hukuk profesörü olan bir kurul karar veriyordu. İktisatçı olmadıkları için karar vermeleri zordu. İki birbirine karşı düşünce okulu arasından seçmeleri gerekiyordu. Bir yanda “Avusturya Okulu” diğer tarafta “modern” kabul edilen Almanya’nın “Tarihçi Okulu”.

O dönemde dünyanın “Avusturya İktisatçıları” dediği grup, Avusturya içinde şüphe ile karşılanıyordu. Avusturya üniversitelerinde Alman Tarihçi Okul’una bağlı profesörler tercih ediliyordu.

3. Avusturya Entelektüel Yaşamı içinde Avusturya Okulu

19. yüzyılın son on yılında ve 20. yüzyıl başında Viyana’da üniversite hocaları ve (kültürlü) entelektüel halk arasında yakın bir ilişki vardı.

Viyana Üniversitesi ve şehrin kültürel itibarı bilhassa bir *Privatdozent*’in bilimsel önderlikleri ile önemini devam ettiriyordu. Psikanaliz bunların en çarpıcı örneğiydi. Freud’da üniversiteye sadece *Privatdozent* olarak bağlıydı. Üniversitenin bürokratik hiyerarşisi dışında ünlü teorisini geliştiriyor, hiçbir resmi destek almıyordu.

Viyana’da o dönemde Avusturya Okulu’nun kurucularının fikri mirası artık saygı görüyordu ve iktisadi problemlere karşı yoğun bir ilgi vardı. Bu ilgi sayesinde 1920’lerde Mises’in *Privatseminar*’ı oluşturuldu. *Economic Association* ve *Austrian Institute for Trade Cycle Research* kuruldu.

Privatseminar’ın hiçbir üniversite veya kuruluşla bağlantısı yoktu. Ayda iki defa, on beş günde bir, aralarında doçentlerin de bulunduğu bir grup Avusturya Ticaret Odası’nda buluşuyordu. Çoğu akademik hayatlarına I. Dünya Savaşı’ndan sonra başlamıştı ve hepsi insan davranışları bilimini merak ediyordu. Felsefe, bilim felsefesi (epistemoloji), iktisat teorisi ve çeşitli tarih araştırmalarını ilgilendiren problemler ele alınıyordu. Çalışmalar 1934’te Mises’in, Cenevre’deki Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’ne gitmesine kadar devam etti.

Genç yaşta vefat eden Richard von Strigl ve Ludwig Bettelheim-Gabillon dışında bütün seminer üyeleri daha sonra Avusturya dışında bilim adamı, hoca veya yazar olarak faaliyet gösterdi.

Düşünce âleminde Viyana, Parlamento'nun 1860'lardaki kuruluşundan 1938'de Nazilerin istilasına kadar, parlak bir devir yaşadı. Uzun yılların kısırlığından sonra bir bahar yaşandı. Buna rağmen Nazilerin gelişinden önce aynı zamanda çöküşün tohumları ekildi. Tarihin bütün dönemlerinde bütün ülkelerde entelektüel başarılar bir avuç bilim adamına aittir. Bu başarıları ancak küçük bir elit grubu takdir eder. Çoğunluk şüphe, kıskançlık veya en iyi durumda ilgisizlikle karşılar. Viyanadaki elitler çok küçük bir gruptu, çoğunluğun ve liderlerinin nefreti özellikle yıkıcıydı.

4. Avusturya Kabinesi Üyeleri Olarak Böhm-Bawerk ve Wieser

İktisadın sevilmemesinin nedeni, ayrıcalıkların etkisini incelemesidir.

Tüm ayrıcalıklar her zaman halkın diğer kesimlerine zarar verir. Başkalarına tanınan ayrıcalıkların kurbanı olanlar, ancak kendileri de ayrıcalık koparırsa, diğerlerini hoş görürler. Herkes ayrıcalıklı olursa kimse kazançlı çıkmaz, işgücünün verimliliği düşer.

İktisatçıların ikazları, rekabetçi piyasada özel ayrıcalıklar tanınmadan başarılı olamayacaklar tarafından dikkate alınmaz. Bu grupların, diğer gruplara oranla daha değerli ayrıcalıklar alacakları konusunda inançları tamdır, en azından diğer grupların zaman zaman telafi edici ayrıcalıklar almasını engelleyecek pozisyonda olmayı tercih ederler. Bu insanların gözünde iktisatçı, rahatlarını kaçıran birisi olarak görülür.

Böhm-Bawerk Avusturya Maliye Bakanlığı'na 1890'da katıldı. 1900 yılı ile 1904 yılı arasında Maliye Bakanı oldu.

Böhm'ün çalışma prensipleri: Kanunla sabitlenmiş altın paritesine sıkıca bağlı para, merkez bankası yardımı almayan denk bütçe idi. Ludwig Bettelheim-Gabillon,

Böhm-Bawerk'in bu başarılı politikalarını analiz eden bir kitap yayınlayacakken Naziler, Gabillon'u öldürdü ve kitabını ortadan kaldırdı.

Wieser, I. Dünya Savaşı sırasında Ticaret Bakanlığı yaptı, fakat Richard Riedel'in gölgesinde kalmak zorunda kaldı.

II. Alman Tarihçi Okulu İle Çatışma

1. Klasik Ekonominin Almanlar Tarafından Reddedilmesi

Birkaç jenerasyon İngiliz düşünürün, Hume'un, Adam Smith'in, Ricardo'nun katkılarıyla politik iktisat, zirveye ulaşmıştı. Aydınlanma Felsefesi'nin parlak bir ürünüydü. Temsile dayalı hükümetler ve kişilerin kanun önünde eşitliği, liberal doktrinin özüydü. Sürpriz olmayacak şekilde, imtiyazlı durumu tehlikeye girenler tarafından kuşku ile karşılandı. Yükselen milliyetçilik ruhuyla Almanya'da tepki verdi.

Politik iktisadı reddetmek için başka sebepler de vardı. Batı felsefesinde "ampirisizm" hâkimdi ve iktisat bilimine, fizik veya biyoloji gibi deney yapılabilir gözüyle bakılıyordu. Pratik problemlerle uğraşan bir dalın (fiyatlar, ücretler gibi), pratik şeylerle uğraşan diğer disiplinlerden farklı bir epistemolojik karakteri olması anlaşılmalıydı. Günümüzde dahi iktisatçılar, insanlığın "davranışını" ölçmeye çalışıyorlar.

Klasikler, iktisadın konusunu, servet üretimi ve dağılımı olarak tarif ediyordu. Almanlar ise böyle bir tarifi son derece aşağılayıcı buluyordu. Kâr peşinde koşan işletmelerin dertleri ile değil tarihi ile uğraşıyorlardı. Faydacılık felsefesi de Alman üniversitelerinde iyi karşılanmıyordu *Hedonism* ve *Endaemonism* ile tenkit ediliyordu. Sadece Ludwig Feuerbach ve Rudolf von Jhering Alman faydacısı olarak sayılabilir. Bentham ve Mill'in İngiliz olmaları zaten Almanların reddetmesi için yeterli nedendi.

2. İktisat Alanında Almanya'nın Kısırlığı

Alman *Reich*'ında profesörler devlet memuru statüsündeydi. Kralın hoşuna gitmeyen profesör atılırdı. Profesörler bu durumda hükümetlerin hoşuna gideceği şekilde ders verirdi.

1882 yılından 1907'ye kadar Friedrich Althoff, üniversitelerden sorumlu bakanlığın başında idi. Üniversiteleri bir diktatör gibi idare etti. Althoff, arkadaşı Gustav von Schmoller'in sözünden çıkmıyordu. Bu ekibin fikirlerine göre iktisatçının görevi "halka" özgürlük mücadelesinde, kendilerini "sömürenlerden" kurtulmaları için yardımcı olmaktı. Bu mücadelelerinde liderler Tanrı tarafından tayin edilmiş hanedanlardı ve özellikle de Hohenzollern Hanedanı.

3. Metod Kavgası

Menger **Untersuchung** 'unda Tarihçi Okul'un epistemolojik fikirlerini reddeder. Schmoller'in, Menger'in kitabına tenkit yazmasının ardından Menger 1884'de bu tenkide **Die Irrtümer des Historismus in der Deutschen Nationalökonomie** yazısı ile cevap verir. Bu fikir savaşını konu alan yazı **Methodenstreit** denir.

Bu terim iktisadi problemleri ele almak için en uygun metodu bulmak anlamına gelmemiştir. Tartışma "Tarih dışında herhangi bir bilim insan davranışının yönlerini inceleyebilir mi?" sorusu üzerinde odaklanmıştır. Schmoller daha fazla bilgi, daha fazla istatistik ve daha fazla tarih yoluyla yapılan çalışmaların sonunda endüksiyon yolu ile yeni bilgilere götüreceğine inanıyordu.

Schmoller, Pozitivizmin tarihten istifade konusundaki önerilerini çürüten Alman filozofları Dilthey, Windelband, Rickert, ve Max Weber ile kendi arasındaki uçurumun farkında değildi.

4. “Methodenstreit” ın Politik Yöneleri

15. yüzyılda İngiliz serbest ticaret felsefesi, Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde etkili ve başarılı oldu. Buna rağmen kısa zamanda Bismark hükümeti tekrar hükümetçi, kısıtlayıcı, korumacı politikalarına döndü. Farklı devletlere ve ırklara farklı iktisat teorileri gerektiğini bile savundular. Hatta tarihin safhalarında aynı insanların dahi farklı olabileceğini savundular. Alman *Reich*'ında böylece iktisat teorisi kalmadı. Tarihçi Okul büyük felaketlere yol açacak politikalara zemin hazırladı. İki defa savaşa yol açan saldırgan emperyalizm, 1920'lerdeki korkunç enflasyon, “zoraki iktisat” ve Nazi rejiminin kötülükleri Alman Tarihçi Okulu'nun yetiştirdiği politikacıların eseridir.

Tarihçi okulun ikinci jenerasyonuna mensup Werner Sombart'ın hayatına baktığımızda Alman üniversitelerinde iktisadın Bismark'dan Hitler'e uzanan dönemini görmek mümkündür.

Sombart, Schmoller'in en yetenekli öğrencisiydi. 25 yaşında Wieser'in **Der natürliche Wert** kitabını Schmoller'in talimatı ile yerle bir etmeye çalıştı. Daha sonra çıkan kitabı **Haendler und Helden** 'de Anglo-Sakson felsefesini ve iktisadını reddetti. Savaş öncesi dokuz baskısı yapıldı. Bunlarda Marxizm'i methetti, 10. baskıda ise vatanseverliği ve milliyetçiliği olmayan *proleter*” diye *Marksizm*'e saldırdı. Bir iki yıl sonra *Methodenstreit*'i tekrar uyandırmaya çalıştı. (Kırk beş yıllık kariyerini) Naziler iktidara geldiği zaman Alman Sosyalizmi konulu kitabı ile taçlandırıldı! Kitabın ana fikri “*Führer*”ın talimatlarını tanrıdan aldığı, kâinatın en büyük *Führer*”inin tanrının kendisi olduğuydu. Dolayısıyla *Führer*”lik Kurumu tanrısal bir buyruktur (*relation*). Schmoller'in Hohenzollern'leri yüceltmesinden Sombart'ın Hitler'i kutsamasına (*canonization*) giden yol buydu.

5. Avusturya İktisatçılarının Liberalizmi

Aydınlanma devrinin optimizmi insanların iyiliğine ve rasyonel akla dayanıyordu. İnsanlığın gittikçe daha iyiye gideceğine inanılıyordu. 19. yüzyıl liberal

politikacıların çoğunluğu rasyonel aklın hata yapmayacağına ve çoğunluğun hatalı olamayacağına inanıyorlardı.

Buna karşılık liberal filozofların, çoğunluğun hata yapmayacağı gibi bir yaklaşımı yoktu. Temsile dayalı yönetim tarzında politik sistemin, değişime ayak uydurması, barış içinde mümkün oluyordu. Uzun dönemde istenmeyen bir durum çoğunluğun görüşü doğrultusunda değiştiriliyordu. Böylece ihtilallere ve iç savaşlara gerek kalmıyordu. İç ve dış barışın sağlanması, hükümetlerin göreviydi. Piyasa ekonomisine dayalı refahın artması ancak barış ortamında mümkündür.

Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk, Tarihçi Okul'a ve Marxizm'e, Spinoza'nın **Etik**'indeki sükûneti ile bakıyorlardı: saçma bir düşünce zincirini göstermenin en iyi yolu sonuna kadar gitmesini beklemektir.

Avusturya İktisatçıları, Prusya Tarihçi Okulu'nun mantıki göreceli *Logical Relativism* yaklaşımını kesinlikle reddediyordu. Schmoller'in tam aksine, Avusturyalılara göre insan davranışı konusunda zamana, mekâna, aktörlerin milliyetine, ırkına bağlı olmayan; dini, felsefi ve etik ideolojilerinden bağımsız, iktisat teorisi mümkündür.

Avusturya Okulu'nun amacı, iktisat teorisini ileriye götürmektir. Popülist propagandalar ile ilgileri yoktu. Menger'in kitabı **Grundsätze** tükenmiş olmasına rağmen ikinci baskısına izin vermemiştir. Avusturyalılar, Alman dilinde eğitim yapan üniversitelerin, hatta Avusturya üniversitelerinin sübjektivizme düşmanca bakmasına aldırmıyordu.

III. İktisat Biliminin Evriminde Avusturya İktisat Okulu'nun Yeri

1. Avusturya Okulu ve Avusturya

Alman profesörler, Menger'in teorilerine "Avusturyalı" sözünü ekledikleri zaman bunu aşağılayıcı anlamda kullandılar. Königgrätz Savaşı'ndan sonra "Geist'in başkenti" Berlin gözünde Avusturyalılara karşı böyle bir bakış egemendi.

Doğru olarak bir düşünce çizgisine milli bir isim vermek sorunlara yol açar. Her Avusturyalı iktisatçı değildir, her Avusturyalı iktisatçı “Avusturya İktisat Okulu” düşünce çizgisini paylaşmaz. Hatta İngiliz, Amerikalı ve başka ülkelere mensup “Avusturyalı” diye anılan iktisatçılar da vardır.

1921’de Menger vefat ettiğinde “Avusturya İktisat Okulu” ve “diğer iktisat” diye bir ayırım kalmamıştı. “Avusturya Okulu” ismi iktisadi düşünce tarihinin bir bölümüne verilen ad haline geldi. Yalnız yazarın **Theory of Money and Credit** adlı eserine dayanan konjunktür dalgalarının yorumu teorisi “Avusturya Konjunktür Dalgaları Teorisi” olarak anılmaya başlar. Avusturya Okulu’nun ilk eserleri Alman dilinde yazılmıştı, bu bakımdan Alman felsefe ve biliminin başarısı olarak görülebilir. Yalnız Böhm-Bawerk ve Wieser’in öğrencilerinde önemli katkıları olan Franz Cuhel ve Karel Englis Çek’tir.

2. Metot Kavgasının Tarihi Önemi

İnsanların doğasına bağlı olarak iş bölümü ve mübadele kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Toplumda geliştikçe her insan diğer insanlardan hizmet görür, kendi de diğerlerine hizmet eder. Bu hizmetin en büyük özelliği gönüllü (voluntary) olmasıdır. Çevresine uyum sağlama zorunluluğu insanlığın kaygısız yaşamasına engel olur. Piyasa ekonomisi şeklindeki gönüllü örgütlenme kendiliğinden (spontaneous) meydana gelir. İktisat bilmeyen çoğu insan işbirliğinin neden karşılıklı rıza ile ve gönüllü olarak gerçekleşmesi gerektiğini anlamaz.

Bu barış içinde işbirliği felsefesi Prusya devleti tarafından reddedilmiştir. Bazı politik durumların bir araya gelmesi buna yol açmıştır. Bu düşüncenin doktrinleşmesi ilk olarak Prusya Devleti mensupları arasında görülmüştür. Bismarck’ın savaşta elde ettiği üç başarı (çoğu devlet emrinde çalışan) Alman bilim adamlarını sarhoş etmiştir. Fransızların bu yaklaşıma bir süre soğuk bakması doktrinlerin “Prusyalı” olmalarına bağlanabilir.

Devletin her konuya karışmasını yücelten fikirler, felsefi olarak Nietzsche ve Georges Sorel tarafından işlenmiştir. Bolşevizm, Faşizm, Nazizm’in kasaphanelerine

giden yol onların sloganları ile gerçekleşmiştir. Cinayeti hoş karşılayan entelektüeller, sansür avukatlığı yapan yazarlar, fikir adamlarının başarısını savaş alanında ölçen filozoflar, bitmeyen kavga devrinin spiritüel öncüleridir.

19. yüzyılın büyüklüğü, klasik iktisadın fikirlerinin bir ölçüde devlet ve topluma hâkim bir felsefe haline gelmesidir.

Bu yaklaşım, toplumu, statükoculuktan *status quo*) özgür vatandaşlar toplumuna, yönetimi mutlak monarşiden katılımcı hükümete her şeyden önemlisi yaygın fakirliği kapitalist *laissez-faire* sisteminde daha olumlu tüketim seviyesine dönüştürdü. İş bölümü ilkesi ile insanların barış içinde işbirliği yapmasının tek yolu vardır: iktisadi analizin istenen sonuçlara ulaşmak için gösterdiği doğru politikaları uygulamak gerekir. Araçlar ve amaçlar iktisat teorisi çerçevesinde birbirine bağlanmalıdır. Hükümetler, partiler, başka gruplar eğitime müdahale eden bürokratik hiyerarşi, işlerine gelmeyen amaçları iktisatçıyı susturarak boykot edebileceklerini düşünebilirler. Fakat savunacak kimse kalmasa dahi gerçek kalır ve (kuralları) işlemeye devam eder.

Ludwig von Mises **The Historical Setting of the Austrian School of Economics**,
New Rochelle, New York, Arlington House, 1969

EK 3

Avusturya İktisat Düşüncesi Zaman Çizelgesi

Avusturya İktisat Düşüncesi Zaman Çizelgesi

Geç Dönem Skolastikleri

- Francisco de Vitoria (c. 1485–1546) Juan de Medina (1490–1546) Martin de Azpilcueta Navarrus (1493–1586)
Domingo de Soto (1494–1560) Diego de Covarrubias y Leiva (1512–1577)
Luis de Molina (1535–1601) Juan de Mariana (1536–1624)
- RICHARD CANTILLON (1680–1734)
- Étienne Bonnot de Condillac (1714–1780) A.R.J. Turgot (1727–1781) Antonie Louis Claude Destutt, Comte de Tracy (1754–1836)
Jean Baptiste Say (1767–1832) Claude Frédéric Bastiat (1801–1850) Gustave de Molinari (1819–1911)
- CARL MENGIER (1840–1921)
- Philip Henry Wicksteed (1844–1927) Knut Wicksell (1851–1926) Friedrich von Wieser (1851–1926)
- EUGEN VON BÖHM-BAWERK (1851–1914)
- James Bonar (1852–1941) William Smart (1853–1915) Robert Meyer (1855–1914)
Eugen von Philippovich von Philippsberg (1858–1917) Frank Taussig (1859–1940)
Edwin Cannan (1861–1935) Herbert Davenport (1861–1931) Frank Fetter (1863–1949)
Henry Rogers Seager (1870–1930) Luigi Einaudi (1874–1961) Hans Mayer (1879–1955)
- LUDWIG VON MISES (1881–1973)
- Joseph Schumpeter (1883–1950) Benjamin Anderson (1886–1949) Faustino Ballvé (1887–1958)
Leo Schönfeld-Illy (1888–1952) Richard von Strigl (1891–1942) John V. van Sickle (1892–1975) Henry Hazlitt (1894–1993)
Trygve J.B. Hoff (1895–1982) Katsuichi Yamamoto (1896–1987) Jacques Rueff (1896–1978) Ludwig Erhard (1897–1977)
V. Orval Watts (1898–1993) Lionel Robbins (1898–1984) Ewald Schams (1899–1955) Wilhelm Röpke (1899–1966)
Friedrich A. von Hayek (1899–1992) William Hutt (1899–1988) Gottfried von Haberler (1900–1995)
Fritz Machlup (1902–1983) Paul Rosenstein-Rodan (1902–1985) Oskar Morgenstern (1902–1977)
G.L.S. Shackle (1903–1992) E. A. Harper (1905–1973) Ludwig Lachmann (1906–1991) Percy L. Greaves, Jr. (1906–1984)
Bruno Leoni (1913–1967) Jack Wiseman (1919–1991) Benjamin Rogge (1920–1980) William W. Bartley (1934–1990)
- MURRAY N. ROTHBARD (1926–1995)

EK 4
Avusturya Okulu'nun Resim Albümü

Ludwig von Mises

"Tu ne cede malis sed contra audentior ito."
"Kötülüğe yenilme, daha da güçlü olarak karşı gel."

Avusturya Okulu'nun Bazı Önde Gelen Simaları

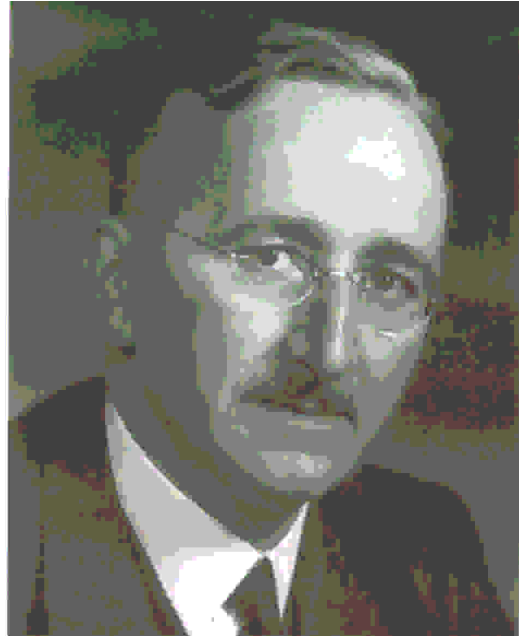
Carl Menger (1840-1921)

Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914)

Ludwig von Mises (1881-1973)

Friedrich A. Hayek (1889-1992)

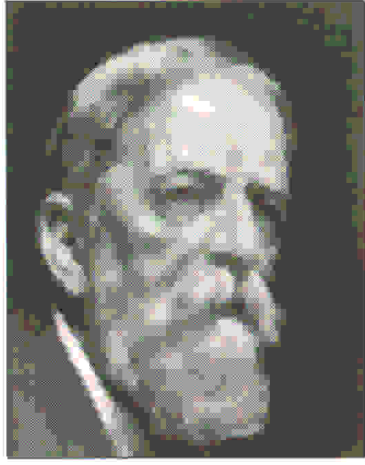

Ludwig von Mises ve eği Margit von Mises

Mises Ailesi

Ludwig, Arthur (Edler), Richard, Adele ve Karl von Mises

Friedrich von Wieser
(1851-1926)

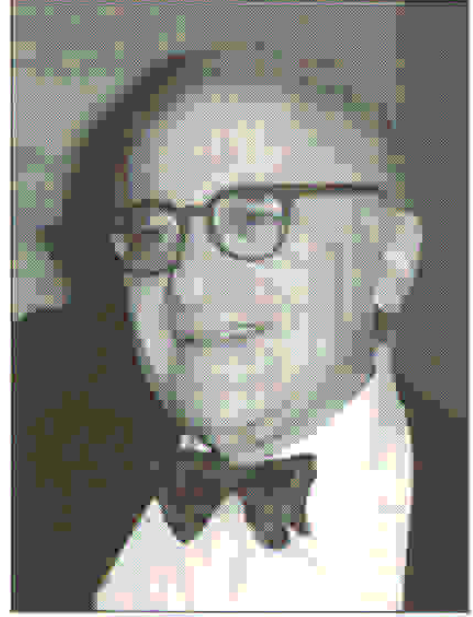
Avusturya 100 Şilin'i üzerinde
Böhm-Bawerk'in portresi

Mises Kardeşler: Karl, Ludwig ve Richard

Friedrich August von Hayek
(1899-1992)

Murray Newton Rothbard
(1926-1995)

Friedrich A. Hayek ve Ludwig von Mises sohbet ederken

Ludwig von Mises

Ludwig von Mises

Murray Newton Rothbard

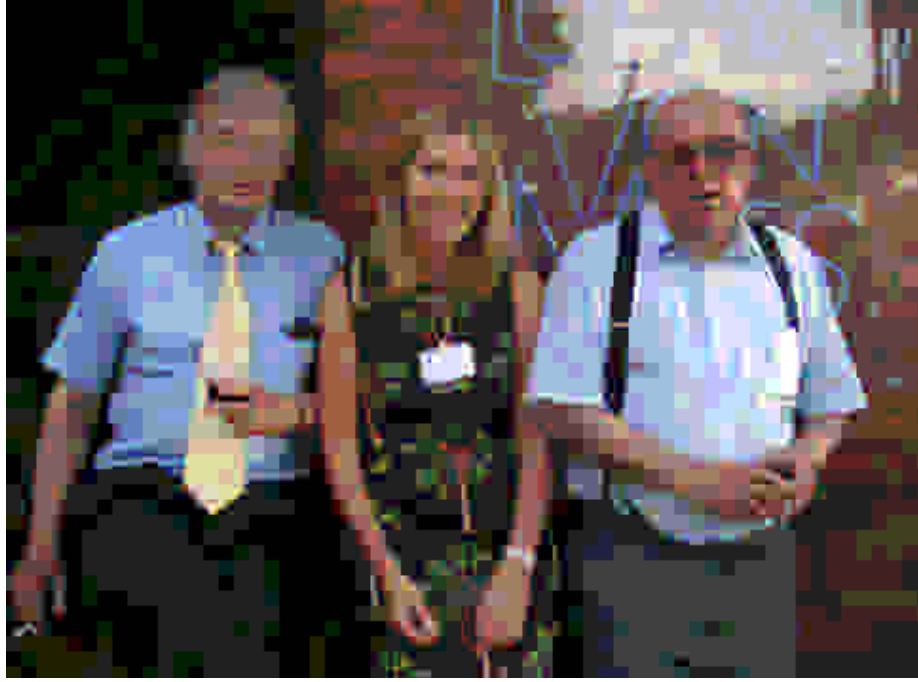

Carl Menger balık tutarken

MİSES ÜNİVERSİTESİ ETKİNLİĞİ RESİMLERİ

2006 Yılında Katıldığımız Mises Üniversitesi Grup Fotoğrafi

Prof.Hans-Hermann Hoppe ve Prof.Ralph Raico ile bir ders arası sohbeti

Prof.George Reisman ve eşi ile sohbet

EK 5

Mises Çevresi'nden Şarkılar

Mises-Mayer Tartışması

Die Mises-Mayer-Diskussion (Fiakerlied)

I hab a Argumenterl,
Des müssens amal hörn,
Davon kann gar ka Quenterl
Jemals entkräftet wern.
I bin a Liberaler,
Doch net vom alten Schlag,
Weil i ja alles anders
Als alle Früherm sag.
Liberaler kann a jeder wern,
Begründen ka mas nur in Wean.
 Das weiß i halt, weil i a Grenznutzler bin,
 Da kriagt halt die Wirtschaft an eigenen Sinn.
I hab paar harbe Typerln,
Die brauch ma unbedingt.
Sonst san ma arme Krüpperln,
Weil praktisch nix gelingt.
Drum schiab i auch die Werte
Zwar riesig weit zurück,
Doch wer sie ganz entbehrte,
Der hatt bei mir ka Glück.
I setz den Wert als Postulat,
Da weiß a jeder, was er hat.
 Das sag i enk, weil i a Grenznutzler bin,
 Da kriagt halt die Wirtschaft an eigenen Sinn.

The Mises-Mayer Debate

I have a point to make
That you should hear for better
Of which one cannot even
Refute a single letter.
I am a liberal,
But not of the old yore
For I say all things differently
Than those who wrote before.
A liberal anyone can turn,
But in Vienna alone the reasons learn.
 I know this 'cause marginal utility
 Sheds the proper light on the economy.
I have some ideal types
We cannot do without
Or else we're really crippled
'Cause nothing else works out.
Therefore I have at values
Only a remote glance,
But he who thinks without them
In my view has no chance.
I state my values in black ink
So each one will know what I think.
 I say this 'cause marginal utility
 Sheds the proper light on the economy.

Mises Çevresi Şarkısı

Das Mises-Kreis-Lied (Grinzingerlied)

Liebe Kinder, weil heute Freitag ist,
Gibt es Mises-Privatseminar.
Und dort geh ich hin, auch wenn ein Maitag ist,
Süß und duftend wie keiner noch war

Denn der Blütenduft muß vergehen,
Doch die Wahrheit die bleibt bestehen.
Und die Wahrheit findest Du im Mises-Kreis
Jeden Abend zentner- und scheffelweis.
Fängt man richtig zu streiten erst an,
Denn Debatten die habn dort an Schan!

I geh heut abend zum Mises hin.
Weil ich so gern dort bin,
Man spricht ja nirgends so schön in Wien
Über Wirtschaft, Gesellschaft und Sinn.
Und willst Du recht das Verstehen verstehen,
Mußt à tout prix Du zu Mises auch gehn.
Weil man das nirgends sonst deutlich weiß
Als nur im Mises-Kreis.

Is auch ein Problem noch so konsistent,
Traut sich gar nicht zur Türe herein,
Denn es weiß sehr wohl, daß Gefahr es rennt,
Aufgelöst binnen kurzem zu sein.
Sind auch noch so hart manche Nüsse,
Knackt man doch sie durch kluge Schlüsse,
Bis die Kerne uns auf der Zung zergehen,
Wie sonst, nur noch die süßen Pralinen,
Die ein glütiger Geist offeriert,
Daß das Schweigen nicht gar zu schwer wird.

(Refrain)

Ist der Geist um zehn Uhr mit Weisheit voll,
Fühlt der Magen sich traurig und leer,
Doch erhält er bald seinen Einfuhrzoll,
Denn wir gehn in den grünen Anker.
Dort ist die Frohlichkeit unser Motto
Bei Spaghetti und bei Risotto.
Wie die Zeit vergeht, keiner hätte gedacht,
Denn auf einmal schlägt es schon Mitternacht,
Doch jetzt kommt die genialste Idee:
Man geht noch in das Künstlerkaffee.

(Refrain)

Manchmal denkt man sich, hat denn einen Sinn
Diese ganze Problemspalterei?
Draußen fließt derweil froh das Leben hin
Und selbst ist man so wenig dabei.
Wärs nicht klüger, im Strom zu schwimmen,
Als die Wasserkraft zu bestimmen?
Ließ man nicht besser alles Denken sein,
Lebte einfach froh in den Tag hinein
Und gönse des Augenblicks Rausch?
Doch man weiß ja, hier gibts keinen Tausch.

(Refrain)

The Song of the Mises Circle

Dear children, today is Friday,
Time for Mises's Private Seminar.
And even if it is a day in May, a sweeter and more fragrant day
Than any other, I am going there
The scent of the flowers will fade away with time,
Yet truth will still remain.
And it is truth you'll find every evening at the Mises Kreis
Truth by the hundred-weight and in abundance.
If you just begin to struggle and contend,
You'll have debates aplenty there!

I am going this evening to Mises Kreis
Because I enjoy it so much.
Nowhere else in Vienna does anyone one speak
so eloquently
About the economy, society and understanding.
There you will surely come to understand
understanding.
So you must at all costs go to Mises's also,
Because nowhere else, except at the Mises Kreis
are things explained so clearly.

Is there still any problem that is so difficult
It won't even dare to go through the door,
Knowing full well the danger it undergoes
Of being be solved in a very short time.
Many nuts are also hard to crack,
But they are solved by using clever deduction
Until the kernel of the problem vanishes,
Just as the sweet chocolate-creams¹
Which the good soul offers, melt on our tongues,
So that being left speechless is not all too difficult.

(Refrain)

By ten o'clock the mind is full of wisdom,
But the stomach is sad and empty,
Very soon the stomach receives its "impon tariff"
For we go to the Green Anchor restaurant.²
There good cheer is our motto
With Spaghetti and Risotto.
No one can imagine how the time does fly,
And all at once it's midnight,
Then we get the most ingenious idea:
Let's make our way to the Künstler Café.

(Refrain)

Sometimes one asks
Is there meaning to all this problem solving?
While all of life is flowing fast away
And one can play such a very small part in it.
Wouldn't it be smarter to swim with the tide,
Than to try to control the waves?
Wouldn't it be better to let all this thinking be,
Simply to live cheerfully from day to day
And enjoy the ecstasy of each moment?
Still one knows already that this is a completely impossible
tradeoff.

(Refrain)

¹Mises brought a large box of chocolates to every seminar

²Italian-owned and operated restaurant, still serving.

Profesör Mises'den Ayrılma

Abschied von Professor Mises (O alte Burschenherrlichkeit...)

Was soll denn mit dem Mises-Kreis
Im nächsten Jahr geschehen?
Wir können doch nicht dutzend-weis von hier nach
Genf mitgehen
Ich raufe mir das letzte Haar,
was mach ich ohne Seminar!
O jerum, jerum, jerum
O quae mutatio rerum.

Bald wird die hohe Fakultät
Mit Schaudern es erfassen,
Daß mit dem einen, der da geht,
Gar viele Wien verlassen.
Für England und für USA
Wird Wien jetzt fern, doch Genf ganz nah.
O jerum, jerum, jerum
O quae mutatio rerum.

Die Schüler, die so eifervoll
Für Mises's Lehre stritten,
Die gegen jeden Einfuhrzoll
So kühn Attacken ritten,
Sie weilen längst im fernen Land,
Weil man sie hier so schlecht verstand.
O jerum, jerum, jerum
O quae mutatio rerum.

Nun zieht der Meister selber fort
Und lehrt auf andrem Stuhle
Und schafft ein neues Zentrum dort
Der alten Wiener Schule.
Wir hoffen, daß sein starker Geist
Dem Völkerbund die Wege weist,
Und denken sein in Treuen
Und denken sein in Treuen

Farewell to Professor Mises

What's going to become of the Mises Kreis next
year?

We can't go to Geneva by the dozen!
I am tearing my hair out wondering
How I will manage without the seminar?
Oh dear me! Dear me!
Oh how things change.

Soon the honorable Faculty
Will comprehend with horror,
That with the one who goes away,
Many more will leave Vienna
For England and the USA,
Geneva nears, yet Vienna grows far.
Oh dear me! Dear me!
Oh how things change!

The students who fought so boldly
For Professor Mises's teachings,
Those who campaigned so zealously
Against every import tax
Now tarry long in distant lands,
Because there are still few here who understand.
Oh dear me! Dear me!
Oh how things change!

Now the master himself departs
To teach at another university
And create there another center
Of the School of old Vienna.
We hope that his towering spirit
Shows the way to League of Nations,
And honor him devotedly.
And honor him devotedly.

ÖZGEÇMİŞ
Ayşe Gülçin İmre

Adres : Ürgüplü Sok. 17, 34800 Yeşilyurt-İstanbul
Telefon : 0212 662 59 77
E-Posta : apriori@superonline.com

ŞAHSİ BİLGİLER

Doğum Tarihi : 28 Şubat 1955
Doğum Yeri : İstanbul
Medeni Hali : Bekâr
Çocukları : Lale Kalın ve Yasemin Kalın

EĞİTİM

Lise : İstanbul Alman Lisesi 1973 Mezunu
Üniversite : Zürih ve İstanbul
Üniversitelerinde Biyoloji ve İktisat Eğitimi

İ.Ü.İktisat Fakültesi
Lisans Diploması 1980

İ.Ü.İktisat Fakültesi
Yüksek Lisans Diploması 1982

1982’de başlanan Doktora Programı
2002 yılında Doktora Programı’na devam

İŞ TECRÜBESİ

1982 – 1984 İ.Ü.İktisat Fak.
İktisat Anabilim Dalı
Araştırma Görevlisi

1988’den beri A.V.Menger
Holding A.Ş. bünyesinde
çeşitli yönetim kademelerinde görev